This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

BYVOEGSELS

EN

AANMERKINGEN

VOOR HET EERSTE DEEL.

BYVOEGSELS,

EN

AANMERKINGEN

VOOR HET

EERSTE DEEL

DER

VADERLANDSCHE

HISTORIE

VAN

JAN WAGENAAR.

DOOR

Mr. H. van Wyn, Mr. N. C. Lambrechtsen,
Mr. Ant. Martini, E. M: Engelberts
en anderen.

te AMSTERDAM, by
JOHANNES ALLART,
MDCCXC.

1790
2.—

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS

De Uitgeever aan den Leezer.

By het Bericht van Inteekening, in 't laatst van den voorleeden Jaare uitgegeeven, heb ik ter uwer kennisse gebragt de Naamen van sommige Heeren, aan wier hulp en medewerking, Gy deeze Byvoegselen en Verbeteringen voor de Vaderlandsche Historie te danken hebt. — Thans voordeele ik my verplicht U eenige nadere opening te geeven, van de betrekking, die zy en ieder hunner tot dit Werk hebben.

Niet zonder veel moeite is het my gelukt Hun Ed^{t}. en eenige andere Liefhebbers der Vaderlandsche Geschiedenisſen, te overreeden ter bevordering van myn oogmerk, byzonder uit aanmerking van het gewigt en de uitgestrektheid der onderneeming. Dan, daar de wensch en het vooruitzicht van misschien eenigzints bevoorderlyk te zyn aan het algemeene nut, hen heeft aangemoedigd, om zich niet geheel aan myne verlangens te onttrekken, dagt ik het van nut te zyn, om de naamen van sommigen hunner openlyk te melden, ten einde U niet geheel in 't onzekere te laten, aan welke pennen Gy deeze Ophelderingen, Vermeerderingen en Byvoegsels, onder anderen, en voornaamlyk te danken hebt.

Ondertusschen moet ge de vier Heeren, welker Naamen in het gedrukt Bericht gemeld zyn, niet beschouwen als Hoofdbestuurers deezer Onderneeminge, die na voorafgaande voorafspraak, deeze gewigtige taak op zich hebben genomen, en met onderling overleg en medewerking op een beraamd plan arbeiden. Onderscheide omstandigheden, zo wel als de afstand hunner Woonplaatzen, zo van elkanderen

ren als van de Drukpers, zouden dergelyke overeenſtemming, hoe wenſchelyk anders, niet hebben toegelaaten. — Veelmin beſluite iemand, dat het aandeel, 't geen ieder der genoemde Heeren tot het groote Werk zoude bybrengen, even groot zy of voor de Heeren VAN WYN *en* ENGELBERTS *eeniglyk bepaald tot de tydvakken in het meergemelde bericht aangeweezen, met uitſluiting van anderen; terwyl het overige tydvak, dat is het geheele Werk, ſedert de Afzweering* van Philips *of eeniglyk of voornaamlyk tot de taak der twee andere genoemde Heeren zoude behooren.*

De Heer ENGELBERTS *nam, wel is waar, de herziening van de geſchiedenis der* Oude Batavieren *bepaaldelyk voor zyne rekening en de Heer* VAN WYN *begeerde, in zyne ruime taak, niet verder verbonden te zyn, dan zo ver de* Graaflyke Regeering *tot de* Afzweering van Philips *zich uitſtrekt; maar nimmer bedoelden zy hier mede uit te ſluiten, het geen het gewigt en de uitgeſtrektheid deezer tydvakken van de medewerking en behulpzaamheid van andere kundige Mannen, met zo veel reden verwagten mag; of het geen zy zelfs tot opheldering van andere gedeelten der Vaderlandſche Geſchiedenis zouden meenen te kunnen bybrengen; zo als ten bewyze van dit laatſte de Heer* VAN WYN *zyne Aanmerkingen reeds heeft begonnen met* Wagenaars *Vierde Boek, en dus veel vroeger, dan in 't Bericht van Inteekening was toegezegd.*

Dat de Heeren LAMBRECHTSEN *en* MARTINI *de behandeling van zekere tydvakken niet opzetlyk op zich namen, ſproot voort uit onderſcheide oorzaaken; en zal niemand ten aanzien van eerstgemelden Heer vreemd voorkomen, wanneer hy zich erinnert, welk eene aanmerklyke ſchade aan deszelfs*

zelfs Boeken en Papieren, waar van veele tot opheldering der Vaderlandſche Geſchiedenisſen zouden hebben kunnen dienen, by de bekende Plundering van den 30 van Herfstmaand 1787, binnen de Stad Vliſſingen, is toegebragt.

De Aanmerkingen en Byvoegſels, zo van de genoemde Heeren als van verſcheiden andere zeer beroemde Kenners van 's Lands Historie, die zich wel hebben willen verbinden, om ieder het zyne, tot meerder volmaaking des ontworpen plans, zoo veel het hunne tyd en omſtandigheden toelaaten, by te draagen; zullen, zonder afzonderlyke melding van naamen, of eenig ander kenteken, geplaatst worden in de orde, waar in het verhaal der zaaken by WAGENAAR *voorkomt.*

Indien iemand hunner nu of dan van hunnen grooten Voorganger moest verſchillen, zult Gy, myne Landgenooten! (dit vertrouwen zy) zulks als geene vermetelheid aanmerken. De weg der dwaaling toch ligt naast die der waarheid: —— Wat ſterveling kan dan alle misſtappen vermyden! Hy die 't minst dwaalt, is de grootſte man, en als zodanig moge men billyk 's Lands voornaamſten Historieſchryver JAN WAGENAAR *beſchouwen, na wiens onſterflyk Werk en treffend overlyden, echter nog verſcheide hem onbekende ſtukken uitgekomen zyn, en zeer veele gedeelten der Vaderlandſche Geſchiedenis, door den arbeid van voorname Mannen zyn bekend gemaakt of opgehelderd; in welker naſpooring, voor zo verre zy, in dit kort beſtek, min of meer zouden kunnen te ſtade komen, men alle vlyt heeft aangewend; byzonder ook ten opzichte van eenige* Verbeeteringen, *die men vermeende, door wylen den geleerden Profeſſor* SCHRADER *op dit werk van Wagenaar voorheen gemaakt te zyn, dan omtrent welken men ſedert in 't zekere*

on-

onderricht is, dat ze niet meer gevonden worden.

Indien de poogingen van zo veele Geleerde Mannen, die ten uwen nutte wel hebben willen werkzaam zyn, iets mogen toebrengen tot opheldering der geſchiedenis van ons Vaderland, zullen zy hunne moeite voldaan rekenen; vooral indien zy daarby mogen ondervinden die beſcheidenheid en toegeevenheid waarop zy, in deezen, billyke aanſpraak meenen te mogen maaken.

Eindelyk neem ik nogmaals deeze gelegenheid waar, om alle liefhebbers van het Vaderland, die iets ter opheldering, verbetering of volmaaking der Vaderlandſche Geſchiedenisſen, zouden kunnen toebrengen op het ernſtigst te verzoeken, om hunne aanmerkingen, byvoegſels of oorſpronglyke ſtukken; aan my, zo ras mogelyk, te willen toezenden, zullende daar van met erkentenis het vereischte gebruik gemaakt worden.

NB. Voor hun, welke deze Byvoegſels *plaatſen achter ieder Deel der* Vaderlandſche Historie, *kan de generaale* Tytel uitgeſneeden, *en alleen die behouden worden, waar op ſtaat:* Byvoegſels en Aanmerkingen op het Eerſte Deel; *zynde de generaale Tytel alleen geſchikt voor de Koopers deezer Byvoegſelen, die reeds* te vooren *bezitters van de* Vaderlandſche Historie *waren; welken na den geheelen afloop des Werks, algemeene Tytels, waar by de* Byvoegſels *in bekwaame* Boekdeelen *verdeeld zyn, zullen worden bezorgd.*

* *
*

BY-

BYVOEGSELS

EN

AANMERKINGEN

OP HET EERSTE DEEL.

Bl. 2. reg. 7. „ *Zy zelven hebben oudtyds geloofd, dat zy de afkomelingen waren van zekeren God* Tuisto, *die uit de aarde voortgekomen was, enz.*" Men kan aan de woorden van TACITUS een zeer goeden zin geeven, wanneer men met verplaatzing van de *comma* leest „ zy haalen in hun oude gezangen op, dat TUISTO en zyn zoon MANNUS, die uit de aarde geſprooten was, de oorſprong en ſtigters van hun geſlagt zyn (*a*):" Het geen juist overeenſtemt met het verhaal van de ſchepping by MOZES, volgens wien de eerſte *Man* door God uit de aarde voortgebragt wierd, waar van de gedagtenis even als van andere dingen, door over-

(*a*) *Celebrant Carminibus antiquis* TUISTONEM *Deum, terra editum et filium Mannum originem gentis conditoresque.* TACIT. de Morib. Germanorum *Cap.* II.

overlevering onder de *Germaanen* kan voortgeplant zyn, welke by de *Grieken* en *Romeinen* reeds lang verloren was gegaan. Alleen dwaalden de *Germaanen* hierin, dat zy meenden onmiddelyk uit God te zyn voortgeſproten; dit hadden zy met veele oude volken gemeen; maar dat zy anders omtrend God, als den eerſten oorſprong vry egte begrippen hadden, blykt uit het geen TACITUS ſchryft van de *Semnonen*, de oudſten en voornaamſten der *Sueven*, waar van ook de *Batavieren* afſtamden, „ dat zy wel het begin van hun volk uit de aarde afleiden; maar God als den opperbeſtierder van alles vereeren, aan wien al het overige onderworpen is en gehoorzaamheid bewyzen moet" (*b*).

Bl. 3. onder aan, en bl. 4. „ *Men weet dat de* Rhyn — *zig eertyds, niet verre van zyn uitloop in den Noorder Oceaan, in twee armen deelde.*" Zoo ſpreekt WAGENAAR met TACITUS, maar volgens CÆSAR, MELA en PLINIUS heeft de *Rhyn* nog een derden arm gevormd, welke waarſchynlyk de *Vecht* is by *Utrecht*, die zich eerst in het Meer *Flevo* en vervolgens ook in de Noordzee door verſcheide monden ontlastte. Deeze arm omringde de overige eilanden, waarop de oude Inwooners, op welken wy zoo wel als op de *Batavieren* en *Caninefaaten* betrekking hebben, namelyk de *Frieſen*, de *Cauchen*, de *Friſiabonen*, de *Sturiers* en de *Marſatiers* door PLINIUS geplaatst worden. Op de Kaart, by de Vaderlandſche Historie ge-

(*b*) Idem ibid. C. XXXIX.

gevoegd, vindt men ook de drie monden van den Rhyn, volgens PTOLEMÆUS benoemd. Het is evenwel een misslag, wanneer men in deeze Kaart de *Waal* en de *Maas* elk op zich zelven naar zee ziet loopen, daar zy in elkander moesten vloeijen, om aan dien kant het eiland der *Batavieren* te vormen. Zie voor het overige de oude Schryvers, welke elk een onderscheide bedoeling hadden, met elkander vereffend in den Alöuden Staat der Nederl. derde Zamenspraak.

Bl. 4. reg. 8. „ *Welks lengte van ouds op* 80,000 *schreeden begroot werdt.*" Volgens CÆSAR; het geen juist uitkomt, wanneer men begint te meeten waar de *Waal* voor 't eerst in de *Maas* valt, en er byvoegt het geen de zee sedert dien tyd van ons Land heeft weggenomen. Maar wanneer men meet, van daar de *Waal* uit den *Rhyn* vloeit, krygt men 100,000 schreeden volgens PLINIUS.

Bl. 7. reg 5. van onder. „ *In grooten getale begeeven zy zich met de Kimbren, Teutonen en andere Volken op weg.*" De *Ambronen* en *Tigurinen* voegden zich naderhand by hen. Te zamen maakten zy een ontzagchelyk heir van driemaal honderd duizend strydbaare mannen uit. PLUTARCHUS gist, dat het getal nog veel grooter geweest is, en dit moet zoo zyn, indien de gesneuvelden en gevangenen van deeze Volken naar waarheid zyn opgegeeven.

Bl. 8. reg. 5. van ond. „ *Zommigen verhaalen, dat er wel tagtig duizend Romeinen en Bondgenooten der Romeinen sneuvelden.*" Toen de beide legers van MALLIUS en CEPIO door de *Cimbren* en hunne *Zwitzersche* Bondgenooten ver-

nield wierden, ſneuvelden deeze tagtigduizend *Romeinen*, behalven veertigduizend ſlaaven en zoetelaars. Zy hebben daar en boven onder PAPIRIUS CARBO, CASSIUS en SCAURUS AURELIUS zwaare verliezen geleeden. In 't geheel wierden er vyf burgemeeſterlyke Legers, volgens TACITUS, verſlagen. En het zou met *Rome* gedaan geweest zyn, indien zy niet door het beleid van MARIUS gered was.

Bl. 10. reg. 7. van onder. „ *Dat er wel honderd en veertigduizend zouden geſneuveld zyn.*" Na dat zy zich van elkander geſcheiden hadden, zyn eerst de *Ambronen*, daar na de *Teutonen* en eindelyk de *Cimbren* verſlagen. De *Teutonen* verlooren honderd-duizend dooden, en zestig duizend gevangenen: — de *Cimbren*, die van deeze nederlaag onbewust bleven, tot dat zy zelf geſlagen wierden, nog meer. Het geheele verlies word op een onderſcheide wys door PLUTARCHUS, FLORUS, EUTROPIUS en anderen door WAGENAAR aangehaald, begroot: maar met elkander beloopt het meer dan driemaal honderd duizend man, behalven de Vrouwen en Kinderen. De *Tigurinen*, die alleen over bleeven, zyn naderhand verſtrooid, en deeze verbaazende menigte is meerendeels verſmolten.

Bl. 14. Reg. 15. „ *In de breedte — tuſſchen de* Waal *en de* Maas *bepaald was.*" Het eiland der *Batavieren* wierd volgens de naauwkeurige bepaaling van TACITUS door den *Rhyn*, de *Waal* en de *Maas* gevormd, dus behoorde alles, wat tuſſchen die rivieren lag, tot dit eiland. Derhalven moet de ſtreek Lands, welke de *Batavieren* op de vaste Kust van *Galliën* beſlagen heb-

hebben, het zy terſtond, het zy ten tyde van CÆSAR, aan den overkant van de *Waal* en de *Maas* gelegen hebben. Dan deeze misſlag wordt veroorzaakt door het niet in een vloeijen van de *Waal* en de *Maas*. Hier in komt de text met de Kaart overeen.

Bl. 15. reg. 7. van onder. „ *Zy waren harde en rouwe menſchen, groot, grof en ſterk van lichaam.*" Men moet zich alle de *Batavieren* niet verbeelden als ruuw en plomp, ſchoon zy groot van lighaam en zwaar geſpierd van leden waren; dan zouden de *Romeinſche* vrouwen en zelfs de wellustige *Romeinen* op hen niet zoo verſlingerd zyn geweest. De vrouwen der *Batavieren* zullen min ſchoon geweest zyn, dan de mannen, voor zoo verre men de eelheid en teerheid, als een noodzaakelyke vereischte in de vrouwelyke ſchoonheid rekent, welke men by haar niet verwagten kan, maar aan den anderen kant hebben de ryzigheid van haare welgevormde lighaamen, haare gezondheid, haare ſterkte, en boven al haare ingetogenheid, haar boven veele tedere ſchoonen van deezen tyd doen uitmunten, — tot goede echtgenooten en vrugtbaare moeders van gezonde ſterke kinderen gemaakt. — Men beſchouwe vry de *Batavieren* als kinderen van de natuur, eenvoudig, maar tevens onſchuldig in hunne zeden, — die zich meer door een *inſtinct* dan door wetten lieten beſtuuren: — evenwel zy hadden zulke goede inrigtingen in het burgerlyke, overeenkomſtig de omſtandigheden, waar in zy geplaatst waren; — zulk een orde in hunne legers en zulke goede beginſelen in den Godsdienst, dat zy zich daarin van

de wilde Volken geheel onderſcheiden, en waardig zyn buiten de betrekking, die wy op hen hebben, van naby gekend te worden, waar toe de volgende beſchryving meest uit de oude bronnen van CÆSAR en TACITUS geput; en in de Aloude Historie der *Nederlanden* breeder uitgeleid, genoegzaame gelegenheid verſchaft. — Wy merken dit daarom aan, op dat men niet meenen zoude, dat de *Batavieren* in een te voordeelig licht geplaatst wierden. Wyl de *Germaanen* ten tyde van TACITUS zelfs een onvermengd volk waren, mag men alles wat van hen in 't gemeen gezegd wordt, op de onderſcheide volken en ook op de *Batavieren* toepaſſen. Was er iets byzonders, dat het eene volk boven of behalven het andere bezat, dit heeft TACITUS niet verzweegen: maar hier in doet hy de *Batavieren* dubbele eer aan. Hy maakt van hun met zyne byzondere aanmerkingen een aanvang, niet by geval, maar om dat zy onder al deeze Volken de *voornaamſten waren, vooral in dapperheid.* — En voor zoo ver zy uit de *Catten* waren geſprooten, welke tot het *Suevisch* bondgenootſchap behoorden, mag men het geen tot lof van deezen gezegd wordt, ook wel op de *Batavieren* toepaſſen (*c*). Men kan hier uit zien, in welk een zin men het zeggen van onzen WAGENAAR moet opvatten: „ zy waren gelyk het gros der *Germaanen* harde en rouwe menſchen." — Het goed character der *Batavieren* kan men ook opmaaken uit het Bondgenootſchap, dat tuſſchen hen en tuſſchen de *Romeinen* heeft plaats gegreepen, zoo dra zy

(*c*) TACITUS de Morib. Germ. C. XXIX. XXX. XXXI. XXXVIII.

zy aan dit volk bekend wierden. Hier mede wierden zy boven de andere *Germaanen* terſtond vereerd, gelyk TACITUS dit ook in dien zin in het 29ſte Hoofdſtuk van de Zeden der *Germaanen* by brengt. De *Romeinen* en allereerst de doorſchrandere CÆSAR moeten terſtond een zeer voordeelig denkbeeld van de *Batavieren* opgevat hebben, waarin zy by de uitkomst niet bedroogen zyn. Van de overige bewooners van deeze Landſtreeken kunnen wy geen even gunſtig getuigenis geeven, ten zy men alleen de *Cauchen* uitzonderd, waar van een gedeelte volgens PLINIUS op een der eilanden van den *Rhyn* zich gevestigd heeft (*d*). — Deeze *Cauchen* of *Chaucen* maakten een zeer talryk en allereedelst volk onder de *Germaanen* uit, het welk zyne grootheid door geregtigheid handhaafde. Zonder begeerte naar eens anders bezittingen, zonder onmagt gerust en afgezonderd, berokkenden zy geene oorlogen, wierden zy door geene invallen of ſtrooperyen verwoest. En dit was een voornaam bewys van hunne ſterkte, dat zy het door verongelykingen zoo ver niet bragten, dat zy de overhand behielden. De wapenen waren nogthans by allen vaardig, en wanneer de zaak het vorderde, ook de heirlegers, manſchap en paarden in menigte. En wanneer zy ſtil zaten, behielden zy denzelfden roem (*e*). — CÆSAR ſchryft wel, dat een groot deel van de Eilanden van den *Rhyn* door ruuwe en *Barbaarſche* men-

(*d*) PLINIUS L. IV. C. XV.

(*e*) TACITUS. De Moribus Germ. C. XXXV plaatst de *Chaucos* gelyk hy ze noemt, naast aan de *Frieſen*. Het verſchil tuſſchen hem en PLINIUS beſtaat maar in de verplaatſing van eene letter

menſchen bewoond wierd, maar dit moet men op allen niet toepaſſen, vooral niet op de *Batavieren*, van welken hy reeds van te vooren geſproken had, maar alleen op die by de verſcheide uitloopen van den *Rhyn* digt aan Zee woonden, welke gerekend wierden zich met visch en eyeren, van vogelen te voeden. Men kan hier uit opmaaken, op wie CÆSAR meest het oog heeft. De bewooners van de Zeekusten waren en zyn nog doorgaans ruuwer, dan hunne overige Landsgenooten *(f)*.

Bl. 16. reg. 4. „ *Trouw.*" Dat de *Germaanen* hier in boven de *Galliërs* verre uitmunteden, hebben de *Romeinen* ondervonden. Wanneer de *Germaanen* eindelyk onder ARMINIUS tegen hunne onderdrukkers opſtonden, bleeven de *Batavieren* nog aan hun woord getrouw, tot dat zy door de mishandelingen der *Romeinſche* Gezaghebbers lang getergd, zich ook daarvan ontſlagen rekenden.

„ *Herbergzaam.*" Dit waren zy in den hoogſten graad. Zy hielden het ongeoorloofd Vreemdelingen te mishandelen. Elk die tot hen kwam, om welk eene oorzaak het ook was, beſchermden zy tegen alle ongelyk, en hielden ze voor heilig. Ieder huis ſtond voor hun open, en alle leeftogt was met hun gemeen. TACITUS bevestigd dit getuigenis van CÆSAR met de ſterkſte bewoordingen. „ Elk ontving den Vreemdeling, naar zyn vermogen aan een wel voorzienen disch. Wanneer de voorraad ontbrak, wierd hy, die zoo even Gast-

(f) CÆSAR de bello Gallico. L. IV, C. X.

Gastheer was, de wegwyzer van den Vreemdeling. Zy gingen ongenoodigd naar het naaste huis, het kon niet ſcheelen waar, want zy wierden overal met dezelfde beleefdheid onthaald, en geen wonder, want iemand der ſtervelingen onder zyn dak niet te willen ontvangen, wierd voor een ondaad gereekend (*g*)." Deeze trek van menschlievendheid doet de *Bataviezen* en *Germaanen* eer aan, en herinnert ons aan de Aartsvaderlyke tyden, waarvan men veele ſpooren by hen ontdekken kan.

Bl. 16, reg. 5. „ *Zo kuisch, dat men byna van geene hoerery onder hen hoorde.*" In geene deugd muntten de *Germaanen* meer uit dan in deeze, zegt TACITUS (*h*). Zy onderhielden de huwelyksverbintenisſen zeer naauwkeurig, en waaren byna de eenigſten onder de geenen, die ter onderſcheiding van *Grieken* en *Romeinen*, *Barbaaren* genoemd wierden, welke zich met ééne vrouw vergenoegden. Er waren eenige weinigen, welke hier van een kleine uitzondering maakten, niet uit wellust, maar tot vermeerdering van hun aanzien. — Zoo leefden de vrouwen in eene welbewaarde kuischheid, en wierden nog door de verlokſelen der ſchouwſpelen, nog door de aanprikkelingen der liefde bedorven. Van geheime minneſtreeken hadden de mannen zoo min als de vrouwen eenige kennis. Zoo er al eene zich aan overſpel ſchuldig maakte, wierd zy terſtond ſtreng geſtraft en ten toon geſteld. — Voor

(*g*) CÆSAR de bello Gallico. *L.* VI *C.* XXIII. TACITUS de Moribus Germ. *Cap.* XXXI.
(*h*) TACITUS ibid. *C.* XVIII. XIX.

Voor eene gemeen gemaakte kuischheid viel ook geene verſchooning. Geene ſchoone gedaanten, nog jeugd, nog middelen, konden aan eene onteerde vryſter eenen man bezorgen. Niemand lachte daar om de ondeugden. Bedorven te worden en te bederven, wierd daar geenszins voor *de bon ton* gehouden, of als *galanterie* aangemerkt. Hoewel de jonge lieden lang naakt liepen en vry onder elkander verkeerden, leefden zy echter kuisch. Het voorbeeld en gezag hunner ouderen hielden hen in toom. — *De goede zeden deeden by hen meer uit, dan elders de wetten.*

Bl. 16. reg. 5. van onder. „ *De* Germaanen *waren zoo op het dobbelen verſlingerd, dat zy zig niet ontzagen ſomtyds alles, zelfs tot hun eige vryheid toe te verſpeelen.*" Dit ſchynt ongeloofly̆k, wanneer men de heerſchende zugt tot vryheid en onafhankelykheid by de *Germaanen* in aanmerking neemt, maar wanneer men by de beſchaafde volken ziet, hoe veelen, die de beſte gelegenheid hadden, om zich op allerleye wyze ſchuldeloos te vermaaken, door de raazende drift tot het ſpel zich vervoeren laaten, en zichzelven, hunne vrouwen en kinderen, in een onherſtelbaare armoede ſtorten, kan men dit nog veel meer draagen in de *Germaanen*, welke weinig bronnen voor eene nuttige tydkorting, en egter zeer veel ruimte van tyd over hadden: by welken ook het lyfeigenſchap in lang zoo veele ellenden niet opleeverde, als een volſlage behoefte, in deezen tyd, voor menſchen, die zichzelven moedwillig van hunnen welſtand beroofd hebben. — Indien TACITUS niet hier en daar een nadeeli-

ge

ge trek had laaten invloeyen, zou men zyne ſchoone Verhandeling over de Zeden der *Germaanen* voor een loffchrift aanzien.

Bl. 17. reg. 4. „ *Moedernaakt.*" Men zal dit moedernaakt gaan in de zwaarſte koude by MELA bezwaarlyk gelooven, ſchoon het door gelykluidende berigten, en de ondervinding beweezen wordt, dat het menſchelyk lighaam zwaare koude verdraagen kan, wanneer het van kindsbeen daar aan gewend is (1). Onderwyl moet men niet overal, daar van naaktheid geſprooken wordt eene volſtrekte ontblooting, maar dikwerf alleen het gemis van bovenklederen, of een geringe dekking verſtaan. Ook moet men onderſcheid maaken tusſchen den gemeenen hoop en de aanzienlyken, welke zich toen zoo wel als nu, meer dekten en vercierden.

Bl. 17. reg. 7. van onder. „ *De dragt der vrouwen was geenszins van die der mannen onderſcheiden.*" Dit moet men wel van de ſtof der kleeding, waarvan zy weinig verſchot hadden: maar niet van de vorm verſtaan. Deeze was by alle volken, die zich kleeden, tusſchen de mannen en de vrouwen onderſcheiden. En het blykt ook hierin, dat de *Germaanſche* vrouwen aan het bovenkleed geen mou-

(1) Volgens den Heer VAN OUDENDORP zou men dit *naakt gaan* alleen tot de kindſche jaaren, en de *felſte koude* tot den arbeid moeten brengen, waar van MELA van te vooren ſprak. Men zou dan moeten leezen: *Exercent bellando animos, corpora ad conſuetudinem laborum, maximo frigore vel maxime frigoris. Nudi agunt ante quam puberes ſint. Vide edit. A. Gronovii Ai.* 1748. *p.* 1023.

mouwen hadden, maar borst en armen meest bloot droegen, welke by de mannen gedekt waren.

Bl. 18. „ *Rosagtig of goudgeel hair.*" Dit vindt men nog op onze Zee- en Landdorpen, onze Eilanden en overal daar de minſte vermenging van vreemden landaart plaats heeft. Geen wonder dan, dat deeze kleur van ouds voor een groote ſchoonheid by onze Landgenooten gehouden wierd.

Bl. 19. reg. 5. „ *Ook was ieder huis van een ruime Werf omringd.*" Dit vloeide meest uit eene zugt tot vryheid, welke in alle bedryven der *Germaanen* den boventoon hield, en niet zoo zeer, — of uit vrees voor brand, waarom zy weinig gaven, wyl zy weinig te verliezen hadden, en hunne woningen zelfs bouwden; — of uit onkunde voort, gelyk TACITUS vermoedt. — Wyl zy hunne huizen opſloegen waar een bron, een beek, een boschje hen daar toe uitlokte, was het geen wonder indien zy verſpreid woonden. Daarom verkozen zy ook niet, zich in Steden te beſluiten. En hebben zy dezelve na de aankomst der *Romeinen (i)* beginnen te bouwen, zy bleeven egter lang zeer weinig in getal. Deeze waren meer vastigheden om in tyden van nood voorraad, wapenen en menſchen te bergen, dan Steden, om daar in beſtendig verblyf te houden.

Bl. 20. reg. 1. „ *Van leezen en ſchryven waren de mannen zoo wel als de vrouwen t'eenemaal onkundig.*" Ik zou dit geenszins zoo algemeen durven ſtellen. Wanneer men zich herinnert, dat de *Galliers* ſchryven en leezen kon-

(*i*) Zie de Noot van WAGENAAR op deeze bladzy No 1.

konden, gelyk uit de gedenkſchriften van CÆSAR blykt, — en uit de overblyffelen der noordſche *Germaanen* ziet, dat zy van onheuchelyke tyden hun eigè ſchrift zoo wel als hun eige taal gehad hebben; kan men bezwaarlyk gelooven, dat de overige *Germaanen*, welke nog meer gemeenſchap met vreemde volken hadden, daar niets van wisten: — dat zelfs hunne Vorſten en Edelen daar niets van wisten, ook toen zy reeds lang met de *Romeinen* eene zeer gemeenzaame verkeering gehad hadden, gelyk het was, toen TACITUS dit ſchreef: „Mannen zoo wel als Vrouwen weeten van de geheimen der letteren niets." Maar wanneer men in aanmerking neemt, dat hy van de *geheimen* der letteren ſpreekt, na dat hy van te vooren gezegd had, dat geene aanlokſelen tot onkuiſchheid, geene verleidingen by hen plaats hadden, en er *op laat* volgen: de overſpelen zyn onder zo een talryk volk zeer weinig; kan men zich niet inbeelden hoe TACITUS in dit hoofdſtuk, dat geheel van de huwlykstrouw en huwlykspligten ſpreekt, tot den inval zou hebben kunnen komen, om tuſſchen beide te laaten invloeyen: „mannen en vrouwen kunnen leezen nog ſchryven." Of hy moest deeze kunſten onder de aanleidende gelegenheden tot onkuiſchheid en overſpel tellen: maar zoo zou men de ſpraak en alle middelen, waar door men zyne gedagten aan een ander mededeelt, hier ook onder kunnen rekenen. —— Wy gelooven daarom, dat hy er de geheime tekenen en minnetreken door verſtaat, waarvan men zich by de *Romeinen* in de ſchouwſpellen, by de maaltyden en ande-

dere zamenkomſten bediende, om elkander te verſtaan en afſpraaken te maaken, welk men by OVIDIUS opgenoemd vindt. En dan bewyst deeze plaats van TACITUS in dit geval niets (*k*).

Reg. 5. „ *'t Voetvolk bediende zich, behalven deeze wapenen, van Werpſchichten.*" De Wapenen, welke TACITUS optelt, zyn gewis de voornaamſte, waar mede ruiters en voetknegten van verre en van naby vogten: maar het waren de eenigſte niet. Gebrek aan yzer bragt doorgaans te wege, dat de voorſte gelederen alleen van ſpieſen, werpſchichten, en ook van zwaarden voorzien waren. Maar een gebrande ſtok van hard hout, eene knods, en andere middelen dienden den eenvoudigen *Germaan*, die zich meest op zyn dapperen en ſterken arm verliet, tot een wapentuig. —— Om deeze redenen bedienden zy zich ook niet van pylen nog boogen, maar zeer veel van ſteenen, het zy om er mee te houwen, het zy om er mee te werpen. Zulke ſteenen van allerleye grootte en gedaante vindt men nog veelvuldig in de oude graven in 't Landſchap *Drenthe* en andere gedeelten van *Duitschland.* Zommige zyn rond en van gebakke aarde, andere aan het eene eind ſcherp, als wiggen, van natuurlyke ſteenen gewerkt, meestal met een rond gat. Deeze laatſte noemt het gemeen donderbeitels.

Bl. 21. reg. 22. „ *Weinig lieten zig de Bataviſche mannen — aan den Landbouw, waarin*

(*k*) Zie TACITUS de Morib. Germ. *C.* XIX en de Aloude Staat, bl. 108. 173. 174. 175. van het eerſte Deel.

in zy zeer onbedreeven waren, geleegen liggen." Wanneer TACITUS ſchreef; dat men den *Germaan* zoo ligt niet overreden zal om het land te ploegen, en den oogst te verwagten, dan de vyanden uit te daagen en wonden op te doen — terwyl zy meer hun bloed dan hun zweet veil hebben; en CÆSAR voor hem: de *Germaanen* leggen zich op den landbouw niet toe, maar brengen hun leeven met de jagt of met den kryg door: moet men dit zoo niet verſtaan, dat zy den landbouw geheel verwaarloosden, maar dat zy meer werk van de jagt en kryg, dan van den Landbouw maakten. Hoe zouden zy in den ouderdom anders denzelven kunnen waargenomen hebben? JULIUS CÆSAR laat de *Tenctren* en *Uſipeeten* verhuizen, om dat zy van de *Sueven* geduurig gekweld en in den landbouw verhinderd waren. En van de *Sueven*, het oorlogszugtigſte volk van gansch *Germaniën*, verhaalt hy, dat maar een gedeelte van hun teffens te velde trok, en een ander gedeelte te huis bleef, om den akker te bouwen; en zo vervingen zy elkander, op dat nog de landbouw, nog de kryg verwaarloosd wierden. By de *Batavieren*, welke men rekent uit de *Sueven* geſprooten, zal het niet anders geweest zyn, en volgens CÆSAR en TACITUS had niemand een zekere hoeveelheid gronds in eigendom, maar de Landen wierden jaarlyks door de Vorſten en Overheden onder allen, die tot een volk behoorden, by wyken verdeeld, zoo veel en waar het hun goed dagt. De ruimte van grond maakte de verdeeling gemakkelyk, jaarlyks wierden dezelve verwiſſeld, en er ſchoot altoos land over.

over. (*l*). Tot deeze zeldzaame gewoonte, meenden de *Germaanen* redenen te hebben. Zy vreesden, dat men anders de zugt voor den kryg aan den landbouw mogt opöfferen: — zyne landpaalen van tyd tot tyd zoeken uit te breiden; — dat de armen en onvermogenden door de ryken zouden ingeslokt worden. — Zy voorzagen, dat men zich dan op het bouwen van duurzaame en gemakkelyke huizen toeleggen, — het verduuren van hitte en koude ontwennen, — en de begeerte tot rykdommen aankweeken zoude. Zoo wierd de evenredigheid der bezittingen best bewaard en de volslage verarming voorgekomen. — En waaraan zouden zy den zwaaren arbeid, aan welken zy hunne lighaamen, volgens CÆSAR en MELA (*m*) buiten den oorlog van jongs af gewenden, besteed hebben, indien het niet voornaamelyk was aan den Landbouw? Uit alle deeze aanmerkingen blykt het niet alleen, dat men de uitdrukking van CÆSAR, *agriculturæ non student*, met veel bepaaling verstaan moet, even als het vooraf gaande *sacrificiis non student*, maar men ziet ook de wysheid van dit groote volk in deeze schikkingen, die zo wel met hunne staatsgesteldheid strookten, ten sterkten doorblinken. — Het mesten was niet zeer nodig, wyl zy het land, dat jaarlyks over-

(*l*) CÆSAR de Bello Gallico. *L.* VI. C. XXII. en *L.* IV. C. I. TACITUS de Moribus Germ. *C.* XIV. XV. en XXVI.

(*m*) MELA heeft CÆSAR in het derde Hoofdstuk van zyn derde Boek meestal gevolgd, en hy zou beter gedaan hebben, indien hy zich alleen aan hem gehouden had, dan zich op onegte berigten te verlaaten, welke geenszins op de *Germaanen* in het algemeen kunnen toegepast worden. Dit merken wy vooral aan ten opzigt van het eeten van raauw vleesch.

overſchoot, braak lieten leggen en meest Gerst teelden. —— Met het aanleggen van Boomgaarden en Moestuinen hielden zy zich niet op, maar bedienden zich van 't geen Wouden en Bosſchen opleverden.

Bl. 23. reg. 12. „*Weinig werks maakten — de* Batavieren, *van het begraaven der doode Lyken.*" —— Dit moet men weder in vergelyking verſtaan. Al het kostbaare en omſlagtige 't welk door de *Romeinen* en andere Volken, zelfs ook door de nabuuren der *Germaanen*, de *Galliërs* by hunne begraafenisſen en lykbrandingen in het werk geſteld wierd, kwam by hen niet te pas. Evenwel toonden zy, zoo veel hunne omſtandigheden toelieten, alle agting voor hunne overledene vrienden, en zogten derzelver nagedagtenis, zoo veel mogelyk te vereeuwigen. De natuur moest by hen vergoeden, het geen aan de *kunst ontbrak*. Eene met oplettendheid opgerigte hoop van zeer groote ſteenen rondom het graf over eind gezet, en met nog grooter ſteenen overdekt, ſtrekte tot een gedenkteken, dat de eeuwen verduuren kon; daaronder plaatſte men de as van de Overledenen, in aarden kruiken of *urnen*, tusſchen laagen van kleinere ſteenen. — Men maakte ook wel eene groote cirkelronde aardhoop boven het graf, welke met zooden bedekt wierd, of een ruime grafkelder van natuurlyke ſteenen, welke by elkander voegden, en zorgvuldig met kleinere keyen aangevuld wierden. Op den bodem van deeze kelders wierden de *Urnen* met de verbrande

overblyffels tusſchen eene beſtraating nedergezet, de opening geſtopt, en alles met aarde overdekt. Niettegenſtaande zoo veele eeuwen verloopen zyn, kan men zulke Lykheuvels zeer wel onderſcheiden van andere, die door de natuur zyn opgeworpen. Men vindtze nog heden in *Duitschland*; — zelfs in de *Nederlanden* in *Overyſel*, maar voornaamelyk in 't Landſchap *Drenthe*. In de *Noordſche* Ryken heeft men dezelve overvloedigst aangetroffen, en men heeft zich wel verbeeld, dat het aloude overblyffels der *Noordſche* Volken zyn, ook daarom, wyl TACITUS van deeze gedenkſtukken geen gewag maakt. Anderen in tegendeel klimmen op tot de tyden der *Cimbren*. Dit egter is zoo wel niet te beſlisſen, als het zeker beſlist is, dat dezelve verblyfplaatzen der dooden zyn, het zy dan van oude *Germaanen* in 't gemeen, het zy dan van *Cimbren* of andere *Noordſche* Volken, welke ook tot de *Germaanen* gerekend moeten worden. Dit blykt uit de lykbusſchen en uit de ſteenen wapenen van allerleye gedaante, welke by de overleedenen pleegen begraaven te worden. — Men heeft ook daarom al van onheuglyke tyden aan deeze begraafplaatzen den naam van *Hune-* of *Hunnebedden* gegeeven, het geen zommigen wel om de *Hunnen* heeft doen denken, die een groot gedeelte van *Europa*, evenwel niet aan deezen kant, overſtroomd hebben: maar het geen waarſchynlyk niet anders betekend, dan doodenbedden of rustplaatzen van overledenen, even

even gelyk een *Hunekleed* een doodkleed betekent *(n)*.

Reg. 17. „ *De Wapenen, en ſomtyds het Paard van den Overledenen, werden in 't vuur geworpen.*" Het omleiden van het Rypaard, het draagen en ophangen der Wapenen by de begraaffenis van Krygs-overſten, zyn hier van nog overblyſſels.

Reg. 24. „ *Diep lagen de* Batavieren, *zoo wel als de andere* Noordſche *Volken, in de afgodery des Heidendoms gedompeld.*" Indien men de *Germaanen* onder de *Noordſche* Volken rekent in tegenſtelling van anderen, welke veel zuidelyker woonen, waar onder vooral de *Grieken* en *Romeinen* in aanmerking komen, zou men hier uit kunnen opmaaken, dat het in dezen opzigte even ſlegt, zoo niet ſlegter by de *Batavieren* en andere *Germaanen* geſteld was, als by evengenoemde Volken. Indien WAGENAAR dit heeft willen zeggen, is het hem geenszins kwalyk te neemen, wyl meest alle onze Schryvers in 't zelfde begrip ſtaan. —— En geen wonder, wyl zy hier het gezag van TACITUS, zeker een der naauwkeurigſte Geſchiedſchryvers, voor zich hebben. Dan wy meenen op zeer goede gronden, in dit geval van TACITUS te mogen afwyken, en te beweeren, dat onze Voorouders de voornaamſte beſchaafde Volken in 't ſtuk van den Godsdienſt, den loef afſtaken.

Het berigt van TACITUS omtrend de Godhe-

(n) Zie PICARD en VAN LIER, over de *Oudheden*.

heden der *Germaanen* moet terſtond verdagt voorkomen, wanneer men dezelve onder vreemde naamen, waar onder zy by *Grieken* en *Romeinen* geëerd wierden, hoort voorſtellen. Waren de *Germaanen* een *origineel* Volk, dat met anderen weinig of geen gemeenſchap had, gelyk TACITUS hen zelf aanmerkt, hoe kwamen zy aan de denkbeelden en naamen van MERCURIUS, HERCULES, MARS, ISIS, enz., welke hun geheel vreemd waren, of hadden zy dezelve van de *Romeinen* aangenomen? Behalven dat het, bezwaarlyk te gelooven is, dat zy, die in allen opzigte zich aan het oorſpronkelyke natiönaale hielden, in zulk een gewigtig ſtuk zich naar de denkwyze van vreemden reeds ten tyde van TACITUS zouden geſchikt hebben; —— blyft dan nog over te vraagen, welke was dan hunne oorſpronkelyke Godsdienst? en deezen behoorde TACITUS ons zoo wel als hunne oorſpronkelyke Zeden opgegeeven te hebben. Dan de *Romeinen* waren in het ſtuk van den Godsdienst gewoon, zoo veel mogelyk, het geen zy by andere Volken aantroffen, naar hunne eige denkwyze uit te leggen, en daar door konden zy ligtelyk hunne Godheden overal vinden, waar maar eenige overeenkomst in de naamen of in den eerdienst was. Op hunne berigten kunnen wy daarom in deezen opzigte het allerminst aan, de berigten van TACITUS zelf niet uitgezonderd. Om overtuigd te zyn, hoe deerlyk hy den bal dan wel eens misſlaat, wanneer hy over den Godsdienst van andere Volken wil oordeelen, leeze men het geen hy

van

van de Jooden ſchryft (o). Men behoorde hem dan zoo gereedelyk niet geloofd, veel min behalven de Goden en Godesſen, waarvan TACITUS meldt, nog veele anderen aan de *Germaanen* toegeſchreeven te hebben (p), even of het eene eer was voor de oude bewooners deezer landen, in eene raazende bygeloovigheid met de beroemde Volken der oudheid gelyk te ſtaan. — Neen, wy hebben veel eer reden om te gelooven, dat hunne Godsdienst even oorſpronkelyk en eenvoudig geweest is, als alle hunne zeden en inrigtingen, en dat daarom CÆSAR veel digter aan de waarheid is, wanneer hy ſchryft, dat de *Germaanen*, de Zon, de Maan en het Vuur, het welk hy onder den naam van VULCAAN voorſtelt, vereeren. Intuſſchen zullen wy best doen, TACITUS met TACITUS te vergelyken, om deeze gereedelyk aangenomen gevoelens in derzelver onbeſtaanbaarheid te doorzien. Op het geen hy van den oorſpronk der *Germaanen* zegt, in het tweede Hoofddeel, hebben wy reeds in 't begin onze Aanmerkingen gemaakt. — Zoo onbegrypelyk zyne bergten over de Goden der *Germaanen* op zich zelf zyn; — zoo ongelooflyk het is, dat zy, die zich zeer weinig met den Koophandel bemoeiden, MERCURIUS voor hun voornaamſten God zouden gehouden hebben; — zoo zeer moet het ons ver-

(o) TACITUS Histor. *L.* V. *C.* 2, 3; 4, 5. VOLTAIRE en anderen, welke hun werk maaken om MOZES en zyne *Israëliten* in het verachtelykſte licht te doen voorkomen, hebben er zich even daarom zeer gretig van bediend.

(p) Zie onder anderen ELIAS SCHEDIUS *de Diis Germanis*.

verbaazen, wanneer hy in 't zelfde negende Hoofdſtuk van de Zeden der *Germaanen* laat volgen: „ voor het overige oordeelen zy uit de grootheid der Hemellingen, dat de Goden nog binnen muuren beſlooten, nog in eenige menſchelyke gedaante konnen afgebeeld worden. Zy wyden wouden en bosſchen, en noemen met de naamen der Goden dat verborgene, het geen zy met enkele eerbiedenis hunner harten aanſchouwen." Hoe verheven zyn deze denkbeelden! hoe zeer overeenkomende met het beſtaan en waardigheid der Godheid! Is het te gelooven, dat zy, die dezelve aangenomen hadden, en bleeven voeden, zoo maar op goed geloof Goden zouden overgenomen hebben, welken zy niet kenden? —— Of zoo zy zich hier toe door de *Romeinen* lieten beleezen, waarom volgden zy hen in hunnen uiterlyken eerdienst ook niet naar, welke zoo veel bekoorlyks voor de zinnen had. Goden, die welëer als menſchen op aarde, in een menſchelyke gedaante verkeerd hadden, konden immers wel afgebeeld en in tempelen begreepen worden. Maar neen, de *Germaanen* en *Batavieren* rekenden de Hemellingen, welke zy verëerden, daar veel te groot toe; ten bewyze, dat zy eene andere Godheid, of zo ge wilt, andere Goden verëerden. —— Maar, welken God of Godheden verëerden zy dan? Dit is de groóte vraag, welke zeer moeijelyk te beantwoorden valt, om dat de eige berigten van onze *Germaanen* niet tot ons overgekomen zyn, en de berigten der *Grieken* en *Romeinen* ruim zo gebrekkig moeten weezen, als die van on-

onze reizigers omtrend den Godsdienst van vreemde Volken. Het naaste berigt zouden wy kunnen krygen uit de *Edda* en andere oude *Noordſche* Schriften, waar in wel veele Fabelen voorkomen, aan welke deeze Volken boven de andere *Germaanen* overgegeeven waren, maar ook veele waarheden. En daaruit zien wy, dat zy eenen God gekend hebben, welke van Eéuwigheid is, en tot in Eéuwigheid leeft: — die Alweetend is, en der menſchen doen ziet en opmerkt: — Almagtig, de Schepper van Hemel en Aarde: — die de Waereld als zyn Ryk regeert en voor alles wat groot en klein is zorgt, — en daarom ALFADUR, of aller Vader genaamd wordt *(q)*. — En dat deeze denkbeelden by de oude *Germaanen* waarlyk plaats greepen, dat dezelve als oorſpronkelyke, en niet uit den Christelyken Godsdienst ontleende, mogen worden aangemerkt, kunnen wy uit TACITUS zelfs opmaaken. De *Germaanen* geloofden, dat God in hunne heirlegers tegenwoordig was, en daar het opperſte gebied voerde *(r)*. De *Semnonen*, de oudſten en aanzienlykſten der *Sueven*, vierden hunne nationaale Godsdienſtige vergaderingen in een heilig Bosch, waar niemand in ging, dan met een band gebonden, om zyne minderheid en de magt der Godheid aan te duiden. Zoo hy by geval neder viel, mogt hy niet opgerigt worden nog opſtaan, hy wierd langs den grond

(q) Zie T. ARNKIELS, Eröffnung vom der *Cimbriſchen und Mitternächtiſchen Volcker*. I. th.
(r) TACITUS de Moribus Germ. C. VII. X.

grond gewenteld. — Al deeze Godsdienſtige plegtigheid zag daar op, dat het beginſel van het Volk als 't waare van daar; — GOD, *de beheerſcher van alles, daar tegenwoordig was, aan wien al het overige onderworpen is, en gehoorzaamheid bewyst (s).* — Hierom maakten zy in alle onderneemingen van eenig belang van wichelaaryen gebruik, om de wil der Godheid, waar aan alles onderworpen was, te mogen weeten. En den Godsdienst bragten zy overal te paſſe, om dat zy geloofden, dat de Godheid niet alleen by hunne Oorlogen en Godsdienst-plegtigheden, maar ook in hunne Raadsvergaderingen, by het ſluiten hunner Huwelyken, en by alle handelingen van belang tegenwoordig was *(t)*. Wanneer men hier by nu vergelykt, het geen wy uit het tweede Hoofdſtuk over den oorſpronk der menſchen, en uit het negende bygebragt hebben, waar wy van het oneindig en geeſtelyk beſtaan van God, zulke betaamelyke uitdrukkingen aantroffen, blykt het klaar; dat zy van een Eeuwig en Alömtegenwoordig Opperweezen, als den Schepper en beſtierder van het Heelal, inderdaad verheeve denkbeelden gehad hebben. En deeze is het, van welken TACITUS reeds in 't tweede Hoofdſtuk onder den naam van TUISTO, melding gemaakt had. By LIVIUS wordt hy THEUTHATHES of THEUTH, dat met den naam God veel overeenkomst heeft; en by de *Galliërs* wierd hy THIS of DIS genaamd, welken

(s) Ibid. C. XXXIX.
(t) Ibid. C. X. XI. en XVIII.

ken CÆSAR verkeerdelyk voor den PLUTO of DIS der *Romeinen* en *Grieken* hield, en waaruit ook deezen den oorſpronk van hun geſlagt afleiden. Zoo hebben wy dan eindelyk een God onder een oorſpronkelyken naam by de *Germaanen* en *Galliërs*, die met elkander van eene herkomst waren, gevonden.

Bl. 24. r. 1: „ *Zy hadden behalven deezen nog verſcheiden' mindere Godheden.*" Uit het gezegde van onzen Geſchiedſchryver moet men opmaaken, dat de Zon, de Maan en het Vuur de voornaamſte Godheden der *Germaanen* waren. —— Zy waren de eenigſten, welke CÆSAR, wiens oog aan zigtbaare Godheden gewoon was, als voorwerpen van een Godsdienstigen eerbied ontdekken kon, maar zy waren de Opperſte niet. —— Deeze God was geheel onzigtbaar, wierd alleen met den eerbied des herten aanſchouwt en bleef daarom voor CÆSAR geheel verborgen. Opmerkelyk is het intuſſchen, dat de Goden, welken CÆSAR opnoemt, geheel van TACITUS verzweegen worden, die in tegendeel van Goden ſpreekt, waar van CÆSAR niets meldt. Wy hebben reeds gezegd, dat wy ons in het opnoemen van deeze Goden liever aan CÆSAR dan aan TACITUS houden, want het is veel waarſchynlyker, dat zy even als de *Perſiaanen* en andere oude Volken, voor de Zon, de Maan en het Vuur godsdienstige eerbied betoonden, dan dat zy enkel de Goden der *Romeinen* zouden gekend en geëerd hebben. Maar wy hebben ook beweezen, dat zy boven deeze een Almagtig, Eeuwig en Onzigtbaar Wezen erkenden, waar van alles en dus ook

Zon en Maan haaren oorſpronk ontleenden. — Dan niettegenſtaande de egte begrippen, welke van dit Opperwezen onder de *Germaanen* van geſlagt tot geſlagt waren voortgeplant, ſchynen zy inderdaad ook aan Goden van minderen rang geloofd te hebben; of aan verheve Wezens, welke, uit den ALFATHER voortgeſproten en aan denzelven geheel onderworpen, door hem wierden gebruikt tot het uitvoeren van zyne beveelen, en het bezorgen van zyn uitgeſtrekt gebied. *(u)* —— Zy ſchynen geloofd te hebben, dat de Godheid niet alleen door haaren algemeenen invloed, maar door middel van deeze Weezens in alle belangryke voorwerpen tegenwoordig was; en op dezelve werkte. Daarom hadden zy een grooten eerbied voor de Zon, de Maan, de Planeeten, de Elementen, de Rivieren, en Bronnen, Bosſchen en Boomen, de Steenen en voor de Aarde in 't gemeen. Zy erkenden het nut, dat daar uit voortvloeide, en eerbiedigden in dezelve de Wysheid, Goedheid en Almagt van de eerſte oorzaak. Behalven deeze voortreffelyke Geesten, welke veel nader by de Godheid kwamen, dan de menſchen, met haar een onmiddelyke gemeenſchap oeffenden, voor welke zy een meer dan gewoonen eerbied hadden, is het niet onwaarſchynlyk, dat zy de gedagtenis van enkele Grondleggers, Weldoeners en Verloſers van hun geſlagt met een dankbaare erkentenis vereerd, en by *eene toeneemende overgeloovigheid* als Goden, ſchoon van een min-

(u) Zie ARNKIEL over den *Cimbriſchen* Gozendienst. I Deel.

minderen rang gediend hebben. Immers by de Noordſche Volken, uit wier oude Gedenkſchriften wy in deezen opzigte weder het meeste licht moeten haalen, waren eenigen bekend, waar van de drie voornaamſten zyn, THOR, AUDIN, of ODIN, dezelfde met Woden en FRYGA of FREIA (y). Wy hebben meer redenen te gelooven, dat de mindere Goden der *Germaanen* zulke of diergelyke naamen gehad hebben, dan dat zy MERCURIUS, MARS, JUPITER, HERCULES, ISIS, CYBELE of CASTOR en POLLUX zouden genoemd zyn: te meer, om dat wy de ſpooren van deeze naamen in die der dagen *Woensdag* of *Wodensdag*, *Donderdag* of *Thorsdag* en *Vrydag* of *Freyasdag*, ontdekken kunnen. Zoo eerden zy zelfs by leevenden lyve hunne moeders Godesſen, waar van verſcheide naamen en bewyzen op de oude overblyffelen ons door de *Romeinen* bewaard zyn, welke men in het kostbaar werk van GRUTERUS en elders vinden kan. —— Wy hebben dit ſtuk van gewigt wat breeder moeten behandelen, om voldoende reden te geeven van een gevoelen, waar in wy zoo verſchillen van onzen WAGENAAR en andere *Vaderlandſche* Schryveren.

„ *Zy hadden behalven deezen, nog verſcheiden mindere Godheden, welker getal door hunne gemeenſchap met de* Romeinen *niet zal afgenomen zyn.*" Het is niet te denken, dat de *Batavieren* zoo zuiver en onvervalscht in

(y) Zie ARNKIEL over de *Cimbriſche Helden Godheden*. welke echter met veel omzigtigheid moet geleezen worden.

in hunne zeden en godsdienst gebleeven zyn, als zy voor hunne verkeering met de *Romeinen* waren, maar wy gelooven egter niet, dat die verbastering zoo ras en zoo ſterk is toegenomen, als men zich doorgaans verbeeld. Men moet onder het oog houden, dat de *Romeinen* hunne Godheden over al meenden te vinden, ook daar zy niet waren, en daarom in dit geval niet te vertrouwen zyn. WAGENAAR handelt egter voorzigtiger, dan veele anderen, indien hy den dienst van deeze Goden eerst afleidt van de verkeering met de *Romeinen*, met welken de *Batavieren* hier en elders in het *Romeinsch* gebied lang eene naauwe verkeering hielden, maar dan blykt het, dat het geene oorſpronkelyke Godheden waren. De beeldtenisſen en opſchriften, welke men hier en in *Germanien* gevonden heeft doen niets uit, terwyl dezelve door *Romeinen* gemaakt en in de *Latynſche* Taal volgens de begrippen der Konstenaars, of derzelver Betaalsheeren geſteld zyn. Deezen hebben ligtelyk van een WODEN, MERCURIUS, van een dapper Kaerel of Held wiens gedagtenis de *Germaanen* vereerden HERCULES gemaakt. Men heeft voor lang opgemerkt dat 'er verſcheide HERCULESSEN geweest zyn, of liever, dat men aan veelen, die in lighaamskragten en dapperheid uitmuntten, den naam van HERCULES gegeeven heeft: wonder zou het dan zyn zoo het dapperſte Volk, dat ooit op den aardbodem leefde, de oude *Germaanen*, ook geene HERCULESSEN, ſchoon onder een anderen naam by hen bekend, gehad had. Men vergelyke TACITUS zelf hier over in

zyn

zyn drieënveertigſte Hoofdſtuk. „By de *Naharvalen*, welke tot het *Lygiſch* bondgenootſchap behoorden, was een oud gewyd bosch. Een Priester in een vrouwelyk gewaad, heeft 'er het opzigt over, maar de Godheden noemt men op zyn *Romeinsch* CASTOR en POLLUX. De naam van die Godheid is ALCIS. Geene afbeeldingen, geen ſpoor van eenen uitlandiſchen Godsdienst kan men 'er ontdekken. Evenwel worden zy als broeders, als jongelingen vereerd" (*w*). De *Romeinen* hadden twee jonge Goden onder deeze naamen. Zy troffen iets dergelyks by de *Germaanen* aan, in het vereëren van twee jongelingen en broeders, welke zich by hun Vaderland verdienſtelyk gemaakt hadden. —— Reden genoeg om hun CASTOR en POLLUX te noemen, ſchoon zy daar te huis hoorden, en een anderen naam voerden.

Bl. 24. reg. 7. „ *Oude Schryvers verzeren ons, dat beide* HERCULES *en* MARS *onder de* Germaanen *met beesten*, —— MERCURIUS *ook met menſchenoffers geëerd zyn geweest.* Verg. bl 27. reg. 7. van onderen. Het komt zeer ongelooflyk voor, dat de *Germaanen* aan MERCURIUS, dien men by de *Romeinen* niet als een voornaamſte Godheid aanmerkte en met wien de *Germaanen* eigenlyk geen

(*w*) Apud *Naharvalos* antiquæ religionis lucus oſtenditur. Præſidet ſacerdos muliebri ornatu, ſed *Deos interpretatione Romana Caſtorem*, *Pollucemque* memorant. Ejus numinis nomen ALCIS. Nulla ſimulacra, nullum peregrinæ ſuperſtitionis veſtigium. Ut fratres tamen, ut juvenes venerantur.

geen uitſtel hadden, menſchelyke offerhanden, en aan Krygs-goden, gelyk HERCULES en MARS alleen beesten zouden toegewyd hebben. Hier in heeft zeker TACITUS mis. Dan, konden wy op dien grond ook de menſchelyke offerhanden ontkennen! maar neen, zy maaken een vlek uit in het character van onze Voorzaaten. Van de *Semnonen* getuigt TACITUS dit nog eens, en by de nederlaag van VARUS, wierden 'er verſcheide voornaame *Romeinen* geofferd: maar men kan hier uit teffens opmaaken, dat deeze offerhanden niet dan by plegtige gelegenheden, welke zeldzaam voorvielen, en in den Oorlog plaats hadden. Men gebruikte er of misdadigers, of gevangenen toe, omtrend welke men toen volgens het recht van den oorlog naar welgevallen meende te mogen beſchikken. Verſcheide beſchaafde Volken hebben zich aan menſchelyke offerhanden ſchuldig gemaakt, de *Grieken* en *Romeinen* niet uitgezonderd. Zelfs is *Israël* er meermaalen toe vervallen: —— en het is ligt te begrypen, wanneer de menſch in de gunſt der Goden belang ſtelt, en weet dat er niets dierbaarer is, dan het leeven van een menſch, dat hy hier toe zyn toevlugt neemt, als hem een beter weg van verzoening niet bekend is (*x*).

Bl. 26. reg. 2. „ *Anderen agten met geen minderen grond, dat men de Maan, en byzonder de nieuwe Maan onder den naam van* Nehalennia *geëerd heeft.*" Dit gevoelen heeft de meeſte en geleerdſte voorſtanders: dan, hoe gemakkelyk deeze afleiding van den naam is, ver-

(*x*) MICHA 6: 6, 7.

vervalt dezelve terſtond, wanneer men deeze *Nehalennia* voor eene plaatzelyke Godin houdt: dan moet zy ook een *Germaanſchen* en niet een Latynſchen, veel min een *Griekſchen* naam hebben, waarom wy het even voorafgaande gevoelen, liever zouden omhelzen, en evenwel willen wy met WAGENAAR gaarn bekennen, dat ons omtrend de naambetekenis en dienst van deeze vrouw niets zeker voorgekomen is. — Uit onze even voorafgaande Aanmerking, kan men zien, dat men op de bygevoegde vercierſelen van een korf met vrugten, toortſen en hoornen des overvloeds, een windhond en *Genien*, zoo min als op de beeldtenisſen van JUPITER en NEPTUNUS aan kan. Alles is door Beeldhouwers en Kunſtenaars, welke de *Romeinen* met zich voerden, volgens hunne begrippen vervaardigd. Alle de opſchriften zyn in hunne taal, en daarom moest ook de naam van deeze Godes in 't *Latyn* overgegooten, waar door die zoo veranderd is, dat men den waaren oorſpronkelyken niet ontdekken kan. Zy moest ook met eene *Romeinſche* Godes vergeleeken worden, en hier kwam DIANA het meest in aanmerking. TACITUS leert ons, dat zy veel eerbied voor zommige Vrouwen hadden, in zoo verre, dat zy ze tot Godesſen maakten, en dit wordt ons in verſcheide opſchriften opgehelderd en bevestigd, welke aan zekere Moeders —— Godesſen toegeëigend zyn. Nu waren de *Romeinen* zoo toegeevend, dat zy hun Godsdienst aan geen overheerd Volk opdrongen, maar veel eer de plaatzelyke Godheden overnamen en vereerden. En zulk

eene

eene heilige moeder of Godes zal NEHALENNIA, of hoe zy eigenlyk mag geheeten hebben, ook geweest zyn. —— Zulk eene was TAMFANA in 't land der *Marſen*; en misſchien ook die moeder, welke onder het bondgenoodſchap der *Reudignen* in een heilig bosch geëerd wierd, waar van de *Romeinen* CYBELE gemaakt hebben: ten zy zy onder den naam *Herthum* of *Hertha* de Aarde als eene der Hoofdſtoffen —— als onze algmeene moeder vereerden (y).

Bl 27. reg. 11. „ *De* Romeinen, *die de Ingezeetenen deezer Landen, buiten twyffel verſcheiden nieuwe Godheden hebben leeren kennen, hebben hun zoo 't ſchynt, ook Tempels, Altaaren en Beelden, ter eere van de Goden leeren oprigten.*" Dan moesten de *Germaanen* van hunne oorſpronkelyke betaamelyke begrippen door de *Romeinen* geheel afgebragt zyn. Men kan dit nog uit de afbeeldingen van JUPITER, NEPTUNUS, en NEHALENNIA, nog uit de tempelen en altaaren voor haar gebouwd, en aan haar toegewyd opmaaken. De *Romeinen* waren het volgens voorheen gelegde gronden, aan wien men dit alles moet toeſchryven. Of zoo de *Germaanen* omtrend zulken, die zy als menſchen kenden, maar aan welken zy goedvonden, om dat zy er iets Goddelyks in ontdekten, by haar leeven of na haar dood godsdienſtige eer te bewyzen, een anderen voet gehouden (z); —

voor

(y) TACITUS de Mor. Germ. C. XL.

(z) Idem C. VIII. Wy geeven in bedenking of men niet in 't laatst van dit Hoofdſtuk leezen moet — *Complures alias venerati ſunt non adulatione*, ſed *tanquam facerent Deos*. In plaats van

voor haar zekere heiligdommen afgezonderd hebben, en toegeſtaan, dat er eenige afbeeldingen van haar gemaakt wierden; wy kunnen egter nog niet denken, dat zy omtrend het voorwerp van hun hoogſten eerdienst, — het opperſte Wezen, op dezelfde wyze gehandeld hebben.

Bl. 27. r. 6. van onderen. „ *De Priesters, die den offerdienst waarnamen, hadden daarenboven veel gezags in de beſtiering van het volk.*" WAGENAAR ſchryft te regt aan de *Germaanen* en *Batavieren* en Priesters en offerdiensten toe, het welk zommigen op gezag van CÆSAR beide ontkend hebben. CÆSAR egter heeft dit nimmer gezegd: maar alleen, dat zy van de *Galliërs* in veelen opzigte verſchilden, vooral hier in, dat zy geene *Druiden* hadden, en zoo dikwerf niet offerden als de *Galliërs*. Hunne offerdienst bepaalde zich, zoo veel wy hebben kunnen nagaan, enkel tot de plegtige nationaale byeenkomſten in hunne Heiligen bosſchen, en daar toe waren Voorgangers of Priesters noodig, om denzelven voor en in naam van 't gantſche volk te verrigten. Al hadden zy dan geene *Druiden*, die by de *Galliërs* den tweeden rang uitmaakten, zy hadden evenwel volgens TACITUS hunne Priesters, en deezen waren van een grooten invloed, (ſchoon zy veel minder te zeggen hadden, dan de Geestelykheid by de *Galliers*,) om dat de *Germaanen* het gezag van den Godsdienst in alle zaaken

van *nec tanquam*. De tegenſtelling, — de volkomenheid van den zin — ſchynen dit te vorderen, en — het geen in der daad by de *Germaanen* heeft plaats gevonden.

ken van gewigt lieten gelden. Hier in, zo zy het al niet deeden uit overreding, dat het Opperwezen by alle hunne handelingen tegenwoordig was, en het opperſte gebied voerde, gelyk wy voor ons gelooven; hier in volgden zy de regelen van gezonde ſtaatkunde, zoo men aan dit openhartig — niet ergdenkend Volk eene Staatkunde mag toeſchryven. — Hoe zouden hunne Vorsten of Koningen, als zy die hadden, eene natie, die geheel gewapend, geheel vry, op haare vryheid zoo gezet was, byna zonder wetten hebben kunnen leiden of de talryke volksvergaderingen in orde beſtieren? — Hoe zouden de bevelhebbers hunne Medeburgers in dwang hebben kunnen houden, en, de hachelykſte onderneemingen met bereidvaardigheid ter uitvoer doen brengen, zoo zy zich van de godsdienstige indrukken niet ter regter tyd bediend hadden? Daarom waren de openbaare raadpleegingen der Godheid uit naam der natie, zonder welke zy niets ondernamen; — het opleggen van ſtilzwygen en het geheele recht van bedwang *(jus coërcendi)* in hunne Staatsvergaderingen; — en vooral de ſtrafoeffening in de krygslegers alleen den Prieſteren aanbevolen, op dat men meenen zou, dat zy niet als op 't bevel van hunnen Hertog, maar van God zelve, welken zy *(a)* geloofden, dat by de ſtrydenden tegenwoordig was, geſtraft wierden. Zoo wierden zy beide tot gehoorzaamheid en dapperheid door den Godsdienst verpligt.

Bl.

(a) Tacitus de Mor. Germ. C. VII. X. XI.

Bl. 27. reg. 4. van onderen, „ *Veel eerbieds bewees men ook onder de* Batavieren *aan zeker ſlag van Waarzegſters.*" De naamen van MARTHA, VELLEDA, GANNA, JETTHA en andere meer, zyn zelfs voor de vergeetelheid bewaard. AURINIA ſchynt eene algemeene benaaming geweest te zyn, welke men aan deeze vrouwen gaf, die boven anderen *alles onderzogten* of *veel wisten*, en uit deeze waarzeggende vrouwen, zyn waarſchynlyk de H. Moeders en Godesſen geſprooten. „ De *Germaanen* veragteden nimmer de raadgeevingen der vrouwen nog haare antwoorden, wyl zy meenden, dat 'er iets heiligs en vooruitziende by haar was, en veelen bragten het door deeze kunst zoo ver, dat zy als Godheden geëerd wierden, gelyk VELLEDA en wel eer AURINIA en zeer veele anderen, niet uit vleyery, maar als of zy ze tot Godesſen maakten" (*b*). — Zy ſchynen de vrouwen onder die weezens gerekend te hebben, welke voor Goddelyke openbaaringen, of onmiddelyke inſpraaken, meer geſchikt waren dan de mannen, die den wil des Hemels uit hunne wichelaaryen moesten opmaaken.

Bl. 29. reg. 7. „ *Dikwils wierd ook het lot geworpen; welk door de Prieſters op eene zeer plegtige wyze geſchiedde.*" WAGENAAR heeft het oog op de zonderlinge wyze van looten, waar van TACITUS als de allergewoonſte eerst gewag maakt. Zy ſneeden een tak van een vrugtdraagenden boom, en kap-

(*b*) TACITUS ibid. *c.* VIII.

kapten dien in kleine ſtukken, welke zy met zekere merken tekenden. Dan ſtrooiden zy dezelve in 't wilde uit op een wit kleed. Indien men van wegens den Staat raadpleegde, nam de Priester, maar in byzondere gevallen de vader des huisgezins elk van deeze twygjes driemaal op, na dat hy de Goden gebeden, en eerbiedig ten Hemel opgezien had. Vervolgens wierden de opgenome ſtokjes verklaard volgens de geſtelde merken (*c*).

Bl. 33. reg. 1. „ *Dikwils behielden zy hunne waardigheid maar een jaar.*" De plaats van CÆSAR, waarmede WAGENAAR dit bewyst (op lett: v.) ziet op de gewoonte der *Galliers*, welke jaarlyks hunne eerſte magiſtraatsperzoonen veranderden, het welk men van de *Germaanen* niet met zekerheid zeggen kan. De Overſten verdeelden wel jaarlyks de landeryen onder elk regtsgebied, dan daar uit volgt niet, dat zy eerst elk jaar op nieuw verkozen wierden. Het is waarſchynlyk, dat zy zich niet altoos op denzelfden voet gedraagen, maar naar de gelegenheid geſchikt hebben, waarom men aan het hoofd van het zelfde volk dan eens koningen, dan geene vindt. Dit is byzonder het geval met de *Ba-*

(*c*) Het is zonderling, dat de Engelſchen by hunne Schipbreuk en verblyf op de *Pelew-* of *Paloos-Eilanden* iets dergelyks waargenomen hebben (*). De Koning ABBA THULE gebruikte by elke gewigtige gelegenheid bladen, die aan riemen geſneeden, en op den rug van den middelſten vinger gelegd wierden, om daar mee te wichelen.

(*) Reize naar de *Pelew-Eilanden*, van H. WILSON.

Batavieren. Intusschen moeten wy van deeze Koningen, of van hunne Vorsten, en derzelver magt geen al te groot denkbeeld maaken. De *Romeinen* gebruikten de naamen, die het geschikst in hunne taal scheenen. — Wanneer er een Opperhoofd was, noemden zy hem Koning (*Rex*): maar wanneer de magt by veelen verdeeld was, spraaken zy van (*Principes*) Vorsten of Voorsten. CÆSAR bedient zich dikwerf van het woord *Magistratus.* Het volk had in vrede en oorlog de hoogste magt aan zich behouden, en daarom moest hetzelve in alle gevallen van gewigt zamengeroepen worden, of in zekere vastgestelde of in buitengewoone vergaderingen (*d*). De mindere zaaken mogten de Vorsten afdoen, en de meerdere moesten zy volgens het besluit van het volk volbrengen. Dus hadden zy in deezen opzigt alleen een uitvoerende magt. ——

Wy moeten, eer wy hier van afscheiden, nog 't een en ander van de Staats- en Krygsinrigtingen der *Germaanen* zeggen. Driederley of zoo ge wilt tweederley rang had by hen plaats, de Adel en het Volk: de derde soort, welke lyfeigenen waren, kwamen eigenlyk niet in aanmerking nog in den kryg, nog in de raadsvergaderingen (*e*). Deeze Lyfeigenen, die

(*d*) TACITUS de Morib. Germ. C. XI.

(*e*) TACITUS maakt geduurig onderscheid tusschen den Adel en het Volk. (*Nobilitas* en *Plebs.*) Zie *Cap.* VII. XXII. Men moet het woord *Plebs* in geen anderen zin verstaan, dan het by de *Romeinen* in onderscheiding van de *Patricii* en *Equites* gebruikt wordt. — Zy waren, zoo wel als de Edelen, Stemgeregtigden; — Vrygeboore mannen.

die zy voor hun geld kogten, in den oorlog wonnen, in hun dienst gebooren wierden, of welke zich zelven als lyfeigenen overgaven, wierden niet als de gewoone Slaaven in het huis en huislyke bezigheden gebruikt. Elk had zyne wooning en hield daar in huis naar welgevallen. Alleen had hy maar zorg te draagen, dat hy de bepaalde menigte van koorn, vee of kleederen jaarlyks aan zyn Heer bezorgde: hier mede had hy in zyn ſtaat van afhankelykheid voldaan. Het gebeurde zeer zeldzaam, dat zy van hunne Heeren geſlaagen, met arbeid of gevangenis geplaagd, of op eenige andere wyze mishandeld wierden. Zy hadden het dus veel beter, dan de Slaaven van veele Christenen, en mogen vergeleeken worden by de lyfeige boeren in *Rusland* en *Poolen*. Evenwel gebeurde het, dat zy in oploopenheid en gramſchap door hunne Heeren om 't leeven gebragt wierden, als of zy vyanden waren, zonder dat zy zich dorften te weer ſtellen. — Zomtyds wierden zy vry gelaaten: maar dan hadden zy nog weinig voorregten boven de lyfeigenen, zelden hadden zy iets te zeggen in het huisſelyk, nimmer in het Lands-beſtuur. — Zoo jaloers waren zy op de voorregten, welke den vryen burger alleen toekwamen. By volken, die zich door Koningen lieten overheerſchen, wierden de Vrygelaatenen, wel eens boven de Vrygeboornen en Edelen verheeven (*f*). De Edelen en de Vrygeboornen (*nobiles & ingenui*) regeerden dus gemeenſchappelyk, het zy met, het zy zonder ee-

(*f*) Tacitus de Morib. Germ. C. XXV.

eenen zoogenaamden Koning. De voornaamſte posten wierden aan de Edelen overgelaaten, om dat zy wegens het aanzien, dat zy meest door hunne dapperheid en braafheid moesten verwerven en ſtaande houden, het best een vry volk konden beſtuuren: maar zy moesten er *door het ganſche volk toe verkooren worden, en daarom zorg draagen, dat zy hun vertrouwen wonnen en behielden* (g). Wanneer de Staat in den oorlog gewikkeld was, zag men niet naar geboorte, maar naar dapperheid. Elk wierd dan even na gerekend, terwyl elk verpligt was zyn leeven voor het Vaderland in de waagſchaal te ſtellen. — Hoewel dit niet zoo zeer een pligt, als wel een eer, een voorregt gerekend wierd, de wapens voor den Staat te voeren. Niemand vermogt dit, ten zy dezelve hem hier toe bekwaam gekeurd en verlof gegeeven had. Dan wierd de Jongeling plegtig of door een der Vorsten, of door zyn Vader, of door een nabeſtaande op den landdag met een Schild en Framee vercierd, tot een lid van het Gemeenebest en deelgenoot van alle voorregten verklaard: — zelfs wel, wanneer hy van een uitmuntenden adel was, of van zeer verdienstelyke ouderen afſtamde, in den rang der Vorsten verheeven. Deeze wapenen wierden nimmer afgelegd, zelfs niet op de Landsvergaderingen en by de maaltyden. Zoo wierd elk van jongs af tot den krygsdienst vrywillig geworven, en uit zulke Vrywilligers beſtond de ganſche krygsmagt van den Staat. Men ken-

(g) Tacitus de Morib. Germ. C. VII, XIII.

kende geene bezoldelingen of ſtaande krygsmagt, maar deeze jongelingen, welke zich onder opzigt begaaven van zulken, die ouder van dagen en in dapperheid beproefd waren, vervulden derzelver plaats. Het was hun geen oneer zich in 't gevolg van zulken te begeeven. Naar dat zy het verdienden, wierden zy volgens het oordeel van hun Hoofd bevorderd. Dit gaf een groote nayver onder deeze Volgelingen, om de eerſte plaats te bekleeden en onder de Opperhoofden, om de meesten en bekwaamſten onder hun opzigt te hebben. Zy maakten hun aanzien en hun magt uit, terwyl het hun in vrede tot luister en in den oorlog tot eene beſchutting verſtrekte, met een groot aantal uitgeleezene jongelingen omringd te zyn. — Wanneer het tot een vegten kwam, was het ſchande voor een Opperhoofd overwonnen te worden, en ſchandelyk voor zyn gevolg, hem in dapperheid niet te evenaaren. Zelfs was hy voor al zyn leeven *infaam* en veragtelyk, welke den ſtryd verlaaten had, terwyl zyn Opperhoofd nog overig was. Hun voornaamſte krygspligt en krygseed was hem te beſchermen, voor hem zich in de bres te ſtellen, hem er de eer van te geeven. Hier door maakten zy zich zelf by vreemde natien beroemd en gevreesd, — in zoo verre, dat eene Staat te minder aan vyanden bloodgeſteld was, naar maate zy een grooter aantal had van zulke Opperhoofden en ſtrydbaare Jongelingen. Deeze benden wierden wel niet betaald, evenwel van al het geen zy noodig hadden voorzien door hunne Opperhoofden, en daarenboven, wan-

wanneer zy het verdienden tot aanmoediging beſchonken met een oorlogspaard of een uitmuntend wapentuig. Met de onkosten, welke hier toe vereischt wierden, was de Staat niet bezwaard, maar zy wierden in den oorlog door den buit goed gemaakt. —— Wanneer de vrede aanhield, begaven zy zich in dienst by de oorlogende volken (*h*); —— of deeden volgens CÆSAR, wel voor eige rekening een ſtroop in de landen der Nabuuren, het welk vooral ziet op de *Galliërs*, wyl deeze volken elkander niet konden draagen. Voorheen waren de *Germaanen* de zwakſten, dan ten tyde van CÆSAR moesten de *Galliërs* zwigten (*i*). —— Anders beſtonden de gewoone inkomsten der Opperhoofden, en ook der Koningen in eene grootere uitgeſtrektheid landeryen, welke naar elks waardigheid verdeeld wierden,—— in vrywillige toelagen, — in boetens en in geſchenken van nabuurige volken, het zy by gelegenheid van gezandſchappen, het zy wanneer zy hen in den oorlog hadden bygeſtaan, waar toe zy zich van de *Galliërs* ook wel lieten gebruiken. —— Voor't overige ziet het vooral op deeze Jongelingen, het geen men op de ganſche natie heeft willen toepaſſen. „ En gy zult ze niet zoo ligt bepraaten, om den akker te beploegen, en den oogst in te zamelen, dan wel vyanden uit te daagen, en wonden te verdienen, want het ſchynt haare fiere jeugd laag en traag met zweet en arbeid te verkrygen, het geen zy voor bloed konden mag-

(*h*) TACITUS C. XIII. XIV.
(*i*) CÆSAR de Bello Gall. L. VI. C. 24.

magtig worden." —— Men kan hier uit opmaaken, dat zy geene gelegenheid verzuimden, om zich in het krygswerk te oeffenen, en ten dien einde altoos moesten gereed zyn. Maar behalven deezen, was elk burger op het eerſte opontbod vaardig, om de wapenen aan te gorden en voor het Vaderland te ſtryden. Dit was de algemeene heirvaart, waaraan het gantſche volk deel had; en waar toe daarom ook de Aanvoerers en Opperhoofden door hetzelve verkoren wierden. — Wy noemen het een algemeene Heirvaart, om dat elk Ambt of *Diſtrict* daar toe een zeker gedeelte manſchap leveren moest, welke by elkander onder hun eige Bevelhebbers dienden. De overigen bleeven te huis, om het Land te bewaaren en den akkerbouw waar te neemen (*k*). Zy dienden niet alleen zonder bezolding, maar waarſchynlyk moest elk voor zynen leeftogt zorgen, welken zy nevens hunne vrouwen en kinderen op wagens en karren met zich voerden (*l*). Van deeze maakten zy, wanneer zy zich nederſloegen, een ſoort van borstweering, Wagenburgen. De oorlog kostte dus den Staat weinig. Met den buit, den roem, en de verdeediging van het Vaderland, vergenoegden zich de ſtryders. En of dit nog niet genoeg ware, wierden zy ten ſterkſten aangemoedigd door den Godsdienst, wyl zy de onſterflykheid, een ſtaat na dit leeven en de gelukzaligheid van allen, die in den oorlog ſneuvelden, geloofden. —— Maar men kan

(*k*) TACITUS de Mor. Germ. *C.* XIII. XIV. CÆSAR de bello Gallico. L. IV. *C.* 3.

(*l*) TACITUS. ibid. *C.* VII. VIII. Zie den alouden Staat der Nederl. veertiende en vyftiende Zamenſp.

kan hier ook uit opmaaken, dat de veldtochten niet lang konden duuren. Met een enkel gevegt wierd dikwerf de zaak afgedaan; en zoo er geene vrede getroffen wierd, of een van beide partyen geheel het onderſpit delfde, wierd er een nieuwe veldtocht ondernomen.

Bl. 35. r. 8. van ond. „ *Dus wierd de Staat geregeerd, niet naar beſchreeven wetten, maar alleenlyk naar die der natuure en der gewoonte.*" Indien de *Batavieren* leezen nog ſchryven konden, hadden zy, nog eenige *Germaanen* oorſpronkelyke beſchreeve wetten, maar daar het eerſte niet beweezen is, kunnen wy in het laatſte geval ook niets beſlisſen. TACITUS zegt wel, in zyn negentiende hoofddeel, daar de Heer W. het oog op heeft, dat de goede Zeden by hen van meer kragt waren, dan elders goede Wetten: maar daar uit volgt niet, dat zy geene wetten hadden; dezelve zullen alleen weinig in getal geweest zyn. TACITUS zelf geeft ons het een en ander uit de oude *Germaanſche rechten*, zoo in het burgerlyke als in het lyfſtraffelyke op. — Zoo ſpreekt hy van de Erfſtellingen; —— van de Bloedwraak en derzelver Verzoening in het twintigſte en een- en- twintigſte hoofddeel; — van de ſtraf op het Overſpel, in het negentiende, en op andere misdaaden, welke naar den onderſcheiden aart met het leeven of met geld geboet wierden, in het twaalfde hoofddeel van de zeden der *Germaanen* (*m*).

Bl.

(*m*) Wy zouden deeze *Germaanſche* Rechten gaarn opgegeeven hebben, zoo wy niet vreesden het gemaak-

Bl. 44. reg. 11. „ *Deeze ſlag viel voor;* —— *daar de Waal en Maas zich met elkanderen vermengen.*" CÆSAR zegt by de zamenvloeying van de *Maas* en den *Rhyn*. Deeze beide rivieren zyn door de *Waal* vereenigd, en dus moet men vooronderſtellen dat het geweest is, daar deeze uit den *Rhyn* voortſpruit, ten zy het laager is voorgevallen, waar de *Maas* en den *Rhyn* zich onmiddelyk vereenigen, indien zulks toen al heeft plaats gehad. Dan zou deeze nederlaag omtrend *Woudrichem*, en in 't eerſte geval by *St. Andries* voorgevallen zyn. Men kan hier weder geene opheldering uit de kaart krygen, waar de *Waal* geheel ontbreekt en de zamenvloeying van *Maas* en *Rhyn* eerst by den uitloop in de Noordzee geſteld wordt.

Bl. 46. reg. 17. „ *Onder zyne voornaamſte heldendaaden gerekend.*" JULIUS CÆSAR heeft toch met zyne beide invallen in *Germa-*

maakte beſtek der byvoegſelen verre te buiten te zullen gaan. Dezelve hebben reeds meer plaats beſlaagen, dan wy ons voorgeſteld hadden. Maar wyl het Staatsbeſtuur der *Germaanen zoo uitmuntend, zoo overeenkomſtig is met de oorſpronkelyke rechten van den mensch*, hebben wy er niet willen over heenloopen. Wy beroepen ons in dit geval op een der bevoegdſte Rigters, den grooten MONTESQUIEU. Wy willen liever, om het getal der bepaalde vellen, waar aan de Uitgeever zich zoo veel mogelyk houden wil, niet te zeer te buiten te gaan, onze aanmerkingen over de volgende geſchiedenisſen der *Batavieren*, in dit eerſte en de twee volgende boeken, waarin de Heer WAGENAAR vollediger is, inkorten, en den Leezer wyzen tot het geen wy verwagten, dat daar over in den *Alouden Staat en Geſchiedenisſen der vereenigde Nederlanden*, breeder zal gezegd worden.

manien zeer weinig uitgevoerd buiten de ſchade, welke hy de *Sicambren* de *Tenctren* en *Uſipeeten* heeft toegebragt. TACITUS erkent zelf, dat hy niet ongeſtraft hunnen grond vyandelyk betreeden heeft; den grootſten roem heeft hy met het konstig en vaardig zamenſtellen zyner bruggen over den ſnelvloeyenden *Rhyn* verworven. Voor 't overige is al 't gevaar, dat *Duitschland* van zyne overwinnende wapenen dreigde, in rook verdweenen *(n)*.

Bl. 46. reg. 3. van onderen., „ *Onder deeze Burgerſchappen wil men, dat ook de* Batavieren *geweest zyn.*" Het is vry zeker, dat deezen onder de burgerſchappen geweest zyn, welke door den plotslyken inval van CÆSAR en het gerugt zyner wapenen bewoogen wierden, om ſchielyk aan de hand te komen, en dit was nog een van de voornaamſte vrugten van den overtogt van CÆSAR. Wanneer men zich herinnert, dat de *Batavieren* het eerst aan de beurt lagen; dat zy het kwaad te verantwoorden zouden gehad hebben, indien zy alleen het ſpits hadden moeten afbyten, daar hunne naaste nabuuren waarſchynlyk de overige Burgerſchappen waren; vooral daar zy nog een onlangs gevestigden Staat uitmaakten; zal men zich niet verwonderen, dat zy met den Overwinnenden CÆSAR liever een aanneemelyk verdrag wilden ſluiten, dan zich aan den onzekeren kans des oorlogs waagen, waarby de *Belgen*, de *Sicambriers*, de *Tenctren* en *Uſi-*

pee-

(n) TACITUS de Morib. Germ. C. XXXVII.

peeten zoo flegt geſtaan hadden. Dat zy het gevaar, het welk den *Germaanen* van de *Romeinſche* Overmagt t'eeniger tyd dreigde, niet inzagen, moet men aan gebrek van ſtaatkunde toeſchryven: in tegendeel zullen zy zich veel goeds beloofd hebben van de beſcherming van zulke magtige Bondgenooten tegen de overmagt van andere *Germaanen*, waarvan zy nog zoo onlangs de drukkende ondervinding hadden, niet tegenſtaande hunne betrekking op dezelven.

Bl. 49. reg. 3. „ *Even zoo min blykt het, of de* Batavieren *even als het overige deel van* Gallie *onder het gebied der* Romeinen *geraakt zyn.*" Men moet zich herinneren, dat onze WAGENAAR volgens de meeste waarſchynlykheid het eiland der *Batavieren* tot *Gallien* betrekt. Het geen zy aan de overzyde van de *Maas* en *Waal* buiten het Eiland bezaten behoorde er althans toe, maar de inwooners zelfs zyn en blyven van oorſprong en zeden *Germaanen*. Daar de *Galliërs*, gelyk W. te regt aanmerkt, allen cynsbaar, en de *Batavieren* van alle laſten en ſchattingen geheel vry waren; daar zy alleen als bondgenooten, broeders en vrienden van 't *Romeinſche* Ryk herzelve, wanneer de nood het vorderde, met manſchappen en wapenen ondersteunden, blykt het, dat zy niet op denzelfden voet als de overheerde landſchappen behandeld wierden: — zelfs niet na den opſtand van CIVILIS tegen de *Romeinen*. Men kan de uitdrukking, *een gedeelte van 't Romeinſche Ryk*, op meer dan eene wys verſtaan, en men moet onder het

oog

oog houden, dat het *Romeinen* waren, welke deeze geſchiedenisſen beſchreeven en altoos naar zich toe rekenden, waar van CÆSAR geenszins uit te zonderen is.

Bl. 51. r. 1. van onderen. „ *Werd deeze opſtand voornaamlyk door toedoen der* Bataviſche *ruiteren gedempt, en dus de* Galliſche *oorlog ten einde gebragt.*" Dat de hulpbenden der *Germaanſche* bondgenooten in den *Galliſchen* oorlog, (van den *Brittanniſchen* kunnen wy nog ten hunnen opzicht niet met zekerheid ſpreeken,) de grootſte diensten aan CÆSAR beweezen, en verſcheide maalen, wanneer de zege twyffelagtig was, denzelven door hunne dapperheid, en geweldige aanvallen, waar tegen niets beſtond, hebben beſlist, getuigt CÆSAR zeer edelmoedig in zyne gedenkſchriften. De gevallen, hoe zeer opmerkelyk, zyn te veel om hier by te brengen. Alleenlyk, daar hy van de *Germaanen* altoos in 't gemeen ſpreekt, zou het ligtelyk aan een nationaale partydigheid toegeſchreeven worden, dat wy de voornaame eer daar van aan onze Voorzaaten geeven: dan dat dit met recht geſchied blykt uit de herinnering van CIVILIS aan de *Galliers* zelfs, dat door de *Bataafſche* ruitery, de *Aeduën* en *Arverners*, de voornaamſten in deezen opſtand, te ondergebragt waren, (o) en uit den grooten rol, welke de *Bataviſche* booven al de *Germaanſche* ben-

(o) TACITUS Hiſtor. *L.* IV. *C.* 14. en 17. Volgens PLUTARCHUS, in 't Leeven van OTHO, was de *Bataviſche* ruitery de uitgelezendſte onder alle de *Germaanen*. Laatere geſchiedſchryvers, vooral onder de hedendaagſche *Germaanen*, zouden dit gaarn verduisteren.

benden geſpeeld hebben, na dat zy zich door hunne ſtandvastigheid en diensten noodzaakelyk gemaakt hadden, zelfs in de oogen van de *Romeinſche* krygsmacht, hoe nayverig dezelve anders op hun naam, en gewoon was met een laatdunkende kleinachting alle andere volken te behandelen. Dat zy in laater tyd grooten roem in *Brittannien* behaald, en den zoogenaamden opſtand tegen de *Romeinen* gedempt hebben, is zeker (*p*).

Bl. 62. r. 10. „ *Dat hy eerlang al de deelen van* Germanien *zoo zeer onder bedwang bragt.*" Dat het in lang zoo breed niet uitzag met de onderbrenging van *Germanien* is by de uitkomst gebleeken. TACITUS erkent rondborſtig, dat nog de *Samniten*, nog de *Carthaginenſen*, nog *Spanjen*, of *Vrankryk* zelfs de *Parthen* niet, ooit meer werk aan de *Romeinen* gegeeven, en zwaarder neerlaagen aan hun toegebragt hebben, dan de *Germaanen*, welke zich nimmer op hunnen bodem ongewroken beſtooken lieten. Sedert twee honderd en tien jaaren, toen hy dit ſchreef, had men er de handen vol aan: in de laatſte tyden hebben de *Romeinen* dikwyler van wegens hen zegenpraalen gehouden, dan hen inderdaad overwonnen (*q*). En nog veel minder voordeel zouden de *Romeinen* behaald hebben, indien geduurige oneenigheden de *Germaanen* niet hadden verzwakt, welke daarom door de *Romeinen* listig wierden onderhouden. Dee-

(*p*) Idem ibid. *Lib.* II. *C.* 28.

(*q*) TACITUS de Morib. Germ. *C.* XXXVII. *Proximis temporibus triumphati magis quam victi ſunt.* Zie onzen WAGENAAR zelf, bl. 209.

Deeze was hunne gewoone Staatkunde by alle gelegenheden, waar de wapenen niet te pas kwamen, of te vergeefsch gebruikt werden. En vooral wist de veinzende TIBEER zich hiervan zeer wel te bedienen.

Bl. 62. en 63. „ *De* Kaninefaaten *hadden zig de ongenade der* Romeinen *op den hals gehaald.*" Het geen hier door TIBERIUS is volvoert, ſchryven anderen te onregt aan DRUSUS toe. De *Caninefaaten*, welke het Eiland der *Bataviéren* aan den kant der Noordzee beſloegen, worden ook wel doorgaans gerekend onder de Burgerſchappen, die een Verdrag met CÆSAR ſlooten, maar zullen zich tegen de *Romeinen*, nu zy eenige ruimte hadden, verzet hebben. Dat zy de gemakkelykſten niet waren, is uit het vervolg zeer ligt op te maaken.

Bl. 64. r. 9. „ *Drie Keurbenden ſneuvelden, nevens alle de hulpbenden en derzelver Bevelhebbers.*" Onder deeze hulpbenden zyn gewis ook toen *Bataviéren* geweest, welke onder hunne Hoofden geduurig gebruikt en geoeffend zyn in de *Germaanſche* oorlogen (*r*). Zoo bevonden zy zich naderhand onder CARIOVALDA in 't Leger van GERMANICUS, den Overwinnaar van ARMINIUS. Men mag dit eene onvoorzigtigheid noemen, dat zy de *Romeinen* tegen hunne landgenooten ſtyfden; maar, nu zy zich eens in een naauw verbond met de eerſten ingelaaten hadden, vonden zy zich verpligt daar aan te voldoen. Zoo ver ging hunne ſtandvastigheid. Daarom zei-

(*r*) TACITUS Hiſt. IV. C. 12.

zeiden onze *Frieſche* landgenooten, VERRITUS en MALORIX, met recht, wanneer hen ten tyde van NERO in den Schouwburg de plaatzen aangeweezen wierden, voor de Gezanten van die volken geſchikt, welke in dapperheid en vriendſchap met de *Romeinen* uitmunteden, „ dat geen volk in dapperheid en trouw de *Germaanen* te boven ſtreefde." Men kan ondertuſſchen uit deeze zwaare nederlaag en de vrees voor de gevolgen zien, hoe ver het er van daan was, dat de *Germaanen* te onder gebragt waren.

Bl. 70. r. 17. „ *'t Huis te* Britten." Hoe ook de oorſpronkelyke naam van dit gebouw, de tyd en het oogmerk van deszelfs ſtigting mag geweest zyn, het kan niet alleen aan den uitloop van den middelmond des *Rhyns*, zoo 't noodig is, nog meer waarſchynlykheid byzetten: maar ook tot een onbetwistbaar bewys verſtrekken, dat onze Kusten voorheen zich zeer veel verder in Zee hebben uitgeſtrekt, en dat de Duinen, welke men aan zich zelven geheel over gaf, door geduurige overſtuiving, het Land aan de Zee ten prooi gelaaten hebben. Dit blykt ook onwederſpreekelyk uit de Boomſtronken, welken men daar en elders nog voor onze Stranden in Zee aantreft. Men kan hier in de redenen vinden, waarom in de nabyheid der Duinen van ouds een ganſche reeks van voornaame Lusthoven zyn aangelegd. De aangenaamheid en vrugtbaarheid van den oort, door verſcheiden Spranken van den *Rhyn* doorſneeden, en toen ver genoeg van de Noordzee verwyderd, gaf er aanleiding toe. —— Wy hebben deeze fondamenten van het zoogenaamde huis te *Britten*, by

by eene zeer laage Zee ontbloot gezien; en willen geenszins tegenſpreeken, dat het een zeer oud, en misſchien een *Romeinsch* gebouw geweest is: maar wy vinden den omtrek van het Hoofdgebouw klein genoeg voor een Sterkte van eenig belang. Ook zou men, indien deszelfs ſtichting van deezen tyd af al gerekend moet worden, van deeze Sterkte gewag vinden in den oorlog tusſchen de *Romeinen* en de *Batavieren* ten tyde van CIVILIS.

Bl. 76. r. 5. van onderen. „ *Dogter van* WAROMIR *Legerhoofd der* Batavieren." Anderen noemen haar verkeerdelyk UKROMIR. Men zou hier uit intusſchen byna beſluiten, dat niet alle *Batavieren* de zyde der *Romeinen* gehouden hebben. — ARMINIUS, op wien de *Duitſchers* zich nog zoo veel laaten voorſtaan, verloor by deeze nederlaag niet alleen alle voordeelen, welke hy by de overwinning op VARUS behaald had, maar ook het vertrouwen zyner Natie, en eerlang het leeven. Zyn rusteloos en heerschzugtig charakter deed hem zoo lang vrugteloos woelen, tot dat het de *Cheruscen* zelven verdroot en hy door zyne eige Aanverwandten (*s*) wierd omgebragt.

Bl. 80. r. 15. „ *Eene School opgerigt hád, in welke de* Bataviſche *Jeugd in de* Romeinſche *Taal en Zeden onderwezen wierd.*" Dat de *Romeinen* overal, waar zy eenigen invloed hadden, hun werk maakten, om de *Romeinſche* taal gemeen te doen worden, ſchoon zy de volken by hunne Wetten, godsdienſtige en burgerlyke Gewoonten lieten blyven, lydt geen tegenſpraak, en dus is het niet onwaarſchyn-

(*s*) TACITUS *Ann.* L. II. C. 88.

ſchynlyk, dat zy by hunne vrienden de *Batavieren* ook hier van hun werk gemaakt hebben: maar men poogt te vergeefsch uit SUETONIUS in het leeven van CALIGULA te bewyzen, dat er eene letterkundige School, uit welke hy eenige jonge Gyzelaars heimelyk liet weg brengen, op het Eiland der *Batavieren* toen reeds gevonden wierd, zoo lang het niet beweezen is, dat zulks daar is voorgevallen. Men heeft uit enkel medelyden met onze *Batavieren*, in vooronderſtelling, dat zy nog leezen nog ſchryven konden, hen zoo dra mogelyk de gelegenheid door de *Romeinen* willen verſchaffen, om dit te leeren. Intusſchen, konden wy de vroege oprigting van Schoolen onder de *Germaanen* door de *Romeinen* met grond beweeren, dan zou het nog vreemder luiden, wanneer TACITUS zoo lang naderhand onder TRAJAAN in den gewoonen zin zou geſchreeven hebben: „ mannen nog vrouwen weeten iets van de letteren."

Bl. 83. r. 4. „ *Baduhenna.*" Deeze is waarſchynlyk eene van die Moeders of Godeſſen by de *Frieſen* geweest, waarvan wy op Bl. 31. geſproken hebben.

Bl. 88. r. 8. van ond. „ *De Tooren van Cala of eigenlyk Kalla.*" Dezelve was volgens van LOON drie vierde van een uur beneden het *prætorium* AGRIPPINÆ gebouwd. SUETONIUS verhaald, dat CALIGULA een zeer hoogen Tooren tot een Vuurbaak voor de Schippers als een bewys zyner overwinning op BRITTANNIEN op die hoogte, waar hy zich even in Zee begeeven had, liet oprigten (*s*). Dit

(*s*) SUETON CALIGULA C. XLVI.

Dit was het grootſte nut, het geen zyne overkomst en voorgewende overwinning te weeg bragten. De overeenkomst van naam baart zeker vermoeden, dat deeze Tooren aan den uitloop van den Midden-Rhyn door hem geſtigt is, indien men maar bewyzen kon, dat ons Land het toonneel geweest is van al de buitenſpoorigheden, door deezen Keizer gepleegd. Uit SUETONIUS en DIO CASSIUS in het leeven van CALIGULA blykt het, dat hy, nu de ſchat van den Staat, door zyne Voorzaaten opgelegd, baldadig verkwist was, onder voorwendſel van zyne *Bataafſche* Lyfbenden voltallig te maaken en tegen de *Germaanen* te oorlogen, niet anders bedoeld heeft, dan de ryke Wingewesten van *Spanje* en *Frankryk* uit te plunderen, daar oneindig meer te haalen was, dan by de *Bataviered.* Schoon hun Eiland ook tot de *Galliën* gerekend wierd; ſchoon hy over den *Rhyn* getrokken, maar terſtond weder te rug gekeerd is, maakt dit nog geen bewys uit, dat dit juist in den verst afgelegen oord van *Galliën* en wel in ons Eiland geſchied is. — Hier was zeker goede gelegenheid om naar *Brittanniën* over te ſteeken, maar nog beter aan de eigenlyke *Galliſche* Kust. Hy wierd van den Vader van BRINIO, een *Caninefaat*, beſpot; maar daar uit volgt niet, dat zulks in het land der *Caninefaaten* of in deszelfs nabyheid geſchied is. Het was eene dolle onderneeming, de Galeyen van drie Riemen, waar mede CALIGULA zyn korten Zeetocht gedaan had, voor een gedeelte te land naar *Rome* te voeren, maar

hoe verder men deezen aftand neemt, hoe veel grooter de moeielykheid dezer onderneeming wordt. En dat alles ſchynt te beſlisſen: indien CALIGULA zich hier onder de *Batavieren* opgehouden, en *Germaanſche* Gyzelaars, uit het School op zyn bevel heimelyk weggebragt, had laaten agterhaalen en in ketenen wegvoeren; behoefde hy tot een teken van voorgewende overwinning over de *Germaanen* geenen der grootſte *Galliërs* uit te zoeken en te beveelen, dat zy hun hair veranderen, en de *Germaanſche* taal leeren zouden, om voor overwonnenen van dien landaart in zyn zegenpraal te kunnen doorgaan. Daarom heeft men dien tooren met meer waarſchynlykheid in *Galliën* geplaatst; en wel volgens MONTFAUCON, die zelfs eene afbeelding van deszelfs overblyffels levert, by *Boulogne* (u). Intuſſchen verloren onze Voorzaaten er niets by, terwyl het hun nog tot voordeel nog tot eer kon verſtrekken zulk een monſter te herbergen, het welk overwonne Volken, Bondgenooten en Romeinſche Burgers op eenen voet behandelde, zoo dat niemand veilig was van zyne Bezittingen, — ja van zyn leeven. Ryk te zyn was de grootſte misdaad, en bloedvergieten de grootſte wellust van CALIGULA, van wien men niet meer behoeft te zeggen, dan dat hy wenschte, dat het *Romeinſche* Volk maar één hals had, op dat hy het vermaak mogt hebben van het zelve met eenen ſlag te vernielen. Wy verliezen er niets by, dan de zekerheid

(u) MONTFAUCON Tom. IV. Supplem. Tab. 50.

heid van de ſtigting van den Tooren van *Calla* of *Caljaart*, en van den verbaazenden aanwas in vermogen by een volk, het welke men by het Verbond maaken met CÆSAR zoo arm rekent, dat het geene ſchatting kon draagen, en zich toen met den handel niet bemoeide. — Het beſtaan van een overblyffel, dat men den Toorn van *Calla* of *Caljaart* pleeg te noemen, door zoo veele eenpaarige getuigenisſen bevestigd, trekken wy in 't geheel niet in twyffel, te minder, om dat wy gelooven, dat onze kusten zich nog veel verder, ten minſten zoo ver als de *Breé veertien* hebben uitgeſtrekt: maar die onbedenkelyke ſpoedige aanwas van vermogens, welke CALIGULA zou bewogen hebben, om heel uit *Italien* de goederen van zyne zusters en andere kostbaarheden te ontbieden, om dezelve hier ten duurſten te verkoopen, is ons altoos verdagt voorgekomen. Schoon de natuurlyke gelegenheid van ons Land aan den uitloop van vermaarde Rivieren, tusſchen *Gallien* en *Germanien*; — het aankomen en afvaaren der *Romeinſche* Schepen; het verblyf van de Keurbenden en eene menigte *Romeinſche* Kooplieden, waar van onze Auteur in 't vervolg (*y*) ſpreekt, van tyd tot tyd eene aanmerkelyke verandering, — en ten laatſten een gunſtigen zamenloop voor den Koophandel te wege gebragt hebben.

Bl. 91. r. 2. van ond. „ *Ondernamen de* Cauchen *met hunne Roofſchepen, de kusten van* Gallië *onveilig te maaken.*" W. vindt zich niet buiten reden verlegen, om dit gedrag *der*

(*y*) Bl. 123.

der *Cauchen* met het loflyk getuigenis, dat TACITUS van hun character geeft, over een te brengen; dan men moet in aanmerking neemen, dat zy niets meer ter Zee uitvoerden, dan het geen de andere *Germaanen* dikwerf te land gewoon waren te doen, vooral tegen de *Galliërs* hunne gezwoore vyanden: —— niets meer, dan het geen *Christenen* zich zoo dikwerf tegen hunne nabuuren veroorloofd hebben. PTOLOMEUS maakt onderscheid tusschen groote en kleine *Cauchen*, en wie kan beslissen of zy beiden even zeer dit getuigenis verdienden, of wie hunner aan deeze rooveryen eigenlyk deel nam: misschien het uitschot der natie, gelyk doorgaans. Intusschen is dit het eerste tydperk, in de geschiedenissen aangetekend, van de Zeevaart onzer Voorzaaten, en daarom is dit geval voor ons te opmerkelyker; te meer om dat de Vlootvoogd uit het midden van ons Land oorspronkelyk was. Dit veronderstelt eene kundigheid, welke hy zeker in den *Romeinschen* landdienst niet opgedaan had.

Bl. 98. r. 7. „ *Niet lang hier na wierdt er wederom eene overwinning op de* Britten *behaald.*" Deeze zaak was van veel grooter omslag, dan enkel het overmeesteren van het eiland *Mona*. Terwyl P. SUETONIUS, Stedehouder van *Brittannien*, hier mede bezig en van de hand was, ontstond er een gevaarlyke opstand in *Groot-Brittannien*, waar toe de *Romeinen* zelfs aanleiding gaven. PRASUTAGUS, Koning der *Icenen*, liet eene vrouw en twee dogters na, welke hy, om haar des te meer bescherming te bezorgen, zyne erfe-

fenis met den Keizer liet deelen. Dan de grouwzaame *Romeinen* maakten zich meester van zyn geheel Ryk, plunderden de Ingezetenen, verkogten de aanzienlyken vóór Slaaven, ſchonden zyne Dogters en geesfelden zyne Weduwe. BOUDICEA, zoo was haar naam, bragt hierop al haar Volk op de been, rokkende ook de *Trinobanten* op; maar wierd ongelukkig geſlagen, na dat er wel 70,000 *Romeinſche* Burgers en Bondgenooten omgebragt waren. Waarop zy haar leeven met vergift eindigde *(w)*.

Bl. 108. reg. 6. van ond. „ *Dat men hen van den byſtand dier allerdapperſte mannen beroofde.*" De *Romeinſche* benden waren kort te vooren op 't zwaarſte door de agt *Bataviſche* Ruiterbenden gehoond. Wanneer men hen nu zulk eene taal hoort voeren by een *Romeinsch* Geſchiedſchryver, kan men naauwlyks te groote gedagte maaken van de dapperheid der *Batavieren*, waar by de *Romeinen*, volgens eige bekydenis, niet haalen konden. Dit bevestigd alles wat te vooren, byzonder ten opzigt van het krygswezen, tot lof der *Batavieren* gezegd is.

Bl. 117. reg. 6. „ KLAUDIUS CIVILIS *was gewoon zich by* SERTORIUS en HANNIBAL *te vergelyken.*" Dat hy deeze beroemde Veldheeren, vooral den laatſten in beleid en ſtandvastigheid geenszins evenaarde, heeft de uitkomst geleerd. Zeker had hy zyne verdienſte, maar het komt ons voor, dat wy doorgaans zoo wel als de *Germaa-*

(w) TACITUS Annal. L. XIV C. 29-38.

maanen van hunnen ARMINIUS, te veel ophef van een man maaken, welke by ons ſterk verdagt is, dat niet zoo zeer eene belanglooze zugt voor zyn Vaderland, en de vryheid zyner Landsgenooten, hoe zeer hy dezelve voorwendde! de edele dryfveeren van zyne onderneeming geweest zyn, als wel wraakzugt en eige grootheid.

Bl. 118. r. 20. „ *Zy persten er ook oude en magtelooze Lieden toe.*" Schoon het den naam had, en het by de *Batavieren* ook niet anders gemeend was, dan dat zy een vry Volk waren en alleen als bondgenooten van het Ryk aangemerkt wierden, welke zich daar toe vrywillig aangeboden, en zich als zoodanig naar hun vermogen getrouw gedraagen hadden: blykt het uit dit alles, dat de *Romeinen* van dit goed vertrouwen en van hun overmagt een ſchandelyk misbruik maakten. De *Batavieren* hadden daar door alle wettige reden tot eenen algemeenen opſtand, zoo het een opſtand mag gerekend worden, alle Verbintenisſen te verbreeken met iemand, die zyn woord ſchent, en ons van alle rechten geweldaadig beroofd.

Reg. 23. „ *De onbejaarden zelve, als zy maar van eene ſchoone en ryzige geſtalte waren, gelyk de* Bataaffche *jeugd doorgaans was, wierden tot onkuisheid weggeſleept.*" De Heer W. komt hier een weinig te rug van het geen hy op Bl. 75. van de lighaamsgeſtalte der *Batavieren* gezegd had. Het geen hy hier uit TACITUS bybrengt, als een andere reden van misnoegen, doet hen ten opzigt van hun zedelyk character zoo veel eer aan, als de *Romeinen* ſchande. Van het

een

een en ander wist zich CIVILIS zeer wel te bedienen, om de verbittering onder de *Batavieren* ten hoogſten top te doen klimmen en hem als den Verloſer van dit ſchandelyk juk gewillig te volgen.

Bl. 120. r. 3. „ *Geene twintigduizend man hebben kunnen uitmaaken.*" Het is niet wel mogelyk de ſterkte der *Romeinſche* Krygsmagt in deeze landen te berekenen. De legioenen, wanneer ze voltallig waren, maakten veel meer Koppen uit, dan onze Geſchiedſchryver opgeeft; maar terwyl dezelve niet voltallig waren, kan men er in 't geheel geene gisſing op maaken.

Reg. 14. „ *In een heilig woud.*" Het is alzoo vreemd wegens eenige overeenkomst van benaaming, die men tuſſchen een heilig Woud en *Schaken-* of *Sacren-bosch* meent te vinden, te beſluiten, dat daar de byeenkomst gehouden is, als het ons oneigen voorkwam van NEHALENNIA de nieuwe Maan te maaken. Te meer vreemd is 't, wanneer men hier een woord uit twee taalen wil zamenſtellen. Zoo zoekt men op alle mogelyke wyze te bepaalen, het geen, gelyk W. te regt aanmerkt, geheel onzeker is.

Bl. 127. r. 10. „ *Zyne Moeder en Zuster en aller huisvrouwen en Kinderen beval agter het leger te ſtaan.*" CIVILIS handelde hier niet anders, dan de *Germaanen* in hunne veldſlagen gewoon waren, waar zy hunne lieſſte Panden met zich voerden, om getuigen van hunne dapperheid te zyn, om door haar van noodſdruft verzorgd, en wanneer zy gekwetst raakten bygeſtaan te worden,

ter

terwyl zy niet ſchroomden de wonden van haare Kinderen en Mannen te tellen, en uit te zuigen *(x)*.

Reg. 3. van onderen. „ KLAUDIUS LABEO, *Overſte der overgeloopen' Bataviſchen vleugel, in een burgerlyk geſchil met Civilis geraakt zynde, werdt naar de* Friezen *weggevoerd.*" Waarin dit geſchil, het geen TACITUS *oppidanum certamen* noemt, beſtaan hebbe, is niet moeijelyk te giſſen. Een nayver tegen het groot gezag, dat CIVILIS zich aanmaatigde, heeft hem, misſchien onder voorgeeven, dat het recht van dat Ambagt, waar toe hy behoorde, daar door benadeeld wierd, aangeſpoord, om zich daar tegen te verzetten. Zyn character komt in 't vervolg in een zeer ongunſtig licht voor. Niettemin was het eene groote onvoorzigtigheid van CIVILIS in den eerſten aanvang op zulk eene harde wyze een man te behandelen, die van het grootſte nut had kunnen zyn, en aan de algemeene zaak den grootſten dienst beweezen had. De ſchuld van het geen naderhand door hem uit wraakzugt bedreeven wierd, valt daar door voor een groot deel op CIVILIS.

Bl. 140. r. 19. „ *De* Caninefaaten *en* Batavieren *een klein gedeelte der* Galliën." Zy die het Eiland der *Batavieren* onder *Galliën* rekenen, bedienen zich ook voornaamelyk van dit gezegde van CIVILIS, maar hier ſtaat tegen over, dat CERIALIS in zyne redenvoering, welke wy by TACITUS vinden, CIVILIS en zyne *Batavieren* wel degelyk on-

(*x*) TACITUS de Morib. Germ. C. VII.

onder de *Germaanen* telt. En zoo waren zy ook in der daad, niet tegenſtaande CIVILIS, toen hy de *Trevieren*, die tot de *Galliërs* behoorden, in zyne belangen zogt te krygen, zyn volk en hunne nabuuren ook tot de *Galliers* berekende. Het land, dat zy bewoonden kon er des noods alleen onder betrokken worden, gelyk wy te vooren met W. hebben aangemerkt, en zoo wordt deeze twist best beſlist.

Bl. 171. r. 14. „ *Werdt de ſtryd met Steenen, Kogels en ander Werpgeweer aangevangen.*" Zommigen hebben getwyffeld, of de oude graven, waar in men zoo veele ſteenen Wapenen gevonden heeft, wel aan de *Germaanen* moesten toegeſchreeven worden, om dat TACITUS van dezelve in zyn zesde Hoofdſtuk van de zeden der *Germaanen* geen gewag maakt. Dan hier ſpreekt hy er uitdrukkelyk van, en het blykt daar uit, dat zy by hem onder den algemeenen naam van Werpgeweer *(Miſſilia)*, het geen ook hier voorkomt, begreepen moeten worden *(y)*.

Bl. 174. r. 10. „ CIVILIS — *deedt een aanval op de* Romeinſche *Bezettingen, die in vier byzondere Legerplaatzen lagen.*" Wyl CIVILIS, zoo hy het al van te vooren niet wist, tot zyne ſchade geleerd had, hoe wel

(y) TACITUS Hiſt. L. V. C. 17. maakt onderſcheid tusſchen *Saxa en Glandes*, by W. door Kogels vertaald. Men kan er gevoegelyk die ronde, van kley gebakke ſchyven, *(disci)* met een ronde opening in 't midden voorzien, door verſtaan, waar van wy op bl. 14. ſpraken. De *Saxa* waren de andere wapenen van Vlinten, Vuurſteenen of Agaaten gevormd. Zy ſchynen ze meest gebruikt te hebben om te werpen, waar toe zy met een houten ſteel voorzien waren.

wel de *Romeinen* zich in hunne vastigheden wisten te verdedigen, en hoe kwalyk het de weinig gedekte *Batavieren* ter hand ſtond dezelve aan te vallen, moest hy vooral deeze wanhoopige onderneeming niet begonnen hebben, maar de ſterkten der *Romeinen* met zamengevoegde magt een voor een hebben zoeken te dwingen. Nu wierd alles te gelyk, en dus te veel gewaagt.

Bl. 180. r. 1. „ *De* Germaanen *hadden de Keurbenden kunnen verdelgen. Ook waren zy 't van zins geweest; doch door* CIVILIS *omgezet.*" CIVILIS, die ſchrander genoeg was, om te doorgronden, hoe de *Batavieren* in 't algemeen omtrend hem gezind waren, en daar uit begreep, dat hy het niet zou kunnen vol houden, wilde by tyds op een veiligen aftocht denken, en daarom de *Romeinen*, die zy gemakkelyk hadden kunnen afmaaken, deezen dienst bewyzen, welke ligtelyk al zyn voorledene misdryven tegen het Ryk zoude opweegen. Dan hy toonde hier mede, hoe ſlegt de herſtelling der vryheid aan hem betrouwd was. Hy moest niets begonnen, of het zoo lang hy kon doorgezet hebben, vooral nu, nu de kans zoo ſchoon ſtond.

Bl. 181. r. 8. van ond. „ *Dat men den val niet verder laaten komen moest.*" Uit deeze geſprekken kan men opmaaken hoe zeer CIVILIS by kleinen en grooten zich verdagt en gehaat gemaakt had. Hy zou zeker de eerſte en ook de laatſte niet geweest zyn, welke dus voor de trouwſte daaden beloond wierd; maar zy hebben te veel blyken gezien, dat hy onder een ſchoonen ſchyn voornaamlyk be-

bedoeld heeft, zich zelf te wreeken wegens den hoon, hem door de *Romeinen* aangedaan, en zyne grootheid op de puinhoopen van hun gezag te vestigen. Hierom kon hy geen mededinger dulden. C. LABEO, wierd schielyk door hem op dezelfde wyze behandeld, als hy zelf door de *Romeinen* behandeld was en voor andere Opperhoofden, zal hy ook ondraagelyk geweest zyn. Niet zonder reden wordt hy verdagt gehouden, dat zyne uitzigten zich nog veel verder, dan het Opperbevel over de *Batavieren*, en zelfs tot het gebied over de *Galliërs* zouden uitgestrekt hebben.

Bl. 182. reg. 18. „ *Dit weet men, dat het van een onderling verdrag gevolgd is.*" Zoo waren zy, nu de poogingen der *Batavieren* tot herstelling hunner onafhankelykheid mislukt waren, volgens de voorspelling van CIVILIS, dezelfde als van te vooren. CERIALIS, welke zulke gunstige voorwaarden aan de ganſche Natie, zonder uitzondering zelf van CIVILIS, toestond, moet of by zich zelven overtuigd zyn geweest, dat de *Romeinen* zelfs aanleiding tot den opstand gegeeven hadden, of liever de zaak op den ouden voet hebben willen herstellen, dan zyne magt, die reeds in 't uiterste gevaar geweest was, aan eenen wanhoopigen tegenstand der *Batavieren* waagen. Hy geeft hier in een voorbeeld van wel beradene toegeevendheid, het geen der navolging waardig is. De oorlog der *Batavieren* heeft omtrend twee jaaren geduurd, juist toen de *Joodsche*, onder TITUS, den Zoon van VESPASIANUS, gevoerd wierd.

Bl. 184. reg. 10. van onderen. „ *Hebben de*

de Batavieren *de volkome nederlaag der* Britannen *helpen bevorderen.*" Men ziet hier uit, hoe veel beter het voor de *Romeinen* was, door gemaatigdheid de *Batavieren* te behouden, dan door wraakzugt hen te vernielen en zich zelven van nuttige Bondgenooten te berooven. Intusſchen was het er zeer ver van af, dat al de inwooneren van het Eiland *Brittannien* een volkome nederlaag ontvangen hadden. W. had reeds bl. 98. gezegd, dat het ganſche Eiland ondergebragt was; maar de veelvuldige en kort na elkander herhaalde opſtanden hebben getoond, niet alleen hoe hard het *Roomſche* juk voor de inwooners viel, maar ook hoe onvolkomen hunne onderbrenging was. De *Caledoniërs* onder anderen waren nog in 't geheel niet in 't bezit van hunne vryheid, midden in hunne gebergten, geſtoord; en de muur door HADRIANUS in *Brittannien* begonnen en door SEVERUS voltooid ter beveiliging van het *Roomſche* gebied, bewyst dit ook ontegenzeggelyk, dat het geheele eiland hier niet toe behoorde.

Bl. 191. r. 7. v. ond. „ *Of misſchien zyn de oude openbaare wegen toen verbeterd.*" Dit is wel het waarſchynlykſte. De *Romeinen* waren gewoon van het eene einde van hun gebied tot het andere door alle de Wingewesten en de Landen hunner Bondgenooten openbaare Straatwegen, met onnoemlyke moeite en kosten aan te leggen, om daar door voor hunne legioenen en krygsvoorraad, voor den Koophandel en alle andere nuttige zaaken een gereeden weg te baanen. Zy ontzagen zich niet tot dit oogmerk, hoogtens te ſlegten, ſteen-

hoogen, en Dyken of ſteenen Muuren in moeraſſige Gronden aan te leggen. Dit was byzonder hier het geval, en de overblyſſels van zulk een weg, jammer dat het alleen overblyffels zyn! worden nog in de Zype en in de Zuiderzee gevonden (z).

Bl. 194. r. 4. „"t Zy om datze hem de moorders van zynen Voorzaat PERTINAX hadden helpen ontwapenen." Men zou ligtelyk de *Batavieren* kunnen verdenken, wyl zy tot de lyfbenden des Keizers behoorden, dat zy de hand geleend hadden — aan het vermoorden van den deugdzaamen PERTINAX, wanneer deeze al de misbruiken door een herſtelde krygstugt onder de benden zogt weg te neemen: —— en aan het veilen van het *Roomſche* Keizerryk aan den meestbiedenden, waar door de laffe DIDIUS JULIANUS aan de regeering kwam; maar neen, zy waren toen niet met de *Prætoriaanen* vereenigd, zy maakten een afgezonderd Corps uit, het geen door SEPTIMIUS SEVERUS zoo zeer niet vereerd zou zyn geworden, indien het hier eenig deel aan had: maar wy gelooven ook niet, dat zy gebruikt zyn tot het ontwapenen der *Prætoriaanſche* benden. Als SEVERUS zich van het Keizerryk meester gemaakt had, en *Rome* met zyn zegenpraalend heir naderde, be-

(z) Men kan hier over in 't breede VAN LOON in zyne aloude *Hollandſche Hiſtorie* bl. 169. enz. en den Heer R. PALUDANUS in zyne *Oudheidkundige Verhandelingen* nazien. — Jammer is het dat deeze kundige Regent door veelvuldige bezigheden, geſtadige ziekten en vroegtydigen dood belet is geworden, deeze naſpooringen voort te zetten.

beval hy aan de *Tribuunen* van deeze lyfwagt, dat zy met hun volk hem buiten hunne legerplaats, welke voor de muuren der Stad gevestigd was; ongewapend zouden te gemoet gaan, als of zy naar de ſpelen gingen of den Keizer in ſtatie verzelden: wanneer zy dit deeden, en de uitvoerders van den moord overleverden, maakten de zendelingen van S. S. hen wys, dat alles in goede orde, en vergeeten zou zyn. Dan het was er zeer ver van daan. De Keizer liet hen omcingelen, zoo dra zy in zyne nabyheid gekomen waren, en door de *Illyriſche* of *Slavoniſche* benden met gevelde Spiesſen geheel van alle Krygstekenen en hunne kleine cierlyke Zwaarden, welke zy altoos by zich hadden, berooven. Hy verweet hen voorts hun misdryf en bandeze honderd mylen van de Stad *Rome*. In hunne plaats rigtte hy eene veel grootere Lyfwagt op uit alle de uitgelezendſte benden van allerleye natien, daar dezelve te vooren meest uit *Italien* gekoren wierden. Een getal van vyftig duizend welgewapende vreemdelingen, die geheel afhingen van een Heer die hun wel betaalde, maakte hem nog gevaarlyker voor den Staat, en wel ras wierden deeze werktuigen van geweld niet min verderflyk voor hunne Meesters *(a)*.

Bl. 169. r. 6. „ *Op een togt naar* Brittanje, *eenige jaaren laater ondernomen.*" SEPTIMIUS SEVERUS ondernam deezen togt in zyn ouderdom, niet alleen, om dit onrustig Eiland in orde te brengen, maar ook om zyne Zoonen, die een onverzoenlyken haat

(a) HERODIAN. Hiſt. *L.* IV. *C.* 7.

haat tegen elkander hadden opgevat, beter in orde te houden, en door algemeen belang aan elkander te verbinden. De oudſte heette eigenlyk BASSIANUS ANTONINUS CARACALLA, en men denkt, niet zonder grond van waarſchynlykheid, dat deeze de CARRACUL is waar van OSSIAN in zyne Gezangen gewag maakt. De groote overeenkomst van naam en tyd doen hier veel uit. „ SEPTIMIUS ſtierf op het Eiland; zyne Zoonen trokken even verbitterd naar *Rome*; waar GETA door CARACALLA wel ras in den ſchoot van zyne moeder vermoord wierd *(b)*.

Bl. 198. r. 1. „ *Onder de regeering van* ALEXANDER SEVERUS *was er nog eene lyfwagt van* Germaanen, *waarſchynlyk van* Batavieren. — — *van de* Germaniſche *Lyfwagten is hy omgebragt.*" Men zou hier uit opmaaken, dat de *Germaanen* niet alleen, maar zelfs onze *Batavieren* zich aan het vermoorden van deezen besten Vorst, wiens dood door den Raad en het volk welmeenend betreurd wierd, hadden ſchuldig gemaakt, maar ik vinde dit nog by HERODIAAN nog by AELIUS LAMPRIDIUS. De laatſte ſtelt de omſtandigheden twyffelagtig, maar dit alleen zeker, dat hy van het krygsvolk omgebragt is. HERODIAAN verhaalt, dat SEVERUS door het jonge krygsvolk, over 't welk hy MAXIMYN tot Opperhoofd geſteld had, en het welk op eenen afſtand gelegerd was, na dat zy hun Bevelhebber, een *Tracier* van geboorte, een Schaup-

(b) Idem.

Schaapherder van beroep, tot Keizer hadden uitgeroepen, in zyne tent is overvallen en nevens zyne moeder vermoord. De Legioenen hebben dit zoo min als de Lyfbenden verhinderd. Misnoegd, om dat SEVERUS een schandelyken vrede van de *Germaanen* met geld gekogt had, het geen vooral de *Galliërs*, tot wier ontzetting hy toegeschoten was, tegen den borst stiet, en om dat hy zich te veel door zyne moeder liet bestuuren, verzetteden zy zich te minder tegen den schooden MAXIMYN, welke zich door zyne lighaamssterkte en dapperheid had gezien gemaakt *(b)*.

Bl. 202. r. 10. en 210. r. 18. „ *By deeze gelegenheid zyn de* Franken *in 't Eiland der* Batavieren *gevallen.* — — *De* Franken, *die van deezen tyd af als vaste bewooners omtrend den* Rhyn, —— *en ook van* Batavia *moeten worden aangemerkt.*" Wanneer men de weder opwellende zugt tot verhuizingen, —— den rykdom van *Gallien*, de goede gelegenheid en het toeneemend vermogen van deeze landen in aanmerking neemt, is het geen wonder, dat eenige *Germaansche* volken, die zich *Franken* noemden, daar door wierden uitgelokt. De *Batavieren*, zoo men deezen oorspronkelyken landaart niet onder de *Franken* betrekt, hadden steeds de zyde der *Romeinen* gehouden, en zich daar door gehaat gemaakt. Het *Romeinsche* ryk begon sterk naar den ondergang te hellen, en de onderdrukte volken wyd en zyd het juk af te werpen; geen wonder dan, dat hetzelve zyne vyanden als voor-

(*b*) HERODIAN. L. VI. C. 17.

voorheen zoo min in ontzag kon houden, als zyne bondgenooten beſchermen. De *Batavieren* waren door het geduurig leveren van Manſchap en het deel, dat zy nu en dan in het verlies der *Romeinen* gehad hadden, merkelyk verzwakt en konden zelf zulk een aanval niet doorſtaan. Dit alles maakt het waarſchynlyk, dat zy gaande weg verdweenen of onder andere Natien verſmolten zyn; ſchoon hun naam nog eenige tyd in weezen blyft. Indien ondertuſſchen het gevoelen van MONTFAUCON *(d)* en anderen doorgaat, dat de *Franken* zich voornamelyk hier gevestigd en van hier hunne uitvallen te water en te land tot in *Griekenland* en *Afrika* toe gedaan hebben, ſtrekt het weder tot roem van deeze landen, dat zy zulke onderneemende inwooners gehuisvest, en naderhand de wetgeevers van *Europa* voortgebragt hebben; —— want ſchoon PROBUS hen zelfs gedwongen mag hebben om voor de *Romeinen* het land te bouwen en andere *Roomſche* Keizers hen gevoelige ſlagen toebragten, het heeft niet lang geduurd, of zy hebben zich geheel vry gemaakt.

Bl. 300. Laatſte regel. „ *Ingezetenen van* Nederſaxenland, *beneden* Nieuwmegen." Deeze woorden ſteunen, by WAG., zo hier, als elders, op 't getuigenis van onzen ou-

(*d*) MONTFAUCON *Les Monuments de la Monarchie Françoiſe.* Tom. I. Terwyl met het verval des *Roomſchen* Ryks ook de Letteren van tyd tot tyd vervallen zyn, en het gaande weg meer aan volledige berigten ontbreekt, zullen wy hier mede onze Aanteekeningen over de *Batavieren* beſluiten, om eenige plaats voor een nieuwe *Epoke*, te laaten, die met het vierde Boek begint.

ouden (e) Hollandſchen Kronykſchryver, MELIS STOKE (want KOLYN is, zedert de eerſte uitgave, door Hem verworpen) by wien zy ook, als genoeg bekend is, gevonden worden; doch waar omtrend de nieuwe Uitgever zegt, (f) „ dit *Neder-Saxen* — is niets."

Ik beken gaarne noch den naam van *Nederſaxen*, met opzicht tot *ons* land, noch de juiste ſtrekking van dien *beneden Nieuwmegen* en, wyders, *westwaarts, tot daar de Schelde in zee valt* en, *Oostwaarts, tot de Lauwers of Elve*, by eenig Schryver, *voor* de *dertiende* eeuw, (KOLYN is ook by My verdagt) ontmoet te hebben. In die eeuw zelve vinde ik 'er niets van, dan alleen in een verhaal der tochten van JULIUS CÆSAR, by JACOB VAN MAERLANT, tydgenoot van MELIS; die, in de hier onder aangehaalde plaats, van dien Vorst dus ſpreekt: (g)

„ Dat hi *Niemagen* maken dede,
„ Als *teenen pale* in ere hoechede,
„ Dat hi van den berghe dor ronnen
„ t'Lant tote daer adde en verwonnen;
„ *Want daer beneden berch en dal*
„ *hiet doe* NEDERSASSEN *al.*

't Geen echter aantoont, dat ſoortgelyke denkbeelden niet alleen by STOKE huisvestten; midlerwyl de vergelyking van zyn verhaal, met dat van MAERLANT, duidlyk genoeg doet zien, dat Zy elkander niet uitgeſchreven hebben, en dus, waarlyk, *ouder* boeken, op wel-

(e) *Vaderl. Hiſt.* Ie. D. *bl.* 218, 285, 290, 292, en 321.
(f) MEL. STOK. Ie. B. v. 41—50. uitgave van HUYDECOPER.
(g) *Spieg. Hiſt.* IIe. D. *bl.* 7.

welken MELIS zich beroept, (*h*) hier van gewaagen konden: hoe zeer ik, zonder meerder grond, zekerlyk op die oude boeken geen den minſten ſtaat maake; te minder, daar, wat Nieuwmegen betreffe, de kundigſte lieden hetzelve niet tot den tyd van JULIUS CÆSAR brengen, (*i*) en de Romeinſche Schryveren, zo min van die plaatz, als van *Nederſaxenland*, ſpreeken.

Veelligt is het denkbeeld van dit *Nederſaxen*, en zyne grenzen, geboren uit een verward begrip, 't welk men zig van de bedryven der aloude Saxers gemaakt hadt.

Deezen naamlyk, hadt men, overal, aangetroffen, als een zeer beroemd Volk, 't geen, van over de *Elve* oorſpronglyk, (*k*) zig in deeze *laage*, of *neder* landen, byzonder na 't vertrek der Franken, zeker verre hadt uitgeſtrekt, en aan welker Bondgenootſchap veele, omſtreeks woonende, Volkeren, zich onderſchikt hadden; met naame de *Friezen*, die, gedeeltelyk, met een groote menigte Saxers naar Brittannie waren overgeſtoken, en met hun vermengd geworden; waar na niet alleen dat Ryk den naam van *Saxen*, maar ook de hier verlatene grond dien van *Oudſaxen*, gedragen hadt; onder welke laatſte benaaming ook *Friesland*, ſomtyds, begreepen wierdt; (*l*) even zeer als MAERLANT ſpreekt van

„ *Vrie-*

(*h*) l. c. Ie. B, v. 41.
(*i*) ALTING *Notit. Germ. inferior.* p. 1. fol. 104. voce. NOVIOMAGUS.
(*k*) PTOLOM. lib. 2. C. XI.
(*l*) Zie deeze *Aanmerk. op bl.* 384. *r.* 9.

„ *Vrieſelant* in *Nederſaſſen.*" (*m*)

Die vermenging van denkbeelden, nopens *Friesland* en *Oudſaxen*, kan ook, by laater Schryveren, de *Schelde*, ten grenz aan *Nederſaxen* gegeven hebben, om dat Zy, in de achtſte eeuw, of vroeger, de Friezen mede aan die Rivier, (*n*) zo wel als aan de Lauwers en Elve, vonden. Terwyl, eindelyk, uit MAERLANT's bovengezegde, is op te maaken, dat men *Nederſaſſen* zynen aanvang deedt nemen *beneden Nieuwmegen*, nadien men waande, dat CÆSAR deeze plaatz gebouwd, en hier de grenzen van 't Roomsch gebied bepaald hadt.

Deeze Aanmerkingen laten maar toe dit alles, als mede of STOKE, voor de woorden *die Scelt*, misſchien *de Jeſſelt* (de Yſſel) gelezen hebbe, (zo als, thans, een zeer geleerd Man vermoedt,) ſlegts met den vinger aan te roeren, om eens, door kundiger hand, te doen opvatten.

Bl. 301. reg. 20. „ *De zeekust van Gallie, zo 't ſchynt*, tot aan den Ryn *en de wooningen der Franken toe, werdt bewoond door de* Armorichen." Welke agting ik voor onzen treflyken Schryver hebbe, zie ik echter geen grond genoeg, om met hem en anderen, de wooningen der Armorichen, (zoo als ik mede voor *Arborichen*, by PROCOPIUS, meen te moe-

(*m*) MS. *Spiegel Hiſtor.* 3. P., 8c. B., C 49. In de Hiſtorieſche Werken van BEDA (L. 1. C 14,) zoek ik het woord *tuſſeriores* te vergeefsch by *Saxones*; Hy onderſcheidt ook de *Saxen* en *Friezen*, by hunnen overtogt. Doch onze BEKA (*Hiſtor. Ultraj. f.* 8.) ſlaat een anderen weg in; „ *Sicut* (zegt „ Hy) *Anglicana premit Hiſtoria*, Saxones inferiores, *qui vulgo* „ *dicuntur* Freſones, *cum innumera claſſe, Brittannicam ex-* „ *pugnaverunt inſulam*"

(*n*) Vad. Hiſt. 4o. B. bl. 339.

moeten lezen,) tot aan den *Ryn* uit te ſtrekken.

't Is waar, PROCOPIUS noemt ze Nabuuren der *Franken* (Φράγγων ἐχόμενοι) toen de laatſten nog aan den *Ryn* huiz hielden; maar, zo die woorden, al eens, in den aller bepaaldſten zin zouden moeten opgenomen worden, agt ik het niet veilig genoeg, op 't eenig getuigenis van deezen Schryver, die, te meermaal', in de Frankiſche zaaken dwaalt, aan te gaan, wanneer het met dat van andere goede Schryveren *(n)* niet ſtrookt.

Dat men „ in *overoude tyden*, door de „ *Burgerſchappen der Armorichen*, dat ge„ deelte van 't eigenlyk Gallie verſtondt; 't „ welk, aan den zeekant gelegen zynde, „ tegenwoordig *Bretagne* genoemd wordt," leeft WAGENAAR voorheen, te recht, uit CÆSAR, die een ooggetuigen was, geleert *(o)*. Hy vermeent echter, dat „ men, *naderhand*, „ deeze benaaming ook wyder hebbe uitge„ ſtrekt; onder de *landſtreek der Armorichen*, „ welke, met die der *Nerviën*, onder één' Be„ velhebber van wegen de Romeinen, ſtondt, „ begrypende de gantſche Zeekust van het „ eigenlyk en Belgisch Gallië, tot aan den „ *Rynkant* toe; behalven verſcheiden' meer „ landwaards in gelegen' gewesten; die, ſchoon „ verre van Zee, echter, om dat ze onder éé„ nen Bevelhebber ſtonden, met eenen ge„ meenen naam, onder de *Tractus Armori„ canus*, of *aan zee gelegen' Landſtreek*, be„ greepen waren."

't Is

(n) MASCOU *Geſchicht. der Teutſch.* IIe. D. bl. 33 en 34, XVII. (1).

(o) *Vad. Hist.* Ie. D. bl. 276.

't Is zo; de *Notitia Dignitat. Imperii*, een zeer gewigtig ſtuk der oudheid, by WAGENAAR, tot ſtaaving van bovengemeld gevoelen, aangehaald, ſtelt, in de LXI. afdeeling, den *Armoriſchen*, en *Nerviſchen' Tractus*, onder één Opper-Krygsbevelhebber *(Dux)*, en ſommigen brengen de *Nervien* tot aan den *Ryn (p)*.

Doch, voor eerst, vinde ik, tot noch toe, by geen Romeinsch, of middel-eeuwsch Schryver, *(q)* dat de grenzen der *Nervien*, laat ſtaan der *Armorichen*, die meer zuidelyk lagen, noch de vereenigde *Tractus Armoricanus* en *Nerricanus*, zig tot den *Ryn* uitſtrekten; in tegendeel, de plaatzen, onder dien *Tractus*, in de *Notitia Imperii* zelve vermeld, te weten *Grannona*, *Blabia*, *Veneti*, *Oſismii*, *Manzatiæ*, *Aleto*, *Conſtantia*, *Rotomagum*, *Abrincatæ* en *Grannonum*; die, gedeeltelyk, ook door CÆSAR *(r)* onder de *Armoriſche* reeds waren opgeteld, zyn, blykbaar gelegen tuſſchen de *Loire* en de *Seine*.

Ten anderen, indien al in de *Notitia Imperii (s)* de beide bovengemelde *Tractus*, of de *Armoriſche* alleen, waren aangeweezen tot den *Ryn* te loopen, zou men hier uit niet moeten beſluiten, dat de *Armorichen* zelve, dat is één bepaald Volk van dien naam, zoo als het by PROCOPIUS voorkomt, zig thans tot die Rivier zouden uitgeſtrekt hebben; daar

(*p*) DU BOS, Hist. de l'etabliſſem. de la Monarch Franç. liv. I. c. 8. p. 84.

(*q*) Men zie kortheidshalven VALES. *Notit. Gall:* op *Armorica*, en de Schryvers aldaar aangehaald.

(*r*) L. c. lib. 7. Cap. 75.

(*s*) VALES: l. c. en D'ANVILLE *Notice de la Gaule*, op *Armoricanus Tractus*, *Grannona* enz.

daar immers die *Notitia*, niets anders zynde dan een Lyst der Romeinſche hooge Burger- en Krygs-Ambten, benevens de uitgebreidheid van der zelver gebied, niet dient om een juiste beſchryving te geven van de ligging der Landen of Volkeren; maar hier alleen aanwyst den voet, waar op, zoo als wy nu zouden ſpreeken, de *militaire Commandementen*, in de Wingewesten en op derzelver grenzen, *geregulеerd* waren; doch welke *Commandementen* dikwyls zig veel verder uitſtrekten, dan de hoofdplaatzen of Volkeren, naar welken zy den naam voerden: gelyk, onder anderen, daar uit blykt, dat, na men 'er in geſproken heeft van *Grannona* en de overige bovengemelde plaatzen, welker Overſten onder den Opper-Bevelhebber van den Armoriſchen en Belgiſchen *Tractus* ſtonden, 'er terſtond op volgt, dat, echter, onder den *Tractus* der *Armoriſche* en *Nerviſche* grenzen nog behoorden vyf Wingewesten; te weten, dat van 't eerſte en tweede *Aquitanie*, van *Senonie* en van het tweede en derde deel van 't *Lyonneeſche*: zo als ook kundige Mannen reeds hebben doen zien, dat, byzonder, de *Armoriſche Tractus* niet dan oneigenlyk, ſomtyds gezegd wierdt meer landwaarts in gelegen te zyn geweest; en dat ook de *Nerviſche*, alleen op dezelfde oneigenlyke wyze, ſomtyds voorkomt de *Morinen*, (die aan de Vlaamſche kust woonden) in zich bevat te hebben (*t*).

Daar ik dan nergens de Armorichen zelve aan

(*t*) Zie GHESQUIERE in notis, *ad Acta Belg. Sanctor. Soloft.* Tom. I. p. 378. (7).

aan den *Ryn* ontmoet, behalven, met omſchryving, by PROCOPIUS; daar oude en laatere Schryvers hen, in tegendeel, plaatzen in *Bas-Bretagne* en *Normandie*, of wel tuſſchen *Loire* en *Seine*; en daar dit, zelfs door de aangehaalde plaatzen uit de *Notitia Imperii*, wordt bevestigd, meen ik, behoudens beter oordeel, dat het geen hier van deeze Volkeren verhaald wordt, tot de *Franſche* Historie behoort, en byzonder de overwinning, door KLOVIS, op dezelven behaald *(u)*. Men houde my ten goede, wanneer ik, hier en ſomtyds in 't vervolg, van onzen WAGENAAR durve verſchillen. Hy gunde my dit, 't zy zonder waan gezegd, by zyn leeven, en ik volg altyd deezen, mynen ouden en grooten Meester, wanneer ik de waarheid zoek.

Bl. 313. reg. 17. „ *Men kan ligtelyk opmaaken, dat deeze* Warners, *in het* tegenwoordig Rynland, *gewoond hebben*".

TACITUS plaatst de *Warners* by de *Anglen*, aan de *Oostzee*; *(v)* PLINIUS ſchikt de *Varinen* met de *Burgundiers*, *Carinen* en *Guttonen* onder de Wandaalſche Volkeren, die, deels over de *Elve*, deels over den *Weisſel*, moeten gezogt worden; *(w)* en, daar PROCOPIUS weder de eenigſte is, die van *Warners* tuſſchen den *Oceaan* en den *Ryn* gewaagt, loopen de gedachten van Kundigen hier ver uit een. De beroemde LEIBNITZ, onder anderen, hielt

(u) Zie *Vaderl. Hiſt. bl.* 308. en vergelyk DU BOS, l. c. Tom. 2 Hv. 4. Ch. 3. p. 56, *ſeqq.*

(v) *Vaderl. Hiſt* bl 314.

(w) *Conf.* SPENER *Notit. German. Antiq.* P. 1. L. 4. C. 1. § 15. p. 147 *et* 148.

hielt het voor onwaarſchynlyk, dat dit Volk zich tot den *Ryn* zou hebben uitgeſtrekt *(x)*.

Ik ſpreek niet tegen, dat, in het verhaal van PROCOPIUS, duisterheden zyn; ik zie zelfs, dat hy elders, *(y)* ten tyde van JUSTINIAAN, dat is om denzelfden tyd, waar van hy hier ſpreekt, van *Warners* omtrend de *Deenſche* grenzen, en dus niet verre van de *Oostzee* en de *Elve*, gewaagt.

Dan, daar het over bekend is, dat de *Saxen*, *Friezen* en *Anglen*, te midden der vyfde eeuw, naar *Groot-Brittannie* trokken; dat hier door veel lands, ook naar den *Ryn* toe, ledig geraakte; en 'er niets meer met den aart der Noordſche Volkeren over een kwam, dan de verlatene Wooningen der Nabuuren met de hunne te ruilen; komt het my, om deeze byzondere redenen, gevoegd by den naam van meer dan eene plaatz, niet onwaarſchynlyk voor, dat, thans, ten minſte *een deel* der *Warners* digter naar den *Ryn* kan zyn afgezakt, en het overig gedeelte, veelligt noch een tyd lang, hunne voorige Woonſteden behouden hebben.

Als echter onze WAGENAAR, en anderen, de *Warners* in het *tegenwoordig* Rynland plaatzen, ſpreekt het van zelve, dat men dit niet te bepaald moet opvatten. PROCOPIUS zegt wel, dat zy tot den *Oceaan* en den *Ryn* doorgetrokken waren, en dat die Rivier hen, ten halven ſtroome, van de Franken ſcheidde; welk laatſte men gevoeglykst van den

(x) Script. rer. Brunsvicens. T. I. p. 51. Conf. FALCKE *Tradit.* CORBEJENS. *fol.* 15.

(y) Hiſt. Goth. lib. 2. *p.* 260. *Edit.* GROT.

den regter Ryn-arm kan verſtaan; maar hy zegt niet, hoe ver zy, noordelyk op, langs de Zee, of binnen 's Lands, zich uitſtrekten. Men vindt niet ver van *Staveren*, in *Friesland*, en dus veel noordoostelyker op, een oude plaatz, *Warns* genaamd; doch ik moet aan kundiger overlaaten, of deeze tot dit Volk eenige betrekking kan hebben. MASCOU drukt zich zeer algemeen uit, als hy hen, tusſchen de *Elve* en den *Ryn* tot aan zee, plaatst (z).

Bl. 313. (4) „ *Daar is nog een brief voor handen*". enz. Men heeft, met reden, aangemerkt, dat deeze brief, ook in de oudſte handſchriften, gezamenlyk aan de Koningen der *Herulen*, *Warners* en *Turingers* houdende, die Vorsten, denkelyk, niet ver van den anderen, en aan het *Frankisch* Ryk, daar toen KLOVIS regeerde, grensden; (a) 't geen aan het denkbeeld der verhuizing van de *Warners* naar den *Ryn* behulpzaam is.

't Blykt, voorders, uit dien Brief, dat EURIK, Vader van ALARIK, koning der *West-Gothen*, op wiens Ryk het KLOVIS gemunt hadt, deezen drie Volkeren, voorheen, veel diensten beweezen en van buitenlandſche aanvallen bevryd hadt; waar voor de *Oost-Gothiſche* Koning THEODERIK, met wien zy mede in vriendſchap ſtonden, thans erkentenis, ten behoeve van ALARIK, vorderde. 't Kan zyn, dat SIDONIUS, onder den algemeenen naam van *Saxers*, wier afgezanten hy, nevens die der *Herulen*, aan 't hof van EURIK zegt gezien te hebben, ook

(z) *l. c.* B. 14. C. 30. p. 217.
(a) MASCOU. *l. c.* Kl. B. C. 29. bl. 40. en 41.

ook *Warners* bedoelde (*b*). Na EURIKS dood, en noch meer na 't verſlaan van ALARIK, door KLOVIS, viel de kragt van 't *West-Gothisch* ryk geweldig; en, daar de magt der Franken, toen, evenredig toenam, eischte het belang der aangrenzende Volkeren, en dus ook der *Warners*, (die men niet vermeld vindt of, en welke, party in den kryg namen) de laatſten meer te ontzien. Dit kan een byzondere reden zyn geweest der aangelegenheid, welke ook HERMEGISKEL in het huuwen eener Oost-Frankiſche Vorstin, klein dochter van KLOVIS, ſtelde.

Bl. 322. (5) In het Pergament Handſchrift der Academiſche Bibliotheek van Leiden, 't geen ik niet jonger dan van de negende eeuw agte, leez ik, ter hier aangehaalde plaatz, *Diuionenſe caſtrum*, en, naderhand, *muri Diuionenſes*.

Bl. 324. reg. 3. „ *De Saxers, onder zyne Regeeringe — in Italië gevallen zynde.*" *Zyne* is hier SIGEBERTS. Men leest by WARNEFRIDUS en GREGORIUS VAN TOURS, (*c*) dat de Saxers, zig, met ALBOIN, Koning der Langobarden, naar Italiën begevende, KLOTARIS en, na hem, zyn Zoon SIGEBERT, hunne landen, onder de Swaben (*Suevi*), en andere Volkeren, verdeelden. Zy ſchynen dus, naar deeze lezing, niet onder SIGEBERTS regeering in Italië eerst gevallen, maar, onder dezelve, naar hun land te rug gekeerd te zyn, FREDEGARIUS (*d*) zegt, dat THEODEBERT die

(*b*) SIDON. Apollin. *lib.* 8. *epiſt.* 9.
(*c*) De *gestis Longobard*, l. 2. c. 6. GREGOR. TURON. L. 5. c. 15.
(*d*) *Epit.* Fredegar. c. 68.

die Saxen naar Italië gezonden hadt; een, zeker, deeze Vorst oorloogde aldaar *(e)*; doch wyl hy, (zie WAGENAAR bl. 319.) in 547 reeds overleedt, ſtrookt dit alles niet, met den togt van ALBOIN, die, in 't jaar 568 voorviel, *(f)* en dus onder SIGEBERT moet gebeurt zyn, en geenen anderen.

Bl. 325. reg. 10. „ *Terwyl 'er, van de* Sueven, *die maar* zes duizend ſterk *waren, niet meer dan* vier honderd en tagtig *bleeven.*" In de, by WAGENAAR bl. 325, aangehaalde plaatz van WARNEFRIDUS, wordt, lib. 3. *Cap.* 7. wel gezegd, dat 'er *vier honderd en tagtig* Sueven (dat zyn *Swaben*, naar wien de hier betwiste landſtreek, zedert, den naam van *Swabigou*, in 't Halberſtadſche, gekregen heeft) *(g)* verſlagen wierden, en *zes duizend Saxers* overbleeven; doch zonder dat van de oorſpronglyke ſterkte van het *Suevisch* Leger gewaagd wordt. Men vindt het ondertuſſchen by GREGORIUS, *(h)* even zo, als het onze WAGENAAR, die dus niets op eigen gezag meldt, uit Hem aanhaalt. Dan, wanneer ik overweeg, dat de tekst van GREGORIUS, ter gemelde plaatze, lam is, en dat FREDEGARIUS *(i) vyf duizend vier honderd agt- en tagtig* verſlagen Swaben, of Sueven, optelt, met byvoeging, dat de overigen de overwinning behaalden, zonder mede van 't oorſpronglyk

(e) GREGOR. TURON. l. 3. c. 32.
(f) P. WARNEFRID l. c. lib. 2. C. 7.
(g) Zie MEIBOOM *rer. Germanic.* T. 1. fol. 670.
(h) *Histor. Franc.* l. 5. c. 15.
(i) *Epit. Hist. Franc.* c. 76.

lyk getal van hun Leger te gewaagen, zoude ik liefst denken, dat deze twee Schryvers bedorven zyn; en het, voor my, met de eenvoudige lezing houden van WARNEFRIDUS; die zeer wel ſluit.

Bl. 324 en 325. Met opzicht tot deeze tyden is nog merkwaardig een plaatz van FORTUNATUS, een Schryver der zesde eeuw; die, in zeker Gedicht aan LUPUS, Hertog van Champagne, tot roem van deezen, zegt, dat Hy de *Saxers* ſpoedig overwonnen en geſlagen hadt, aan den inham van den Stroom *Borda (k)*, dat is, zo als MASCOU, reeds voor my, heeft aangeteekend *(l)*, de *Burdo* van WILLIBALDUS (in 't leeven van BONIFACIUS) of het nog tegenwoordig bekend *Boerdiep*, of *Middelzee*; in Friesland. Deeze Veltſlag dan met de Saxers; en wel, zoo als ik liefst uit de woorden van FORTUNATUS zou opmaaken; van dat gedeelte deezes volks; 't geen niet ver van de Deenſche grenzen woonde, viel voor op *Frieſſchen grond*; onzeker of en welk deel 'er dit Volk in gehad hebbe, en of zy hier ook mede onder den algemeenen naam van *Saxers* begreepen zyn. Zeker genoeg ſchynt het, dat dit alles gebeurde voor den dood van SIGEBERT: want niet alleen doet FORTUNATUS; in dit zelve gedicht; deezen Vorst leevend voorkomen *(m)*; maar Hy

(k) L. 7. *Carm.* 7. by DU CHESNE T. 1. fol. 499.
Quæ tibi ſit virtus, cum proſperitate ſuperna,
SAXONIS & DANI *gens, cito victa, probat;*
BORDAA *quo fluvius, ſinuoſo gurgite, currit;*
Hic adverſa acies, Te Duce caſa, ruit.

(l) L. c. XIV. B. C. 9. *not.*
(m) *Auſpitium palmæ te Sigiberte habui &c.*

hy verhaalt ook elders, dat CONDO, na onder de Frankiſche koningen THEODERIK, THEODEBERT, THEODEBALD en KLOTARIUS, de hoogſte Ambten bekleed te hebben, en nu, door Koning SIGEBERT, tot Dischgenoot verkoren te zyn, in zynen *ouden dag*, twee Zoonen tegen de *Saxers* verlooren hadt *(n)*.

Bl. 338. „ Wicus Portus, *waarſchynlyk* Wyk te Duurſtede." Die de gedagten van HADRIANUS VALESIUS, BALUSIUS, en VAN DE WALL overwoogen heeft, zal, zoo ik meen, niet twyffelen, of *Wicus Portus*, hier vermeld, is geenzints *Wyk te Duurſtede;* maar veel eer zekere oude Koopſtad of Haven, ook eenvoudig *Wicus*, meest *Quentovicus*, of *Kentavicus*, in de Latynſche Schriften der middeleeuwen, genaamd; thans niet meer in wezen, maar voorheen gelegen in Picardien, omſtreeks *Eſtaples*, en, even als nog die plaats, aan den mond der Rivier *la Canche*, voorheen *Quantia*, en *Cancia*, (van welke zy haar naam kreeg) digt by Zee, en niet verre van het Klooster *Saint Joſſe ſur Mer (o)*.

Bl. 357. „ Utrecht aan, *of* ter wederzyde van *denzelven* (Ryn) *gelegen*". Men zie hier over nader de Brieven, tuſschen den kundigen WAGENAAR en my, voorheen gewisfeld *(p)*; en 't geen verders, ten betooge der oude ligging van Utrecht aan *wederzyde* van den Ryn, te

(*n*) FORTUNATUS l. c. *carm.* 16. fol. 502 *et* 503. *Conf.* DU CANGE, in *voce* Conviva. *in Gloſſar.* deze CONDO hoorde onder de *Optimates Palatini*; zoo als ze genoemd worden.

(*o*) Vid. VALES. *Notit. Gall. in voce* QUANTIA. VAN DE WALL *over* Quentovicus, *in Verband. Maatſch. der Ned. Letterk.* 1c. D. bl. 89—92. en *Acta SS. Belg. Sel.* T. 5. p. 435 *et* pag. 437. (c).

(*p*) WAGEN. *Brieven*, Num. LI—LIV. bl. 160—168.

te vinden is, in myn' Verhandeling over zeker Charter van Koning Lodewyk van Germanie, ten behoeve van den Utrechtſchen Biſchop HUNGERUS *(q)*.

Bl. 359. reg. 23 en 24. „ *Ten* Westen, *waarſchynlyk, tot aan de* Schelde." De vraag, hoe ver zich Friesland, thans, en eenigen tyd hier na, aan de *Westzyde* hebbe uitgeſtrekt, is, zeker, van gewigt. Onze Schryver denkt hier, en elders aan de Rivier de *Schelde*, *(r)* zich beroepende, zo op het *Schaltheim* van EGINHARD, ('t geen men houdt voor het Dorpjen *Schelde*, of *Schilde*, *(s)* niet ver van Antwerpen) als op een plaats van ANNOËNUS, in 't leeven van ELIGIUS, daar de *Vlamingers*, *Antwerpenaars*, *Friezen* en *Sueven* *(t)* by den anderen geſteld worden; gelyk men hier ook toe zoude kunnen brengen, dat, in zekeren Giftbrief van Keizer OTTO, *Calo*, een noch jegenswoordig bekende plaatz aan de Schelde, over Antwerpen, ('t geen in de 7de eeuw, reeds als een eilandje, onder den naam van *Chavelaus*, voorkomt) *(u)* beſchreven wordt, als op de Zeekust van Vlaanderen gelegen. *(v)* Weshalven Friesland zich aan den Westhoek van Braband, en den Oosthoek van Vlaanderen, aan beide de Oevers der aldaar ſtroomende Schelde, zou hebben uitgeſtrekt.

Maar,

(*q*) *Verhand. Zeeuwsch Genootſch.* IIIe. D. bl. 226—234.
(*r*) *Vaderl. Hiſt.* 3 B. *bl.* 292; 5 B. *bl.* 4, 10, 77; 8 B. *bl.* 306.
(*s*) GRAMAYE *Antiquit. in* Antverp. *C.* 5. fol. 5.
(*t*) Zie *Act. SS. Belg. Sel.* T. 3. p. 231. en aldaar de *Aanteekeu.* VAN GHESQUIERE. p. 236. & 237. *in Notit k. p. q.* & *r.*
(*u*) l. c. *Tom.* 4. p. 206. 254. 264. cæt, *in vita S. Amandi.*
(*v*) GRAMAYE. l. c. *in* Gandavo. fol. 1.

Maar, was dan *aldaar*, zo als ſommigen willen, (*w*) de *uiterſte* grenz van het oude Friesland, naar het *Westen?* Ik vermeen van neen; doch de zaak verdient wel eenig nader onderzoek.

Om de *uiterſte Westlyke* grenz van het oude Frieſche Ryk te vinden, moet men, byzonder, in 't oog houden, dat het eiland *Walcheren* (reeds ten tyde der Romeinen bekend) *veel Westlyker*, dan de ſtroom *tuſſchen Braband en Vlaanderen*, (*x*) ligt, en lag; en dat, midlerwyl, de *Zeeuwſche* eilanden onder *Friesland* gerekend wierden: blykens, niet alleen, de bekende Lands verdeeling, tuſchen de Vorsten KAREL en LODEWYK, in het jaar 870 (*y*), maar ook, het getuigenis der Bertiniaanſche Jaarboeken, wanneer zy verhaalen, dat de Noormannen, op het jaar 837, by hunnen inval in *Friesland*, verſcheiden lieden binnen Walcheren ombragten. Een getuigenis van de 9de eeuw, maar waar uit men ook tot vroeger tyd mag oordeelen; daar 't immers weinig ſchyn heeft, dat Walcheren, nog ten deezen tyde, toen het reeds lange door de Franken vermeesterd was, onder den naam van *Friesland* zou voorkomen, indien het zelve, voorheen, geen deel van dat Ryk, toen het in zyn bloei en mees-

(*w*) BUCHEL. *ad* HED. fol. 8. (f). DANIEL *Hiſt. de France* T. I. p. 328.

(*x*) De oudſte omtrek van Vlaanderen was zeer bepaald, en, onder anderen, van de Gendſche en Kortrykſche landſtreek onderſchelden. Zie des ROCHES, *Mémoire, qui a remporté le prix à Bruxelles* 1770. *p.* 56. en het daar aangehaalde.

(*y*) *Vaderl. Hiſt.* IIe. D. bl. 77. HEUSCHEN. *Act. SS. Belg.* p. 206. 913.

meeste uitgeſtrektheid was, hadt uitgemaakt.

Ik zal, voorders, niet zeggen, dat men ook, nog in de elfde eeuw, van *Vlaanderen*, als aan *Friesland grenzende*, gewaagd vindt, (z) waar door men, gevoeglykst, Zeeland *bewester* Schelde dient te verſtaan; doch daar, in de zeer oude aanmerkingen, of verklaaringen, op de vroegſte Frieſche Wetten, de Rivier *Sincfala*, of *Cincfala*, als de *uiterſte* grenz van Friesland naar het *Westen* bekend is (a), komt het my merkwaardig voor, dat men, niet alleen de *Sincfala*, (een naam die zedert, door *Singfalle* (b) *Singfallum*, *Sinkafallum* (c), *Sincval* (d), *Cincval* (e), *Cuicval* (f) *enz.* geſpeld of bedorven is,) nog voor het midden der 13e. eeuw, als een *Zeehaven* (die, gelyk men weet, meermaals naar den voorby lopenden ſtroom pleegen genoemd te worden) aan den *Westhoek van Vlaanderen*, by *Damme* ontmoet; maar dat men, zelfs reeds over vyf honderd jaren, by een Schryver van dat gewest, getuigd vindt, dat de *Sincval*, tusſchen welke en de Wezer, oudtyds, de Friezen woonden, geen andere ſtroom was, dan die, toen, en zeker reeds eenige tyd te voren, het *Zwin* gezegd wierdt.

De Heer ALTING, dagt bereids aan *Zwin*,

(z) LAMBERT. Schafnab. *ad annum* 1071.
(a) *Lex Friſion.* Tit. 1. § 10; Tit. 14. § 9.
(b) *Oude Frieſche Wetten, in* 1782 *uitgegeven, I St.* 8 *D.* § 10. *bl.* 137. *Vergeleken met de uitgave van* CAMMINGA, *van de* 15*de eeuw* (*diiii*).
(c) *Verhandel.* GRON. *Genootſch.* 3 *D.* bl. 6., en v. WICHT O. *Fr. Laudr.* 10. B. C. 53. bl. 100.
(d) MAERLANT. *zie hier* bl. 89.
(e) Zie hier bl. 87.
(f) Zie hier l. c.

Zwin, doch hy grondde zich byzonder op de woorden van STOKE

„ Die *Scelt* was dat Westende *ſine*
„ Alſo als ſi *valt* in de Zee."

in welken hy, verkeerdelyk, de *Sineval* of *Sincfala* meende te vinden *(g)*; daar STOKE, overeenkomstig onzen vroegen ſpreektrant, alleen het *West-einde der Schelt* verſtondt, en *ſine* een byvoeglyk, geenszints een eigen naamwoord is. Maar daar, voor, en na ALTING, kundige mannen nopens de ligging der Sincfala zeer van den anderen verſchillen; daar men 'er, by voorbeeld, of hét *Helium*, of het Val van Urk, of zeker verlopen Water, omtrend het Dorpje *Waal*, by Texel, of de beek Kinheim in Westvriesland door verſtaat *(h)*, zal het, hoop ik, niet te onpas zyn, by deze ſtof nog een weinig te vertoeven.

a) Dat de *Sincfala* in *Vlaanderen* lag, ſchynt my, te blyken uit de woorden van den ouden Aanteekenaar op ADAM VAN BREMEN, *(i)* een Schryver der XIe. eeuw; wanneer hy, verhaalende op wat wyze men, van haven tot haven, uit Jutland naar *Accharon* (ik denk *St. Jean d'Acre*) moest vaaren, zig dus uitlaat. „ Van *Ripa* tot *Cuicval* in „ *Vlaanderen*, — en van *Cuicval* tot *Prol* „ in Engeland".

CON-

(*g*) *Notit. Germ. inſer. pars. alt.*, *voce* Freſia *et* Sincfala fol. 60 et 160 *ſeqq.*

(*h*) SICCAMA, *ad leg. Friſon.* p. 125, en 126. DOUSA *Annales. lib.* 6. p. 290. EIND. *Chron. Zeel.* p. 58, § 10. MATTH. *Anal. Vet. evi*, in 4to. T. 4. p. 16. (1) en VAN DE SPIEGEL *Oorſpr. der Vadersl. Rechts.* bl. 29.

(*i*) ADAMUS BREMENS. *de Situ Daniæ* fol. 56, *Schol.* 75, *edit.* Fabric.

CONRING (*k*) heeft reeds opgemerkt, dat hier *Cuicval* uit *Sincfal* (ik denke eerder uit *Cincval*) bedorven was. En waarlyk, daar de Ouden boven de *i* geen punt, ſomtyds ook geen ſchrapjen, ſtelden, was niets maklyker, dan zich tusſchen *ui* en *in*, by 't uitſchryven, te vergisſen. *Cuicval* ook is in Vlaanderen niet bekend. SICCAMA heeft *Sindval* en *Sendval* by den Aanteekenaar gelezen; 't zy, denk ik, by vergisſing, of, om dat 'er in de uitgave van 1579, door VELLEJUS (die ik echter niet gezien heb, maar die hy kan gebruikt hebben) dus misſchien ſtonde. Sommige berispen hem ligt te ſterk (*l*).

b) Dat de *Sincfala* eertyds niet verre van *Damme* liep, zo dat een *Zeehaven*, of *Zeeboezem*, daar omtrend, noch in de XIIIe. eeuw, gewoonlyk dus genaamd wierdt, blykt uit een Charter van den jare 1241; by 't welk THOMAS, Grave van Vlaanderen, aan die van Vlaamsch Muiden tolvryheid geeft, „ binnen zyne Stad *Damme*, en overal bin„ nen de *Haven*, die gewoonlyk *Cincval* „ wordt gezegd; ook by Nieupoort, en „ Duinkerke." Woorden die, in een giftbrief van 1275, herhaald worden (*m*), alwaar men *Sincval* voor *Cincval* leest.

c) Dat het water voor *Damme*, (thans een geringe landplaats, doch in 't welke RIGORD en BRITO getuigen, dat, ouwlinks, veel honderde Schepen liggen konden) ook in de XIIIe. eeuw het *Zwin* geheeten wierdt, is bekend, onder an-

(*k*) *De Orig. Jure Germanic.* p. m 55 *et* 56.
(*l*) SICCAMA *l. c.* en HUIDECOPER op STOKE I. D. bl. 143—145.
(*m*) Apud KLUIT. Hiſt. Crit. Com. Holl. T. 2. p. 2. p. 1031 en 1032. *conf.* Tom. 1. p. 2. p. 130. (1)

anderen, uit STOKE; die, van de Vlaamſche Zeekust ſpreekende, *den Dam metten Zwene* (*n*) noemt. JAN de Iſte, Graaf van Holland, noemt het *Zwin* een *markt-plaatz* in *Vlaanderen*, (*o*) in een, onuitgegeven, Charter van 't jaar 1298, (*p*) Dat, eindelyk, de *Sincfala*, tusſchen welke en de Wezer, de Friezen woonden, geen andere ſtroom was, dan het zedert genoemde *Zwin*, (een woord dat, dikwils, kwalyk (*p*) gelezen is) zegt duidelyk JACOB VAN MAERLANT, de meestberoemde Vlaamſche Schryver van zynen tyd, in het nog ongedrukte gedeelte van zynen *Spiegel Hiſtoriael*; welk ſtuk my, door den Heer CLIGNET, zynen jegenswoordigen Bezitter en Uitgever, beleefdelyk ten gebruike is toegeſtaan. Zyne aanmerkelyke woorden zyn deeze (*q*).

„ *Alle*

(*n*) 2 D. 6 B. v. 1149. en aldaar HUYDECOPER.

(*o*) *Perg. Regist. van* Leenk. *van* Holl. E. l. 40. *fol.* 2. vſo. „ *Borghenſes civitatis de Groninghe ſiue mercatores qui hactenus* „ *in* Flandria *ad* forum *ibidem qui* Swin *appellatur cum* „ *ſuis mercimoniis ſe transferre conſueverunt, nunc ad* portum „ *noſtrum, qui* Moſa *appellatur* (men lette op de beteekenis „ van *portus*) *in* Dordraco — *ſive alias in terra noſtra* — „ *melius cum ſuis mercimoniis abhinc infra ſe transferre deſiderent.*"

(*p*) ALTING *l. c. fol.* 160. heeft te recht *Suin* gelezen, voor *Swin*; met welk woord men deze Vlaamſche Zeehaven verkeerdelyk genoemd vindt, by den Abt MENCO in Matth. *Anal. vet. evi, Tom.* 2. *in* 4*to.* fol. 173. en *Tom.* 3. in 8°., *pag.* 253. Zoo leest men ook by MIERIS, *Gr. Charterb.* Ie. D. *bl.* 428, in een gift van WOLFAARD v. BORSELEN, van 't jaar 1282. „ *die erfneſſe — buyten dien ouden* Steene, *dat loops door Sandyck* „ *Polre.*" voor *Zwene*; gelyk ik duidelyk vinde in E. L 13; *Kas C. f.* 118. *van de Leenkamer van Holland.* Welk Zeeuwſche *Zwene* men echter met het Vlaamſche niet moet warren.

(*q*) 3e. Party, 8e. B. cap. 93. In het voorgaande 89e. Hoofdſtuk, zegt hy van GYOT van Vlaanderen;

„ *Die al nv heuet vij jaer*
„ *Graue geweest ouer waer*
„ *Alſo men* XII^C. *jaer ſchreef*
„ *En* LXXXVI *daer ouerbleef.*

Om deezen tyd dan is ook het bovenſtaande geſchreven.

„ *Alle die lieden ghemeenlike*
„ *Die lancs der Zee ſaten hene*
„ *Tuſcen* d'Wezere *en ten* Zwene
„ *Dat* tien tiden *hiet* Sincval
„ *Wart ane gode bekeert al*
„ *Bi Willebrorde bi Willade*
„ *En bi Bonifacis predicade*

En eenige regels verder

„ *Dit lant dat wi noemen al*
„ *Tuſcen* d'Weſeren *en* Sincval
„ *Dat was al breet ende lanc*
„ *Ond'r coninc Puppyns bedwanc*

Wyders noch

„ *T folc dat vp ter zee woent al*
„ *Tuſcen* d'Weſere *en* Sincval
„ *Dat wi* Vrieſelant *heten bi namen.*

En eindelyk

„ *Teenen tiden quam ſulc geval*
„ *Den Volke dat tuſcen* Sincval
„ *En ter* Weſere *ſat alleene*
„ *Dat daer was ene ſcare gemene*
„ *En altemale* Vrieſen *hieten.*

(d. i. genaamd waren)

Men ziet welken hoogen ouderdom men, reeds in MAERLANTS tyd, aan de *Vlaamſche Sincval* toekende; en zo men het door hem gezegde by het verder boven aangehaalde voegt, agt ik waarſchynlykst, dat men het *Zwin* voor de *Oude Sincfala* te houden hebbe; en dat dus daar, of daar omtrend, de *uiterſte Weſter*- grenz van het oude Frieſche ryk moet gezogt worden. Ik herhaal *daar*, of *daar omtrend*; want wie weet niet, hoe zeer de ſtroomen in de Nederlanden, zedert

de oudſte tyden, verlopen zyn, en aan welke verandering de Waterſtaat van ons Land, nog daaglyks, onderhevig is? Ik houde het zelfs daar voor, dat de *Sincfala*, eertyds, meer zuidwaarts af, langs het, uit haaren ſtroom, by Damme, en daar omſtreeks, aangewonnen land, gelopen hebbe; tot dat zy, na verſcheide gedaante wisſelingen, deels uit voorgevallen bedykingen geſprooten, eindelyk, in veel kleiner begrip, onder den naam van het *Zwin*, is bekend gebleven by het jegenswoordig *Sluis in Vlaanderen*; niet verre van waar ſommige Landkaarten den loop van het *oude Zwin* eenigzints aanwyzen.

Moet men hier ondertusſchen om het *Zwin* denken, dan gevoelt men te ligter, waarom, in volgende tyden, de uiterſte grenz van Zeeland *bewester Schelde*, voorheen een deel van *Friesland*, mede door het *Zwin*, (zo als het zelve byzonder in de 13e. eeuw was,) onder den naam van *Heidene-zee*, enz. is bepaald geworden; waar over nader (*r*).

Bl. 360. reg. 3. „ Cisſli, *dat is; aan* deeze zyde *van het Vlie.*" WAGENAAR, hier handelende over de beteekenis van BEDA's *Friſia citerior*, of *Friesland aan deeze zyde*, ſchynt my de woorden der Frieſche *wetten* (gelyk Hy ze noemt) niet by te brengen, om aan te toonen dat de Friezen dezelven *in den zin van* BEDA verſtonden, en dus *bewesten* 't Vlie, alwaar die Schryver zyn werk te boek ſtelde; maar, zaaklyk, te willen zeggen, dat BEDA's *citerior Friſia* zich misſchien uitſtrekte tot

(*r*) PAULUS *de Orig nexus feudal. Flandr. inter et Zeeland* p. 56 (*s*) en KLUIT *Hiſt. Critic. Comit Holl.* T. 1. p. 2. 112.

tot het *Vlie;* welke Rivier, ook in de Frieſche Wetten, en wel in de woorden *Ciſſli*, als een *ſcheiding* van dat gewest, voorkomt. Dit zou ook kunnen ſluiten met het onmidlyk hier op volgende. „ Doch misſchien heeft *Friesland* „ *aan deeze zyde* zig maar tot aan den *mid-* „ *delſten Rynmond* uitgeſtrekt," te weten, weder in den zin, niet der *Frieſche* wetten, maar van BEDA, wiens woorden alleen Hy verklaarde. Indien echter WAG., in tegendeel, de woorden *Ciſſli* mogt hebben opgenomen, als *bewesten* 't Vlie, te weten *naar de zyde van Engeland*, of ons tegenwoordig *Holland*, beging hy, zeker, een kleinen misſlag; wyl het *Ciſſli* der Frieſche wetten, (of liever aanmerkingen op dezelven) tusſchen het *Vlie*, de *Lauwers*, en de *Wezer*, als bekend is, begreepen was (s).

Bl. 370. reg. 9. „ WOLFRAN *ſtandt vaardig om* Hem *te doopen*". 't Is zeer twyffelagtig of RADBOUD, van wien hier geſproken wordt, gedoopt zy, en wel door den Biſchop WOLFRAN. De tyd-rekenkunde levert hier veele zwarigheden op, die eerder het tegendeel zouden doen denken, en WOLFRAN, in 719, als reeds overleden beſchouwen (t). Doch, daar Vader GHESQUIERE deeze ſtof, in 't leeven van dien Biſchop, binnen korten, nader ſtaat te behandelen, en my meldt, met dugtige redenen te kunnen aantoonen, dat WOLFRAN nog ten deezen tyde niet geſtorven was, zal

(s) VAN DE SPIEGEL I c. bl. 29.
(t) KLUIT I. c. *Excurs.* I. Tom. I p. 2. p. 7. *ſqq.*

zal het veiligst zyn, tot na de lezing van dat ſtuk, alle oordeel uit te ſtellen.

Bl. 377. reg. 21 en volg. „ *Sommighe hedendaagſche Schryvers willen dat de* Friezen van deezen tyd af, door de Hertogen, die de Frankiſche Vorſten aanſtelden, *zyn geregeerd geworden.*" DANIEL *(u)*, hier aangehaald, zegt, dat, na 't ſneuvelen van POPPO (dien hy, op 't voetſpoor der meeſte Ouden, *Hertog* noemt.) *(v)* „ *Toute la Friſe* (fut) *réunie* „ *a la couronne; c'eſt a dire, que deſormais* „ *elle n'eut plus de Ducs de la nation* Friſon- „ ne, *comme auparavant*," en hy doet 'er ſtraks op volgen, „ *la Friſe eut donc depuis des* „ *Ducs, ou Gouverneurs,* Francois." Men leest, omtrend woordelyk, 't zelfde by VELLY *(w)*.

Indien dus ook de woorden van onzen Schryver op zodanige Hertogen zien, *welken geen Friezen van geboorte waren*, betuig ik, met Hem *(x)*; dat my hier van geen blyk, „ in „ oude Schryvers, is voorgekomen".

Maar, wanneer Hy, terſtond daar op, doet volgen, „ *Wy zullen in 't gevolg zien, dat* „ *onze Kronyken, in laater tyd, nog van* Ko- „ ningen *der Friezen gewaagen*, van wel- „ ken *niet blykt, dat zy, door de Frankiſche* „ *Vorſten, aangeſteld zyn*," vereisſchen deeze woorden eenige overweeging.

„ De Franken, (zegt *(y)* zeer wel onze treffy- „ ke

(t) *Hiſt. de France*, T. I. p. 337.
(v) Zie ook EMMIUS *Rer. Frit.* L. IV. f. 57.
(w) *Hiſt. de France*, Tom. I. p. 334.
(x) I. Deel, bl. 378.
(y) *Vad. Hiſt.* II. D. bl. 14 en 15. EMMIUS L. c. fol. 58.

„ ke WAGENAAR) hadden de gewoonte
„ van den zogenaamden *Koning* over een
„ Volk, 't welk zy overwonnen hadden, de
„ Regeering, onder eenen minderen titel van
„ *Hertog*, of *Graave*, in handen te laaten,
„ mits hy den Ryke getrouwheid beloofde.
„ Zo ſchynen zy ook in Friesland gedaan te
„ hebben, alwaar de overwonnen' Koning,
„ van de Friezen eenen tyd lang als Koning,
„ van de Franken ſlegts als Hertog aange-
„ merkt werdt."

Deeze woorden, ſchoon aldaar tot een' eenigzins laateren tyd, naar 't ſchynt, betreklyk, vermeen ik echter dat, met alle reden, op 't gebeurde, in Friesland, in 't laatſte der zevende, en het begin der achtſte eeuw, kunnen toegepast worden; daar my, naamlyk, niet alleen geen voldoend bewys is voorgekomen, dat de Franken, zedert de behaalde overwinningen op de Frieſche Koningen, van deeze hunne, genoeg bekende, gewoonte zouden zyn afgeweeken, maar ik, by de oudſte Frankiſche Schryveren, die van deezen tyd gewaagen, en voor tydgenooten mogen gehouden worden, (z) RADBOUD, na hy ten jaare 694 door PIPYN VAN HERSTAL, wierdt ſynsbaar gemaakt, nimmer anders, dan onder den naam van *Hertog*, vermeld vinde; ten duidelyken blyke, dat, reeds

(z) *Geſta Francorum Regum*, by DU CHESNE, T. I. p. 719; *Welke Schryver*, p. 720, *zegt*, *te leeven onder* THEODERIK, *Zoon van* DAGOBERT. THEODERIK *ſtierf in 't jaar* 737.
In Contin. FREDEGAR 2de., L. c. 102, 104, 105, 106, p. 769 en 770. *Loopende tot de kroening van Koning* PIPYN (*d. i.* 't jaar 752.) *en op last van dezen Oom*, CHILDERIK, *geſchreeven.*
Vita Pipini, *l. c.* p. 599. *Loopt tot* 754, *of den dood van* Bonifacius.

reeds Hy, (laat ſtaan dan zyne Opvolgers,) als zoodanig, thans by het Frankiſche Hof, en de Natie, bekend was.

't Is waar, 'er zyn middeleeuwſche Schryvers, die deezen RADBOUD *Koning* blyven noemen (*a*); doch, behalven dat zy veel jonger zyn, dan de bovengemelden, wordt van Hem weder met den naam van *Hertog* geſproken, in veele anderen, die, of ouder zyn, of met hun in ouderdom weinig verſchillen (*b*); om van lateren, als AIMONUS, ADO en MARIANUS SCOTUS, enz. niet te gewaagen (*c*).

Die verſchillenheid, ondertuſſchen, der benaaming van *Koning* en *Hertog*, omtrend één en denzelfden Vorst, in verſcheide geſchriften, ſchynt geen eenvoudiger, noch natuurlyker reden te hebben, dan dat, na de afſchaffing van den Koninglyken titel door de Franken, dezelve echter nog, een' tyd lang, op den tong en in de pen der Friezen, aanweezig bleef; welker geſchriften onder 't oog der *Fuldiſche*, en andere Jaarboekſchryvers, (*Fulda*, weet men, was door BONIFACIUS, dien grooten Apostel van de Friezen, geſtigt,) (*d*) zeer ligt kunnen gekomen, en door hun, ten deele, gevolgd zyn.

Wat onze Kronyken betreffe, zy zyn (de Frieſche daar onder begrepen) alle te jong, om, in deezen, iets tegen de *Frankiſche* te kun-

(*a*) *Annal. Fuld.* L. c. T. II. f. 531. Petr. Biblioth. L. c. T. III. *l. c. p.* 540. *Chron.* HILDESHEIM, L. c. f. 504. LAMB. *Schafnaburg. Herm* Contract. *ad annum* 715.

(*b*) *Chron. Moiſſac.* by MARTENE en DURAND, *Monum*, T. V. p. 887. *Annal. Met. apud* DU CHESNE, T. 3. p. 266 en 267.

(*c*) BUCHEL. ad Hed. L. c fol. p. 12.

(*d*) *Annal Fuld. ad ann* 744.

kunnen beſlisſen, en, daar ze verſchillende Schryvers volgen, zyn zy ook den anderen ongelyk. Van hier, dat de *Egmonder Kronyk* RADBOUD, nog in den jaare 694, *Koning*, doch naderhand, dus na zyne nederlaag, *Hertog*, noemt (*e*); zo als hy by STOKE en MAERLANT altyd gezegd wordt (*f*); terwyl men hem, in werken van laater tyd, meest *Koning* heet (*g*).

Ik moet echter niet verzwygen, hoe, in 't overoude Vervolg op FREDEGARIUS, gewaagd wordt van koningen der Wenden, en Friezen, (*Reges Winidorum, ſeu Friſionum*) (*h*); doch, indien deeze plaats niet bedorven is, en agter 't woordje *ſeu*, (dat is, in den ſtyl der middeleeuwen, *etiam, ook*) 't woord *Duces* (*Hertogen*) niet uitgevallen zy, is het, uit aanmerking van het te voren gezegde, te denken, dat *Reges* hier geen *Koningen*, maar *Gebieders* van een Landſchap, of liever *legeren* dus *Veldheeren* aanduidt; in welke beteekenis dit woord niet alleen gemeen is (*i*), maar ook opmerkelyk, dat de *Wenden* of *Winidi*, hier by de Friezen gevoegd, een *Slaviſch* volk waren, van welken men leest, dat zy, door de overeenſtemming van allen, niet door 't gezag van éénen, beſtuurd wierden (*k*).

Bl. 384. reg. 9. „ *Het Volk van het Land-*

(*e*) *Chron. Egmundan. edit* KLUIT. p. 6 & 8. ubi *Not.* 22, *Conf.* L. c. *præfat* § 3. & 5.

(*f*) L. B. v. 92. *Uitg. van* HUYDECOPER. v. 152, 182, 206. en MAERL. Ms. L. 5. p. 85. c. 49.

(*g*) BEKA *Chron.* p. 9. HEDA p. 26. CLERK, *der lage Land.* bl. 17.

(*h*) by DU CHESNE, T. I. f. 773.

(*i*) SPELMAN, *Gloſſar. in voce* DUX.

(*k*) PROCOP. *Hiſt. Goth.* L. 3. p. 338.

Landſchap der Oude Saxers." Aldus worden by de Engelſche, voornaamlyk, en Duitſche Schryveren gezegd, die oorſpronglyke Saxers, welken in Germanie gebleven zyn; na dat een deel derzelven, te ſamen met eenige Anglen, Friezen, enz. omtrend het midden der vyfde eeuw, zich in *Brittannie*, hadt ter neder gezet.

Nopens de meer of minder uitgeſtrektheid van *Oud-Saxen* verſchilt men merkelyk. (*l*) Ik ſpreek geheel niet tegen, dat men 'er de *Friezen* ſomtyds onder verſtaan hebbe, maar meen echter, dat dit altyd niet doorgaa, noch zeker blykt uit den brief van Paus GREGORIUS, alhier aangehaald. BEDA (*m*) zegt, dat de Anglen en Saxers van Brittannie, oorſpronglyk waren van de *Friezen*, Rugi-nen, Deenen, Hunnen, *Oud-Saxers* en Brukteren; Hy onderſcheidt ze dus, en dit doet ook de Angel-Saxiſche Kronyk van GIBSON, wanneer zy verhaalt, dat de Friezen de *Oude Saxers* (*Eald Seaxna*) ter zee by ſtonden. (*n*) Ik onthoude my, om de kortheid, van meer voorbeelden.

BEDA noemt dit *Oud-Saxen* ook, ten zynen opzichte, als in Engeland ſchryvende, het *Overzeeſche Saxen*, (*transmarina Saxonia*); een naam, die men, hier te Lande, en verders aan *deeze zyde* van de Britſche Zee, wederkeerig gaf aan *Engeland*; (*o*) welke laat-

(*l*) Zie GRUPEN, *Obſervat. Antiquit. Roman. et German.* N°. VI. p. 79. *ſeqq.*
(*m*) l. c. *lib.* 5. *C.* 10.
(*n*) *Chron. Saxon. Edit.* GIBSON. *ad annum* 383. p. 87.
(*o*) GRUPEN, *l. c. p.* 94.

laatſte bewoording men weet, dat eerst in algemeen gebruik kwam, toen die van Saxen (van waar noch *Eſſex*, *Suſſex*, *West-Sex*) 'er buiten geraakte (*p*).

Bl. 394. reg. 13. „ *Wat er van Adelbert en Klemens eindelyk geworden zy, is my* niet *gebleeken*". Men vindt (*q*) dat zy, in de Roomſche Kerkvergadering van October 745, door Paus ZACHARIAS, zyn afgezet en in den ban gedaan.

Bl. 408. reg. 8. van ond. „ *Paus* ZACHARIAS *hadt, al in 't jaar* zeven honderd agt en veertig, *het Bisdom van Ments tot een Aarts-Bisdom verheeven.*" De Giftbrief, by welke Utrecht ook onder Ments geſteld wierdt, is geteekend den 4 November, in het XXXIIe. en XIe. jaar der Regeering van Keizer KONSTANTYN, de Ve. *indictie* (*r*).

MIRÆUS, hier ter plaatze aangehaald, heeft, zeer wel, uit SIRMOND aangemerkt, dat deeze KONSTANTYN, (gezegd *Copronymus*) tweeërlei jaartal in zyne Charteren gebruikte: 't eerſte, zedert den 20^en^. April, 720, toen hy nevens zyn Vader was begonnen te regeeren; het tweede zedert den 18^en^. July, 741, toen, na 's Vaders dood, hem alleen 't gebied in handen viel. Hier uit volgt dat het XXXIIe. en het XIe. jaar deezer onderſchei-

(*p*) GRUPEN, L. c. *in Abbadd. de ling.*, Hengist. L. c. p. 17.
(*q*) *l'Art de verifier les dat. fol.* 189. *edit.* 1770.
(*r*) MIRÆUS, *Notit. Eccleſ. Belg.* T. 1. f. 641. *Data pridie nonas Novembrit, imperante* CONSTANTINO *Imperatore, Anno* XXXII *P. C. ejus Anno* XI, *indictione* V.

ſcheidene tydperken, ons, op den 4en November, tot het jaar 751 brengen.

Wat de *Indictie* betreffe; de Ve. viel in 752; doch, daar men geen twee overeenſtemmende Jaarmerken, om één enkeld dient te veranderen, maar wel, des noods, één om twee, is het eenvoudigſte, dat men hier IV, voor V, leeze; 't geen ons weder wyst naar 't jaar 751, 't welk ik dus agte het waare te zyn.

't Is zo, dat, in den Gunstbrief zelven, BONIFACIUS gezegd wordt XXV jaaren in Duitschland te hebben gepredikt, zedert hy Biſschop was geworden, dat is, zedert 723 (*s*); 't welk ons zou brengen op 748, en, zo my dunkt, de grond zal zyn, waar op onze oplettende WAG., niet gewoon iets zonder reden ter neder te ſtellen, dit jaar voor dat der giſte zal gehouden hebben.

Dan, daar noch de regeerings-jaren van KONSTANTYN, noch dat der *indictie*, op het jaar 748 toepaſſelyk zyn, ſchynt het my niet geraaden, naar dit getal van XXV, de drie overige jaartekeningen te veranderen; en ik zoude, daarom, met den beroemden MABILLON, alhier, lieſst XXVIII voor XXV leezen (*t*).

Bl. 409. Not. „Treiectum *id eſt* Vztricht," Dat hier door *Uztricht*, niet ons *Utrecht*, maar *Maastricht*, gevoeglykst, dient verſtaan te worden, vertrouw ik, elders, genoegzaam te

(*s*) SERRAR. *Rer. Moguntiacar.* p 579.
(*t*) Zie ook *Beaav. Sacra.* f. 54.

te hebben aangetoond (*u*). Men zie wyders over de oudheid en 't vroege aanzien van Maastricht. *Acta SS. Belg. sel. T.* 1. *p.* 321. *seqq.*

Bl. 422. reg. 9. van ond. „ *Saxers; die* belooven *moesten, dat zy hunne* Vryheid *en* vaderlyk Erfgoed verbeuren *wilden*, zoo zy immer ongetrouw waren." Tot zodanig een belofte dwong men, gewoonlyk en onder eede, de Duitsche volkeren; en 't is aanmerkelyk, dat de woorden, hier door *vaderlyk erfgoed* uitgedrukt, in 't Latyn niet alleen door *alodum, proprietas, hereditas*, maar ook door *patria* (*Vaderland*) verwisseld worden; (*v*) in welken laatsten zin, men zou kunnen denken aan een verbond, om, by afval, zig vrywillig buiten den lande te doen verplaatzen. Immers zo begrypen het sommigen (*w*), en, naar het schynt, niet zonder reden.

Bl. 430. r. 9. v. ond. „ *Koning* KAREL *benam hun het recht op hun Vaderlyk erfgoed* enz. Zie myne Aantekening op *Vaderl. Hist.* 5. B. bl. 42.

Bl. 442. reg. 2. „ *Met* dit *jaar* (agt honderd en een) eindigde *de bloedige* Saxische *en* Friesche *Kryg, die, naar sommige aanteekeningen*, drie en dertig jaaren *geduurd hadt.*"

Twee zaken verdienen hier naargespoord te worden. *Eerstelyk*, het jaar, waar op de *Saxische* Kryg *eindigde*. *Ten tweede*, in welken zin, men denzelven ook *Friesschen* Kryg zou kunnen noemen?

Wat

(*u*) *Verhandl. der Zeeuwsche Maatsch. te Vliss.* 3. D. bl. 231-235. en BONDAM, op het *Charterb. van Gelderl.* 1e. *st.* bl. 38. (b)
(*v*) Zie *Annal.* EGINH. LOISEL, FULD: en Met. *ad ann* 777.
(*w*) *Versuch einer Geschichte Kayf.* KARLS *des Grossen*, p. 83.

Wat het *eerſte* betreffe: verre de meeste Frankiſche en andere, oudſte Schryvers brengen dit einde tot den zomer der jaaren 803, of wel 804 (*x*); en men komt tot dit laatſte jaar, wanneer men 33 jaaren opwaarts telt van 772; toen, in de Lente, op den Landsdag te Worms, deeze Kryg beſlooten, en, in den daar op volgenden zomer, doorgezet wierdt (*y*).

Nopens de *tweede* Vraag, moet ik tot een grond leggen, dat de *Friezen*, byzonder die aan *deeze* zyde van de *Wezer* woonden, my, *na* het jaar 785, toen Zy en de Saxen, door de Franken, geſlagen wierden, *niet* blyken met dit laatſte Volk in volſtrekten oorlog geweest te zyn (*z*).

Wel is waar, en ik heb dit voorheen reeds toegeſtemd, dat, onder den naam van *Saxers*, ſomtyds ook *Friezen* verſtaan worden; maar hier uit volgt niet, dat dit altyd zoo zy; het tegendeel is reeds gebleken, (zie aantek. op *bl.* 384. reg. 9.) en men moet dit dus niet veronderſtellen, ten zy bygaande omſtandigheden het vorderen; een geval waar voor ik, omtrend deezen tyd, in de Frankiſche geſchiedenisſen geen volledigen grond zie. Wanneer 'er in den oorlog, die met 785 eindigde, iets voorviel, waar in de Friezen, *gemengd* waren, by voorbeeld, in het jaar 784, (*a*) ſpraken die ge-

(*x*) *Zie, behalven den, by* WAG. *aangehaalden*, POËTA SAXO, *ook* LAMB. SCHAFNAB, *en* SIGEB. GEMBLAC. op 803. Doch op 804. de *Annal Loiſel. Vita* Car. M. *Auct. inc. Monach. Egolism. Annal. Bertin*: en anderen, by DU CHESNE.

(*y*) *Vaderl. Hiſt.* Ie. D. bl. 419.

(*z*) *l. c bl.* 430.

(*a*) *Vita* Car. M. *inc. Auct.* et *Monach. Egol. ad ann.* 784.

geſchiedenisſen van Hun met naame. Zoo doen zy mede, als dit Volk den Franken, tusſchen 785 en 804, (*b*) *byſtondt*, en dit was dan, immers, natuurlykst ook te wachten, zo het, in dien tyd, met de Franken hadt *geoorloogd*. Maar van dit laatſte vinde ik geen gewag, dan op het jaar 797, by een enkel Schryver, in een enkel geval, en waar van dan noch de overigen zonder het woord *Friezen* gewaagen (*c*).

Als ik hier by voege, dat, toen Graaf DIRK, in het jaar 793, door de Saxers aan de Wezer geſlagen wierdt, de Friezen in zyn leger dienden, (*Vaderl. Hiſt.* Ie. D. *bl.* 440.) en men in hun landſchap *Rhiustri*, 't geen zig tot aan die Rivier uitſtrekte, in rust was, worde ik geſterkt in het denkbeeld, dat de Friezen, zedert het bovengem. jaar 785, niet meer tegen de Franken zullen geoorloogd hebben, of dat, indien zy al eens naar de Wapenen greepen, dit van geen gevolg zal zyn geweest, en dus in geen volſtrekten zin den naam van *Frieſchen Kryg* konde draagen; immers niet met betrekking tot het *geheele Volk*, daar alles, zoo 't my waarſchynlykst voorkomt, zich meest, of eeniglyk, zou hebben moeten bepaalen tot hen, die, *tusſchen de Wezer en de Elve*, en *tusſchen de Elve en den Eider*, woonagtig waren, byzonder in *Wigmodie*, of het Breemſche

(*b*) Zie de meeste Schryvers boven, op (*x*), by DU CHESNE; byzonder op de Jaaren 789 en 791.

(*c*) *Annal. Francor. apud* MARTENE et DURAND, *vet. Monum. Tom.* 5. *fol.* 906. 't geen ik voor 't zelfde werk aanzie als de Chronyk van MOISSAC, maar door verſchillende handen geſchreven. RICHARD DE *St.* VICTORE, mede aldaar aangehaald, is een Schryver der 15de eeuw; en, buiten dien, liggen zyn woorden te algemeen, om 'er iets uit te beſluiten.

ſche (*d*), 't geen onze WAG., te regt, aantekent, dat, nog in de dertiende eeuw, (immers met betrekkinig tot het Graafſchap *Stade.*) tot Friesland gerekend wierdt (*e*); maar 't welk echter buiten de grenzen lag van 't oude Landſchap van dien naam; dat, als bekend is, volgens de oudſte aantekeningen, op de vroegſte Frieſche Wetten, by de *Wezer* eindigde.

Dat de Kryg *na* 785 den Friezen aan *deeze* zyde van de Wezer niet betrof, denk ik des te eerder, wyl het, naar leiding der Frankiſche en andere Kronyken, boven, gedeeltelyk, aangehaald, en byzonder in de verzamelingen van DU CHESNE en BOUQUET te vinden, my zeker genoeg voorkomt, dat, na 'er tuſſchen de Franken en de Saxers, zedert het jaar 785 tot 793, een, van de Saxiſche zyde geveinsde, vrede plaatz greep, welke, in dit laatſte jaar, door een opſtand der Oost- en Westphaliſche Saxers, wierdt afgebroken (die zedert, by *Sintfeld*, in 794, de nederlaag kreegen,) het toneel des Saxiſchen oorlogs meer *Noord-*, of *Noord-oostwaards* op, en *over* de Rivier de Wezer zal verplaatst zyn. Immers, KAREL de Groote toog, in 795, reeds naar de *Elve*; hy verwoeste, in dit en de drie volgende jaaren, de landſtreeken tuſſchen dien ſtroom, en de Wezer, by welke hy, en wel in 797, overwinterde; doch, verneemende, in 798, dat de over-Elbiſche Saxers (toen *Noordluiden*

(*d*) FURMER. *Annal. Phris.* p. 72.
(*e*) *Vaderl. Hiſt.* IIde. D. bl. 308.

den gezegd) zyne Gezanten hadden omgebragt, trok hy wyder op, en *over* de *Elve*. Hier floeg hy hen, en nam; naar de gewoonte van die tyden, Gyzelaars met zig, tot verzekering van der overwonnenen trouw en onderwerping. 't Is denkelyk dat, hier ter plaatze, in 't kort weder een opſtand volgde, alzo 'er anders geen reden ſchynt te zyn, waar om hy gezegd wordt, in 802, dezelve landen weder te hebben verwoest, en, eindelyk ook, in 804, uit het over-Elbiſche *Wigmodie*, *Hortingau*, (Kedingerland) en *Roſogau* (Altenland) een goed aantal Saxers vervoerd, door zyn ryk verdeeld, en dus een einde gemaakt te hebben van den Suxiſchen Kryg, door middel van 't Verdrag, by onzen WAG. (*bl.* 443) vermeld. In dit verdrag, ondertuſſchen, worden weder geen *Friezen*, noch by den *Poëta* SAXO, noch by anderen genoemd; en ik durve, dierhalven, het zelve, zonder nader bewyz, tot die Natie, immers tot die aan *deeze* zyde de Wezer, niet volſtrekt betreklyk maaken. 't Is waar, onze opmerkzame WAG. zegt zeer wel, dat deeze Dichter „ op andere plaatzen van zyn werk „ te kennen geeft, dat de *Friezen*, zo wel „ als de *Saxers*, den Frankiſchen ryke, *na* „ *deezen tyd*, onderworpen geweest zyn." Dan de woorden *na deezen tyd*, moeten niet zo opgevat worden, als of zy betekenden *zedert*, (dat is) *na het tydſtip*, en *uit hoofde van* dit Verdrag: want op het, in den text hier aangehaalde, jaar 806, zegt alleenlyk de *Poëta* SAXO, dat KAREL de Groote, ten dien tyde, zyn ryk verdeelende onder zyne drie

Zoonen, de Saxers en Friezen aan KAREL, den oudſten deezer, afſtondt; en, op 't jaar 814, dat de Voorzaten (let wel) van dien Keizer, over de *Friezen* reeds geheerscht hadden, maar dat de Vorst zelve de *Saxers* aan zig onderworpen hadt; terwyl men verder, by hem, op het jaar 772, duidelyk zien kan, wie hy door de *Saxers* verſtondt; na dien hy dezelven aldaar in drie Volkeren verdeelt, te weten *Westphalers*, *Oostphalers*, en *Angarien*; die, zeker, geen van allen tot de *Friezen* behoorden.

Bl. 442. reg. 8. „ *Karel voerde een getal van* tienduizend Saxers, *die ter wederzyde de* Elve *woonden*, *met Vrouwen en Kinderen*, *in* Frankryk." Wat dit getal betreffe, ik vinde hetzelve in een Werk (*f*), voor eenige jaaren uitgekomen, op 100 duizend begroot; maar in 't cyffer zal ligt een letter te veel ſtaan; immers, ik zie 'er elders geen voorbeeld van. EGINHARD, by WAG. aangehaald, ſpreekt van *tien* duizend; in de Jaarboeken, die men hem toeſchryft, wordt gezegd (*g*), dat hy *alle* die geenen vervoerde, die over de *Elve* en in *Wihmuodi*, of het *Breemſche*, woonden; welk woord *alle* men echter niet te ruim moet opvatten. De plaatz werwaards de vervoering geſchiedde, noemen de Jaarboeken van EGINH. *Francia*; in zyn leven van Karel den Grooten ſtaat *Gallie* en *Germanie*. Doch *Francia* kan die beide betekenisſen lyden; te meer, daar elders, (*h*) ge-

(*f*) *l'Art de verif. les Dat. edit.* 1770. f. 536 *Col.* 2.
(*g*) EGINH. *Annal. ad ann.* 804 *Annal* LOISEL., cæt.
(*h*) *Chron. breve.* By DU CHESNE, T. III. f. 129.

gezegd wordt, dat zy door 't geheel Frankisch Ryk verdeeld wierden. Laater Schryvers (*i*) hebben, op 't spoor van den Vlaamschen MEYERUS, vermeend, dat een deel Saxers byzonder naar Vlaanderen wierden vervoerd. My bleek, schoon 't zyn kan, hier niets van, ook zelfs niet by MAERLANT, uit wien de Vlaamsche Schryvers, zoo ik merke, veel ontleend hebben. SCUBACK schreef, in *Duitschland*, een Latynsche Verhandeling, over deze Vervoering; die ik, onder 't schryven deezes, vergeefsch gewagt heb.

Bl. 443. reg. 16. „ *Men* gaf *of* liet *hunden eernaam van* vrye Luiden." Zeer voorzigtig drukt zig hier WAG. uit. Het komt my aanmerkelyk voor, dat soortgelyke vryheden, als waar in nu, in 't algemeen, de Saxers begreepen wierden, door de Franken voorheen, aan *sommigen* hunner, zo lang zy niet afvielen, waren toegestaan; en dat dus *deezen* al vroeger voor *vrye Luiden* gehouden zyn. Dit blykt nader, uit het geen men (*alhier* bl. 429.) nopens 's Konings aanstelling van Graaven over de Saxers, die uit de Edelsten van dien landaart gekoozen wierden, reeds op het jaar 782 aangetekend vindt. Ook pleegde Koning Karel raad, ten jaare 791, (bl. 433.) met eenige Saxers en Friezen; die dus, zig vroeger hebbende onderworpen, en getrouw gebleeven zynde, ook toen reeds, vry geagt wierden. Voeg hier by, dat, in 't jaar 797, een deel der Saxers, uit

(*i*) FURMER, *Annal. Phrit.* L. IV. p. 72. F. SJOERDS *Jaarb. van Friesl.* I. D. bl. 447.

uit verſcheiden oorden van Oost- en Westphalen, op een Ryksdag te Aken, verſcheenen, alwaar, *met hunne bewilliging*, veele zaaken, hun Land, en hunne rechten raakende, beſloten wierden, en zy verders *toeſtemden*, zig aan zekere boete te onderwerpen, die onder de Franken in zwang was; 't geen in het ſtuk, 't welk daarvan nog overig is, wordt uitgedrukt, door, *placuit omnibus Saxonibus*. Woorden, die niet minder aanmerklyk zyn, dan het inroepen van hunne Wet, of zogezegde *Euva* (*k*): om niet te zeggen, dat zy, in de inſtelling der Saxiſche Bisdommen, (welken by zommigen, zo ik agt zonder voldoenden grond, verdagt wordt gehouden,) door Karel den Grooten zelven verhaald worden (*l*) met de *oude vryheid* begiftigd te zyn. (*Priſtinæ libertati donati.*) Waar in die Vryheid beſtond, blykt grootendeels uit dit Verdrag; 't geen verders overeenkomt met de handelwyz der Franken omtrend andere vrye Volken; die, gedoopt wordende, hun eige Wetten behielden, vry verklaard wierden van ſchattingen, of toegeſtaan zig zelve te ſchatten; mits zy, als Bondgenooten, den Oppervorst, wiens Landsdagen door hun, met recht van ſtemming, bygewoond wierden, in den oorlog zeker getal van manſchap leverden; zaken die de geheele Frankiſche Historie door blyken. Die vryverklaaring van eenige Volken kunnen de Franken van de Romeinen overgenomen hebben (*m*).

Bl 445.

(*k*) *Capit Saxon* 797. apud BALUZ. T. I. f. 275. *et* 273.
(*l*) *Capit. Reg. Francor.* T. I. 246. edit. BALUZ.
(*m*) PLINIUS *Hiſt. Natur.* lib. IV. C. 17. zie ook hier I. B. bl. 183.

Bl. 445. „Verdichten *open brief der Friezen*, „*zo 't heet, door* KAREL den Grooten *verleend.*" Er is nog een oud afschrift van deezen brief, op de Leenkamer van Holland (*n*), overig; 't geen my, by aandagtig inzien en overweeging, gebleken is, hier en daar, niet in zaken, maar in woorden, te verschillen met de bekende Uitgaven, en dus ook met die, welken men vindt in de Charterboeken van MIERIS en SCHWARTZENBERG. Op het einde van dit afschrift, worden WENCESLAUS, Koning van Bohemen, en eenige andere Vorsten, (die, of nimmer, of niet ten tyde van KAREL den Grooten, heerschten) als getuigen genoemd, en het stuk, met deze gebrekkige tydrekening, beslooten, „*Actum et datum La-*„*teran anno dominice incarnationis CCCCLIX* „*indictione decima.*" 't Geen het meest overeenkomt met het Afschrift, in het Hunsinger Wetboek, by VON WICHT (*o*); daar egter 't jaartal CCCCCLIX gelezen wordt, en welk stuk Hy meende in 't jaar 1252 geschreven te zyn; dan 't geen men, onlangs, heeft aangetoond niet zeker te wezen (*p*).

Hoe zeer ik niet twyffele, met onzen WAG., of de bovengem. open brief der Friezen is een verdigt stuk, komt hy my echter vry oud voor, en byeengeraapt *voor* den tyd van WILLEM DEN TWEEDEN, Graave van Holland, en Roomsch Koning. Zie hier myne redenen.

1°. De afdeeling van het Register der Leenka-

(*n*) *In het Pergament Register* E. L. 12. *bl.* 2, vso. en 3.
(*o*) *Oost Friesl. Landr. Verbar.* p. 56.
(*p*) O. Fr. Wett. 1c. st. bl. 111. en HALSEMA *Hunsing. Landr. en Verband. Gron. Gemeensch.* 2, d. bl. 64, en *Voorber.* bl. 6.

kamer, waar in dit ſtuk gevonden wordt, behelst geen laater ſtukken, met *dezelve* hand geſchreven, dan van 't jaar 1323, en in 't geheel niet dan van 1336; terwyl letter, en alles, ſchynt aan te duiden, dat het ook onlangs na dien tyd zal geſchreven zyn.

2°. In dit zelve Register (*q*) is mede geboekt de Bevestiging van den bovengemelden giftbrief, in den jaare 1248, door Koning WILLEM gedaan; in diervoege (met twee of drie woorden onderſcheids) als zy uit dit ſtuk, door BORKENBERG, voorheen, afgeſchreeven, en by MIERIS te vinden is (*r*).

3°. Het komt my niet waarſchynlyk voor, dat, tusſchen 't jaar 1248 en het ſchryven van dit Register, de bovengemelde bevestiging zoude verſierd zyn, en ter *Treſorie* van Holland (zo als men toen ſprak) geboekt; daar, juist in dit tydvak, de Hollanders en Friezen het zeer onëens geworden waren, 't geen door den Koning zelfs met den dood was bekogt, en zedert de wederzydſche haat ten toppe geklommen. Weshalven die bevestiging, op zich zelve, my toeſchynt, (hoe zeer anderen hieromtrend verſchillen) (*s*), voor egt te moeten gehouden worden.

4°. Die Bevestiging van 1248 egt zynde, moet het bevestigde ſtuk, of zogezegde brief van KAREL den Grooten, *voor* dien tyd, aanwezig geſteld worden; al is het zo, dat STOKE ('t geen by kundige lieden eenige zwaarigheid heeft

(*q*) *l. c.* fol. XIV. *verſo.*
(*r*) *Gr. Charterb.* v. *Holl.* I D. bl 252.
(*s*) VON WICHT. *l. c. Voorb. bl.* 60. *en* DREYER *Nakenſtand.* bl. 844 *en* 845.

heeft veroorzaakt,) (*t*) 'er niet van gewaagt. MAERLANT, STOKE's tydgenoot, heeft 'er duidelyk 't oog op, in deeze woorden (*u*).

„ Nv ghi Vrieſen laet v genoeghen
„ Leert v onder die heren voeghen
„ V Priuilegie es ſpot eñ ſceren
„ Voer alle Princen vor alle heren
„ Ic wane ghire in ſijt verdullet
„ Soe (*zy*) was met botren ghebullet
„ Soene conſte ghene zonne gedogen
„ Anders had diſe mogen togen.

Welke laatſte, niet onaartige, ſchertz zeker niet anders zegt, dan dat aan deze voorrechts brief geen *gouden* zegel, (*aurea bulla*, gelyk 'er in den Latynſchen tekst ſtaat) geſtoken was, maar een van *boter*; 't geen, nu geſmolten, hun het oorſpronglyk ſtuk deedt agterhouden, (een ſtuk zonder, of met een *gebreklyk* zegel, beduidde toen niets) en ſlegts met zogezegde afſchriften voor den dag komen.

Hoe, ondertusſchen, dit afſchrift op 's Lands Charterkamer zy geraakt, durve ik voor zeker niet bepaalen. 't Kan zyn, dat, om hunne Privilegiën te doen bevestigen, de Friezen den Koning de noodige afſchriften hebben toegediend van die geenen, welken zy daar voor hielden, waar onder dan ook byzonder dit ſtuk; 't geen, zedert, onder 's Lands Papieren gebleven, en, te ſa-

(*t*) O. Fr. Wett. l. c. bl. 110 en 111.
(*u*) MS. Spieg. Hiſt. 3. P. 8. B. C. 91. De plaatz is vry lang, maar dit beſtek te kort, om ze geheel in te voegen.

ſamen met 's Vorſten bevestiging en andere ſtukken, Friesland betreffende, in 't gemelde Register kan zyn geboekt. Zonder dat, verder, uit dit te boek ſtellen of bevestigen, eenig meerder blyk van egtheid voor 't oorſpronglyk privilegie geboren wordt; hebbende men te regt aangemerkt, dat de confirmatie in algemeene woorden is bevat (*y*), en uit zulke Keizerlyke brieven (*w*) geen zekere beſluiten zyn op te maaken. Eén voorbeeld, meen ik, zal, ten bewyze van dit laatſte, genoeg zyn. Keizer Rudolph, die ook in 1276 dit zelfde privilegie bevestigde, deedt het mede, in navolging van eenigen zyner Voorzaten, en wel met toeſtemming van de Keurvorsten, ten jaare 1283, omtrent alle privilegien, welke Albert en Rudolph, Hertogen van Oostenryk, hem vertoond hadden, dat aan hunne Landen voorheen, onder anderen (zo zy zeiden) door de oude Roomſche Keizeren JULIUS CÆSAR en NERO, zouden gegeeven geweest zyn (*x*). Vergun my aan zulke oorſpronglyke ſtukken niet veel geloof te hegten!

(*v*) MEERMAN, Geſchied. van Graaf WILLEM den II. I. D. bl. 298.
(*w*) O. Fr. W. *l. c. p.* 112 en 113.
(*x*) DU MONT, *Corps Diplom. Supplem.* T. II. fol. 142.

*

BYVOEGSELS

EN

AANMERKINGEN

VOOR HET TWEEDE DEEL.

BYVOEGSELS

EN

AANMERKINGEN

VOOR HET

TWEEDE DEEL

DER

VADERLANDSCHE HISTORIE

VAN

JAN WAGENAAR.

DOOR

Mr. H. VAN WYN, Mr. N. C. LAMBRECHTSEN,
Mr. ANT. MARTINI, E. M. ENGELBERTS
EN ANDEREN.

TE AMSTERDAM BY,
JOHANNES ALLART,
MDCCXC.

BYVOEGZELS

EN

AANMERKINGEN

OP HET TWEEDE DEEL.

Bl. 3. reg. 9. van ond. „ *De* Saxers *zyn, uit het Land* beneden Nieuwmegen, *of naar hunne oude Wooningen, omtrend de* Wezer *en* Elve, *te rug gedreeven* enz." Over 't Land *beneden Nieuwmegen* heb ik reeds, op bl. 69 en volg. geſproken.

Dat de Saxers tot omtrend de *Wezer* en *Elve* enz., zouden te rug gedreeven zyn, durve ik niet vast ſtellen. SIGEBERT, een Schryver der XIe. eeuw, zegt dat *Hamelant (a)* in de *Saxiſche* Landſtreek *(pagus Saxoniæ)* was gelegen; en een zekere SARACHO *(b)*, ten dien tyde Abt van Corbei, plaatst, uit een, in zynen tyd reeds oud, Register, *Zutphen, Duisburg*, (dat is Doesburg,) *Lathem, Deventer*, enz.

(a) LEIBNITZ *Scriptor. rer. Brunſvic.* T. I. p. 294 *et* 812. *Conf. Præfat.* N. 26.

(b) By FALCKE. *poſt Tradit. Corbej. fol.* 39 *et* 40. *Conf. fol.* 1.

enz. in die zelfde Landſtreek; en, daar alle deeze plaatzen aan den rechter oever des *Gelderſchen Yſſels* te vinden zyn, heeft men, onlangs, *(c)* op deeze en andere gronden, zeer waarſchynlyk gemaakt, dat dus de West Saxen zig, nog te dien tyde, tot die Rivier uitſtrekten, die, teffens, een ſcheiding tusſchen hen en de Friezen maakte; welken, voor 't overige, Noord-Oostlyker op, tot de Lauwers en nog verder, (als WAG. wel zegt, bl. 4.) gevonden wierden. Ten Zuid Oosten lag de Betuwe *buiten* Friesland *(d)*.

Bl. 4. r. 10. van ond. „ Westwaards *tot aan de* Schelde." Zie myne aanmerkingen alhier, bl. 83. en volgg. Bezuiden deeze Rivier, tot aan de Seine, vindt men de Zeekust bepaaldelyk de *Frankiſche (Maritima Francia)* genaamd. *(e)* Zy, die, in vroege geſchriften, van *Oſtenna*, in Friesland, gewaagd vinden, en hier door *Oſtende* verſtaan, *(f)* dwaalen, myns bedunkens, en ik zou dit eerder voor Heusden, een zeer oude Stad in ons tegenwoordig Holland, opvatten.

Bl. 5. reg. 2. „ Leezen (*van*) *en* Schryven — *waren de Ingezetenen deezer Landen, in overoude tyden, onkundig.*" Dat dit zo algemeen niet moet verſtaan worden, hebben anderen, *(g)* en ik zelve, voorheen, tragten aan te toonen *(h)*.

Bl.

(c) BONDAM. *Charterb. v. Gelderl. Ie. D. Ie. St. bl.* 17. 18. 127. enz.
(d) *Annal. Bertin. ad annum* 750. 751.
(e) Acta SS. Belg. Sel. T. 2. p. 79.
(f) MEJERUS p. 22. *ad annum* 1022. en SPENER *Notit. German. Med.* p. 416.
(g) Zie deeze *Byvoegz. bl.* 12—14. op 't Ie. *Deel.*
(h) *Nieuwe Bydragen. 2 D. bl.* 187—228.

Bl. 6. r. 26. „ Schoolen *waren 'er, — in welken de* Spraakkonst — *werdt onderweezen.*" In de hier aangehaalde plaats, by WAG., bedoelt men, eigenlyk, de *Latynſche* taal; want KAREL de Groote bragt (ſtaat 'er) de Meesters daar toe van *Rome*. Als men egter nagaat, hoe, onder dien Vorst, alle Kunsten en Wetenſchappen bloeiden, en hoe veel werks hy van de *Frankiſche* taal, (welke met die der overige Duitſche Volkeren, met naame Friezen en Saxers, alleen in tongval verſchilde) gemaakt heeft, in zo verre, dat hy niet alleen de oude Duitſche Gedigten *(Barbara carmina)* (*i*) deedt verzaamelen, maar zig ook toelag op het maaken eener Spraakkunst in deeze zyne moedertaal, is 't voeglyk te denken, dat men mede het lezen en ſchryven in dezelve, openlyk, zal onderweezen hebben; te meer, daar men, lange voor KARELS tyd, hier reeds voorbeelden van ſchynt te ontmoeten. CHILPERIK, Koning der Franken, liet, reeds in de zesde eeuw, de Steden van zyn Ryk aanſchryven den Kinderen eenige nieuwe Letters te leeren, welke Hy by de oude gevoegd hadt (*k*). Dit, immers, onderſtelt het gebruik van openbare Schoolen in de Landtaal.

Bl.

(*i*) Poëta Saxo. *Lib.* 5. f. 182. Zie ook *l. c. ad annum* 777. en *vita Ludgeri*, by DU CHESNE T. 3. f. 381. C. ten bewyze dat, byzonder aan de Saxen, den naam van *Barbari* gegeven wierd.

(*k*) GREGOR. TURON. *lib.* 5. *C.* 45. Die letters worden verſchillend opgegeven en uitgelegd. Schoon 't hier de plaatz niet is dit, breedvoerig, te behandelen, kan ik egter niet nalaten, met een woord, aan te merken, dat men, in 't Leidſche Handſchrift, 't geen ik tot de 9e. eeuw brenge, op eene wy-

Bl. 7. r. 2. „ *Deeze Schriften wierden, op 'bevel van Lodewyk den Vroomen, in* Duitſche *Digtmaat, overgebragt.*" Sommigen vermoeden, dat de berymde overzetting, door eene onberymde, zal zyn voorgegaan, van welke de beroemde PEZIUS, in deeze eeuw, een blad zou gevonden hebben, 't geen hy aan ECCARD toezondt, die het zedert uitgaf. 't Verdient onderzoek, of dit ſtuk zo oud, en een gedeelte deezer beryming nog overig zy in de Cottoniaanſche Bibliotheek (*l*).

Bl. 8. r. 9. „ *De ſchatting van* Paarden *en* Koeyen, *toont wel, dat hun Land* weinig meer *uitleverde.*" Men heeft hun egter ook die ſchatting kunnen opleggen, om dat by de Friezen en Saxers (van welken hier geſproken wordt) die dieren beter dan elders gevonden wierden.

Bl. 8. reg. 5. van ond. „ *Frieſche Mantels.*" Zy waren gevoerd of enkeld, en beſtonden uit een vierkant ſtuk, van aanmerkelyke grootte; zo gemaakt, dat zy, over de ſchouders geſlagen, voor en agter de voeten raakten, doch, aan de zyden, maar even de knien dekten. Zeer in zwang waren zy by de Franken; tot dat deezen, in navolging der Galliers, zeer korte Mantels begonden te draagen. Men leest, dat KAREL de Groote die

wyze, verſchillende van alle, my bekende, gedrukte Uitgaven, leest „ *Addidit autem et litteras litteris noſtris,* „ *id eſt.* ω. *ſicut Greci habent.* ae. the. uui. *quarum Characteres* ω ae. the. uui.
„ *hi ſunt.* o. ♆. Z. ϒ."

(*l*) ECCARD. *Vett. Monum Quatern.* p. 42 et 43. en VON SKELEN *Sol. Litt.* p. 276. *et ſeqq.*

die nieuwe dragt niet verboodt, als dezelve, wel minder dienstig in het daaglyks leeven, maar bekwaamer voor den oorlog agtende: doch dat hy, zedert, bemerkende hoe de Friezen hier van misbruik maakten, door, aan de Koopers, het zelfde geld voor de korte, als voorheen voor de lange en groote af te nemen, beval, dat niemand zyner Onderdanen hun, voortaan, den ouden prys zou toetellen, ten zy voor de leevering van groote en ruime Mantelen *(m)*. Men ziet hier uit, hoe, reeds in de negende eeuw, de pryswetten, hier te Lande, de winzugt beteugelden, die, overal, vroeg gebooren is. Ondertusschen zyn deeze, of een ander soort van Friesche Mantels, nog lang hier na, ook by andere Volkeren, beroemd gebleven *(n)*.

Bl. 12. r. 2. van ond. „ *Veeltyds kreegen de Landstreeken den naam naar den* Graave." Hier volgt egter niet uit, dat deeze Graafschappen geen *eigen* naam hadden. Anderen hebben daar van het tegendeel doen zien *(o)*.

Bl. 17. r. 9. „ *Wy zien, dat zy (de Hertogen en Graaven) de* byzondere Natien, *onder hun gebied woonende, naar derzelver* byzondere wetten, *regeeren moesten.*" Die grondregel was zo zeker, dat de Frankische Koningen zelve zig daar aan onderschikten, in geschillen, hunne byzondere erflyke goederen raakende, en in

(m) *Monach. Sangall.* l. 3. C. 26. *Conf. Capitul.* 803. *C.* 5. *Edit.* Baluz *T.* 1. *f.* 264.

(n) Zie DU CANGE Gloſſar. *in voce* Sagum. en WACHTERI *Gloſſar. in voce* Fries. *pannus craſſus, et villoſus.* Gall. *Drap de Friſe*

(o) JUNGIUS *Antiquitt. Bentbem. p.* 87 *et* 88.

in *Saxen* gelegen. Men vindt 'er een voorbeeld van in Keizer LODEWYK den Vroomen, die zig, ten jare 852, derwaarts begaf, ten einde, in een algemeene Vergadering, te rug gave te vorderen van zodanige bezittingen, als zyn Vader en Voorouders hem nagelaten hadden, maar, door Anderen, aan zig getrokken waren. 't Gevolg was, dat hy de gezegde bezittingen, by vonnis der *Regtsgeleerden van die Natie*, te rug bekwam. (p) Men moet zig niet verwonderen, hier *Saxiſche* Regtsgeleerden te vinden; maar mag ze voor dezelven houden, die, elders, onder den naam van *Wyzen*, *probi homines*, en wat dies meer is, nog lange na dien tyd, bekend zyn; zo als ook WAG. met betrekking tot Friesland, reeds (Ie. B. bl. 445) *Willemarus* en *Saxmundus* onder de zodanigen heeft opgenoemd.

Bl. 17. r. 17. „ Met toeſtemming." enz. Zie hier Aanmerking op Bl 22. r. 8.

Bl. 18. r. 10. „ *Daar de byzondere Volkswetten en* Frankiſche *inzettingen zweegen, hieldt men zig aan het* Roomſche *Regt.*" Zeer wel ſpreekt WAG. ook van *Frankiſche* Inzettingen. Deeze, *Capitularia* genaamd, en

(p) Zie hier de oorſpronglyke woorden; die ik inlaſſe, wyl my niet bewust is, dat van deeze plaats, door onze Schryveren, gebruik is gemaakt; *Profectus eſt in* Saxoniam, *ob eorum, vel maxime, cauſas judicandas, qui, a pravis & ſuadelis Judicibus neglecti, & multimodis, ut dicunt*, Legis ſuæ dilationibus *decepti, graves atque diuturnas patiebantur injurias. Suberant & aliæ cauſæ etiam, ad ſe ipſum, ſpecialiter, aſpicientes; Poſſeſſiones videlicet, ab Avita, vel Paterna, proprietate, jure hereditario, ſibi derelictæ, quas eportuit ab iniquis parvoſoribus juſtâ repetitione legitimo domino reſtitui. Igitur — ſuper omnem — Vſurgim habito Generali Conventu, tam cauſas Populi, ad ſe perlatas, juſto abſolvit examine, quam ad ſe pertinentes poſſeſſiones*, Juridicorum Gentis decreto, *recepit*. Annal. Fuld: *ad annum* 852.

en in algemeene Volksvergaderingen, door den Koning byeen geroepen, gemaakt, behelsden het algemeene regt der Natien onder 't Frankisch gebied, mitsgaders Byvoegingen, of Veranderingen, in derzelver byzondere Wetten. Na zy gemaakt waren, wierden (zo als ook van andere Wetten,) de afschriften den Bisschoppen, Abten, Hertogen, Graaven enz, uit 's Konings Kanselery toegezonden, om aan de Gemeente voorgelezen, en in trein gebragt te worden. *(q)*. Wat het *Roomsche* regt betreffe, 't is zeker, dat men hier door verstaan moet niet het Wetboek van JUSTINIAAN, maar van THEODOSIUS, of liever 't kort Begrip van ANIANUS. Men vindt blyken dat, somtyds, de wetten van THEODOSIUS, in de *Capitularia* gevoegd, tot een deel der Frankische Wetten aangenomen, en, als zodanige, aan alle de onderhorige Volkeren, met naame Saxers en Friezen, zyn voorgeschreven *(r)*.

Bl. 19. r. 11. „ *Honderd Mannen.*" 't Is wel denkelyk, dat Wy, even als de Saxers in Groot-Brittannien, mede *Tienmannen*, een soort van Regters onder de *honderdmannen*, zullen gehad hebben.

Bl. 19. r. 8. van ond. „ *De Graafiyke (Regtdagen) moesten*, — driemaal s'jaars *gehouden worden. Doch of zulks ook by de* Friezen *geschiedde, blykt niet klaar.*" 't Is egter zeer denkelyk, en deeze stof is zeer opgehelderd, in een, onder de pers zynde, Werk *(s)*. Bl.

(q) BALUZ. *Præfat. ad Capitul. R. Fr.* §. 15. en van de SPIEGEL. *Oorsprong der Vaderl. Regten.* bl. 64.
(r) *Capitul. R. F. edit.* BALUZ. T. I. f. 985
(s) BONDAM *ad jus Cæsar. l.* 2. C. 48. *p.* 116–175. (*t*).

Bl. 20. r. 20. „ *Ook moesten zy een* Pansier *of* Kolder *aan het lyf hebben.*" „ Voeg 'er by een *Helm* op het hoofd." *(t)* De Frieſche Wetten, in de Landtaal beſchreven, doch van laater tyd, eisſchen nog omtrend dezelfde wapenrusting, van welke hier, op de Frankiſche tyden, geſproken wordt *(u)*. In de gewoone binnenlandſche Vergaderingen, moest men zonder lans, of ſpeer, verſchynen *(v)*.

Bl. 22. r. 8. „ *'Er werden* Lands Wetten *gemaakt, die door de* ſtemme des Vorsten niet alleen, *maar ook, door de* goedkeuring *der* Hertogen, Graaven, Biſchoppen *enz. kragt kreegen.*" Of, en zo ja, welk deel de Landzaten, onder de *Frankiſche* Regeering, aan het maaken van *Landswetten* hadden, is, voor en na WAG., ernſtig betwist. Volgens 't inzien, 't geen ik, behoudens beter oordeel, in deeze zaak hebbe, komt my dezelve, naar leiding der Frankiſche Wetten en oudſte Schryveren, eenvoudig dus voor; dat het eigenlyk *maaken*, als maaken, dat is het vaſtſtellen en beveelen van een Landswet, ten deezen tyde, aan den *Koning* ſtondt; doch in dier voegen, dat zulks geenzints van zynen blooten wil afhing, maar door de *toeſtemming*, of, zo als WAG. zig uitdrukt, *goedkeuring* der *Voornaamsten* (die ook ſomtyds onder den naam van *Populus*, dat is *Volk*, voorkomen, en, ter overweeging der gemeene Landszaaken, door den Vorst, tot het houden van eene algemeene Vergadering, beſchreven en tegenwoordig waren) moest worden *voorgegaan.*

KA-

(t) *Capitul. R. F. l. c. T. I. col.* 509 §. 9.
(u) *Oud Fr. Wets. L. D. bl.* 34 §. 21.
(v) *Capitul. l. c. lib.* 3. *C.* 22.

KAREL de Kaale zegt, duidlyk, op 't jaar 864, dat, tot het in weezen brengen van een wet, zoo wel de *toeſtemming* van *'t Volk*, als de *vastſtelling* van den *Koning* vereischt wierdt *(w)*. Als een Koning der Franken zelve dus ſpreekt, in een zyner Wetten, dient men, zoo ik agte, dit zeggen als een grond- en Staatsregel te beſchouwen, waar aan de overige, verſchillende, bewoordingen, met welken dit zelfde denkbeeld, op andere plaatzen der *Capitularia*, telkens, wordt uitgedrukt, veilig getoetst kunnen worden. Van hier, met betrekking tot het *Volk*, het, zo herhaald, gewag der *raadpleeging*, *(conſultum* en *conſilium) toeſtemming*, *(conſenſus) uitſpraak*, *(decretum*, *judicatum)* van 's Konings Getrouwen *(x)*; van hier de ſpreekwyzen, door de Koningen gebezigd, *na zy allen* (te weten 't *Volk*; *Populus*,) *zullen toegeſtemd hebben*; *het heeft ons en onzen Getrouwen goedgedagt*; *het heeft allen den Saxen goedgedagt* enz.: waar tegens, met betrekking tot den *Vorst*, *(y)* overſtondt het *vastſtellen*, *gelasten*, enz. *(conſtituere*, *ſtabilire*, *ordinare*, cæt) *(z)*. Van hier, dat KAREL de Groote, wanneer men hem, (zoo als men in den ophef ſpreekt,) met gebogen kniën *(poplitibus flexis)* maar, (op 't einde) met den ernſtigen aandrang, *indien Gy wilt dat Wy u getrouw blyven*, *(ſi nos fide-*

(w) *Capitul. R. Fr.* Tom. 2. col. 177. §. 6. l. c. *Lex* conſenſu Populi *fit et* conſtitutione Regis.

(x) BALUZ. *Præfat. ad Capitul.* R. Fr. T. I. §. 7.

(y) *Capitul.* R. Fr. BALUZ. T. I. col. 394. c. 19. l. c. T. I. col. 627. & 277 c. 3.

(z) l. c. T. II. col. 269. C. 2.

fideles habere vultis) verzogt hervorming te maaken in zyn byzonder bevel, nopens het te velde trekken der Geestlyken, dit verzoek, by voorraad *(modo)* wel inwilligde, doch 'er byvoegde, dat hy, om 'er een *Landswet* van te maaken, zulks in een algemeene Vergadering moest brengen; zoo als hy zedert *(a)* ook deedt. Van hier eindelyk, dat, wanneer het Volk *(populus)* over 't maaken van een Wet ondervraagd was, en allen dezelve toegeſtemd hadden, *zy*, zo wel als de *Koning*, die wet gewoon waren, eigenhandig, te onderteekenen *(b)*.

Uit dit laatſte egter gevoelt elk, dat men hier door *Allen*, of het *Volk* (een woord, 't geen, uit zyn aart, voor minder of meerder uitbreiding vatbaar is) niet het *geheel*, maar alleen de *Voornaamſten* van het zelve, die daartoe beſchreven, en ter vergadering tegenwoordig waren, te verſtaan hebbe: t. w., zo als WAG. wel zegt, *Biſſchoppen*, (ook *Abten*) *Hertogen*, *Graaven*, (welke laatſten, ieder door twaalf Schepenen, mannen van kennis, moesten verzeld zyn, of, des noods, dat getal met eenigen der beste Ingezetenen aanvullen,) *(c)* en anderen, door ambten, geboorte of goederen, meer of minder *aanzienlyke*, *edele*, of *vrye* luiden *(d)*. Alle

(a) l. c. T. I. *col.* 446—418.
(b) l. c. T. I. col. 394. c. 19.
(c) *l. c.* T. I. *col.* 605. c. 2.
(d) BALUZ. præf. *l. c.* SORBER *de Comitiis Germanor.* haalt §. 286—304 en § 310. 't volgende aan, uit de *Annales Francorum*, *ad Ann.* 788. *In placito Ingelheimenſi conveniunt Pontifices. Majores*, *Minores*, *Sacerdotes*, *Reguli*, *Duces*, *Comites*, *Præfecti*, *Civet*, *Oppidani*: die plaatz is aanmerklyk, wyl 'er ook bewoonders van Burgen, of Steden in voorkomen. ROBERTSON *Hiſtor. of Charles V. Vol.* 2. not. 57. heeft ze ook. Maar alleen met aanhaaling van SORBER. l c §. 304. Misſchien egter is de plaatzlyke aanhaaling verkeerd; immers, ik heb die woorden te vergeefs in de Frankiſche Jaarboeken gezogt, ſchoon ik niet kan twyffelen, of zy zullen, hier of daar, gevonden worden.

Alle deezen waren den Koning trouw verſchuldigd; de Hertogen, Graaven en andere hooge Ambtenaaren, byzonder, waren aan Hem, zo dra hy een Landswet, op bovengemelde wyze, vastgeſteld, en bevolen hadt, als aan den Heer van 't bevel, *(Dominus mandati)* (e) omtrend de nakooming van dien, verantwoordelyk; uit zyn naam, en op zyn last, wierden de Landen beſtuurd; hy ſtelde de hooge en laage Gezaghebbers en Magiſtraten aan en af; met één woord, hy was de Souverain, die, onder de wetten, en als Handhaver der wetten, het hoog gezag voerde, en boven allen uitſtak; doch dit verhinderde niet, dat, naar de gronden der Frankiſche regeering, die zelfde Vorst tot het beraamen van *Landswetten*, even als tot de voorziening van andere groote Landszaken, niet voorby konde 's Lands Voornaamsten (ſchoon deezen my niet blyken last van de Gemeente gehad te hebben) te beſchryven, en geen beſluiten te neemen, zonder den raad en toeſtemming van hun, die, te ſamen met de Geeſtelykheid, tot een ligchaam vergaderd, in deeze betrekking, niet als Miniſters, (zo als zy anders waren en genaamd worden) *(f)*, 's Vorsten perſoon, maar de, van s'Konings welvaaren en hoogheid onaffcheidelyke, belangens van Kerk en Staat (in welken zy, zo uit eigen hoofde, als wegens hunne bedieningen, de eerſte, vermogendſte en kundigſte Leden uitmaakten,) vertegenwoordigden; en, in die betrekking, zo ik meen, *Senatores Regni* of

(e) FROTHARII *Epiſt.* XXVIII. apud BALUZ. *Præfat.* l. c. §. 19.
(f) Capit. I. c. T. 2. p. 345. C. 1.

of Ryksraaden, (zie *Hincmar, l. c. Cap.* 34.) genaamd worden. Op welke wyze dit alles toeging; hoe de Leden, met een algemeenen naam, somtyds, het *Volk* gezegd, ook, byzonder, die van *Majores* en *Magistratus*, in 't Latyn, ('t geen *'s Lands Grootsten*, en *Opperste Gezaghebbers* kan betekenen) gegeven wierdt; hoe die *Majores* weder in *Seniores* (van waar het Fransche *Seigneur*) eigenlyk *Oudsten*, en in *Juniores* of *Minores*, eigenlyk *Jongeren*, of *Minderen* verdeeld waren *(g)*; hoe de *Majores* door Eerstoelen waren onderscheiden; hoe de Geestelyken, en Waereldlyken in verschillende Kamers raadpleegden; op welk een wyze, onder 't overweegen der zaaken, ('t geen somtyds één, twee of drie dagen duurde,) KAREL de Groote, (een Vorst van uitnemend veel menschen-kennis,) hunne gevoelens tot de zynen wist te leiden; verdient, in een beroemd Schryver der negende eeuw, te worden nagezien *(h)*.

Bl. 27. r. 3. van ond. „ *Het* — derde *deel (der boeten in Italien) genoot de Graaf. En sommige meenen, dat zulks ook* hier te lande *plaats hadt, 't welk my egter niet gebleeken is.*" Zedert WAG. schryven is dit stuk

(g) Men kan hier over deeze woorden niet uitweiden; zie DU CANGE *in Gloss.* op dezelven. Als men, *onderscheidenlyk*, van *Meerdere* of *Mindere* Leden der Vergadering wilde spreken, schynen de *Minderen* den naam van *populus (volk)* gedragen te hebben. Poëta SAXO *ad annum* 777

Collectos reperit omnes
Pene Duces, Populumq. *simul*, *totumque Senatum.* Doch de *gebeele* Vergadering schynt *Populus* te heeten, b. v., in NITHARD, *Hist. lib.* 1. by DU CHESNE *T.* 2. *p.* 362. *Missis Pippini*, *omnique* Populo, *qui presentes in Aquis. palatio adesse jussi fuerant.* Onder den eersten stam der Frankische Koningen noemde men, in Gallie, ook Stedelyke Vergaderingen *conventus Populi.* MOREAU *principes de morale. T.* 1. *Lettre a* M. D. L. C. *p* 27. *(i)*.

(h) HINCMARUS *Epist. de ord palat. Car. M.* C. 29. seqq.

ſtuk meer waarſchynlyk gemaakt, ook in opzigt deezer Landen *(i)*.

Bl. 31. r. 1. „ *Dat zy* (de *Miſſi dominici,*) *in* andere *Graaffſchappen deezer Landen*, (*buiten* Vlaanderen *en* Gelderland) *gezonden geweest zyn, is my nog niet gebleeken.*" Men leest, egter, op het jaar 837, in de Jaarboeken van S. BERTYN, dat de Noormannen een geweldigen inval in Friesland, met name Walcheren en Duurſtede, gedaan hebbende, Keizer LODEWYK de Vroome, eenige Abten en Graaven derwaarts zondt, ter beteugeling der ongehoorzame Friezen, die geleegenheid tot het niet genoeg verdeedigen dier plaatzen gegeven hadden. Deze waren dus Afgevaardigden van den Vorst, *(Miſſi dominici;)* naar *Zeeland* en het *Utrechtſche*. Die *Miſſi* beſtonden, niet alleen uit Biſchoppen, en Graaven, maar ook veeltyds uit Abten, zo als de Frankiſche Wetten duidlyk leeren *(k)*.

Bl. 40. r. 6. van ond. „ *Keizer* KAREL, *dien — 't wee deedt; dat eenige Noormannen zyne handen ontkomen waren.*" De Keizer hadt nog meerder reden tot hartzeer. Niet alleen ſtierven, thans, byna alle Runderen in zyn leger, maar de ſterfte, onder dat Vee, ſtrekte zig over zyn gansch gebied, *(l)* en dierhalven ook over onze Landen, uit. Ook hadden de byzondere Graven, op de Grenzen, of Marken, elkander niet genoeg by, noch den vyand tegengeſtaan; waar over de Keizer hun zedert rekenſchap afvorderde *(m)*. Bl.

(i) BONDAM *Charth.* I. *D bl.* 83. *(e)*.

(k) l. c. T. I. fol. 789. c. 69 *Miſſi noſtri, qui vel Epiſcopi, vel* ABBATES, *vel Comites ſunt. Vid. & apud* Baluz. *Cap.* R. F. *tom* 2. *fol* 31.

(l) *Annal. Bertin.* & *Loiſel ad ann.* 810.

(m) *Capit. R. Fr.* T. I. f. 478.

Bl. 42. r. 3. van ond. „ *Keizer* LODEWYK *gaf* — *den* Saxers *en* Friezen *het* regt op hun Vaderlyk Erfgoed *weder*, *van 't welk zy*, ten tyde zyns Vaders, vervallen verklaard *waren.*" WAG. beroept zig, alhier, op zyn gezegde, 4e. B., bl. 430; alwaar men, onder anderen, omtrend de jaare 784, en 785 deeze woorden vindt. „ Koning KAREL benam hun het „ regt op hun Vaderlyk Erfgoed, 't welk zy „ eerst onder zynen Zoon, LODEWYK den „ Vroomen, weder gekregen hebben." Ik heb, op die plaatz, den Lezer tot deeze gewezen, en dien 'er dus by ſtil te ſtaan.

Hoedanig de zaak te verſtaan zy, wierdt, over by na twee eeuwen, hevig getwist, byzonder tusſchen de beroemde VAN DER DOES, Heer van Noortwyk, EMME, en FURMER; drie mannen, die, hoe oneens de twee eersten het meest al met den laatstgenoemden waren, egter de onpartydige nakoomelingſchap, na verloop van zo veel jaaren, en van zo veel twist, te ſamen voor zeer kundig in 'sLands Hiſtorie moet aanzien.

De vraag, (die zeker van gewigt is, als een geheele natie, hoewel in over oude tyden, dan nopens welken hier de ſtof loopt, raakende) de vraag, zeg ik, kan hier op nederkomen. *Waarom? Wanneer*, en aan *welke Saxers* en *Friezen*, heeft KAREL de Groote dit regt ontnomen? Uit de oplosſing van dit laatſte, moet van zelve volgen, aan *wie* het, door LODEWYK, wierdt te rug gegeeven.

Voor af moet ik zeggen, hoe het te bejammeren zy, dat, thans, geen affchriften der Vrede-verbonden tusſchen de Franken en Saxers

Saxers getroffen, byzonder van de jaaren 784 en 785, meer voor handen zyn, en men, onder de oudſte Schryveren, myns weetens, niemand ontmoet, die van de herſtelling der Saxers en Friezen in 't Vaderlyk erfgoed, door Keizer LODEWYK, gewaagd, dan den zoogezegden *Aſtronomus*, of Starrekundigen (*n*); welken bynaam men hem gegeven heeft, uit hoofde hy verhaalt, van, ten jaare 837, door dien Vorst, over de beteekenis van zekeren, toen verſchenen, Komeet, geraadpleegd te zyn. WAG. dan, beroept zig, en, zo ik vermoede, te regt, op den Aſtronomus alleen; en deeze, na verhaald te hebben, dat HERIOLD, Koning der Deenen, uit zyn ryk gejaagd, en tot Keizer LODEWYK gevlugt, door dien Vorst naar Saxen was gezonden, met last van aldaar te vertoeven, tot men hem hulpe, ter herkryging zyner Staaten, zou kunnen verſchaffen, doet 'er, onmidlyk, op volgen, „ dat, ook op *dien* tyd, de Keizerlyke goe„ dertierenheid, den Saxen en Friezen het „ regt tot hun Vaderlyk Erfgoed, 't geen „ zy onder zyn ('s Keizers) Vader, ter zaake „ van *ontrouw*, *wettiglyk* verlooren hadden, „ te rug heeft gegeven." (*o*). De

(*n*) In het 5e *B. Cap.* 10. der Latynſche Hiſtorie van de Franken, welke op den naam van Aimonus uitgaat, heeft men wel dezelfde woorden, als by den Aſtronomus; maar de eerſte lezing kan doen zien, dat het ſlegts eene inlasſing van laater hand zy. Ook is reeds, door FURMERIUS (*Annal. Phris.* l. 5. p. 220) getoont, en thans by Kundigen aangenomen, dat dit geheele 5e. Boek, niet aan AIMONUS, maar eenen jongeren Schryver, moet toegekend worden.

(*o*) *Vita* LUDOV. PII. *apud* DU CHESNE. T. 2. *fol.* 296. *anno* 814. „ Quo *etiam tempore*, Saxonibus *atque* Friſonibus, jus „ paternæ hereditatis, *quod*, *ſub Patre*, *ob* perfidiam, legaliter, „ *perdiderant*, *Imperatoria clementia reſtituit.*"

De ontrouw der Saxers en Friezen was dan de *reden* geweest der wettige ſtraf; en, als men herdenkt dat deeze Volkeren *(p)*, ten tyde van KAREL den Grooten, by 't eindigen van een opſtand, en 't hernieuwen der Vrede, gewoon waren zig plegtig te verbinden tot verbeurtenis, van vryheid, en erfgoed, ten behoeve van den Vorst en zyne Opvolgers, indien zy weder van 't Christelyk geloof, of de Frankiſche heerſchappy afvielen, (waar van dus de Overwinnaar, by zodanig eenen naderen afval, zig *wettiglyk* konde bedienen,) mag men vermoeden, dat de Aſtronomus op een dezer gevallen het oog gehad hebbe.

De tyd *wanneer* ſchynt moeilyker te bepaalen. De Aſtronomus zwygt 'er van, en ik zie dus geen genoegzamen grond, om hier alleenlyk aan den oorlog, die met 785 eindigde, te denken; te minder, daar, in den drieëndertig jaarigen Saxiſchen oorlog, die opſtanden telkens voorvielen *(q)*, en dus die ſtraf ook op andere tyden kon plaats hebben, en, zo ik denk, gehad heeft.

Dan, voornaamlyk, komt het 'er op aan, *welke* Saxers en Friezen hier bedoeld worden? *allen*, of een *deel*, en, zo 't laatſte, *welk deel?*

Op de jaaren 784 en 785 ſpreeken de Frankiſche Schryvers, zo ver ik zie, van een opſtand der Saxers, en *een deel* der Friezen, omtrend de Weêer *(r)*. Maar, zo men dit al

(p) *Vaderl. Hiſt.* 1e. *D. bl* 422. R. 9., en deze *Aanmerk.* op 1e. D., *bl.* 99. *Reg* 4. *volgg.*

(q) EGINH. *de vita* C. M. *apud* DU CHESNE T. 2. f. 96. B.

(r) *Vita* C. M. *per Monach Egol.*, *& per* Auct. inc.; Regino, *Annal. Loiſel.*, *Bertin. & Metenſ. ad annum* 784. *Annal. auctior. ad annum* 785.

al teens van *alle* Saxers, (die egter, blykens de geſchiedenisſen, telkens onder den anderen verdeeld waren,) verſtaan konde, hoe zoude men het kunnen brengen tot *alle* Friezen? hoe, daar men, met opzigt tot dit laatst gemelde Volk, niet vindt, dat zy, die aan deeze, dat is, de westzyde, van de Wezer woonden, verder zyn afgevallen dan tot het *Flie?* (s) en hoe tot de Saxers en Friezen *beiden?* daar men leest, dat die twee Volkeren, zedert 785, als *vrye* Luiden, door KAREL den Grooten, zyn geraadpleegd, en, nevens andere Natien, op de algemeene Vergaderingen verſcheenen (t).

Dat, wyders, *'t geheele* Volk der Saxers en Friezen niet moet beſchouwd worden, als van hun erfgoed verſtooken te zyn, ſchynt men te kunnen opmaaken, uit het geen men ons verhaalt, nopens den inhoud van het plegtig Verdrag, ten jaare 804, met KAREL den Grooten aangegaan, en met het welk de Saxiſche Kryg een einde nam. Dit Verdrag, door, of wegens dien Vorst, ontworpen, en van de Saxers aangenomen, (u) by het welk de bovengemelde Volkeren zig tot het Christelyk geloof, mitsgaders de gehoorzaamheid aan de Frankiſche heerſchappy, verplichtten, en 't geen, in opzigt van hun, die, aan deeze zyde van de Wezer woonende, reeds voorheen vrye Luiden waren, als een bevestiging hunner vryheid kan worden aangezien (v), behelsde, voor 't overige, een *algemeene* Vryverklaaring van de Saxers, en dus ook van de Friezen, welken 'er

(s) *Vaderl. Hiſt.* Ie. *D.* bl. 429.
(t) *l. c. bl.* 433. en deeze *Aanmerk.* op 't *Ie. D.* bl. 105 en 106.
(u) EGINHARD. l. c. C.
(v) *Zie deeze Aanmerk. Ie. D. bl.* 105.

'er onder mogen behoord hebben (*w*). Die vryheid was van zulk gewigt, dat zy, naar eigen wetten beſtuurd, en, voortaan, met de Franken, voor één Volk zouden gereekend worden: (*x*) Maar hoe paart dit alles zig met het denkbeeld, dat, des niet te min, de geheele Natie, volſtrekt zoude verſtooken zyn geweest van haar Erfregt? Is het wel te denken, dat zulke dappere Volkeren, als de Saxers en Friezen overal beſchreven worden; Volkeren, te ſamen zig ſtrekkende van den Eider tot de Schelde, en van welken, volgens het gelyktydig getuigenis van EGINHARD (*y*), de Saxers alleen, in de breedte, tweemaal zo veel gronds als de Franken, en, in de lengte, omtrend even veel grond als deezen, beſloegen; is het wel te denken, zeg ik, dat zulk een Volk tot zodanig Verdrag zoude gekomen zyn; daar op een altyd duurende Vrede hebben aangegaan, en, dat meêr is, maar egter uit de oudſte Schryveren blykt (*z*), zig hier tegen, geduurende den overigen leeftyd van KAREL, (die eerst in 814 eindigde, en dus, na 804, nog tien jaaren duurde) niet zoude hebben verzet? (*a*)

Ik

(*w*) 't Spreekt van zelve, dat men, onder dit woord *algemeene*, niet verſtaan moet, die Slaaven der Saxers zelve. De Slaverny ging, ten dien tyde, gelyk men weet, by alle *vrye* Volkeren, in zwang.

(*x*) Poëta Saxo. *ad annum* 803.

„ *Hoc ſunt, poſtremo, Sociati fœdere* Francis,
„ *Ut* Gens *et* Populus *fierent concorditer* unus.

Zie ook EGINH. *l. c. apud* DU CHESNE, p. 96. C.

(*y*) l. c. p. 99. B.

(*z*) Poëta Saxo. l. c.

(*a*) Men vindt by BALUZ; *T. I. f.* 250 *et ſeqq.*, en anderen, een *Capitulare*, dat geen jaartal heeft, maar 't geen ſommigen tot 788, anderen tot later tyd, allen tot KAREL den Grooten, brengen. 'Er wordt, § 29, in gezegd, dat hy, die een Graaf vermoordde, of die moord hadt aangeraden, zyn *erfgoed* (*be-*

Ik oordeel dan liefst, dat 'er geen Verbeurtenis van 't regt op Vaderlyke erven, onder KAREL den Grooten, zal plaatz gegrepen hebben, omtrend *alle* Saxers en Friezen: hoe zeer het, des niet te min, zeer wel zyn kan, dat een gedeelte, ja, in 't afgetrokken, een vry groot, maar, met betrekking tot zulke magtige Volkeren, niet *zo* groot gedeelte, van die algemeene Vryverklaaring is uitgezonderd geworden, en onderhevig gemaakt, of gebleven, aan de bovengemelde Verbeurtenis, welke de Keizer, aan sommigen, by vroeger of laater opstand, kan hebben opgelegd. 't Is waar, de Astronomus noemt ze *Gentes*, maar dit woord, 't geen *Volkeren* kan beteekenen, kan ook voor een minder menigte genomen worden, en duidt, somtyds, als bekend is, zelfs byzondere Geslagten aan.

Welk deel onder die Verbeurtenis, tot den tyd van LODEWYK den Vroomen, bleef zugten, kan ik met geen volkomen zekerheid bepaalen. Wy zagen reeds, dat het woord, by WAG. door *Erfgoed* overgezet, onder verschillende Schryvers, verschillend wordt uitgedrukt, byzonder ook door *Vaderland*: (*b*) waar uit volgt, dat deeze straf, en opgevolgde gunst, betrekking kan hebben, of tot zulken, dien wel het verblyf in 't Vaderland, maar niet 't genot van hun Vaderlyk erfgoed, was gelaaten; of, tot zodanigen, die van bei-

(*hereditas*) verbeuren zoude. Die misdaadiger hadt dan ten minsten *erf-* of *eigen*-goed. Indien men hier al door *hereditas* geen *Vaderlyk erfgoed* verstaan moet.

(*b*) Zie *Aanmerk.* op *Ic. D. bl.* 99. *reg.* 4. *seqq.*, *adde* Poëta Saxo, *ad annum* 777.

beiden deeze voordeelen waren verſtooken geworden. In 't eerſte geval, kan men niet wel eene bepaaling maken; in het laatſte, ſchynt men van zelve geleid te worden, om aan dat deel Saxers, en, zo men wil, Friezen, te denken, 't geen, door KAREL den Grooten, ten jaare 804, uit het Over-Elbiſche, (c) als mede uit het, aan deeze zyde der Elve liggende, *Wigmodie*, *Hoſtingau*, en *Roſogau*, naar Frankryk vervoerd was; gelyk mede aan anderen, reeds voor dien tyd, byzonder in de jaaren 796, 798 en 799 (d) uit hun land gevoerde, Saxiſche en Frieſche Geſlagten.

Hoe het zy, 't komt my aanneemelykst voor, dat men deeze, in het regt tot haar Vaderlyk erfgoed herſtelde, Volkeren, 't zy zy te voren naar elders verplaatst waren, of niet, omſtreeks de *Elve* zal moeten zoeken. 't Geen ik, byzonder ook daar uit, zoude opmaaken, dat de Aſtronomus deeze Keizerlyke gunst van LODEWYK, onmidlyk, doet volgen, en als te ſamen bindt, met het vertrek van koning HERIOLD naar Saxen; door welk Saxen men hier, natuurlyk, verſtaan moet, niet dat deel, 't geen het verſte, maar, veel eer, dat, 't geen het naaſte aan het Deenſche Ryk gelegen, en dus het best tot een overtogt naar HERIOLDS Staaten geſchikt was: waarom dan ook WAG., nu verder, zeer wel zegt, dat de Saxers en Abrodriten, (die, deels, in 't land der Ver-

voer-

(c) Chron. Moiſſiac. *ad annum* 804.
(d) *l. c. ad annum* 796, 798 et 799.

voerden woonden) tegen den volgende winter, bevel kreegen, om, ten dienste van den Deenſchen Vorst, een togt tegen GODEFRIEDS Zoonen te ondernemen.

Men moet, voor 't overige, gelyk ſomtyds gedaan is, de bovengemelde gunst van LODEWYK, niet verwarren, met een gebod van dien Keizer tot te rug gave van goederen aan eenige *getrouw geblevene* (*fideles*) Saxers, welke 's Keizers Ambtenaren, by 't aanſlaan der bezittingen van de *Wigmodiers*, (die *ongetrouw* (*infideles*) genoemd worden,) met deezen laatſten hadden vermengd, en, *tegen alle regt* (*injuſte*) mede het hunne ontnomen (*e*). Dit geval ook gebeurde niet in 814, maar in 't zesde jaar van 's Keizers bewind, en de twaalfde indictie, d. i. in 819.

Bl. 54. r. 11. „ *Witlam*, — waarſchyn„ lyk naby *Goereé* gelegen." Dat by Goereé, en wel by de Plek, nog heden ten dage, de *oude Waereld* gezegd, en gelegen aan den Noordelyken hoek der Oostduinen, beneden den ingang der Haven van de Stede Goedereede, voorheen een aanzienlyke plaatz lag, is uit de Geſchiedenisſen bekend, en my, noch Penſionaris der Stad Briele zynde, door meêr dan een bewys, gebleken, waar van, zoo God my het leeven gunt, ik nader opening, by de uitgave der Beſchryving van den Lande van *Voorne*, door ADRIAEN TERLING, hoop te doen, en reeds, gedeeltelyk, elders gedaan heb (*f*). Of egter deeze plaatz, (in welkers nabuurſchap het, reeds over-

(*e*) VON SCHATEN, *Annal. Paderborn.* lib. 2. p. 65.
(*f*) *Mémoires de l'Acad. de Bruxell.* T. 3. *Journal*, p. XI.

overlange verdronken, Slot van *West-Voorn*, myns meenings, zig bevondt,) het zoo vermaarde *Witlam*, *Witla*, *Witland*, *Willant*, *Vitha*, en welke ſpelling het meer hebbe, geweest zy, zoude ik niet, en eêr het tegendeel, denken; byzonder ook, daar my de mond der Maze, by welken die Koopſtad gelegen was, in de 9e. eeuw, op deeze hoogte, niet bekend is. Men heeft onlangs vermeent, dat *Witla* aan de *Wiedel*, een Water, dat in de mond der Maze liep, was gelegen, en van hier zynen naam hadt; (*g*) welk gevoelen veel waarſchynlykheid voor zig heeft. Men vindt, tot in de 12e. eeuw, een Geſlagt van *Witla*, (*h*) uit het welke COSTIN en WILLEM, zeker aanzienlyk Charter, na HUGO van Voorne, ondertekenden, in den jaare 1168. Dit Geſlagt hadt, veelligt, tot deeze plaatz betrekking.

Bl. 55. r. 2. „ *Zedert werden 'er* andere Graaven, *tot verdediging der Grenzen*, aangeſteld." Ik vinde dit eigenlyk niet; maar wel, dat de Keizer, na hy van de ongehoorzaamheid eeniger Friezen was overtuigd geworden, tot beteugeling van die misdryven, eenige Abten en Graaven derwaarts zondt. De zaak egter kan zyn, en GEROLF, van wien ſtraks WAG. ſpreeken zal, en die, denklyk, de Grootvader was van onzen Graave, DIRK den Eerſten, 'er onder gehoord hebben. Immers, hy ſchynt, niet onvoeglyk, dezelve te zyn, wiens nalaatigheid zedert ver-

(*g*) *Hiſt. Crit. Holl. l. c.* T. 1. p. 2. p. 108.
(*h*) *l. c.* T. 2. p. 1. p. 192.

vergeven, en hy, ten jaare 839, in zyne goederen, in Friesland, herſtelt wierdt. (*i*) Dit laatſte egter zoo zynde, vervalt het overlyden van dien Grave in 837, waar van ook alleen laatere Geſchiedſchryvers gewaagen.

Bl. 56. r. 5. van ond. „ KAREL, *den jongſten, was, reeds te voren,* deel in 't Ryk — *toegelegd.*" De Verklaaring van die verdeeling is elders te vinden, (*k*) byzonder met betrekking tot Gelderland.

Bl. 59 r. 3. van ond. „ Een Landſtreek — *Gaula Cruſalia* genoemd, doch anderen melden — *Walcheren.*" De oorſpronglyke tekst der, hier aangehaalde, Bertiniaanſche Jaarboeken, ſchynt, in meer dan een opzigt, bedurven. *Gaula Cruſalia* is onbekend, en HADRIANUS VALESIUS, door DU CANGE, op JOINVILLE, met regt, in zynen tyd, een der geleerdſte mannen van Vrankryk geagt, las reeds *Gualacras,* dit is Walcheren; zo als men ook doet in de laatſte uitgave. (*l*) Voor eenige jaaren heeft men (*m*) de woorden *Gaula Cruſalia* verdeedigt, op gronden, die, by de eerſte leezing, zig zeer wel laaten hooren; maar met zig zouden brengen een inval van HERIOLD ten nadeele van Keizer LODEWYK, op een tyd, waar in zulks met de Hiſtoriſche waarheid ſchynt te ſtryden.

Bl. 60. r. 11. „ LOTHARIUS *gaf hun (den* Saxers) — *volkomen vryheid van Godsdienst.*"

(*i*) l. c. T. 2. p. 1. p. 1. ſeqq. en deeze Aanmerk. op bl. 95. r. 16.
(*k*) BONDAM l. c. *Ie. St.* bl. 22.
(*l*) *Notit. Galliar. in voce* Walacria inſula. en BOUQUETTE *Collect. Script. Gall.* F. VII. *fol.* 60.
(*m*) HUYDEC. op STOKE 2. D. bl. 179.

dienst." In de aangehaalde plaatzen, ziet men, dat LOTHARIUS dit eigenlyk deedt, ten behoeve der *vryen*, en *dienstbaren* (Frilingi *et* Lazzi) onder de Saxers, met byvoeging, dat deezen een oneindige meenigte, (*infinita multitudo*) uitmaakten, en ſtraks niet alleen tot hunne oude zeden, en godsdienst wederkeerden, maar, zig den naam van *Stellingi* gevende (dien ik giſſe *herſtellers* te betekenen, ſchoon anderen 'er een anderen uitleg aan hegten) (*n*), hunne Heeren uit het land dreeven. Dit ſchynt my een blyk, dat de *Ethelingi* of Edelen, die hier door *Heeren* zullen verſtaan moeten worden, en den eerſten Stand onder de Saxers uitmaakten, de zyde van LODEWYK zullen hebben aangekleeft. Die Stellingers wierden, binnen kort, egter, door LODEWYK, geſlagen en vernietigd (*o*). Men moet ze dus met de Stellinger Friezen, die daar na bekend wierden, niet verwarren.

Bl. 60. r. 15. „ LOTHARIUS, — *op de vlugt gedreeven zynde.*" 't Was in deeze vlugt, dat Hy, die, te Aken, door zyne Broeders overvallen wierdt, den koninglyken, zig aldaar bevindenden, Schat, met zig ſleepte. Hier onder bevondt zig een ronde, zilveren, tafel, (*discus*) van uitermaate grootheid en ſchoonheid, op welke de, toen bekende, deelen der Waereld, benevens den loop der Starren en Planeten, ten kunſtigſte, waren ingeſneden; en die, veelligt, dezelve zal geweest zyn, van welke KAREL de Groote, by zynen ui-

(*n*) DU CANGE *Gloſſar. in voce* Stellingi.
(*o*) *Annal. Bertin. p.* 379. *in fol.*

uitersten wil, (*p*) spreekt, als, eigenlyk, uit drie ronden te samen gevoegd, en welke men ook, elders, schynt te bedoelen (*q*), wanneer 'er gewaagt wordt van een zilveren tafel, van drievormige gedaante, uit drie, zig vereenigende, Schilden bestaande, die, door LODEWYK den Vroomen, uit KAREL'S boedel, aangekogt wierdt. Dit onwaardeerbaar Pronkstuk, niet alleen een bewyz der smaak van die tyden, (waar in men meerder, op gouden en zilveren tafelen, soortgelyken afbeeldingen, b. v. van *Konstantinopolen* en *Rome*, blykens het Testament van KAREL den Grooten, plagt te graveeren) maar 't geen, thans, voor de Weetenschappen van oneindige waardy, en, denklyk, boven de Kaarten, die op naam van PTOLOMEUS, en anderen, uitgaan, zou te schatten zyn, wierdt toen, op den schendzieken last van LOTHARIUS, aan stukken gesneden, en den zynen, tot een soort van Soldy, uitgedeeld (*r*).

Bl. 61. (3) „ *Sommigen verstaan* hier, *door den* Ryn, *het* Vlie". Dat men *hier* dien Ryn-arm, welke, by Katwyk, in Zee liep, verstaan moet, vertrouw ik, elders, duidlyk getoond te hebben, (*s*) en 't gevoelen van WAGENAAR bevestigd.

Bl. 65. r. 20 „ *Men vindt aangetekend dat het Graafschap van Holland, in den jaare* agt honderd agtënveertig, *een begin genomen heeft.*"

(*p*) Vita C. M. l. c. p. 106. bv DU CHESNE.
(*q*) OPUS THEGANI *by* DU CHESNE. T. 2. f. 277.
(*r*) *Annal. Bertin ad annum* 842.
(*s*) *Verband. Maatsch. v. Vliss.* 30. D. bl. 260. Zie ook BONDAM. Gr. Charterb. 1. St. bl 38.

heeft." 't Is zo, en de Schryvers, warren hier omtrent geſtadig, byzonder die van het Bisdom Minden, by welken men ook het jaar 873 en 878 ontmoet (*t*).

Bl. 67. r. 11. „ LOTHARIUS — *gaf het bewind over* gansch *Friesland* zo ver het, door de Noormannen, beſtierd geweest was, *aan zyn tweeden Zoon*, LOTHARIUS." De Bertiniaanſche Jaarboeken zeggen wel, dat de Keizer *geheel* Friesland aan deezen zynen Zoon gaf, maar niet dat de *Noormannen*, over dit *gantſche* Gewest immer 't gebied voerden. Het tegendeel ſchynt elders te blyken; (*u*) en ik zou dus liever vermeenen, dat de Keizer Friesland, *tuſſchen Ryn en Schelde*, 't geen hem, by de verdeeling van 843, te Verdun, was afgeſtaan, aan zynen Zoon zal geſchonken hebben; mooglyk, zelfs, niet als een Leen, gelyk men de Noormannen begiftigde, maar als een ryks erfdeel.

Bl. 73. (7) „ *De redenen, welken eenige Geleerden bewoogen hebben om de Gift* (*van* Wasda) *tot het jaar* 968 *te verſchuiven, en* LOTHARIS *den* 11. *voor den Schenker te houden, kan men zien in de* Miscellan: Obſervat. *T.* 7. *p.* 2. *p.* 261." Inderdaad, de aldaar voorgebragte redenen, die ook, bevorens, grootendeels, door FURMERIUS en anderen aangemerkt waren (*v*), pleiten, ten ſterkſte, zo men DCCCCLXVIIII, in plaatz van DCCCCLXVIII, leze, voor dit laatſte

(*t*) Apud LEIBNITZ. *Script Rer. Brunsvic.* T. 2. p. 161. et MEIBOOM. *Rer. Germanic.* T. 1. p. 557.

(*u*) *Vaderl. Hiſt* 2. D. bl. 65.

(*v*) *Annal. Pbrit.* l. 8. *p.* 90.—95. vid. et ALTING *Notit. Germ. in f. p.* 2. *p.* 92 *et* 93.

ſte gevoelen, en tegen dat, 't welk de Gift aan Koning LODEWYK, Zoon van LODEWYK den Vroomen, toeſchreef, en door WAG. is gevolgd geworden. Ter overtuiging hier van kan het volgende ſtrekken. De Kancelier GEZO, die, in plaatz van den Aartsbisſchop OTHELRIK, het Stuk onderteekende, wordt in den tyd van LODEWYK, byzonder in 868, niet gevonden; en, integendeel, wierden die bedieningen, toen, door Anderen bekleed. Ook ſtrooken dit jaar 868, en het 15e. jaar (zoo als de oudſte leezing heeft) (w) van LODEWYKS regeering, mitsgaders de 12e. Indictie (tydmerken die, op 't einde van den Brief, voorkomen) geenzints met elkander: daar, midlerwyl, zig alles doet vinden, wanneer men het Charter brengt tot LOTHARIVS, welke naam, zeer gemaklyk, uit dien van LOTHOVICUS is kunnen verſchreeven, worden. 't Is immers bekend, dat de naam van EMMA, (op welkers verzoek de Gift wordt gezegd gedaan te zyn) even zeer door de Gemalin van LOTHARIUS, als door die van LODEWYK gedragen wierdt; dat ook, onder de regeering van eerstgemelden Vorst, welke van 12 November 954 tot Maart 987 duurde, een Hollandsch Graaf DIRK, (de tweede van dien naam) regeerde; dat toen OTHELRIK, Aartsbisſchop van Reims, zedert 962 tot 971, Opperkancelier was; in wiens afwezen GEZO meer Charteren blykt onderſchreven te hebben. En daar men, tellende van November 954 tot April 969, nederkomt in het 15e. jaar van het

(w) KLUIT l. c. T. 2. p. 1. p. 32.

het bewind van LOTHARIUS, en in de 12e. *Indictie*, en, men by dit alles, nog voegen kan, dat de ſtyl ook geheellyk van dien van LODEWYK verſchilt, (zo als de nauwkeurigſte Luiden in Duitschland mede bemerkt hebben) (*x*) en, in tegendeel, zeer met die van LOTHARIUS overeen komt, ſchynt men, immers zo lange het oorſpronglyke niet gevonden is, te mogen denken, dat, waarlyk, dit Charter tot LOTHARIUS moet te huiz gebragt worden, aan wien *Wasda*, ſchoon onder 't Ryksgebied van OTTO den Ien, eigenlyk, liggende, met meer of minder regt, kan behoord hebben (*y*). Kunnende, voor 't overige, in het jaartal *na Christus geboorte*, ligtelyk de talletter *C*, in het midden, en de *I*, achter aan, uit de verdere cyffers gevallen zyn. Een verandering, des te minder gevaarlyk, om dat, in allen gevalle, het jaar van 't Charter, al bleef men ook lezen 868, met dat der Indictie niet overeenſtemt, en 'er dus, altyd, een Schryffeil ſchuilt. Sommigen, dit laatſte erkennende, maar den naam van LODEWYK willende behouden, vermeenen, dat het jaartal *na Christus geboorte*, voor zeker in het oorſpronglyk Stuk niet is uitgedrukt geweest; nadien LODEWYK die telling, nimmer, zou gebruikt hebben, en men zig daarom zou dienen te bepaalen tot het jaar 849, als waar in regeerings jaar en *indictie* overeen koomen (*z*). Dan ik meene, dat, wat het eerſte betreffe, men zig vergist; na-

(*x*) HEUMAN *de re Diplom. T.* 2. *p.* 230. §. 15.
(*y*) KLUIT. l. c. T. 1. p. 2. p. 178.
(*z*) HUYDEC. op STOKE Ic. D. bl. 224.

nadien, hoe zeer ook de beroemde MABILLON dit dagt, anderen meer dan twintig Charteren van Koning LODEWYK hebben aangeteekend, in welken de jaartelling *na Christus geboorte*, gevonden wordt (*a*): terwyl, wat het laatſte aangaa, het wel waar is, dat, in 849 het 15e. jaar van LODEWYKS regeering, met dat der *Indictie* overeenkomt, maar, egter, die overeenkomst niet genoeg is, om het Charter tot dien tyd, te brengen; daar het, immers, hier niet genoeg is de regeerings jaaren van LODEWYK met de Indictie te doen ſtrooken, wanneer, dien onverminderd, alle de overige, bovengemelde, zwarigheden, onvereffend blyven.

Bl. 74. r. 16. „ *De gelegenheid van* Wasda, *is geheel onbekend.*" Daar, als WAG. wel zegt, *Walcheren* reeds lange te vooren bekend geweest was; daar *Wasda*, waar van men dan maakt *Meeren-Wasda*, (om het naar *Meere-Weda* te doen gelyken) door *Dordregt* te verklaaren, my zeer gedrongen toeſchynt, en niet minder, wanneer men 'er *Wasſenaar* door verſtaan wil (*b*); een afleiding die, mede, alleen rust op de naamſpeeling, en om dat het ook daar boschachtig was, (gelyk trouwens voorheen veele plaatzen hier te lande, die thans bebouwd en bewoond, of bevaaren worden,) denke ik, met voornaame Oudheid-kundigen, hier liefſt aan het Land van *Waes*; alwaar dus DIRK de II, tot wien ik meen dit Charter te behooren.

Graaf

(*a*) HEUMAN l. c. p. 199–216.
(*b*) MIERIS op den CLERK der lage Landen, bl. 29. (*c*)

Graaf was, en in welk Graafſchap, hy, thans, een boschagtige Landſtreek, van den zelven naam, in eigendom kreeg. 't Schynt, uit de vroegſte Vlaamſche Kronyken (*c*), zeker genoeg te blyken, dat DIRK, aan WIGMAN, Burg-Graave van Gend, zynen Schoonvader, overleden ten jaare 967, in dit Burggraafſchap, was opgevolgd, en dat daar aan ook 't land van Waes en de vier Ambagten onderſchikt waren.

Nopens den naam *Wasda* kan men nog aanmerken, dat, daar wy, zo aanſtonds, zagen, hoe het Charter, in welke deeze Gift voorkomt, hier en daar, by 't uitſchryven, bedorven is, het ook in diervoege wel met dit woord kan gelegen zyn, en de letter D ingeſlopen, (want men vindt elders, in de 9e. eeuw, *Waes* geſpeld door *Guaſa* d: i: *Waſa*, door de gewoone verandering van *W.* in *Gu*) of uit een onduidlyke lezing geboren. In de drie Handſchriften van STOKE, ſtaat deeze letter duidlyk genoeg; maar by MAERLANT, die *Waeſte* ſchynt te hebben (*d*), is het woord zo onduidlyk geſchreven, dat men 'er, byna even ligt, *Waesce* uit lezen zoude.

Bl. 76. r. 13. van ond. „ *Onder de plaatzen*, die tot LODEWYKS aandeel behooren, worden — opgeteld, *Utrecht* enz." Dat men, hier, door het Latynſche *Trajectum*, 't geen de oorſpronglyke tekst heeft, niet *Utrecht*, maar *Maastricht* verſtaan moet, verhoop ik, el-

(*c*) MEJERUS. *Annal. Flandr. ad annum* 967. *Chron. S.* BAVONIS *apud* LINDANUM. *in Teneramunda.* p. 85 et 86.
(*d*) Spieg. Hiſt. MS. 4 P. 1e. B. C. 46.

elders, genoegzaam te hebben aangetoond (*e*). Ook ſchynt het zeker, dat *Teisterband* en de *Betuwe* niet onder Friesland gerekend wierden, wyl zy hier, afzonderlyk van de twee deelen, die LODEWYK, thans, in dit gewest verkreeg, opgeteld worden.

Bl. 79. r. 16. „ ABDAGUS — *Koning.*" Ik denk de naam van *Rex* hier weder alleen voor *Gebieder* moet worden opgenomen: 't Frieſche *Graafſchap*, 't geen hem hier toegeſchreven wordt, bevestigt dit. Op gelyke wyze noemt men de *Graafſchappen*, die RORIK in Friesland bezeten hadt, (zie hier WAG. bl. 87.) elders (*f*) het *Ryk*, (*Regnum*) d: i: *'t gebied* der Friezen.

Bl. 81. r. 11. „ RAGINER, Hertog *van Hasbain en Henegouwen, en* RADBOUD, Heer *van Friesland.*" RAGINER voert den naam van *Hertog*, (*Dux*) by de, door WAG. bl. 81. (*o*) aangehaalde, Engelſche Schryvers, die *Radboud* noemen *Princeps* van Friesland; welk woord kan beteekenen, dat hy de Voornaamste, of een der voornaamste Heeren, en misſchien wel Hertog, van dat Landſchap was. Ondertusſchen zal ik, voór 't laatst, aantekenen, dat men, even als 't woord *Rex*, zo ook de woorden, *duces* en *principes*, niet altyd voor bepaaldelyke titels, tot Landſchappen betreklyk, moet opvatten. De Frankiſche, of onze, naast daar aanvolgende, Nederlandſche Schryvers en Charteren, kennen, voor zo verre my heugt, geen

(*e*) Verhandel. Maatſch. v. Vliſſ. 3 D. bl. 226—236.
(*f*) *Chron. de Hertmann. Gerlit ann.* 882. *apud* DU CHESNE T. 2. p. 5. 27.

geen *Hertogdom* van Hasbain of Henegouwen. In de Jaarboeken van METZ (*g*), wordt *Raginer* gezegt *Dux fidiſſimus*, doch zonder byvoeging van plaatz, ſchynende, daar, die woorden door *zeer getrouwen Krygsbevelhebber* te moeten worden overgezet, en hy een der *Graven* geweest te zyn van het Lotharingſche Ryk (*h*). 't Geen ook best ſtrookt met een oud Schryver, uit het Graaflyk geſlagt van Henegouwen, (*i*) die den Kleinzoon van *Raginer*, (even als deeze, den toenaam van *Langhals* draagende,) nog in de 10e. eeuw, *Graave* van Bergen (in Henegouwen) noemt. Op gelyke wyze moet men de woorden *Hertog* HENRIK, by WAG. (bl. 88. alhier) voorkoomende, zo ik meene, opvatten; nadien deeze, zeer in de Frankiſche Historie bekend, dezelfde ſchynt, die, elders, ook *Graaf* (*Comes*) gezegt wordt (*k*). Even als *Hertog* (*Dux*) BRUNO (alhier bl. 84. reg. 1.) een *Graaf* was (*l*).

Bl. 82. r. 17. „ *'t Is waarſchynlyk dat, met alle deeze onderneemingen*, meer dan een jaar *verloopen zal zyn.*" Men is, onder de oude en nieuwe Schryveren, nopens den juisten tyd der togten van ROLLO, zeer onëens (*m*). Ondertuſschen vindt men in de Frankiſche Geſchiedenisſen, dat de West-Friezen (*Freſones* oc-

(*g*) Ad. 898. *apud* DU CHESNE T. 3. f. 330.
(*h*) l. c. ad. 899.
(*i*) BALD. AVESN. *Chron. p. m.* 27. *L'art. de Verif. les Dates* f. 629. *et* 630.
(*k*) *Annal. Franc. ad annum* 866. 882—887.
(*l*) *Annal Fuld. ad annum* 880.
(*m*) Zie de plaatſen aangehaald *in Geſtis* Danor. *extra* Daniam T. P. 264. en 265. conf. *l'Art de v. l. d.* l. c. f. 679.

occidentales) ten jare 867, op de Noormannen een groote zege bevogten, en veel buits met zig gesleept hebben (*n*).

Bl. 83. r. 18. „ *Het Ryk van Koning* LODEWYK *werdt* – verdeeld." Die verdeeling wierdt, na gewoonte, wederzyds, bezworen. De Jaarboeken van *Fulda*, die met het Jaar 901 eindigen, verhaalen, dat de inhoud van dien eed, in de *Duitsche* taal geschreven, toen nog, op sommige plaatzen, in wezen was (*o*). 't Is wel denkelyk, ondertusschen, dat zy, in meer dan éene taal, zal geschied zyn. Zo vindt men, dat, by de Ryksverdeeling van 843, de Broeders LODEWYK en KAREL den Volke zwoeren, in de *Duitsche* en in de *Romansche* taal, zynde 't bedorven Latyn, 't geen men, toen, in West-Vrankryk sprak; waar op 't Volk weder, elk in zyn eigen taal, getrouwheid zwoer (*p*).

Bl. 84. r. Nota (9). „ *Men vermoedt, dat* Bajorzuna, Bergen op Zoom *geweest zy.*" Men leest, in den, by WAG. aangehaalden, Schryver, dat „ de Noormannen in *Gallie* „ stroopten, brandden, en, onder meer „ plaatzen en Kloosteren, ook *Bajorzuna*, „ alwaar een zeer groot deel *Friezen* „ woonde, aan de vlam op offerden (*q*)." Ik vinde, ondanks alle naspooringen, deeze plaatz el-

(*n*) *Annal. Fuld. ad annum* 876.

(*o*) *l. c. ad annum* 876. *Sacramenti textus*, Theutonica lingua *conscriptus*, *in nonnullis locis habetur.*"

(*p*) NITHARD. *Histor. L.* 3. *sub anno* 842. en de Verklaaring van dien in FREHERUS *Rer. German. T.* 1. *l.* 72 *seqq.*

(*q*) *Annal. Fuld. ad annum* 880. „ *Nordmanni* in Gallia, *prædas et incendia exercent, et, inter plurima loca et monasteria quæ depopulati sunt*, etiam Bajorzuna, *ubi maxima pars Frisonum habitabat, incendio consumarunt.*"

elders niet vermeld; maar men zoude, uit het aangehaalde, kunnen opmaaken, dat dit *Bajorzuna* niet in *Friesland*, of in *Lotharingen*, maar in *Gallie* lag; alwaar ook de *Bocaſſini* (*Saxers* van oorſprong) oudtyds bekend waren; welken de Noorman ROLLO, van wien hier telkens geſproken wordt, ten hoogſte beſchadigde, en *Baïeux*, hunne hoofdſtad, vernielde (*r*). Ik meen egter hier niets te mogen bepaalen. Doch, dat hier *Friezen* woonden, bewyst niet, dat deeze plaatze juist in de *Nederlanden* moet gezogt worden; op 't jaar 886 vindt men, dat het beste gedeelte der Stad *Mentz* ook door Friezen bewoond wierdt (*s*).

Bl. 85. r. 8. v. o. „Haslou, *of Elslo*, — *niet verre beneden* Maaſtricht." Dat men op deeze hoogte *Haslou*, ook *Haslon*, en *Aschloha* elders genoemd, zoeken moet, blykt, byzonder, ook daar uit, dat men, in de Jaarboeken van Metz, de Steden Luik, Maaſtricht, en Tongeren in deszelfs nabuurſchap ſtelt (*t*).

Bl. 87. r. 9. v. o. „*Provintie van Friesland.*" 't Spreekt van zelve, dat men dit in den tegenswoordigen zin niet moet verſtaan. Die naam betekent, in de middeleeuwſche ſchriften, eenvoudig, een landſchap van meer of minder uitgeſtrektheid, en wordt met het woord *pagus* (*pays*) en dat weder met *Comitatus*, en *Ducatus*, (*Graafſchap* en *Hertogdom*) verwiſſeld. Men leest, op 't jaar 846, dat de Deenſche Zeerovers, in Friesland val-

(*r*) Vid. *Gesta Dagob.* T. 1. p. 278.
(*s*) *Annal. Fuld. Lambec.*, *ad annum* 886. „ *Optima pars* Moguntiæ *Civitatis*, *ubi* Friſiones *habitabant.*"
(*t*) *Annal. Metenſes.* ad annum 881.

vallende, *Provincien* en Kerken verbrandden (*u*); en, in zeker geschrift van Keizer OTTO, aan de Kerk van Utrecht, ten jaare 949. (*v*), wordt gesproken van *Provintien*, beneden Wyk te Duurstede, aan Zee. Ook wordt de Betuwe *Provintie* genaamd (*w*). Ondertusschen schoon hier van de goederen, die RORIK bezeten hadt, en welken zyn Neef GODEFRID thans kreeg, gesproken wordt als onderscheiden, van de *Provintie* van *Friesland*, welke GODEFRID met GISLA, dogter van LOTHARIUS, ten huwelyk ontvong, zoude ik vermeenen kunnen, dat, waarlyk, die Friesche Provintie en de voormalige bezittingen van RORIK van den anderen niet onderscheiden geweest zyn. Niet zo zeer, om dat de Schryvers dit alles op één jaar plaatzen, dan wel, om dat ik, tot nog toe, by een en denzelfden Schryver, geen gewag vinde van beiden die giften; terwyl, in tegendeel, zy, die van de gift der bezittingen van RORIK spreken, de Bruidsgave van Friesland niet aanroeren, en zy, die van de Bruidsgave verhaalen, een diep stilzwygen houden nopens de goederen, die RORIK, wel eer, bezat (*x*).

Bl. 88. r. 11. van ond. „ Doesburg *aan den Yssel*, *of* Duisburg *aan den Ryn*, want dit is twyffelagtig." Men heeft deezen twyffel, na WAG. schryven, merkelyk weggenomen,

(*u*) *Chron. de Northm. Gestis.* l. c. f. 525.
(*v*) HEDA l. c. p. 85.
(*w*) *Annal Met. en* Regino *ad annum* 885.
(*x*) Zie de Schryvers by WAG. hier aangehaald, en *Chron. de Norm. Gestis*, ad annum 882.

men, en doen zien, dat men hier lieſt Doesburg te verſtaan hebbe (*y*).

Bl. 90. r. 11. van ond. „ *Zekere zyne Benden.*" In 't Latyn ſtaat *Satellites*, welk woord WAG. (bl. 84. r. 5. en 17.) door *Lyftrauwanten* overzet. Ik verſtaa 'er door *Overſten* zyner benden; voornaame Leenmannen, die weder hunne minderen onder zig hadden. Men leest duidlyk, van *Satellites* met *hunne Mannen*, op een plaatz hier onder aangehaald, alwaar 'er de beroemde DU CANGE (*z*), Hoofdmannen der lyfwacht *(Capitaines des Guardes)* door verſtont. Onze Graaf DIRK de Derde van Holland, wordt, als een voornaam Leenman van den Biſchop van Utrecht, deezes *Satelles* genoemd (*a*). Men zal, denk ik, niet dwaalen, met waarſchynlyk te houden, dat deeze *Satellites* de byeenkomst bywoonden, in welken men leest (bl. 91.) dat de Noorman GODEFRID wierdt omgebragt. Zy moeten, meen ik, van de overige Oorlogslieden, onderſcheiden worden, die, by dat toeval, in de Betuwe, op een gegeven teken, uit hunne ſchuilplaatz, opſtooven.

Bl. 90. r. 5. van ond. „ HERISPICH." ALTING oordeelde, myne meenings, zeer wel, met dit door *Spyk*, in de Betuwe gelegen, te verklaaren (*b*).

Bl.

(*y*) DE RHOER *over* Doreſtadum. *in Verhandel. der Maatſch. van Vliſſ.* 5. D. bl. 360 *en volgg.*

(*z*) *Annal. Fuld. ad annum* 880. Satellites *cum ſuis* Homi. nibus: en DU CANGE, *in voce* Satelles.

(*a*) DITMAR, *Chron. apud* LEIBNITZ *Rer. Brunsvic.* T. I. f. 405.

(*b*) *Notit. Germ. inſer. in voce* Herispich.

Bl. 90. r. 2. v. o. „ *De Onderhandeling — wierdt 's anderen daags hervat.*" By 't eindigen der byeenkomst, op den eerſten dag, was HENRIK, met Biſchop WILLEBERT, des avonds, weder gekeerd naar zekeren intrek buiten de Betuwe; alwaar WILLEBERT, midlerwyl, GISLA, GODEFRIDS Gemalin, die haren Gemaal verzelde, tegen den volgenden dag by zig genoodigd en buiten de Betuwe gelokt hadt; kwanswyz, om met haar, (die een Staatkundige Vrouw was,) mede over den Vrede te handelen, doch, in der daad, op dat haar bywezen niet hinderlyk zyn mogte, aan den verraderlyken toeleg, die HENRIK, op dienzelven dag, jegens GODEFRID, beſlooten hadt uit te voeren (*c*). Ik teken dit te meerder aan, ten einde men zig niet van 't ſpoor der waarheid laate leiden, door de ingevoegde Prentverbeelding; in welke en veele anderen alhier, om dit eens voor altyd te zeggen, de hand van den Graveerder meerder, dan eene juiste navolging der Geſchiedenis, te pryzen is. De Biſchop wordt aldaar (immers ik weet niet, aan welken anderen Geestelyken men hier denken zoude) als tegenwoordig vertoont; en de moord zelve afgeſchetst, als voorgevallen in een ſoort van open-Gallery, in welke ſlegts GODEFRID, HENRIK, en de, in den tekst vermelde, Graaf EVERARD, by den anderen ſtonden; daar men, volgens de leiding der geſchiedenisſen, zig, veel eêr, verbeelden moet, dat dit alles in een Tent, of ander

(*c*) Regino ad annum. 885.

ander beſlooten Vertrek, zal zyn gebeurd, binnen het welk de Noorman GODEFRID, (een Heer van de eerſte geboorte en rykdom; want die Noordſche Vorſten waren, hier te lande, deels door rooven, deels door giften, Bezitters van zeer veel ſchatten en goederen geworden) zo wel als de Graaven HENRIK en EVERARD, elk verzeld van eenigen hunner voornaamſte Krygsoverſten, zig zullen bevonden hebben. Een gelyktydig Schryver getuigt, (*d*) dat HENRIK, vooraf, den Graave EVERARD hadt aangezet, om, *in het midden der Vergadering opryzende*, wraak te roepen, over het hem aangedaane ongelyk; 't geen geſchied zynde, en GODEFRID bits antwoordende, deeze laatſte, terſtond, door EVERARD, met ontblooten zwaarde, zodanig was in 't hoofd getroffen, dat hy ter aarde viel, en, eer de zynen hem konden opregten, door de Officieren (*Satellites*) van HENRIK, wierdt doorſtoken en afgemaakt. Deeze laatſten zullen, toen, op het byzynde gevolg van GODEFRID zyn aangevallen; terwyl het afmaaken der overige, in de Betuwe zig bevindende, Noormannen, door 't verdere, nu voor den dag komende, Krygsvolk van HENRIK, zal geſchied zyn.

Bl. 92. na r. 18. „ 't Verdient hier aan-

ge-

(*d*) Regino l. c. „*Perſuadet* (HENRICUS) — *Eberhardo, ut, de injuſtitia, quam patiebatur*, in medio adſurgens ſe, *proclamaret; et cum, a ferocis et Barbara gentis homine, durius et contumeliuſ verbum ſibi eſſet prolatum, abique mora, evaginato gladio, eum ſummo auuſu, in capite percutit, antequam a terra* elevari poſſet. *Quid plura, ab Eberhardo primo perçuſſus, et* Satellitibus HENRICI Confoſſus, GODEFRIDUS *moritur, omnesque Nortmanni, qui in Batua reperti ſunt, trucidantur.*

getekend, dat, in de maanden *Mey*, *Juny* en *July* van den jaare 886, een onophoudelyke regen viel, die alle menſchelyke geheugenis te boven ging, den Ryn, van zynen oorſprong tot aan Zee, buiten de boorden joeg, en alle veldvrugten bedorf (*e*)."

Bl. 92. reg. 4. van ond. „ Hamelant, *zynde van ouds een gedeelte van de* Veluwe." Dat *Hamelant* niet in de *Veluwe*, maar aan den regterboord des Gelderſchen Yſſels moet gezogt worden, is onlangs, zeer geleerdelyk, betoogd (*f*).

Bl. 93. r. 5. „ GEROLF, *ſchynt, ſedert, diep in de gunſt der* Keizeren *geſtaan te hebben*." De reden is niet ver te zoeken, als men, met voorhaame Uitleggers, aanmerkt, dat hy Graaf van Teiſterbant was; een Volk, 't geen (WAG. bl. 92.) zig onlangs, zo dapper tegen de Noormannen geweerd hadt.

Bl. 93. (1). Suithardeshage, *en de meeste andere plaatſen, in dezen Giftbrief vermeld, zyn, door den tyd, zo merkelyk van naam veranderd, dat de waare gelegenheid derzelven thans bezwaarlyk kan aangeweezen worden.*" 't Is zo, en ik durve hier, mede, niets zeker bepaalen. De Karmeliet van Leiden houdt *Zuterdeshaga*, zo als 't by hem heet, voor *Hillegommerbeek*; terwyl, in opzigt van *Bodekenlo*, ſommigen om *Boekel*, digt by Alkmaar, gedagt hebben (*g*).

Bl. 95. r. 4. „ *Uit eenen zyner Brieven, des*

(*e*) *Annal. Fuld.* Lambec. *ad annum* 886.
(*f*) BONDAM *Geld. Ch.* 6. bl. 117. FALCKE *Trad. Corbej.* p. 418.
(*g*) *Annal.* Egmund. *C.* 6. *p.* 6. *Hiſt. Crit. Holl. T.* 2. *p.* 4. *p.* 6. *ſeqq.*

des jaars agt honderd en negentig." Het dunkt my uitgemaakt, dat deeze brief tot het jaar *agt honderd zes en negentig*, moet gebragt worden (*h*).

Bl. 95. r. 16. „ *Onze Kronyken — verwarren hem* (GEROLF) *met eenen veel* ouder' GEROLF, *die, in den jaare agt honderd zeven en dertig, gesneuveld is.*" Ervaren Oudheidkundigen houden den *laatsten* voor den Vader van GEROLF, over wien WAG. hier spreekt; vermeenende, dat hy het was, die, door LODEWYK den Vroomen, in den jaare agt honderd negen en dertig, met verscheiden goederen in 't Hertogdom Friesland, en de landstreek (*Pagus*) Westergo beschonken wierdt, en, sedert munnik geworden, eerst in agt honderd zes en zeventig, in de Abdy van Corbei, overleedt (*i*).

Bl. 96. r. 9. „ *Zynen* (d. i. GEROLFS) oudsten *Zoon*, DIRK, — *den* jongsten, — WALGER." Daar men de gift van Wasda op agt honderd agt en zestig, en die der Kerke van Egmond op agt honderd drie en zestig, in onze Kronyken, stelt, en beiden die giften ten behoeve van eenen Graaf DIRK gegeven waren, volgde hier uit, dat, aan dien DIRK, van wien de Egmondsche geschriften meest gewaagden, om dat zy tot hem, als hunnen Begunstiger, de naauwste betrekking hadden, een' hoogen ouderdom moest worden toegeschreven; maar deeze grond, gelyk wy ten opzigte van *Wasda* reeds zagen, en nopens de Egmonder Kerke na-

(*h*) BONDAM. l. c. bl. 45.
(*i*) FALCKE l. c. f. 291. 292. 297. (P) 445. 446. 454. *seqq.* in *Litt. Critic. Hol.* (*k*) T. 2. p. 1. p. 2.

nader zien zullen, niet vast ſtaande, en, in tegendeel, die giften tot de *tiende* eeuw, behoorende, zoude het, zo als ſommigen vermoeden, zeer wel kunnen zyn, dat WALGER, en niet DIRK de *oudſte* van GEROLFS zoonen geweest zy; de zaak is ondertuſſchen bedenklyk. 't Is waar, WALGER komt, reeds in 898, (bl. 95. by WAG.) en voorts in 914, te voren, in welk jaar hy gezegd wordt 's Keizers Bloedverwant, en ten Keizerlyken Hove in groot aanzien geweest te zyn, terwyl DIRK, myns wetens, voor den jare 916 niet bekend is: maar, in dat laatſte jaar, en wel in zekeren Giftbrief ten behoeve van den Abt van Prume, ontmoet men, onder de Vorſten van het Ryk, *Graaf* DIRK en *Graaf* WALGER. Zo deezen, gelyk men gewoonlyk denkt, onze Gebroeders zyn, zou men, uit de rangſchikking der naamen, DIRK voor den *Eerstgeboornen* aanzien (*k*).

Bl. 101. r. 9. „ *Sommigen hebben gegist, dat hy* (ODOKAR) *dezelfde geweest is, die onze Kronykſchryvers* DIRK *den* eerſten, Graave van Holland, *genoemd hebben.*" Ik twyfel zeer, of, ooit, in oude en egte geſchriften, deeze naamen met den anderen verwisſeld zyn. ODOKAR, die elders ODACER heet (*l*), is, denk ik, dezelfde naam, als OÄCER. of ODOÃCER, met welken een Saxiſch Vorst, reeds by GREGORIUS VAN TOURS, (*m*) voorkomt. De Vlamingen noemen

(*k*) *Chronicon Egmund. ad annum.* 914. (72.) MART. et DUR. *Vett. Scriptor. Monum. T.* 1. *p.* 271.
(*l*) *Annal. Metenſ. ad annum.* 898.
(*m*) *Rer. Francic. Lib.* 2. *Cap.* 18.

men hunnen derden Foreſtier, die in de negende eeuw ſtierf, mede ODOACER; (*n*) 't geen MAERLANT door AUDACRE vertaalt (*o*).

Bl. 101. r. 8. van ond. „ *Sommigen —— vermoeden dat* Durfos *dezelfde Vesting geweest is, die, in laater' tyd, den naam van* Dordrecht *gekreegen heeft.*" REGINO, een Schryver der negende eeuw, noemt *Durfos* een allerveiligſte plaatz, niet gemaklyk te winnen, uit hoofde der moerasſchen en veelvuldige uitſtortingen, die de Rivier de *Maze* aldaar maakte (*p*). Maar ook elders, aan de Maze, by voorbeeld, in dat deel van Friesland, 't geen men gezien heeft aan GODEFRID den Noorman te zyn afgeſtaan, met naame de Betuwe, waren verſcheiden plaatzen, ontoegankelyk, door de onnoemelyke afloopen van verſchillende wateren, en ondoordringbare moerasſchen (*q*). STRUVIUS meent, in zyne aanmerkingen op REGINO, dat *Durfos*, beteekene *Durbuy*, een bekende plaatz in het Luxemburgiſche, daar ook de Maze loopt. Hoe het zy, ik zie zo min reden om *Durfos* op *Dordrecht*, als ODOACER op Graave DIRK t'huiz te brengen; en onze Graa-

(*n*) MEJERUS *l. c.* p. 11 & vſo.

(*o*) *Spieg. Hiſt. MS.* 4. P. 1 B. C. 37. waar uit men het *Andracus* in de *Synopſ. Hiſt. Flandr.* C. 1. verbeteren kan.

(*p*) *Ad annum* 898. f. 97. *edit* STRUVII. „ *Inquemdam tutiſſimum locum, qui* Durfos *dicitur, intrat, ibique ſe communivit. — Rex — Caſtrum expugnare conatus eſt, ſed minime prævaluit, propter* paludes & multiplices refuſiones, *quas*, in prædicto loco, Moſa *fluvius facit.*" Conf. *Annal. Saxo apud* Eccard. *Corpus Hiſt. Med. ævi. T.* 1. *p.* 233.

(*q*) REGINO. l. c. *ad annum.* 885. f. 85.

Graaven ſchynen, eerst in 't begin der *elfde* eeuw, den voet in, het zedert genaamde, *Zuid-Holland* gekregen te hebben, door 't opwerpen van een ſterkte in de moerasſige bosſchen der Merewede (*r*). Ook vinde ik, by een Schryver der tiende eeuw (*s*), dat, in den jaare 928, Koning HENRIK, toen meester van Lotharingen, den Ryn overſtak, en het ſlot *Durofostum*, gelegen by de *Maze*, en toebehoorende aan zekeren Graave BOSO, belegerde, waar op deeze zig, nevens RAGINER, (den opvolger, meen ik, van den genen, die hier by WAG. vermeld wordt,) en eenige Lotharingers, met de Koning verzoende. Dit ſlot, 't geen ik geen reden heb te vermoeden, een ander, dan het by WAG. voorkomende *Durfos*, geweest te zullen zyn, wierdt, ſedert, door eenen Graave HERIBERT, op BOSO, (aan wien het door den Koning weder ter leen kan afgeſtaan zyn,) gewonnen. In dit alles wordt van onzen DIRK. niet gewaagd, en *hy* ſchynt dus tot alle deeze zaaken, en tot het ſlot *Darfos*, geen byzondere betrekking gehadt te hebben.

Bl. 106. r. 10. van ond. „ *Verſcheiden Schryvers getuigen, dat* Lotharingen, *by 't* BONS *verbond, door* KAREL, *aan* HENRIK, *werdt afgeſtaan.*" Men oordeelt met reden, dat, by dit Verbond, Koning KAREL maar van een *gedeelte* van Lotharingen afſtand gedaan heeft, en eerst in 925 (926), van het twede deel; waar door dus gemaklyker bevat wordt, op

(*r*) BALDERIC. Noviom. *Chron. Camerac.* l. 3. C. 19. p. 292.
(*s*) FRODOARD. by DU CHESNE, l. c. T. p. 599.

op wat grond, KAREL, nog in dien tusschentyd, bewind in Lotharingen gevoerd, en aldaar, in 922, onzen Graave DIRK kan begiftigd hebben. 't Is te bejammeren, dat geen deezer twee, zo merkwaardige, Verbonden meerder overig zyn, en men zig moet vergenoegen met een beschryving van den eed, en plegtige byeenkomst, die, by gelegenheid van den eersten afstand, tusschen de twee Vorsten, plaatz hadden (t).

Bl. 108. r. 17. „ *Waarschynlyk is het — dat men 'er* Fortrape *of* Voirtrappen *in* Zuidbeveland *voor houden moet.*" Die waarschynlykheid wordt minder, wanneer men elders geen spoor vindt, dat, in deeze eeuw, onze Graaven goederen in *Zeeland* gehad zouden hebben: waar om ik ook, met sommigen, hier niet om *Kadzand* denken zoude. De juiste ligging van Fortrape is my onbekend.

Bl. 108. r. 8. van ond. (Het) „ *blykt dat Koning* KAREL, *naar alle waarschynlykheid, Koning* KAREL *de* Eenvoudige, *op 't verzoek van Graave* HAGANO, *in 't jaar* negen honderd twee en twintig, *te* Bladelle, *een dorp in het* Kwartier van Kempeland, *Meijerye van 'sHertogenbasch, — Graave* DIRK *het erfgebied opdroeg.*" De bewyzen, door WAG. by gebragt, ten betooge, dat het erfgebied over de Egmondsche Kerk, met haar toebehooren, geschonken is door KAREL *den Eenvoudigen*, op 15 *Juny* van den jaare *negen honderd twee en twintig*, voldingen, zo 't my toeschynt, my zeker dit gevoelen; te meer, daar anderen reeds

(t) BONDAM. l. c. p. 50–54.

reeds hebben aangemerkt, (*u*) dat de woorden, by den aanhef van dit Charter voorkoomende, dezelfde zyn, die men gewoon is, in de brieven van *deezen* KAREL, geenzints in die van KAREL den *Kaalen*, te vinden; dat ook HAGANO, (hier als Schryver vermeld, en die een ander is, dan Graaf HAGANO, op wiens verzoek de gift geſchiedde) mede, als zodanig, in andere brieven van de eerstgemelden Vorst voorkomt. (*Hiſtor. Crit. Holl. T.* 2. p. 1. p. 17. (6).) Uit al het welke volgt, dat het jaar DCCCLXIII, door een later hand, in een der affchriften, (want het oorſpronglyke is niet bekend) zal gegleeden zyn; te meer, daar KAREL de eenvoudige, zo ver men weet, de geboorte jaaren van den Heiland niet gewoon was, in zyne giften, te voegen.

't Heeft egter ſommigen toegeſchenen, dat deeze gift, door KAREL den *eenvoudigen*, met geen mooglykheid, ten bovengemelden *tyde*, en *plaatze*, is kunnen gegeven worden; byzonder, wyl KAREL, in het jaar 922, den ganſchen Winter, in de Vasten, voor en na Paasch, ja zelfs de *geheele* maand *Juny*, onder de *wapenen* geweest zynde, en zulks *altyd* in *Vrankryk*, omtrend *Reims* en *Laön*, of, *over de Maze*, *in Lotteringen*, het niet te gelooven is, dat hy, in dien allerbenauwſten ſtaat, met zynen HAGANO, op den 15 *Juny*, een *ſpeelreisje*, (gelyk men het genoemd heeft) zoude gedaan hebben naar *Bladelle*; welke leezing men ook verwerpt, natuurlyker

(*u*) MISCELLAN. Obſervatt. Vol. 4. T. 1. p. 265. *ſeqq.*

ker agtende te denken aan „ *Bladoldi villa*, in 't Land van *Beauvais* (*v*)."

Dat KAREL de *eenvoudige*, den ganſchen winter van 922, tot in *Juny* toe, geſtadig onder de wapenen, in *Vrankryk*, of *Lotharingen*, (in welk laatst Gewest hy veel Begunſtigers hadt,) heeft doorgebragt, moet men, als eene, door gelyktydige Schryveren, bevestigde waarheid, toeſtaan (*w*); dat hy ook *in Juny zelve* onder de wapenen geweest zy, blykt, by die zelve Schryvers; maar ik kan, behoudens beter oordeel, niet zien, dat dit alles hem, volſtrektelyk, beletten moest, zig, nog in die zelfde maand *Juny*, en wel op den *vyftiende* dier maand, te *Bladelle* in Kempenland, (mede tot Lotharingen behoorende,) te kunnen bevinden; te minder, daar dit, niet ter bejaaging van vermaak, maar, juist, ter verbeetering zyner, zo zeer benauwde, omſtandigheden kan geſchied zyn. FRODOARD, op wien men zig, als op een gelyktydig Schryver, met reden beroept, leert, hoofdzaaklyk, met opzigt tot de *maand Juny*, (daar 't hier op aan komt,) dat KAREL de *eenvoudige*, na zig, drie agter een volgende dagen, omtrend de Stad *Reims*, gelegerd te hebben, alleenlyk op Zondag van Pinkſteren, (die, in 922, op den *negenden Juny* inviel,) met die van de Stad in gevegt raakte; dat, *als toen*, eenigen der Lotharingers van KAREL'S zyde geſneuveld, en veelen gekwetst zynde, de *nagt* dit gevegt eindigde; KAREL, *op de tyding*, dat de Benden van ROBERT, Her-

(*v*) HUYBERT. op STOKE I *D. bl.* 215. 217. 218.
(*w*) FRODOARDI *Chron. A. B.* apud DU CHESNE, T. 2. p. 592.

Hertog der Franken, zyn' tegenparty, de Stad *Laön*, en de, zig aldaar bevindende, ſchatten van zynen Gunſteling HAGANO, (in onzen brief vermeld) hadden vermeesterd, en een der Broederen van dezen gevangen, met zynen HAGANO *derwaarts* trok, verzeld van eenige Lotharingers, terwyl de overigen dier Natie naar huiz keerden; dat, het binnen trekken in *Laon* hem geweigerd zynde, hy zig nederſloeg aan de Rivier de *Serre*, naby *Crecy* (*x*), en ROBERT, niet ver van daar, aan de Rivier de *Ale*, in 't Lyonneſche (*y*); doch dat (zo als wy reeds zagen,) KAREL benden daaglyks af-, en die van ROBBERT toeneemende, de Koning zig, *heimelyk*, uit het leger begaf, en, met HAGANO, over de Maze, dat is, *naar Lotharingen, vluchtte.* Waar op de Franken ROBERT tot Koning koozen, die, op den 30 Juny 922., gekroond wierdt.

Als men nu overweegt, hoe de aart der zaake vermoedelyk maakt, dat KAREL, aangezet door zynen Gunſteling HAGANO, (aan wiens belangens, hy gewoon was ook zyne eigene te onderſchikken, en wiens vermogen ten Hove, boven 's Lands Grooten, hem meest deezen oorlog berokkend hadt,) (*z*) zig, *terſtond* na de nederlaag van den 9 Juny, van Reims naar Laön, ſlegts *twaalf* mylen (*lieues*) van een gelegen, zal begeven hebben, en wyders, *zoo dra* hy, te *Laön*, de poorten voor zig geſloten vondt, en dus hier niets verrigten kon-

(*x*) VALERIUS *Nolit. Galliaſ. voce* Sara.
(*y*) l. c. *Voce* Alca.
(*z*) FRODOARD. l. c. f. 590. l. *Contad. Ufferg.*

konde, ook, *wederom ſpoedig*, van deeze, voor hem, en zyne weinige manſchap, onveilige plaatz, zal zyn doorgetrokken, tot by *Crecy, ſur Serre*, 't geen maar *drie* mylen verder is, zie ik niet, waarom de Frankiſche Vorst, met zyne kleine Magt, zig niet, ten minste binnen *twee* dagen, en dus uiterlyk op den *elfden* Juny, aan de laatst gezegde plaatz, zou hebben kunnen bevinden; en als men hier by voegt, dat ROBERT hem, midlerwyl, met een grooter Leger, op de hielen volgde, wordt het, immers, zeer denklyk, dat Koning KAREL, in deeze beklemde omſtandigheid, niet lange zal vertraagd hebben, zig te bedienen van de gelegenheid, die hem zyne, veelligt daar toe opzettelyk gekozene, Legerplaatz aanboodt, om, door een heimelyke vlugt, zig over de Maze, en naar Lotheringen te begeven; een vlugt, die, zonder twyffel, op de *gezwindſte* wyze voortgezet, den Vorst, gejaagd door zyn lot, en de vreeze voor een navolgend' Vyand, zeer mooglyk, tuſschen den *elfden*, of *twaalfden*, en den *vyftienden* Juny, in 't beste jaargety, van omtrend *Crecy ſur Serre*, tot *Bladelle* in *Kempeland*, kan gebragt hebben. Behoevende men thans niet angstvallig te onderzoeken, om wat reden hy juist deeze plaatz kooz; daar, het zy hy hier korter of langer verbleef, dit buiten geſchil is, dat zy in *Lotharingen* was gelegen; dat *Lotharingen* ſteeds KAREL'S groote toevlugt was; dat hy zig, hier, verre van zyne Vyanden, digt by zyne Vrienden kan geagt hebben; waar onder ook onze Graave DIRK; zeer mooglyk dezelfde, die,

aan

aan 's Konings kant, by het verdrag te *Bon* tegenwoordig geweest was; en dien hy, thans, naar de gewoonte der *Frankiſche* Koningen (*a*), door giften aan zig verpligten wilde (*b*).

Dat wyders hier, door *Bladelle*, *Bladoldi Villa*, in 't Land van *Beauvais* zoude bedoeld worden, is my te minder waarſchynlyk, nadien, niet alleen, deeze Oorlog buiten die ſtreeken, voor zo ver my bewust is, gevoerd wierdt, maar KAREL ook, om 't Land van *Beauvais* te bereiken, niet over de Maze hadt moeten trekken, maar zig, in tegendeel, te rug, en naar den kant dier plaatzen, welken in s' Vyands magt waren, met naame *Laön*, hadt moeten begeven; 't geen, en tegen den aart der zaaken, en tegen 't verhaal des geſchiedenisſen loopt: die ons, verder, duidelyk leeren, dat, de kroon op 't hoofd van ROBERT geplaatst zynde, deez zynen Zoon HUGO, met eenige Franken, naar *Lotharingen* zondt, om KAREL, die hier nieuwe kragten moet gekregen hebben, te doen opbreeken van voor het Kasteel *Capremont* (d: i. *Chievremont*, thans een vervallen plaatz, in 't Luikſche,

(*a*) BONDAM. l. c.

(*b*) By a LEIDIS *Chron. lib.* 6. c. 7 p. 96. en andere, meest jongere, Schryvers, wordt HAGANO Oom gezegd van onze Graven DIRK en WALGER. Doch, om niet te gewaagen van het fabelagtig daarbygevoegde; dat deeze HAGANO een *Trojaan* was (tot welk geſlagt men den onzen trouwens ook brengen wilde) ſtrookt dit niet met de geringe geboorte, die gelyktydige ſchryvers hem toekennen; *vid* FRODOARD. *l. c.* p. 590. c. & CONR. USPERG. l. c.; daar men, in tegendeel, WALGER, en dus ook zyn' Broeder, DIRK, in oude ſtukken, als een Bloedverwant des Keizers, vermeld vindt. *Chron. Gemmi. ad annum.* 914. Heda *l. c.* p. 59.

ſche, by *Bouvigne*) (*c*) alwaar hy, te dien tyde, GISLEBERT, Hertoge van *Lotharingen*, die tot ROBERTS party was overgegaan, belegerde. Dan, uit welk beleg weder geenzints volgt, dat Koning KAREL, in de maand *Juny*, en ſedert zyne vlugt, zig niet in *Kempeland* hadt kunnen bevinden; nadien HUGO, eerst *na* ROBERTS Krooning, die op 30 *Juny* was geſchied, dit ontzet ondernam, en dus, ten vroegſte, in de maand *July*; waarom ook van de belegering van dit Slot, door Koning KAREL, niet gewaagd wordt, dan, na reeds van die Krooning, en het overlyden van HERIVEUS, Aartsbisſchop van *Reims*, op den 2 *July* (*d*), geſproken was. Weshalven men geen reden heeft te veronderſtellen, dat KAREL, by zyne vlugt, en toen hy nog van manſchap ontbloot was, *terſtond*, voor *Capremont* zou zyn gevallen, zonder zig bevorens elders opgehouden te hebben.

Dat men, voor 't overige, niet alleen zedert één of twee, maar reeds voor vyf eeuwen, dit *Bladelle*, als in *Kempenland* gelegen, beſchouwd hebbe, blykt my, uit een onuitgegeven plaatz van MAERLANT (*e*), alwaar men dien brief, over welke ik hier ſpreke, wel, in 't algemeen, met dezelve woorden, als by STOKE, ſchoon in 't begin wat bedorven,

(*c*) Staat der Nederl. X. d. bl. 125. [Het komt elders onder den naam van *Kievermond* voor. Annal. Saxo apud ECCARD. *Corp. med. ævi.* p. 268 & 269. *vid.* & WALESIUS. *notit. Gall.*, *voce*, Capræmons.

(*d*) FRODOARD l. c. p. 592 B.

(*e*) *l. c. MS.* 4 P. 1. B. C. 45

ven, ontmoet (klaar bewyz, dat zy den anderen, of elk van hun eenen vroegeren uitgeſchreven hebben) doch, met die verandering op het einde, dat, daar men, in STOKE'S *Handſchrift* A, aldus leest:

„ *Tote* Bladele *tere Stede*,
„ *dat een* dorp *es ende ſo heet*

en in de twee anderen,

„ *Tote* Bladele *tere Stede*,
„ *dats een* dorp, *dat ſoe* (*ſo*) *heet*

by MAERLANT gevonden wordt,

„ *Tote* Bladele *in die Stede*,
„ *Een* Dorp *dat* vp de Kempene *ſtaet*.

Bl. 114. r. 11. van ond. „ Zeker Latynſche Kronykſchryver *verhaalt*, *dat* DIRK de eerſte, *Graaf van Holland*, *in het* vierde jaar *der Regeeringe van* Koning HENRIK, *dat is*, *in het jaar* negenhonderd drie en twintig, overleeden *zou zyn*" 'T is zo: maar die ſchryver, omtrend het midden der vyftiende eeuw geleefd hebbende, haalt (zo als ook onze naauwkeurige WAG., in de onderſtaande noot, aanmerkt) de Kronyk aan van SIGEBERT VAN GEMBLOURS, in wiens gedrukte uitgaven het niet te vinden is; gelyk anderen reeds hebben aangemerkt (*f*). Of het in eenig handſchrift van dien laatſten Schryver voorkomt, is my onbekend. Onze oudſte en beſte Kronyken

(*f*) JUNGIUS. l. c. p. 89.

ken zwygen van den tyd zynes doods, en MAERLANT zegt alleen

„ *Van hem en ſaghic nie,*
„ *Hoe lange hi was in den liue.* (in het leeven)

Bl. 117. r. 9. „Omtrend deezen tyd — *drongen zy* (de Hunnen *of* Hungaaren) *door*, tot in Friesland, *alles vernielende*" enz. De *Hunnen*, blykens de oudſte Schryveren, ontrustten thans de Zeekust van *Gallie* en *Duitschland*, aan geene zyde van den *Ryn* (*g*); maar, dat zy tot in *Friesland* zouden gekoomen zyn, is my nimmer gebleeken. By MUTIUS, een' jonger' ſchryver, hier aangehaald, vinde ik alleen, dat, na 't verſlaan der *Hunnen*, (die byzonder in *Saxen* en *Thuringen* gedrongen waren) door Keizer HENRIK, de *Noormannen* en *Deenen*, in *Friesland*, te Water en te Lande, vielen, maar, door dien Vorst, mede verjaagd wierden: 't geen hetzelfde geval ſchynt, van het welke WAG., op de, hier volgende, bladz. van zyn werk, ten jaare 934 gewaagd, en het welk anderen op 935 brengen (*h*).

Indien dan niet blyken mogte, dat de *Hunnen* in *Friesland* gevallen zyn, zullen ook de overblyfzels der, hier vermelde, twee Schanſen op de *Veluwe*, van deeze Volkeren geen naam ontleend hebben. Men dagt onlangs, en, mooglyk, met meerder grond, dat, in het oude Bosch

(*g*) REGINO *ab anno* 924 *usque ad* 936.
(*b*) *Conf: apud* Struv. *Corp. histor.* fol. 227. (86)

Bosch *Uunnilo*, het geen, onder andere plaatzen op de *Veluwe*, reeds in een giftbrief van den Jaare negen honderd vyf en vyftig voorkomt, en 't welk men meent, niet verre van den, in den tekst genoemden, Uddelermeer te hebben gelegen, de naams oorsprong van de, zo gezegde, *Hunnenschanſen* te zoeken zy (*i*): dit woord *Hunnen*, trouwens, hadt ook andere betekenisſen, gelyk men weet; en *Hunne-Bedden*, waren, denklyk, niet anders dan doodbedden, of begraafplaatzen (*k*).

Bl. 117. r. 4. van ond. „ *men vindt, by ſommige Schryvers, dat* onze Graaf DIRK de II. *onder de baniere des Hertogs van* Zwaben, *tegen de* Hunnen, *geſtreeden heeft.*" De *Hunnen* zyn, byzonder in den Jaare 924. 926. 928. 934 of 935, door Keizer HENRIK, bevogten (*l*). In alle deeze jaaren was GISELBERT, Hertog van Lotheringen, die, in 929, met 's Keizers Dogter, GERBERG, huuwde, aan deszelfs zyde, behalven van 925 tot 928. (*m*) Uitgenomen dan in 926, zou men onzen Graave DIRK, indien hy waarlyk (dat op zig zelve zou kunnen zyn) een togt tegen deeze Volkeren bygewoond heeft, eerder zoeken onder de *Lotheringſche* banier, dan onder eenige andere, wyl *Frieſland* onder *Lotharingen* behoorde. RUXNER, hier aangehaald, is een Schryver van te verdagte trouw, dan dat men alleen op zyn zeggen zou kunnen aangaan, nopens

(*i*) BONDAM l. c. bl. 31 en 32. (c.
(*k*) VAN LIER Oudh. kund. Brieven. bl. 24.
(*l*) REGINO *Chron: ad illos annos.*
(*m*) FRODOARD Chron. fol. 596. A. *ſeqq.*

pens iets, het welk, zoo als dit, van vroeger bewyzen ontbloot is: 't geen ik ook wil gezegd hebben van s' Graaven aanwezen op een tournooi te *Maagdeburg*; waar van mede, in den tekst van WAG., (*n*) gewaagd wordt; doch die zelve, en zeer voorzigtig, hier maar ſpreekt van *men vindt*, en *men leest*.

Bl. 123. r. 3. „ Koning OTTO — ſtondt (*gantsch Lotheringen*) aan zynen Broeder, HENRIK, af." Zo dan onze Graaf DIRK aan deezes zyde geweest is, (*o*) kan hy ook, thans, in zyne goederen herſteld zyn geweest, indien ze, gelyk in een' opſtand meest plaatz hadt, door OTTO waren verbeurd verklaard.

Bl. 125. r. 4. „ *Sommigen onderſtellen, dat de* Gendſche Graaf DIRK, *na 't overlyden van* onzen DIRK den II., *met deszelven* Weduwe, HILDEGARDE, gehuwd — is." Andere meenen, dat onze Graaf DIRK DE II. met eene *Dogter* van den *Gendſchen Burggraave*, WIGMAN, was gehuuwd, en dat hy deezen zynen Schoonvader, in het Burggraafſchap van *Gend*, even als zynen Vader, in 't Graaflyk bewind hier te Lande, is opgevolgd. Dat 'er eene naauwe vermaagſchapping, tuſſchen *onze* Graaven, met die van den *Gendſchen Burg*, en daar by behoorende Landſchappen, is geweest, zo dat, uit dien hoofde, ook DIRK de Tweede, en zyn Zoon ARNOUD, aldaar Burggraaven geweest zyn, ſchynt uit oude ſtuk-

(*n*) JUNGIUS. *l. c. p.* 67 & 69.
(*o*) WAGEN. bl. 122.

ſtukken, klaar genoeg; ook hebben ſommigen, onlangs, (*p*) aan deeze ſtof merkelyk licht bygezet. Dan, daar die vermaagſchapping, op verſchillende wyzen, kan zyn toegekomen, en ik gaarne bekenne, dat my, in de geſlagtberekening onzer vroegſte Graaven, nog zeer veele zwaarigheden, by mangel van egte, en, mag ik het zeggen, my voldoende, bewyzen, overblyven, is dit de reden, waarom ik (niet voorgenomen hebbende alle, maar ſlegts eenige, punten, by WAGEN. al of niet vermeld, kortelyk te behandelen) op 't voetſpoor van dien voorzigtigen Schryver, veiligst geagt hebbe, zo hier, als elders, in deeze Aanmerkingen, dit ſtuk geheel niet, of ſlegts van ter zyde, aan te roeren; onder een leevendig verlangen, dat, eerlang, deeze wigtige ſtof, door kundiger hand, moge uitgewerkt, en der kennisminnende waereld medegedeeld worden.

By MAERLANT, (dat my eenigzints wondert,) vinde ik niets van de Gendſche Slotgraaven. Van Graave DIRKS Gemalin ſpreekende, zegt hy alleen.

„ Syn wyf hiet ✝ (d: i. *Ver* of *Vrouw*) HILDEGAERT.

Bl. 126. „Keizerinne THEOPHANA." 't Verdient aanmerking, dat *Walcheren*, *Tiel*, *Herwerde* en *Nivelle* aan deeze Vorſtin, door haaren Gemaal, Keizer OTTO II., ten huwelyke, in lyftocht gegeven wierdt, in den jaare negen honderd twee en zeventig, en dat zy,

(*p*) *Histor. Crit. Hol.* T. I. p. 177 & 178.

zy, te *Nieuwmegen*, in het jaar negen honderd een en negentig, is geſtorven; wordende egter niet *daar*, maar te *Keulen*, begraven. (*q*) Zy was een Griekſche Princes, Dogter van Keizer ROMANUS den Jongen, en zeer bekend met HILDEGARD, Gemalin van DIRK den II. (*r*).

Bl. 128. r. 16. „ *Men vindt niet*, dat ARNOUD eenig Graaflyk bewind, uit hoofde van *Keizerlyke Brieven*, hier te Lande, geoefend heeft." Dit niet vinden is, egter, geen genoegzaame reden, om de zaak in twyffel te trekken. Te meer, daar de erfopvolging, ook in andere Graafſchappen hier te Lande, met naame *Zutphen* en *Gelre*, niet voor de helft der elfde Eeuw gevonden wordt. (*s*)

Bl. 131. r. 3. van ond. „ Daar is nog een brief voor handen, gegeven door zekeren Graaf AARNOUD, in den Jaare *negen honderd agt en negentig*." Men meent thans, dat de Graaf, eerst in den jaare *duizend* en *drie*, of nog een jaar laater, overleden is. (*t*)

Bl. 132. r. 8 van ond. „ In 't Burggraafſchap van *Gend*, werdt Graaf AARNOUD, opgevolgd, door zynen *oudſten* Zoon ADELBERT." Hy onderſchryft zig *voor* zynen Broeder DIRK, in den, zo even gemelden, Brief van 998. Zy heeten 'er beiden, by s' Vaders leeven, *Graaven*.

Bl. 138. r. 10. „ Een andere Zoon van WALGER, *Poppo*, genaamd." Men heeft, myns

(*q*) DITMARUS *Chron. apud* Leibnitz T. I. fol. 349 & 350.
(*r*) *Histor. Crit. Holl. T* 2. *p.* 1 *p.* 33 & 34.
(*s*) BONDAM. Voorber. Ch. b. v. Geld. bl. 22.
(*t*) *Histor. Crit Holl. T.* 1. *P.* 2. *p.* 38. (26.)

myns meenings te regt, onlangs, aangemerkt, dat deeze WALGER niet wel een *Broeder van* DIRK *den eerſten* kan geweest zyn (*u*).

Bl. 139. r. 5. van ond. „ De Utrechtſche Biſchop *maatigde* zig hier *het regt aan*, om in het Bosch *Merwede* te jaagen" enz. Misſchien, is de bewoording van *aanmaatigen*, in opzicht der Utrechtſche Biſchoppen, hier te ſterk. Dat het Graafſchap *Teisterbant* (*v*) reeds *erflyk* zoude geworden zyn, is my, in 't zekere, niet gebleken, en men leest, ondertusſchen, dat, waarlyk, de Biſchoppen van *Utrecht*, thans, omſtreeks de *Merwede*, goederen bezaten. Immers, uit zekeren Giftbrief van den jaare duizend agt en twintig, blykt duidlyk, dat Biſchop ADELBOLD, aan 't Klooster van 't heilige Kruis te *Utrecht*, gegeven hadt de Zwyndrechterwaard (*w*) aan de Merwede (*Swindrecht-weert*, *Juxta Merwedam*) toen, in lengte en breedte, tien mylen en een half beſlaande, en welke, aldaar, gezegd wordt, hem, reeds, door AZALA (misſchien ADELA, Dogter van Graaf WIGMAN van *Hamelant*) te zyn geſchonken. Ook getuigen gelyktydige Schryvers, dat de Biſchop, in de ruime Bosſchen en moerasſiſche ſtreeken der *Merewede*, een uitgeſtrekt Landgoed (*magnum prædium*) hadt; wordende Graaf DIRK, by deeze gelegenheid, Leenman (*Satelles*), en de

(*u*) BONDAM l. c. bl. bl 84. (k).
(*v*) Zie over zyne ſtrekking de Schryvers, aangehaald by BONDAM l. c. bl. 7. (a
(*w*) MATTHÆI *fundat. Eccles.* p. 104. VAN DE WALL. *Privil. Dord.* 1e. D. bl. 5—8. (d) en (e).

de Bisschop zyn Leenheer (*Senior*), gezegd; (*x*) hoe zeer ik niet denke, dat DIRK aldus met betrekking tot de *Merwede* heet; alzo hy wordt verhaald, dat goed den Bisschop *ontnomen* te hebben (*y*).

Bl. 140. r. 9. „ *Om* zyn Vaderlyk erfgoed *te verdedigen.*" De reden van deezen Oorlog, aan de zyde van onzen Graave, was, volgens onze Kronyken, de zugt, om zig op de *West-Friezen*, die, door den Utrechtschen Bisschop aangestookt, zynen Vader gedood hadden, te wreeken (*z*). Uit vreemde, maar gelyktydige, Schryvers (*a*), kan men, verder, opmaaken, dat deeze Friezen zig op den grond der *Merwede* hebbende nedergeslagen, (en dus, zo ik meene, op Bisschoplyk gebied,) de Graaf hen verdagt hieldt, van kwaade en voor hem nadeelige oogmerken; dat hy, daarop, dezelven, door andere Friezen, die aan zyne zyde waren, wist te overmeesteren, en ze in bedwang te houden, door 't opwerpen van zekere Vesting (die door die Schryvers niet genoemd wordt, maar niet zeer groot schynt geweest te zyn) (*b*), uit welke hy, sedert, de *Tielenaars*, toen vermaard door

(*x*) DITMARUS l. c. p. 425. en
(*y*) l. c. & BALDRICUS *Chron.* p. 291.
(*z* *Chron. Egmund*: ad annum. 1018. STOKE ie. R. V. 1009. a LEIDIS *Annal.* l. 9. C. 1. *et* C. 8.
(*a*) *Histor. Crit. Holl.* T. 1. bl. 32—56. en T. 2. *p.* 1. p. 68. 69.
(*b* Zy heet, by ALPERTUS. l. c. C. 20. *Munitiuncula*, *Munitio*, *Oppidum* en *Castellum*. *Oppidum* beduidt, meermaalen, eenvoudig *Burg* of *Slot*, en wordt, in 't Latyn der middel eeuwen, dikmaals uitgedrukt door *Civitas*. *Civitates* noemt men in *Chron. Moissiac.*, op 't jaar 808, 't geen de meest overigen (zie b. v. *Monach. Egolism. ad annum* 805.) noemen *Castella*.

door hunnen Koophandel, op eigen gezag, Tol vergde; waar op, deezen, gezamentlyk met den Utrechtſchen Biſchop en andere Geestelyken, hunne klagten, tegen Graave DIRK, ten Keizerlyken Hove bragten; zo als dit verder, by WAG., gemeld wordt (*bl.* 141.). Het heffen van Tollen zonder *Keizerlyk verlof*, ſtondt, zeker, den byzonderen Graaven, zoo lang zy geen Landsheerlyke Oppermagt (*ſuperioritas territorialis*) bezaten, niet vry; men agtte dit een ſoort van roof; ook worden DIRKS Onderzaten (uit deezen hoofde, zoo ik denke) by bovengem. gelyktydige Schryvers, maar, die aan 's Keizers-zyde waren, *Roovers* (*Prædones*) gezegd. (*c*)

Bl. 143. r. 11. van ond. „ De *Betuwe* — welke Landſtreek, by een oud' Schryver, den naam van *Eiland* draagt." Niet alleen *toen*, maar, reeds op den jaare 885, heet de *Betuwe* dus; hoe zeer men 't Latynſche woord, *inſula*, ook door een *Waerd* kan verklaaren (*d*). DITMARUS, hier by WAG. aangehaald, zegt alleen, dat de zamelplaats in *zeker Eiland*, of *Waerd* (*in Inſula quadam*) geſchiedde: doch 't is, uit den aart der zaak, zeer mooglyk, dat hy op de *Betuwe* ziet.

Bl. 144. r. 13. van ond. „ Hertog GODEFRID nam deeze gelegenheid waar, om het grootſte gedeelte zyner benden *aan land* te

(*c*) ALPERTI *Chron.* l. 2. c. 20. Col. 118.
(*d*) REGINO *ad annum* 885. PALUDAN. oudh. kund. Verhand. bl: 47. en volgg. WAG. bl. 90. alhier.

te zetten." Te *Flerdingen* namenlyk, of, zo als het ook gezegd wordt, *Flaridingun*, gelyk uit het, alhier kort voorgaande, blykt, en met den aangehaalden ouden Schryver, ALPERTUS, over een komt. Ondertusschen, wanneer men let, aan de eene zyde, dat, volgens dien zelfden Schryver, de meergemelde Vesting (*e*) aan het strand van *Flaridingun* gelegen was, en, *aldaar*, in 't begin, door den Vyand omringd wierdt, en, aan den anderen kant, dat die zelfde Vesting, elders (*f*), verhaald wordt, in de landstreek der *Merewede* te zyn opgeworpen, schynt men niet te moeten twyffelen, of *Flaridingun* (d. i. *Vlaardingen*) was toen een algemeene naam van dat uitgestrekt Gewest, tot het welk ook de *Merewede* behoorde. Onze WAG. heeft zelve, zeer wel, aangetekend, (*bl.* 159.) dat DIRK de Vierde den naam van *Markgraaf van Vlaardingen* droeg, in den jaare 1046; en, verders, dat Hertog GODEFRID van Lotheringen doorsteken wierdt, in zyn slot, *in 't Graafschap Vlaardingen*; 't welk hy door *Delft* verklaart (*g*). Men agt, niet zonder reden, dat dit Graafschap zig, voorheen, zo verre, en dus met insluiting der *Stede* Vlaardingen, ten Noorden, hebbe uitgestrekt. (*h*)

Bl. 143. l. r. „ 't Voorneemen was, het Volk, te schepe, de Waal af te voeren, *tot aan het water de Alblas*." Al het geen, van de woorden *tot aan het water de Alblas*, hier, ver-

(*e*) L. c. C. 20.
(*f*) BALDERICUS. l. c. p. 291.
(*g*) 2. D. Bl. 182.
(*h*) *Histor. Crit. Holl.* l. c. T. 2. p. 1. p. 70 en 71. (k)

verder, gelezen wordt, tot op bl. 144. r. 13. in de woorden de *Gieſſen, voorby*," vindt men, zo ver ik zie, alleen by Kolyn; even als 't geen, nopens het wegwerpen der tonnen in den ſtroom, op de zelfde Bladz., gezegd wordt. Voor 't overige, verſchillen de byzonderheden van deezen Oorlog, zoo als zy, door de buitenlandſche Schryvers, ALPERTUS, DITMARUS, BALDRICUS en anderen verhaald worden, vry veel met die der Onzen; onder welken, een Schryver der vyftiende Eeuw den Graave wel vyf Veltſlagen toekent (*i*).

Bl. 149. r. 16. „*Men mag vermoeden, dat* de Graaf VAN HOLLAND *zig verbonden hebbe, het* Stigt van Utrecht, *met de* Wapenen, *te beſchermen, en dat hy*, hierom, *ſedert, de naam van* Maarſchalk des Bisſchops *gedraagen heeft.*"

Dat het ſtuk, hier aangehaald, en in het welke onze Graaf deezen titel voert, ontegenzeggelyk, in laater' tyd is te ſamengeſteld, en zelfs veele onwaarheden in zig bevat, is, nog onlangs, met ſpreekende bewyzen, aangetoond (*k*) en dus 't gevoelen van onzen WAG. (bl. 148), ten dien opzigte, bevestigd. Ondertusſchen, hoe het hier ook mede gelegen mogte zyn, blykt, by het inzien van dit charter, dat, in 't zelve, de Graaf van Holland *Maarſchalk* van den Bisſchop wordt genoemd, even, als de Hertog van Braband s' Bisſchops *Spysdrager* heet, de Graaf VAN GELRE, zyn *Jagermeester*, de Graaf VAN CLEVE, zyn *Kamer-*

aar

(*i*) à Leid. *Annal.* Lib. 9. C. 9. adde BEKAM c. f. 38.
(*k*) BONDAM. bl. 95 en volgg.

aar enz.; weshalven het woord *Maarſchalk*; hier, niet zo zeer een *Legerhoofd*, dien men, in oude tyden, by de onzen *Marscalc van den here* (*l*) (d: i: *van 't leger*) noemde, ſchynt aan te duiden, gelyk, ſtraks, onze WAG. meent, maar een der eerſte Hofambtenaaren, welken, in navolging van 't geen aan s' Keizers Hof ſtand greep, ook, by uitdruklyke vergunning van dat opperhoofd des Ryks, aan de byzondere Ryksvorsten (waar onder de Utrechtſche Biſchop mede voorkomt) toegeſtaan waren (*m*), en die, niet dan by plegtige geleegenheden, deeze ſtaatelyke bedieningen gewoon waren waar te neemen. My heugt niet, ſchoon het zyn kan, elders, in oude geſchriften, genoegzaam bewyz gevonden te hebben, dat *onze* Graaven Maarſchalken van den *Biſchop*, of het *Sticht* van *Utrecht*, geweest zyn. Of zy het van het *Ryk* ooit geweest zyn, zal ik, met een woord, in 't vervolg aanroeren (*n*).

Bl. 150. r. 15. „Weinig gegrond beſcheidt vindt men van hem (SICCO) *in oude Gedenkſchriften.*" 'T is zo; doch een zeer oud ſchryver getuigt nog, dat hy een zeer fel Krygsman (*miles acerrimus*) geweest is, die zynen broeder DIRK, in den ſtryd, tegen DIRK BAVO, (waar van by WAG. bl. 142, geſproken is) hadt bygeſtaan (*o*). Gelyk die ſtryd in den jare 1018 voorviel, zal, niet onwaarſchynlyk, eerst

(*l*) STOKE B 7. V. 53.
(*m*) DU CANGE in voce *Mareſcallus.* en RACER. *Overyſſ. Gedenkſt.* 2 D. bl. 139.
(*n*) *Albier* Aanmerk. op 2 D. bl. 349. (7)
(*o*) ANONYMUS *de bell. Compeſtr. apud* Matth. *de reb. Ultraj.* p. 212.

eerst *na* dien tyd, de twist, tusschen hem en zyn Broeder, zyn uitgebarsten. Hy is, egter, nevens zyne Gemalin, in 't Graaflyk Graf te *Rynsburg* begraven; 't geen een blyk van voorgaande verzoening onder de Gebroeders zyn kan. 'T is merkwaardig, dat hy, in zyn zeer oud Grafschrift, gezegd wordt het *Graafschap* te hebben *nedergelegd*, en, *door 't geen hy beminde naar te jagen*, *minder* te zyn geworden, dan hy *op zig zelven* (*p*), (d. is. zo ik meene, dan hy van geboorte), *was*. De laatste zinsnede ziet, duidelyk, op zyn ongelyk huwelyk; doch, wat zegt het *nederleggen* van zyn *Graafschap?* Zou ook SICCO, schoon Graaf van geboorte, in den twist met zyn' Broeder, verpligt zijn geworden, uit hoofde van dit ongelyk huwelyk, een aan hem, voor s' Vaders bewyz, aangedeeld Graafschap, of, ten minsten, den titel van Graave, (dien wy (bl. 56) gezien hebben, dat ook de Zoonen van een', nog regeerend, Hollandsch Graaf voerden,) afstaan? Hy wordt geen *Graaf*, somtijds, van *West-Friesland*, maar altyd *Præses*, 't geen eer *Drossaard*, *Baliu*, *Voogd*, *Stadhouder*, beteekent, gezegd.

Bl. 153. r. 9. van ond. „ FLORIS kreeg, volgens 't verhaal onzer Kronyken, 't bewind over *Oost-Friesland*. „ Doch 't is vermoedelyk, dat

(*p*) LEONIS *brevicul.* p. 150. alwaar SICCO *Præses* &c., en voorts
Saepe status morum status immutatur bonorum,
Quod Comes *exegit, quem lapis iste tegit.*
SICCO, genus Comitum, Comitatum ponit *atratum*, (misschien *avitum*)
Dum, quod amat, sequitur, Se minus efficitur.

dat zy zig vergist, en *Kennemerland* en *West-Friesland* gemeend hebben." Te regt. Op Van *Leiden*, hier aangehaald, en, meermaals, gewoon, den titel, die de Vorsten in *zynen* tyd droegen, aan vroegeren te geven, is hier even min staat te maaken, als, wanneer hy DIRK den Derden, Graaf van *Holland* en *Zeeland* noemt, in welk laatst gewest, onze Graaven, voor de helft der elfde Eeuw, zo ver men op goede gronden mag besluiten, niet te gebieden hadden. Oudere Schryvers noemen FLORIS *Graaf* en *Heer* van het *verder afgelegen Friesland* (*ulterioris Frisiæ*) (*q*), in tegenstelling van dat *Friesland*, waar naar deeze onze DIRK *Graaf van Friesland* (*Comes Frefoniæ*) genaamd wordt; (*r*) verstaa *Rynland*, *Vlaardingen*, de landstreek by *Bodegrave*, enz.; welke Landen, even als *Stryen*, *'t Gooi*, en anderen, onze Graaven, allengskens, tot één Graafschap, onder den naam van *Holland*, vereenigd hebben; hoe zeer zy meest allen, in de vroegste tyden, byzondere Graafschappen of Heerlykheden geweest waren.

Bl. 155. reg. 14. van ond. „ *Hy* (*Keizer* HENRIK II.) —— *droeg hem* (*Graave* BOUDEWYN *van Vlaanderen*) niet lang daar na, Walcheren, *en – nog andere* Zeeuwsche Eilanden *op*." Dat dit zo zy, is door sommigen (*s*) berispt, doch, door anderen, met allen grond,

(*q*) LEONIS *Brevicul.* p. 111.
(*r*) Ægid. Aur. vall. *ad* Anselm. T. 1. p. 238.
(*s*) HUYDEC. op STOKE I. D. bl. 587.

grond, zo ik meene, verdeedigd (*t*). WAG., egter, vergiste zig, wanneer hy, op deeze bladz. (reg. 8 en 9.), zeide, dat ROBERT, Koning van *Frankryk*, den Vlaamschen Graave met Krygsvolk hadt bygestaan: ROBERT hadt, in tegendeel, zyne Benden by die des Keizers gevoegd (*u*).

Bl. 158. r. 11. v. o. „ *de Keizer* (HENRIK de III) — *die — welhaast* Dordrecht *bereikt hadt.*" 'T geen hier, als ook bl. 161, en 162, van *Dordrecht* en *Kenenburg* gezegd word, steunt slegts op 't verhaal van KOLYN: HERMANNUS CONTRACTUS, hier mede aangehaald, zegt alleen, dat de Keizer, de Zeeëngte van *Phladirtinga* overgetrokken, aldaar den Markgraave DIRK de Landstreek (*pagum quemdam*) ontnam, welke deeze, ten onrechte, vermeesterd hadt. Dit belet egter niet, dat *Dordrecht* in die Landstreek kan gelegen, mooglyk hier bedoeld, en, zeker, thans aanweezig zal geweest zyn. Immers, wanneer dezelve Schryver, op het jaar 1049, getuigt, dat Graaf DIRK DE IV. in *Phladirtinga* wierdt omgebragt, zegt onze oudste Latynsche Kronyk (*v*), dat hy te *Dordrecht* sneuvelde. CONTRACTUS, dan, spreekt in 't algemeen van de *landstreek*, in welke onze oude Kronyk de *plaatz* van dit sneuvelen bepaald, die, in een egt stuk, van den

(*t*) PAULUS *de orig. nexus feudal.* &c. p. 5. KLUIT *Histor. Crit.* T. I. p. 2. p. 57 seqq.
(*u*) PAULUS *l. c.* p. 1. en de aldaar aangeh. Schryvers.
(*v*) *Chron. Egmond.* *ad annum* 1049.

den jaare 1064 (*w*), (en ouder, gelyktydig, bewyz kent men niet,) *Thuredrecht* genaamd wordt..

Bl. 162. r. 14. „ *Maasdyk*, Hoe zeer ik het maaken, niet alleen van Zomer-, maar ook van Winter Dyken, hier te lande, zeer oud agte, gelyk ik, in myne jeugd, niet egter zonder hier en daar te dwaalen, reeds heb tragten aantetoonen (*x*), komt het my, evenwel, bedenkelyk voor, of thans de Maasdyk in wezen zy geweest? Ook ſteunt het, alhier, by WAG., gezegde, tot bl. 163. r. 2. op KOLYN, in den eerſten druk aangehaald, doch, in den tweeden, door CONTRACTUS verwiſſeld; by welken laatſten, ik, egter, van 't bezwyken van Dyken, en byzonder van den Maasdyk, geen gewag vinde.

Bl. 179. r. 8. van ond. enz. „ BOUDEWYN (de VI., Graaf van *Vlaanderen*) *deedt een inval in* Holland; — *ſchoot 'er 't leeven by in.*" Wat den inval in *Holland* betreffe, LAMBERTUS SCHAFNABURGENSIS, by WAG. alhier, aangehaald, zegt, dat ROBERT de VRIES, nog geene bezittingen hebbende, was gevallen in *Friesland*, 't geen *aan Vlaanderen grenſde* (*quæ confinis est Flandriæ*,) en dat zyn Broeder, BOUDEWYN, hem, met de wapenen, uit die plaatzen (*his ſedibus*) tragtte te verdryven. Hy, noch anderen der oudſte ſchryvers, dat ik weete, noemen, hier, bepaaldelyk, *Holland*; en, daar ik vertrouw, voorheen (*y*), te hebben be-

(*w*) VAN DE WALL. l. c. bl. 7. (†) en volgg.
(*x*) *In Diſſertat. de Jure Aggerum.* C. 1. § 7 *ad finem usque.*
(*y*) Aanmerk. op I. D. *Vad. Hiſt.* bl. 83. en volgg.

betoogd, dat *Friesland* zig, ouwlinks, tot de *Sincval* of het *Zwin* uitſtrekte, komt het my, natuurlykst, voor, hier, eerder, aan die *Zeeuwſche* Eilanden (z) te moeten denken, welken ROBERT bemagtigd hadt, en uit welken, naar meening van ſommigen, zyn Broeder, BOUDEWYN, hem verjaagen wilde, en daar toe den Oorlog aandeedt. Zo dit laatſte, te weten dat BOUDEWYN zynen Broeder, ROBERT, hier over be-oorloogd hebbe, waarheid zy, dunkt my, egter, niet waarſchynlyk; dat die oorlog op 't laatst van BOUDEWYNS leeven geſchied, en die Graaf in den ſtryd geſneuveld zou zyn. De, by WAG. aangehaalde, oude Schryver, wordt, misſchien, by ſommigen, te ſterk gegispt, doch ſchynt hier, egter, zeer verre van het ſpoor. De Vlaamſche Schryvers der 12. eeuw getuigen, dat BOUDEWYN de VI. zyne landen, na s' Vaders dood, met rust beheerscht heeft (a), en op zyn bedde is geſtorven, in vriendſchap met zynen Broeder, ROBERT, dien hy Voogd over zyne Kinderen wilde maaken (b). Een derzelven zegt, eenvoudig, zonder van een voorgaanden Oorlog te ſpreeken, dat ROBERT den dood van zynen Broeder vernam, na hy eenige jaaren in *Friesland* geweest

(z) Hiſtor. Crit. Holl. T. 1. p. 2. p. 72—74. en T. 2. p. 1. p. 118.
(a) Hiſtor. Flandr. Synopſ. p. 16. c. 17.
(b) GALBERT Vita Car. boni p. 110 & 111.

weest was (*c*); terwyl ik, in een oud, pergamenten handſchrift der Franſche Kronyk van D'AVESNES, leeze, „ *il mourut de maladie l'an de grace* MLXX." Men heeft, denklyk, deezen geheelen Oorlog, en het ſneuvelen van BOUDEWYN, verwardt, met het geval van zynen Zoon, AARNOUD; die, kort na s' Vaders overlyden, in den ſtryd, om 't Graafſchap *Vlaanderen*, te *Kaſſel*, het leeven liet (*d*).

Bl. 196. r. 16. „ *Geloofwaardige Schryvers getuigen, dat zy den* oorſpronglyken brief zelf gezien *hebben.*" Na WAL., is deeze brief, door een' geleerd' man, als „ rondom vuil en onwyffelbaar valſch" beſchouwd (*e*). Hy is egter, daar op, uit het *oorſpronglyke*, met afbeelding van het, nog daar aan zynde, zegel, naauwkeurig in 't licht gegeven, en de egtheid van dien, met de voldoenſte bewyzen, geſtaaft (*f*). Ik kan, uit zugt voor de waarheid, hier by voegen, dit *oorſpronglyk* ſtuk (waar van ook verſcheiden, zeer oude, *vidimus*, en affchriften, onder s' Lands vroege Charteren gevonden worden) over ruim twintig jaaren, meêr dan eens, in den Hage, by wylen den Heer Hofprediker ROYER, onder wiens Erven het, denklyk, nog berust, mede, te hebben beſchouwd,

(*c*) *Reſtaurat. Abbat. Ternus.* apud d'ACHERY, *Spicileg T.* 2. p. 893.

(*d*) Zie de verſchillende gevoelens by HUYDEC. *l. c.* I. D. bl. 279—296. PAULUS *l. c.* p. 12. KLUIT *l. c.* T. 1. P. 1. p. 51. (64.) & P. 2. p. 70 *ſeqq.*

(*e*) HUYDEC. *l. c.* I. D. byzonder op bl. 494 en 495.

(*f*) KLUIT *l. c.* T. 2. P. 1. p. 118—140, & P. 2. p. 1098.

ſchouwd, behandeld, en aan de regels, door MABILLON, en andere groote Mannen, opgegeven, zo naauwkeurig my doenlyk was, en met alle onzydigheid, getoetst; zonder reden te vinden, om het zelve voor *vuil*, of *valsch* te houden; waar tegen myns oordeels, zelf de letter, de ſchryftrant, en de aart van 't zegel, het, beveiligen. Wylen de Heer Raad en Penſionaris der Stad Rotterdam, Mr. GERARD MEERMAN, by elk erkend, als een der geleerdſte mannen van Europa, wiens onſterflyke gedagtenis, en goede trouw, by my, tot het laatſte oogenblik zal ge-ëerbiedigd worden, en wiens, helaas! te vroege dood, altyd, een ſmartelyk gevoel aan het hart der wetenſchappen zal veroorzaaken, hieldt zig, niet minder dan ik, van de egtheid deezer gifte overtuigd, en is, 't eenigen tyde, voornemens geweest, om, onder verlof van den Bezitter, dezelve, letterlyk, en geheel, in 't koper te doen brengen, en, in de toen beraamde *Analecta Belgica*, die zyne needrigheid my vergund hadt, nevens hem, uittegeeven, te doen plaatzen.

Bl. 199. r. 4. van ond. „*Regtdagen.*" In 't Latyn heeten zy *placita*, in deeze, en veel andere brieven. Onze Graaven, dan, gebruiken hier dezelve bewoording, die 'er de Frankiſche Koningen aan gaven. Zy wierden meest driemaal s'jaars gehouden. (*g*)

Bl. 199. r. 3. „KOENRAAD, *Graaf van Werla* (is), *door zekere* onbekende ſoort

(*g*) Miscr. Chartb. I. D. bl. 18.

van Frieſen –, omgebragt." De oude Schryver, hier aangehaald, noemt ze *Morſeton*, dat is *Moerſaten*, — bewoonders van moeraschſige landſtreeken. In de Vlaamſche Kronyk van BALDUINUS van *Ninove*, (*h*) worden die Friezen, die het met Graave DIRK den 3den (zie hier bl. 58) eens waren, en tegen welken, en dien Graave, in 't jaar 1018, GODEFRID, Hertog van *Neder-Lotheringen*, gezonden was, mede *Morſateni* gezegd. Zy waren, volgens de overige Kronyken, de Inwoonders van *Mereweda*, waar van zo even is geſprooken, en 't geen, als een moeraschſige Landſtreek, beſchreven wordt. 't Kan dan zyn, dat, ook *hier*, op deezen wordt gezien. Maar, ons gantſche Land was, thans, zo vol moeren en poelen, dat het niet wel te bepaalen ſchynt, welk byzonder ſoort van Friezen hier bedoeld wordt.

Bl. 199. r. 2. van ond. „ROBERT DE VRIES — *hadt, voor zynen dood, — ook deezen togt* (naar 't heilige land) *ondernomen.*" de oudſte Schryveren gewaagen, myns weetens, hier niet van, en men heeft, veelligt, in vervolg van tyd, deezen, met zynen eerſten togt naar 't heilige Land, verward; of met dien, welken zyn Zoon, ſedert, ondernam (*i*).

Bl. 207. r. 2. „PETRONELLE, *Dogter van* DIRK, Hertog van Saxen, *dien anderen Hertog* DIRK van den Westerlande, *en wederom an-*

(*h*) *Hiſt. Crit. Holl.* T. 2. P. 1. P. 91.
(*i*) Zie WAG. alhier bl. 175. en 207. Conf. PAUL. *l.* 2. p. 14. (2)

anderen GEVEHARD, *Graaf van* Supplenburg *en* Querfurt, *noemen.*" Zy was een Dogter van DIRK, niet Hertog *van Saxen* (zo als STOKE, ter aangehaalde plaatz, doch geenzints zyn Voorganger, de Latynſche *Egmonder* Kronyk-Schryver (*k*), hem noemt) maar van *Lotheringen*, gezegd van *Westerlande*; haar moeder, HADWIG van FROMBACH, hadt, in een vroeger huwelyk, by GEVEHARD, Graaf *van Suplenburg*, uit het geſlagt der Vryheeren van *Querfurt*, *Lotharis*, of *Luther* (*l*) gewonnen; die, dus, van 's moeders zyde, Broeder was van PETRONELLE, en, in 't jaar 1106, Hertog van *Saxen*, zo als, in 1125., Roomsch Keizer, wierdt (*m*). FLORIS de derde wierdt dan niet aan 't *oude* huiz van *Saxen*, maar aan het *nieuwe*, vermaagſchapt; 't geen, omtrend het gezegde van WAG. bl. 208, kan in agt genomen worden.

Als men let, dat de oude Hoogduitſche Schryveren deeze Graavin meest GEERTRUID, de Onzen, daar tegen, PETRONELLE noemen, en dat de *Saxiſche* Jaarboekſchryver, in de noot (b) hier by WAG. aangehaald, haar voordraagt, onder den naam van GEERTRUID *of* PETRONELLA, wordt het denklyk, dat zy *twee* naamen gevoerd heeft.

Bl. 213. r. 9. „ Privilegie, het oudſte, *nog bekend*, *welk aan eenige* Hollandſche *of* West-

(*k*) *Ad annum* 1091.

(*l*) Deeze naam is dezelfde; en, van daar, heet hy, reeds Keizer zynde, nog *Leutherius* by ROB. DE MONTE *in append. ad* Sigeb. Gemblac. ad 1133.

(*m*) STRUVIUS *Corp. Hiſtor. Germ. & ibi alleg. Auctores.*

West-Frieſche Stad *is* gegeven." Op 13 April, reeds, van den jaare 1108, hadt de Graaf een gelykluidend Privilegie, den Burgeren van *Hillegom* gegeven (*n*). Als ondertuſſchen, WAG. hier *Alkmaar* een *Stad* noemt, doedt hy dit, zoo ik vaſtſtelle, om dat zy, in vervolg, een Stad wierdt; want, uit het ſtuk zelve, blykt geenzints, dat zy het toen reeds wierdt, of was. Haar' Ingezetenen heeten *Cives*, 't geen men door *Burgeren*, d. i. eigenlyk, *Burgzaten*, kan vertaalen: maar, zoo heeten ook die van *Heilo*, 't geen nimmer een *Stad* was. Beiden wierden zy, veelligt, naar, daar zynde, *Burgen* (*civitates*) dus genaamd (*o*).

Bl. 214. r. 2. „ *Den* Frieſchen *Edelman* GALAMA." Ik laate dit verhaal in 't midden, doch het vervat, zeker, op zich zelve niets ongerymds. My is, in den jaare 1785, wegens de Heeren Staaten Generaal, een Bezending in *Friesland* bekleedende, van goederhand, verzekerd, dat dit Geſlagt, ſchoon thans vervallen, egter niet geheel is uitgeſtorven.

Bl. 215. r. van ond. „*Den* zeer ryken *Graaf*." Men heeft, veelmaals, een te gering denkbeeld van den toeſtand onzer eerſte Graaven. Zy, die, aan de Kroonen, en de eerſte huizen van *Duitschland* en *Frankryk*, ten naauwſte, ſedert lange, waren vermaagſchapt, zy welker kinderen, door Koningen, reeds ten egt genomen

(*n*) MIERIS Ch. 6. I. D bl. 80; alwaar men, verheerdelyk, *Heilo*, in de overzetting, leest.

(*o*) Zie hier Aanmerk bl. 58 (*b*) De egtheid van het Alkmaarſche Charter, 't geen weder tegengeſproken is, is genoegzaam bewezen, in *Hift. Cod. Holl.* T. 1. P. 1. P. 67. (100)

men waren (*p*), en die, zo door de Graaflyke inkomſten, als door hunne erflyke, van de Oppervorsten, verkreegene, door het zwaard gewonnen, of aangekogte goederen, zig zeer magtig bevonden, konden thans, met regt, den naam van *zeer ryk* draagen; byzonder FLORIS de II, aan wien Zeeland *bewester Schelde*, ten jare 1108, denkelyk, ter leen wierdt afgeſtaan. (WAG. bl. 210) Ondertuſſchen was hy het alleen niet, die, onder de Nederlandſche Vorsten, ten deezen tyde, dus gezegd wierdt. OTTO, Graaf van *Zutphen*, wordt, in den jaare 1113, insgelyks, *de zeer ryke Graaf* genoemd (*q*).

Men kan, wyders, by 't gebeurde onder FLORIS den II., nog voegen, dat eenige *Hollanders* (zo worden zy reeds genoemd) omſtreeks 1106, zig, in 't Hamburgſche gebied, in zekeren onbebouwden en moeraschſigen ſtreek, ter nederzetteden. Men vergunde hun, in het geestelyke, te leeven naar de wetten van het Utrechtſche Bisdom; terwyl zy, met opzigt tot het waereldſche beſtuur, zelve hunne Regtdagen en Vergaderingen zouden mogen houden, tot het afdoen van onderlinge zaaken; mits men, daar geſchil viel, zig tot den Bisſchop wenden, en

(*p*) 't Is bekend, dat BERTHA, of, gelyk men toen ſprak, BAERTE, Dogter van Graaf FLORIS I, reeds is gehouwd geweest aan PHILIPS I., Koning van *Frankryk*; en men heeft, zeer wel, opgemerkt, dat deeze Hollandſche Prinſes is geworden eene der Stammoederen, van het, nog jegenswoordige Koninglyke Huis van *Frankryk*. HUYDEC. op STORE I. B. V. 1070.

(*q*) *Chron. reg. S. Paulul.* apud ECCARD *Corp. med. aev* T. I. (924)

en aan deezen, als dan, de beslisfing zoude overlaaten, onder 't genot van een derde der voordeelen van het pleit (*r*). My is niet duidlyk gebleeken, waar uit deeze verhuizing, tegenwoordig, voortsproot (*s*). Men vindt, dat geweldige overstroomingen, bederf van Graanen en, daar uit voortspruitende, hongersnood, verscheiden Vlamingers, reeds omtrend het jaar 1109, deeden oversteeken naar Engeland (*t*). 'T kan zyn, dat een gelyke reden tot het vertrek onzer Landzaten, die, voor 't overige, van 't geringste soort schynen geweest te zyn, naar Duitschland, aanleiding gaf. Immers, ik vinde, thans, geen inlandsche twisten, en FLORIS de II. leefde, in broederlyke eendragt, met den Stichtschen Bisschop (*u*); dien hy somtyds bezogt (*v*), en in wiens Hoofdstad, na gewoonte van dien tyd, ook Keizer HENRIK, somtyds, zyne regtdagen hieldt, en, aldaar (waar uit men, onder anderen, s' Keizers magt, hier te Lande, kan opmaaken,) in den jare 1110, een Boozdoender deedt onthoofden, die bewezen was, te hebben toegestemd in den moord van wylen, Bisschop KOENRAAD (*w*).

Bl.

(*r*) Mier. *Chart. 6. I. D. bl.* 79.
(*s*) Een halve Eeuw hier na, wierden eenigen der onzen, op het aanbod van den Hertog van *Saxen*, en den Markgraave van *Brandenburg*, bewoogen, zig, omstreeks de *Elve*, ter neder te slaan (WAG. bl. 232.) maar, thans, verzogten zy zelven in het *Hamburgsche* te moogen woonen; Mieris *l. c.*
(*t*) MEJERUS l. c. *ad annum* 1109.
(*u*) Heda *l. c.* p. 147.
(*v*) Mier. *l. c* p. 78.
(*w*) *Chron. Paulal. p.* 923.

Bl. 225. r. 3. „ *Zelfs leedt het Stigt van* UTRECHT *last.*" Dit is ligter te bevatten, als men oplet, dat GODEFRIED VAN KUIK, van wien hier geſproken wordt, *Burggraaf* van *Utrecht* was; waarom hy ook, nu en dan, onder den naam van *Graaf* voorkomt (*x*).

Bl. 226. r. 2. van ond. enz. „ *De* Keizer bevestigde *deeze gift nog eens, in 't jaar* 1145." Wyl de zaak van den Biſchop en den Hollandſchen Graaf, beiden Ryksvorsten, door *hun's Gelyken* moest beoordeeld worden, ſtelden de overige, met den Keizer, te *Utrecht*, thans aanweezende Vorsten, die het hooge Ryksgerigt uitmaakten, het onderzoek van dien in handen van HENRIK, Graaf van *Gelre;* deeze, eenige Grooten by zig neemende, bragt het verſlag van den twist, ten voordeele van den Biſchop, uit; 't welk, daar op, de Keizer bevestigde (*y*). 't Schynt, hier uit, dat de Graaf van *Gelder*, thans, oneens was met DIRK den VI. Tot meerder zekerheid voor den Biſchop, bevestigde Paus EUGENIUS, op s'Keizers verzoek, zo deeze gift, als alle Privilegien, door vroegere Keizers en Koningen, den *Utrechtſchen* Stoel gegeven; onder uitſpraak van den ban, tegen elk, die hier op inbreuk zoude doen. Doch deeze vloek baarde weinig vreeze aan onzen Graave, zo als men, uit het vervolg der geſchiedenis by WAG., ligt kan opmaaken; hoe wel hy, anders, voor zeer Godsdienstig doorging.

Bl.

(*x*) Mieris *I. d.* p. 115. *Col.* 1. en bl. 97.
(*y*) Mier. *I. D. bl.* 96 *en* 97.

Bl. 232. r. 3. van ond. „ *Hy* (Graave DIRK) *verwierf van* Paus INNOCENTIUS den II. (*dat de*) *Kloosters van* Egmond *en* Rynsburg — *voortaan alleen van den* Paus *afhanglyk verklaard werden.*"

De Brief zelve leert, duidelyk, dat Graaf DIRK die Kloosters eerst aan den Roomſchen Stoel, in eigendom, hadt opgedraagen, zo wegens zig zelven, als wegens zyne Moeder (*tam vice ſua, quam etiam Petronillæ, Comitiſſæ, Matris ſuæ*): waar uit, ten klaarſte, blykt het gezag, 't geen deeze Vrouw, nu nog, ten Hove behieldt (*z*). Dit kan ook de reden geweest zyn, waarom men, nog heden ten dage, op een overgebleven ſtuk muurs der Egmondſche Abdy-Kerk, een gedeelte haarer afgeſleetene beeltenis; nevens die van haaren Zoon, zien kan, met Latynſche woorden, die, in onze taal, zeggen, „ *hier bidt* DIRK (ziende, denk ik, op de gezegde Godsdienſtigheid van deezen Graave) „ PETRONELLE *verſiert dit werk*:" waar mede men, mooglyk, het oog hadt, op eenige, door haar, in 't laatst haares leevens, geſchonken' Kerkſieradien of Gelden, ter bevordering van den Kerklyken aanbouw (*a*). Zy, die in 1144 ſtierf, was egter, op 7. Octob. 1143 (mooglyk reeds krank zynde) by

(*z*) Mieris *l. c.* bl. 92. Hier uit blykt ook, dat men de woorden van het *Chron. Egmondi*, (*ad annum* 1132) houdende, dat zy, *toen nog*, over 't geheel Graafſchap heerschte (*toti adhuc imperabat Comitatui*) niet behoeft op te vatten, als of zy, toen nog, *Voogdes*, en DIRK de VI. *minderjaarig* was. Hy hadt zeker, in 1132, ten minſten veertien Jaaren (BONDAM *l. c.* bl. 170,) [illegible].

(*a*) *Chron. Egmondi*, *ad annum* 1144.

by de ſtaatelyke inweiding dier Kerke niet aanweezig (*b*); maar wel Graaf DIRK en zyne Gemalin, SOPHIA; die, als *heilig en wys van zinnen* (*c*), (*veraciter ſancta* zegt de Latynſche *Egmonder* Kronyk,) beſchreven wordt, en, op haar' derden togt naar 't heilige Land, te Jerufalem ſtierf (*d*). DIRK, en zyne Gemalin, ſchonken, thans, aan 't vrye Klooſter, een gedeelte van hun eigen goed, gelegen in *Gouda* (*e*); 't geen ik aanteeken, om dat my niet heugt, deeze naam, vroeger, ontmoet te hebben, en zonder te durven verzekeren, dat dit goed, by de Stad, in welke ik dit ſchryf, geleegen was.

Bl. 236. r. 15. „ *Graaf* DIRK (*de* VI.) *overleedt op den vyfden van Oogſtmaand des jaars* 1157." Hy bevondt zig nog op den 3 Juny, 1157, te *Nieuwmegen*; alwaar hy een Giftbrief van Keizer FREDERIK (*f*), ten behoeve der lieve Vrouwe Kerk van *Antwerpen*, onderteekende, en ſchynt dus niet langè bedlegerig te zyn geweest. Op 't laatst van s'Graven leeven, deedt de Abt van EPTERNACH, aan hem, tegen het bekomen van eenige landen in *Schouwen*, volkomen afſtand van allen aanſpraak op de Kerken van *Vlaardingen*, *Kerkwerve* en verſcheide anderen, op welken die Abdy, uit hoofde eener gift van Biſchop WILLEBRORD, vermeende regt te hebben, en waar-

(*b*) Mieris *l. c.* bl. 94.
(*c*) STOKE 2 B. V. 452.
(*d*) LEONIS brevic. p 145.
(*e*) Mier. *l. c.* bl. 94. *Sextum manſum Alleodii ſui, quod ſitum eſt in* Gouda.
(*f*) MIRÆUS *oper. diplom.* T. I. *p.* 184.

waar over men, ſints lange, zo met haar, als byzonder met de Utrechtſche Kerk, ook door de wapenen, getwist hadt (*g*). In den jaare 1141, ſchreef die zelve Abdy aan Keizer HENRIK VI., de oorſpronglyke Brieven nog te hebben der uitgeſtrekte goederen, aan gezegden Bisſchop, voorheen haaren Abt, geſchonken, en, door hem, en eenige volgende Abten, bezeeten, doch, ſedert, door de Frankiſche Koningen en de Keizers, aan de Hertogen van *Braband*, de Graaven van *Gelre*, *Luxemburg*, *Vlaanderen*, en *Holland*, weggegeven, tot het in ſtaat houden van Legers, tegen de Noormannen. (*h*) Men agt, niet zonder reden (doch my is ontſchooten, het op zyn plaatz aan te teekenen) dat de goederen, tuſſchen den *Ryn* en *Zuidhardeshage*, ten jaare 889, aan GEROLF, Vader van DIRK den I., afgeſtaan, hieronder moeten geteld worden. (*i*).

Bl. 236. r. 18. „(Hy *Graaf* DIRK) — *Het nog ten minſten* drie *andere* (Zoonen, behalven FLORIS den III.) *na*, PELGRIM, ROBERT en OTTO." BOUDEWYN, ſedert Bisſchop, en DIRK, Domproost, van *Utrecht*, waren mede Zoonen van denzelven Graave. Onze WAGEN. wist dit, maar verſchreef zig hier. Hy noemt ze beiden bl. 267, en 282.

Bl. 238. r. 2. van ond. „PELGRIM, *jonger Zoon van* DIRK *den VI., die voor den* eerſten Heer van Voorne *gehouden wordt*" Zo deeze Heer van Voorne is geweest, (waar over

(*g*) Mieris *l. c. b.* 65. 67. 77. 102.
(*h*) *apud* CHIFFLET *Anaſtaſi* Childerici *p.* 145.
(*i*) Hiſt. Crit. Holl. T. 2. p. 1. p. 213. *ſeqq.*

nader in myne Uitgave van TERLING's Kronyk,) was hy, denkelyk, de *eerſte* niet. Graave DIRK zelve gewaagt, een jaar voor zynen dood, van het Land van FLORENTIUS *de Vorran.* (*k*) Geringe luiden gaf men, toen, geen naam van Landſchappen.

Bl. 242. r. 17. „ Bisſchop GODEFRID *hadt zig — van* Groningen *meester gemaakt.* HENRIK *ſloeg 't beleg voor* Groningen" enz. Hier is een misſlag; *Groningen* wierd niet belegerd, noch ontzet, maar LEFFARTS kleinzoonen, geholpen door HENRIK, beleegerden de Bisſchop in zijn Slot, te *Utrecht*, en namen die Stad in (*l*).

Bl. 244. r. 1. „ *De Graaf* (FLORIS III.) hadt beſlooten *zig van het* geheele Friesſche Graafſchap *meester te maaken.*" Ik twyffel, by na, niet, of FLORIS was, niet alleen nu, maar reeds by den aanvang van zyn bewind, hier op bedagt geweest. Ik zie, anders, geen grond, waarom Paus ADRIAAN, reeds op 28 Juny 1159, ten verzoeke van Bisſchop GODEFRID van *Utrecht*, dat Sticht, met al deszelfs toebehooren, onder uitſpraak van den Pauslyken Vloek tegen de overtreders, in zyne beſcherming hadt genoomen, met naame 't Frieſche Graafſchap, 't Slot van Erfurd, 't Land van Drenthe, de Tiende in Holland, enz. (*m*). 'T is wel denkelyk, dat, na dien tyd, de Bisſchop de verlangens van onzen Graa-

(*k*) Mieris *l. c.* bl. 102. *vergeleken met* R. L. 12. *van de Leenk. van Holl.*
(*l*) *Chron. Egmond.* ad annum 1069.
(*m*) Mieris *l. c.* p. 107.

Graave, door het toezeggen van 't een of ander dezer goederen, zal bevredigd, en dat de laatste, schoon 's Bisschops Leenman, anders den Kerkvoogd, zo ligt, geen hulp, tegen die van *Groningen*, zou verschaft hebben.

Bl. 249. r. 6. v. o. „*Twee of drie jaaren* zat Graaf FLORIS gevangen." Een aanzienlyk man, wiens gedagtenis men, als Letterkundigen, behoort te eerbiedigen, heeft *deezen ganschen Oorlog*, *van 't begin tot het einde*, zo wel als de *Gevangenis van den Graave*, en *'t Verdrag*, van welke hier gesproken wordt (bl. 251. en volgg.), gehouden voor een louter en nieuw verdigtsel van een *Vlaamsch* Kronykschryver; met byvoeging, dat WAG. hier, *naar gewoonte*, zou hebben misgetast, en, *uit* MEYERUS, *ontleent hebben wat hem goeddagt.* (*n*) enz.

'T smert my altyd, als deftige Schryvers zig verlaagen, om den anderen een vlek aan te wryven. Die weet dat WAG. geleefd heeft, weet teffens, dat hy, dwaalen moest; dit merk van menschelyk onvermogen vindt men, natuurlyk, ook in *zyne* Schriften. Min kundigen, waar onder ik behoore, bemerken ze wel eens: maar zyne dwaaling, die ik, nu en dan, heb meenen te mogen aantoeren, bleek my altyd ter goeder trouw geschied. Zo dwaalen de grootste en beste Mannen; die hen vinnig bestraft, dwaalt erger dan zij. En, zo ik iets zie, hier ter plaatze, dwaalde WAG., in den grond der zaak, niet.

De

(*n*) HEYDEC. op STOKE I. D. bl. 518.

De tyd openbaart alles. Na den dood, zo van den Uitgever van MELIS STOKE, als van den Vaderlandſchen Hiſtorieſchryver, is het betwiste Vrede-Verdrag zelve, naauwkeurig, in het licht, en, deels, op Koper gebragt, naar het *oorſpronglyke*, 't geen, met de nog aanhangende zegels, in de Kerk van *St. Donaas*, te *Brugge*, bewaard wordt (*n*). Dit ſtuk, overeenſtemmende met verſcheiden' afſchriften, onder anderen ook der Leenkamer van Holland, en, in het welke, ik, ter goeder trouwe, belyde geen blyk van onegtheid te kunnen ontdekken, is gegeven, op Dingsdag, na Zondag van *reminiscere*, in den jaare, niet 1147, zo als ſommige uitgaven houden, maar, zo als onze WAG. (bl. 259. (5)) dagt, 1167, Franſchen ſtyl, d. i. 27 February 1168, van onzen tegenwoordigen.

Ik vertrouw uit dit ſtuk, ook al zweegen (des neen) de oude Schryveren hier geheellyk, te mogen beſluiten;

1°. Dat, ontegenzeggelyk, de Oorlog heeft plaatz gehad, en dat de Vrede, ſedert, op den, zo even gezegden, tyd, geſlooten is.

2°. Dat de Graaf, voor 't ſluiten van dit Verdrag, waarlyk is gevangen geweest. Zyne erkentenis, in het zelve, dat de Oorlog, *door zyn' ſchuld*, was ontſtoken, en zyn, nog aanwezig, zegel, met 't welke hy dit Verdrag heeft bekragtigd, en waar in het woord *discordia* (tweedragt), tuſſchen de voor- en agtervoeten van

(*n*) *Hiſt. Crit. Holl. T. 2. p. 1. p. 184. ſqq.*

van zyn paard, geleezen wordt, zyn ſpreekende bewyzen van den dwang, onder welke hy zugtte, en daaden, tot welken nimmer onze Land-Vorst, zo lang hy de vrye lugt ademde, kan verondersteld worden, gekomen te zyn.

3°. Dat ſchoon, in het Verdrag zelve, eigenlyk niet gezegd wordt, waar in zyn ſchuld beſtonde, men egter, gevoeglykst, zal moeten denken, dat een inval van zyne zyde, op de Zeeuwſche Eilanden Bewesterſcheld, en het heffen van den Geervlietſchen, en, mooglyk, ook meerdere Tollen hier te Lande, de Vlamingen, in 't harnas zal gejaagd hebben: nadien, zeker, het Verdrag voornamelyk loopt, zo over de Eilanden tuſſchen *Scheld* en *Hiddeneze* (zo als men hier ſpelt, en uit welke Landſtreek ook alleen Gyzelaars, aan den Vlaamſchen Graaf, moesten gegeven worden), als over de Tol- en Convoy-gelden (*vectigal, quæ* conductus *vocatur*) welke de Hollanders, voortaan, van geen Vlaamſche Koopluiden mêer zouden mogen neemen, en 't genomene moeten vergoeden.

4°. Dat, dierhalven, vervalt het denkbeeld, waar in ook onze WAG. was, (bl. 249.) als of 'er een ſtryd geſchied ware, om, en in den *Elſas;* een denkbeeld, ook niet ſtrookende, met dat van een oud Schryver, die alleen van een *Scheepsſtryd* gewaagt (*o*); en 't geen, in volgende tyden, kan gebooren zyn, 't zij, uit een verkeerde opvat-

(*o*) *Auctor Aquicinct. ad annum* 1165.

vatting des bynaams van PHILIPS van Vlaanderen, die zig *van den Elſas*, of van *Elſaten*, ſchreef; niet (gelyk te regt is opgemerkt), om dat hem die Landſtreek behoorde, maar, om dat hy uit den huize van Elſaten geſproten was (*p*); 't zy, uit het geen men, waar of onwaar, gehoord hadt, van een inval des Hollandſchen Graave, ten deezen tyde, in het Land van *Aalst* (*q*).

5°. Dat, daar, en de Vlaamſche MEJERUS, en de evengem. oude Schryver, 's Graaven gevangenis op het Jaar 1165 brengen, en 'er de laatſte by voegt, dat hy *vry lang*, of *te lang*, (*diutius*) gevangen bleef, dierhalven WAG. de gevangenis, die tot 27 Febr. 1168 duurde, zeer wel op *twee* of *drie* jaaren (bl. 249.) heeft kunnen ſtellen. Hebbende anderen reeds voldoende aangetoond, hoe zulk een langduurige uitlandigheid niet ſtrydt, tegen zeker verhaal, dat hy, op 22 Jan. 1168, by eene nederlaag in *West Friesland* zou zyn tegenwoordig geweest, daar die nederlaag, volgens het oudſte handſchrift van de Egmondſche Latynſche Kronyk, eerst in 1169 is voorgevallen. (*r*)

6°. Dat de Hollandſche Graaf, voor de *Baronnen* van Vlaanderen (zo als 't Verdrag zegt)

(*p*) HEYDEC. op STOKE *l. c* bl 250.

(*q*) DIVISIE Kronyk, gedr' by SEVERTS in 1517. 108. *Divis.* C. 7 bl 145. A LEIDIS *in annal. l.* 18. *c* 10; (die hier zeer veel met het *Ms. Chron. Flandr.*, by SCRIVER. aangehaald, overeenſtemt) leest egter *Alſatia*, en de *Kronyk van Vlaand.*, gedr. te Antw. 1531., *Elſaten* bl. 22. f. 25

(*r*) *Chron. Egmond. l. c.* p. 118 en 119. (98)

zegt), over dit Leen van Bewesterſchelde, te regt geſteld zynde, en deze zyne *Pares*, of *Gelyken*, gezegd wordende, die bewoording, op zig zelven, geen verneedering was, maar, alleen, een blyk, dat de Hollandſche Graaf Leenman was van den Vlaamſchen, nopens dit Gewest; en dat hy dus, volgens den onwrikbaarſten Leen-regel van die tyden, voor geen Regtbanken, wettiglyk, konde gevonnisd worden, dan voor die, welken, in dit opzigt, zyns gelyken, dat is, mede hooge Leenmannen, of Baronnen, van den gezegden Graave waren (*s*).

Bl. 252. r. 21. „ Bornisſe *is thans een ſmal; doch was, oudtyds, een wyd water, ſcheidende de Landen van* Voorne *en* Putten *van malkanderen.*" De beste beſcheiden, welken ik, nopens den ouden ſtaat deezer Rivier heb kunnen bekomen, maar die te wydloopig zyn, om hier in te voegen, leiden my om te denken:

Eerst, en in 't algemeen, dat, in zeer oude

(*s*) De *Gelyken* in *geboorte*, wierden, by ons, met een algemeene naam, als bekend is, ook *evenknie* gezegd. *Knie* is *geſlagt*. In opzigt van *rang*, zeide men veelal, *Genooten*. Een woord, 't geen dat van *Pares* in 't Latyn, en van *Pairs* in 't Fransch uitdrukkende, by de Hoogduitſchers ook om mindere menſchen, maar by de onzen, wel meest, en al vroeg, gebruikt wierdt om de hooge, en, van den Leenheer, onmidlyk, afhangende, Leenmannen, aantetoonen. Deeze laatſten wierden ook, oudtyds, met den algemeenen naam van *Barones*, of, by ons, en andere Natien, *Baroenen*, beteekend; hoe zeer dit woord, naderhand, gemeener wierdt. Ik leeze, betreklyk tot een der laatere opvolgers van onzen FLORIS, in zeker, onuitgegeven, Charter van 26 Maart 1320. (E. L. 13 Cas C. Tit. *Henegouw* bl. XII.) *A haut* BARON, *noble & poiſſant, Monſr. le Comte de Haynnault.*

de tyden, de Rivier de Maze, aan de *zuidzyde* (welke zyde alleen, in opzigt der paalſcheiding van *Zeeland*, in aanmerking kan komen, wyl *benoorden* de Maze *Holland* lag) van dien zeer breeden mond, met welken zy, westwaarts op, langs den, in 1280 reeds verdronken', *ouden Briel* (*t*), in Zee ſtortte, omtrend, of, nog eenigzints, ten Oosten van het, zoogezegde, *oude Land* van *Geervliet*, en tuſschen het zelve en het Dorp van *Zwartewaal*, binnen den Lande van *Voorne* en *Putten*, (mede tot *Zeeland* behoorende (*u*)) inſchoot; en, na dus een gedeelte van den, nu bedykten, N. O. hoek van *Putten*, en N. W. hoek van 't *Heenvlietſche*, als ook de nog tegenwoordige *Bernisſenoort*, *Bernisſendyk*, enz. ('t geen men, op de algemeene kaart van *Voorne*, kan nazien) met haaren Vloed te hebben bedekt, wyders, zuidwaarts op, de *Voornſche* en *Putſche* oevers langs liep, en, voor *Abbenbroek*, in het ruime water viel, 't geen met het Haringvliet gemeenſchap hadt. Zynde, voor de dertiende Eeuw, *Zuidland*, *Symonshaven*, de *Koorndyk* en *Goudswaard* geheel onbekend.

Ten tweede, en in 't byzonder, dat de Stroom, van die zuidzyde der Maze af, tot niet verre benoorden *Geervliet*, tuſschen de *Voornſche* en *Putſche* oevers, den naam van *Bornesſe* droeg, of ook wel van *Maesmunde*, in 't Latyn *Ostium Moſæ*, (als maakende aldaar 't beginzel uit van den, zo even gezegden, westwaarts

(*t*) Privileg. van den Briele p. 9. N. 17.
(*u*) Stukken van de oude Rekenk. van Holland. *Witte Register* p. 96. en p. 115.

waarts, naar Zee loopenden, grooten mond der Maze, welke mond my egter niet genoeg blykt, wederkeerig, den naam van *Bornesse* te hebben gedraagen) (*v*) doch by die plaats zelve *Widel* wierdt geheeten; een benaaming, die hy, tot aan zynen zuidlyken uitloop, behielt: zynde het aanmerklyk, dat, schoon STOKE *Geervliet* by den *Widel* plaatst, (8. B. V. 893.) naamals, egter, die naam meest aan de *Heenvlietsche* zyde gebruikt wierdt, en, daar tegen, die van *Bornesse* aan de *Geervlietsche*.

In vervolg van tyd, en nog tegenwoordig, is, in *Voorne*, alleen de naam van *Bornesse* bekend gebleven, en die van *Widel* verlooren geraakt. TAERLING, die in 't eind der 16.e en 't begin der 17. Eeuw, bloeide, en, die in 1572, den *Briel* verliet, spreekt van „*Heenvliet*, over die Stede van *Geervliet*, alwaar, *tusschen beiden*, *een Rivier loopt*, *eertyds* genoemd de *Wiel*, *nu Bernisse*". En, in zeker geschreven stuk van de 16. Eeuw, betiteld „*Cours der Maese ende Merwede*," leest men, dat het water, 't *Spuy* gezegd, gelegen is „aan d'een einde aan de *Maze*, en d'andere aan den *ouden Wiel* en *Beninghe*" (*w*).

Bl. 253. r. 19. „ Hedenesse *is het scheid tusschen* Zeeland *en* Vlaanderen, *welk*, *tegenwoor-*

(*v*) Men overweege, niet te min, de. van my, op dit stuk, verschillende gedagten van den Heere HUYDEC, in een uitgewerkte Note op STOKE 36 bl. 100 30v. die de *Bornesse* houdt voor *het ganjche gedeelte van de Maas*, *van Geervliet af*, *nederwaarts*, *tot in de Zee*.

(*w*) Zie ook van de WALL. *Privil. van Dordr* 2 D. bl. 472 en *Hist. Crit. Holl* T. 1. p. 2. p. 102—110. alwaar ook eenige myner, vroegere, aanmerkingen nopens de *Bornesse*.

woordig, korter de Honte, *of* Hond *en* Westerſchelde *genoemd wordt.*" Ik heb, voorheen, (*x*) tragten aantetoonen, dat *Friesland*, aan zyne *uiterſte westzyde*, in zeer vroege tyden, beſpoeld wierdt door de *Sincfala*, die, nog in de dertiende Eeuw, in *Vlaanderen* bekend ſtondt voor het *Zwin*.

My is geen voldoende bewyz voorgekomen, dat, hoe zeer, na dien tyd, dit Ryk, en, ſedert, het Hertogdom van *Friesland* is vernietigd, en het Bewind van dien, deels in handen van *onze*, eigenlyk *Frieſche*, deels (wat Zeeland *bewester Schelde* aangaa) van *Vlaamſche* Graaven, geraakt is, hier door de *West-* of *Zuid-westelyke* grensſcheiding van die Landen, die, oudtyds, *Friesland* uitmaakten, en welken, elders, gezegd worden *beöosten de Heidenzee* te hebben gelegen (*y*), zoude zyn veranderd, dan, voor zo ver het gewoon verloop der ſtroomen, hier en daar, een verſchillende, thans niet volkomen bekende, gedaante, aan Land of Water zal gegeven hebben; ook is, reeds meer dan eens, gezegd, dat men, in de elfde eeuw, van *Friesland*, als aan *Vlaanderen* grenzende, gewaagd vindt, en het ſchynt dus veiligst, (ook wanneer men de zaak op zig zelve beſchouwt,) mede nog in de twaalfde, van welke hier geſproken wordt, de uiterſte ſcheiding tusſchen *Zeeland bewes-*

(*x*) *Aanmerk. op* I. D. *Vad. Hiſt.* 83—90.
(*y*) STOKE 2 D. bl. 46. B. 3. V. 573.

wester Schelde en *Vlaanderen*, omtrend het *Zwin* te zoeken.

Dit gevoelen wordt, onder anderen, geſterkt, door de opmerking, dat de ſtroom, tuſſchen *Vliſſingen* en *Breskens*, voor 't midden der dertiende eeuw, van weinig aanbelang geweest is; dat de *Honte*, in die eeuw, zig niet veel westlyker dan *Zuid-Beveland* ſtrekte, en, niet lang voor de vyftiende, door menigvuldige overſtroomingen, tot een breed en diep water, ſchynt aangegroeid (*z*); daar, inmiddels het *Zwin*, toen, tot voor *Damme* en verders, Zuid-westelyk afloopende, reeds een koopryke Rivier was (*a*).

Waar by ook komt, dat, tusſchen *Sluis* in *Vlaanderen*, en de ſtede *Aardenburg* (voorheen een aanzienlyke Koopplaatz) reeds in de dertiende eeuw bekend was een Water, *Ede* of *Hede* genaamd, naar het welk het wederzydſche Land, *be-oost* en *bewester Ede*, en de Polder van *'s Baafs* ook de Polder de *Ede* gezegd wordt, en 't geen, zo van ouds, als, nog heden ten dage, zig in het *Zwin*, by 't *Sluiſche* Gat ontlast (*b*); ag-

(*z*) Vid. apud PAULUM *l. c.* p. 50. et KLUIT *l. c.* T. 1. p. 2. p. 121-132. §. 8. *l. c.* p. 139. §. 14. p. 164.

(*a*) MAERLANT, die 'er, ten dien tyde, by woonde, ſegt, daarom, in zeker Werkje, naar de eerſte woorden, genoemd *Wapen Martyn*, en gedrukt te Antwerp, in 1496, 2. B. V. 1063.

„ *Al waert al dyn, dat coms int* Zwint,
„ *Gout, Silver, Loot, Staal, Tzer, Tin.*

't blykt, uit het Rym, dat men *Zwin* moet leezen.

(*b*) *St. der Nederl.* 2 D. bl. 465—467. *conf.* bl. 444. ook de Kaart voor de *Oudheid. van Zeel.* 4 D. In de Kaart van den Graave *de* FERRARIS, No. 11., leest men de *Ede*, daar men elders, zo ik meen, de *Lieve* vindt.

agtende ſommigen, dat het woord *Heidenesſe*, of *Heidenzee*, zo veel zoude zyn als *Heidens-ee*, 't welk *het water van de Eede of Heeden*, zou beteekenen (*c*).

Eene afleiding, die, 't zy men dezelve, al, of niet, omhelze, ons, ten minſten, leidt naar de plaatz, waaromtrend, de westelyke ſcheiding van *Zeeland* en *Vlaanderen*, om bovengemelde redenen, zo het my tot nog toe voorkomt, denkelykst, zal geloopen hebben (*d*).

Bl. 268. r. 3. „ de Friezen — *vielen in 't jaar* 1182, *in* Akerſloot." In dit jaar, was, na

(*c*) PAUL. *l. c.* p. 50. KLUIT *l. c.* p. 114—116. et p. 134. §. 9.

(*d*) Ik verwerpe deeze afleiding niet, maar zou, behoudens beter oordeel, nog zo vreemd niet zyn, dat *Heidenzee*, zo als in alle drie de handſchriften van STOKE geleezen wordt, uit *Heiden*, of *Heidene* en *Zee* is te ſamen geſteld; het welk, zo *Heiden* hier op de *Ede* of *Hede* ziet, zou kunnen beteeken de *Zee*, *waar in de* Hede *viel*, of uitliep. Dat het *Zwin*, reeds zeer vroeg, hier een *Zee* wierdt genaamd, blykt uit zekeren Brief van den jaare 1243, alwaar aan die van *Rodenburg*, thans *Aardenburg*, vergunt wordt, een waterleiding te maaken, tot in 't lighaam van de Zee (*usque in corpus* Maris, *qui* ten hoofde *dicitur* Zerdam) *Hiſt. Crit. Holl. T.* 2. *p.* 1. *p.* 1287; en, in een ander, van 1402, wordt gezegd, dat die zelve Stad *over langhe tyd verleden* (*l. c.* T. 2. p. 2. p. 1072.) een watergang hadt gemaakt, loopende uit de Gendſche Leye *duer die Stede, in een* water *gheheeten die* Ee (waar van boven) *en alſo voortwaardt, duer die Spuye van* Slepeldamme, *tot in* 't harte *van der* Zee. 't Is waar, onze kundige WAG. agt de benaaming van *Zee* hier onaanneemlyk, om dat men niet *de* Heydenzee, maar alleenlyk *Heidenzee* leest. Edoch, zodanige ſpreekwyze, zonder voorzetſel, wordt by de Ouden meer gevonden in eigen naam-woorden, uit twee zelfſtandige te ſamen geſteld. Zo zegt STOKE, 9 B. V. 630, dat men kwam *in Harinevliet*, voor *in het Harinevliet*. Men liet zelfs het voorzetſel wel na, in niet te ſamen geſtelde woorden. STOKE *l. c.* V. 603.

„ *Er ghinc* op Maſe *harde righe*"
voor op *de Maſe*.

na 't ſchynt, kort te vooren, te *Liſſe*, op een van 's Graaven Lusthuizen, het huwelyk van zyne Dogter MARGARETE, met DIRK, Graave van Cleef, plegtig gevierd: even als men zulks, in 1186, deedt te *Loosduinen*, toen 's Graaven Zoon, DIRK, met ALEID, Zuster van den Cleefſchen Graave in den echt tradt (*e*).

Bl. 268. r. 11. „ Texel en Wieringen — *moesten eene brandſchatting van* vier duizend mark zilvers *opbrengen.*" STOKE heeft hier *marken*, in navolging der oude Latynſche Kronyk van EGMOND; doch STOKE's laatſte Uitgever heeft, zeer wel, aangemerkt (*f*); dat die Rymſchryver, elders, 't woord *mark* door *pond* verklaart; zo als ook by andere Volkeren, de bewoordingen *talenten*, *marken*, *ponden*, veeltyds van *geld*, niet van *gewigt*, moeten verſtaan worden. Indien dan een Friesch pond, vyftien ſtuivers van onze munt (*g*), geſchat wierdt, zo als men gewoonlyk denkt, zou de optebrengene ſom drie duizend Hollandſche Guldens uitmaaken; 't geen, zeker, niet gering was voor deeze tyden. Doch de juiste waardy, is, mynes meenings, daarom, hier te moeilyker te bepaalen, wyl men, uit de Frieſche Wetten, kan opmaaken, dat 'er groote en kleine-marken waren, en het niet blykt, van welke ſoort hier geſproken wordt.

Dat *Texel*, thans, geen *eiland* (*h*), maar

(*e*) *Chron. Egmond* ad annum 1182. et 1186.
(*f*) I. D. bl. 529—531.
(*g*) *l. c.* en Oud. Fr. WETT. 2 D. bl. 399. §. 1.
(*h*) PALUDAN. Oudh. Kund. Verhand. 1 St. bl. 123.

maar, nog in de dertiende eeuw, aan 't land van Huiz-duinen, en de tegenwoordige Helder, vast was, is, na Alting, op nieuws, voor eenige jaaren, met zeer goede bewyzen, aangedrongen.

Bl. 269. r. 19. „ *de Bisschoppen van* Utrecht *beweerden*, op wat grond is my niet gebleeken, *dat hun het* gantsche Graafschap *van de* Veluwe, *door de* Keizers, *was* afgestaan." By gebrek van genoegzame egte stukken, is deeze grond nog niet ontdekt: maar, daar, in de uitspraak van Keizer KAREL den VI., duidlyk gezegd wordt, dat de Hertog van Braband erkent hadt ongelyk te hebben, is het veiligst te stellen, dat een der Keizeren zodanige gift, aan het Sticht van *Utrecht*, zal hebben gedaan; en dat de oude Veluwsche Graaven, (die zig ook, naar zeker aldaar liggend slot, Graaven van *Rechem*, of *Redichem* noemden) het zelve, overeenkomstig het Verhaal van sommigen onzer Jaarboeken (*i*), voorheen, van den Keizer geheven hebbende, sedert, hun verly van den *Utrechtschen* Bisschop zullen genomen hebben; 't geen ook, in vervolg van tyd, en toen dit leengoed, uit hun huiz, in dat van de Neder-Lotheringsche, dat is, Brabandsche, Hertogen overging, door deezen, getuigd wordt gedaan te zyn; dan 't geen Hertog HENRIK nu weigerde.

Dat, wyders, zo als hier volgt, GODEFRID *van Bouillon*, Hertog van *Neder-Lotheringen*, dit leen, als een Bruidschat, met zyne Dog-

(*i*) *Chron. de Trajecto. apud* MATTH. *Anal. 5. p. 332.*

Dogter, aan HENDRIK VAN NASSAU, Graave van *Gelder*, hebbe opgedragen, is te minder aanneemlyk, om dat GODEFRID, reeds op den 18 July 1100, is geſtorven (*k*), en Graaf HENDRIK, in een Brief van 27 Mey 1182, nog voorkomt; hoe zeer de Kronyken zyn' dood, op den jaare 1162, ſtellen (*l*). Men denkt dan, gevoeglyker, dat GODEFRID, by zyn vertrek naar 't heilige Land, de Veluwe, aan OTTO den I., Grootvader van Graave HENRIK, verpand hebbe, onder de, in die tyden zeer gewoone (*m*), voorwaarden, dat hy, of zyne Opvolgers, Hertogen van Neder-Lotharingen, het zelve weder, binnen zekeren tyd, zoude mogen losſen. Het ſchynt, dat die Hertogen, ſedert, langs deezen weg, aanſpraak op de te ruggave van dit Leen, hebben gemaakt; doch dat, daar na, HENRIK VAN NASSAU, anders gezegd de I., met een Dogter van een dier Vorsten, mede GODEFRIED genaamd, (die dus, om den overeenkomst van tyd, de II., of III. van dien naam moet geweest zyn) huuwende, hier op, de Veluwe, aan deeze Vrouw, by wyze van ſchikking, door den Brabandſchen Vorst, zal zyn afgeſtaan, en, na haar overlyden, omtrend 1162 voorgevallen, niet op Graaf HENRIK, maar, overeenkomſtig de Leenregten dier tyden, op GERARD, haar' oudſten Zoon, als naasten Leenvolger, zal gekomen zyn; met

(*k*) *l'Art de verif. les dat.* fol. 378.
(*l*) BONDAM *l. c.* 2. *Afdeel. bl.* 235.
(*m*) BUTK. *Trophe. de Brab.* T. 1. f. 95.

met dat gevolg, dat deeze dus, by 't leeven van zyn' Vader, HENRIK, Graaf van de Veluwe, geworden, maar, reeds in 't jaar 1180, overleeden zynde, door zyn' tweeden Broeder, OTTO genaamd, in de Veluwe zal zyn opgevolgd; welke OTTO, eindelyk, na 's Vaders dood, ten jare 1182, als ik zeide, voorgevallen, de Graafschap Gelder, Zutphen en ook de Veluwe, in zyn' perſoon vereenigde (*n*).

Op dien voet ook, kan men begrypen, waarom deeze Oorlog, door den Utrechtſchen Bisſchop, niet tegen den *nog regeerenden Graave*, HENRIK, maar tegen *zyne Zoonen*, GERARD en OTTO, gevoerd wierdt, zo als veelen verhaalen; ſchoon dezelven, kwalyk, Graaven van *Gelre* noemende, daar zy Graaven van de *Veluwe* waren, en GERARD, b. v. zig zelven, in 't jaar 1172 en 1177, nog *Zoon* des Graaven van *Gelre* noemt (*o*).

Bl. 271. r. 15. „ *Het Graafſchap* Zutphen —— *was, na 't jaar* 1076, *in 't welk* GEERLAK, Graaf van Zutphen — *geſneuveld was, gekomen aan* GERARD, Zoon *van* OTTO den I, Graave *van* Gelder, *die* GEERLAK, zo wel als hem, *by twee byzondere Vrouwen, gewonnen hadt.* Sedert *zyn de* Graaven *van* Gelre, *altoos, ook regeerende* Graaven *van* Zutphen *geweest.*" De opvolging, in het *Zutphenſche* Graafſchap, is, in verſcheiden' opzigten, nog zeer duister; doch, in eene, onlangs, over deeze ſtof, opzetlyk, geſchrevene Verhandeling, heeft men,

(*n*) Van LEEUW. *ad Chron. Tiel.* 1. p. 146. en BONDAM *l. c.* p. 255——260.
(*o*) BONDAM *l. c.* bl. 192 en 225.

men', op zeer wigtige gronden, doen zien, dat GEERLAK, die, in 1076, ſneuvelde, onmooglyk gehouden kan worden voor een Zoon van OTTO den I., Graaf van Gelre, uit den huize van Nasſau; nadien de Gravin SOPHIA, die men voor GEERLAKS moeder houdt, eerst, omtrend 1076, met OTTO kan gehuuwd zyn; maar, veeleer, voor den Zoon van zekeren GERARD, of GEVARD, Graave van een gedeelte van *Hameland*, of het *Zutphenſche*, die deezen Zoon overleefde, en zynen Broeder OTTO, voorheen reeds Bezitter, onder anderen, der *Stad* Zutphen, tot Erfgenaam naliet; welken, laatst gezegden, OTTO, men, met OTTO van *Gelre*, ſchynt te hebben verward.

De Graafſchappen van *Gelder* en *Zutphen* zyn dan, omtrend de *helft der twaalfde eeuw*, onder Graave HENRIK, den I., vereenigd (*p*). My is, in een geagt werk (*q*), onlangs, voorgekomen een brief, op naam van ANNO den tweeden, Aarts-Biſchop van Keulen, zynde van den 27. Sept. 1074; in welke OTTO, Graaf van *Zutphen en Gelderland*, (*Otto, Comes de Zutphen et de Gelria*) genoemd wordt, en als getuigen ſtaat. Indien op dit ſtuk, 't geen, door onze Schryveren, myns weetens, niet gebruikt is, konde vertrouwd worden, zo als my, voor ik het behoorlyk hadt overwogen, toeſcheen, zou, uit

(*p*) BONDAM *Voorber. voor 't Gr. Charterb. van Gelderl.* byzonder bl. 10, 13—62.

(*q*) KREMERS *Akadem. Beiträge zur Gulch und Bergiſchen Geſchichte*, 2 B. *Urkunden*, *bl.* 206.

uit het zelve, een geheel nieuw ſtelſel in de *Gelderſche* Historie gebooren worden; doch, dat hetzelve te veel teekenen van vervalſching met zig draagt, dan om 'er zig op te kunnen verlaaten, zal, in 't kort, en, zo ik reden heb te vermoeden, op eene voldoende wyze, door den tegenwoordigen Historiſchryver van *Gelderland*, den zeer kundigen Hoogleeraar BONDAM, worden aangetoond (*r*).

Bl. 272. r. 13. van ond. „ des jaars 1191." Leez 1196; overeenkomig de indictie en Regeerings jaaren van dit charter (*s*).

Bl. 274. r. 9. van ond. „ *Graaf* FLORIS *liet* -- twee *Zoonen na*." Wel vier; naamlyk DIRK, WILLEM, FLORIS en ROBERT; behalven vier Dogters; BEATRIX, ELISABETH, ALEID en MARGARETE (*t*).

Bl. 276. r. 13. „ Zeeland bewester Schelde werdt dus, *ten opzigte van* Graave DIRK, *een* agter leen *des* Keizerryks." Niet echter, eerst in deezen tyd. De Vlaamſche Graaven hadden, lang voorheen, dit leen van den Ryke verheft. En onze WAG. zelve heeft, met grond van waarſchynlykheid, geagt (*u*), dat, in den jare 1108, waar voor anderen neemen 1107, dit deel van *Zeeland*, door den Vlaamſchen Graave ROBERT, aan FLORIS den II. van *Holland*, is beleend geworden (*v*).

Bl.

(*r*) In een *Byvoegſ.* op het I. D. van *'t Chart. B. van Gelderl.*
(*s*) BONDAM *Gr. Ch. B. v. Geld. bl.* 255.
(*t*) BEKA *l. c.* f. 58. Mieris Ch. B. v. Holl. I. D. bl. 231 en 135.
(*u*) *Vad. Hiſt.* 2 D. *bl.* 210, *vergel.* bl. 154—174 *ſeqq.*
(*v*) Adde *Chron. Egmond. ad ann.* 1057.

Bl. 280. r. 12. „ WILLEM *zou* — drie honderd ponden trekken." Te weeten voor zyn Vaderlyk bewyz, of erfdeel (*pro patrimonio*) (*w*) 't geen, na 't ſchynt, hem nog niet was uitgekeerd, en waar uit den Oorlog zyn oorſprong kan genomen hebben. Men vindt, dat aan WILLEM den bynaam van *zonderland* gegeven is (*x*); mooglyk *voor* den tyd van dit Verdrag, en dus, voor hy in 't bezit van *Friesland* geraakte; ten zy het zage op dien tyd, toen, na doode van DIRK den VII., Vrouw ALEID hem, van 't Graafſchap van *Holland*, weeren wilde.

Bl. 280. r. 12. „ WILLEM *zou* — al *wat* Graaf DIRK, *in het* Graafſchap Oostergouwe *en* Westergouwe, *toen*, *in* 't *gemeen*, Oost-Friesland *genaamd*, bezat, *van* hem *ter leen houden*." Wyl WILLEM, in 1198, (WAG. bl. 281.) *Graaf* van dit *Friesland* heet, en, in meerder brieven, dus voorkomt; wyl de Biſchop, zyn Oom, dit Verdrag hadt helpen bewerken, en wyl een Graaf van *Oost-Friesland*, zo door den Biſchop, van Utrecht, als door den Graaf van Holland, (die, in 't gemeen, dat Land bezaaten (*y*)) moest gekooren worden, ſchynt het vry klaar, dat ook de Biſchop *zyne* keuze op WILLEM zal bepaald hebben. 't Oorſpronglyk ſtuk is weder, ongelukkiglyk, niet voor handen.

Bl.

(*w*) *Chron Egmond.* p. 161 *et* 162. (89)
(*x*) LEONIS *Brevicul Chron. Egmond.* IV. p. 155.
(*y*) Vaderl. Hiſt. 2 D. bl. 244. ad ann. 1203.

Bl. 291. r. 4. „ *Graaf* OTTO *kwam ook niet zonder* losgeld *vry.*" Hy verbondt zig, tot de betaaling van 2500 marken; van welken hem, ſedert, 1500 wierden kwytgeſcholden (z), by gelegenheid van 't huwelyks verdrag tuſſchen zynen Zoon GERARD met MARGAREET, Dogter des Hertogs van Braband.

Bl. 291. r. 6. van ond. „ Wydloopiger Verdrag." Hier van is, onlangs, een veel verbeterde Uitgave in 't licht gekomen (*a*).

Bl. 292. r. 6. van ond. „ Verdrag, *welk op den* derden van Slagtmaand, deszelfden jaars (1203) *tuſſchen* hem *en* Hertog HENRIK, *geſlooten wierdt.*" Men mag, thans, voor uitgemaakt houden, dat dit Verdrag, niet in 't jaar 1203, maar in 1200, is aangegaan. De talletters van den dag zyn, in ſommige afſchriften, in het jaargetal gegleden (*b*).

Doch dit ſtuk, gemaakt, blykens deszelfs inleiding, tot wegruiming van de oude geſchillen, zo tuſſchen den Hertoge en Graave FLORIS III. als reeds, tuſſchen hunne Voorzaaten ontſtaan, en om het welk te ſluiten, men elders vindt, dat DIRK de VII. zig, in dit jaar van 1200, naar Leuven begaf (*c*), mag men agten geene be-

trek-

(z) Chart. b. v. Geld. bl. 279. No. 85; en 288. No. 69.
(*a*) L. c. bl. 281.
(*b*) VAN DE WALL. *Privileg. van Dordr.* bl. 17. en *Hiſtor. Crit. Holl.* T. 1. P. 2. p. 413. *ſeqq.*
(*c*) Des Roches. *Epit. Hiſtor. Belg. Pars poſter.* p. 107; (d). Die 'er byvoegt, op geen ligte gronden te gisſen, dat dit alles, in 1203, is bevestigd geworden; dan 't geen hy niet bewyst, en my onbekend is.

trekking gehad te hebben tot het vangen of loslaaten van zyn' Perſoon, zo als het in den tekst, alhier, wordt opgevat. Deeze zaaken vielen eerst twee jaaren laater voor, t. w. in September van den jaare 1202, en ſprooten uit een geheel andere oorzaak, naamlyk, uit het verſchil, en den opgevolgden Oorlog, van den Utrechtſchen Biſchop, WILLEM VAN DER AARE, met Graave WILLEM van Oostfriesland (*d*); waarin de Hertog en onze Graaf zig gemengd hadden. Dit zo zynde, volgt, ondertusſchen, dat het gewaagen van het bovengem. Verdrag, in de orde der zaaken, voor dat van dien Oorlog moet worden geſteld.

Bl. 299. r. 8. „ *Met* deezen (WILLEM, Graaf van Oostfriesland) *wilde hy* (DIRK VII) *zig* verzoenen." My blykt niet dat Graaf DIRK in onmin met zynen Broeder leefde, na hy hem tegen den Utrechtſchen Biſchop hadt bygeſtaan. De oudſte Kronyk zegt alleen, dat DIRK hem ontboodt, *uit broederlyken pligt* (*e*), 'T is waar STOKE zegt (*f*):

„ *Den* Broeder *wilde hi gerne ſpreken*
„ *Om* den moed *te maken* zachter."

Dan, deeze wensch van onzen Graave ter leening of verzagting der gemoederen, zoude

(*d*) Zie hier WAGEN. bl. 288. *en volgg.* en *Chron. Egmond. ad annum* 1202.
(*e*) *Chron. Egmond. ad annum* 1203. „ *debito germanitatis.*"
(*f*) 2 B. V. 1368.

de ik liefst te huiz brengen, niet op hem zelven en zynen Broeder, maar op den laatsten, en 's Graaven Gemalin, ALEID; die, zo voorheen, als nu byzonder, tot WILLEM ongezind was, en alles deedt om hem van haar Gemaal te weeren, toen deeze zig verpligt agtte hem, als Broeder en naasten Bloedverwant, de Voogdy over zyne, omtrend vyftienjaarige, Dogter, ADA, op te draagen, en, wyders, met hem en de overige voornaamste Leenmannen, of Baroenen (*g*), de noodige voorziening omtrend het Graafschap te beraamen. Want, wat het laatste betreffe, hoe zeer Holland een Ryks Leen was, en, by gebrek van manlyke nakomelingen, daar aan stondt te vervallen (*h*), oordeelden thans, en zeker reeds eenigen tyd voorheen, onze Graaven, dat zy, ondanks die Leenverpligting, en terwyl het Ryk, door inwendige beroerten gescheurd wierdt, hun gezag, des noods, met de Wapenen vermogten te handhaaven, en ons Land wordt, by een Schryver van deezen tyd, hunne *erfelyke* grond gezegd (*i*):

Bl.

(*g*) *Chron. Egmond. ad. annum* 1203. SOHR l. c. V. 1373.
(*h*) MEERMAN, *de S lut: vincul: inter. Imper: & fœd. Belg.* p. 32.
(*i*) *Chron. Egmond. ad annum* 1203. Ik zou, voor 't overige, kunnen denken, dat DIRK VII in vroeger tyd, ook 's Lands Voogdy byzonder aan zyne Gemalinne toegedagt hebbe. Ik beken anders niet wel te vatten, waar om, in 't Verdrag van 3 Novemb. 1200, tusschen den Hertoge van Braband en hem, wordt vastgesteld, dat, indien zy een van beiden kwamen te overlyden, hunne *Vrouwen* en Erfgenamen, den anderen, tot behoud der Landen, over welken aldaar gehandeld wierdt, hulp en bystand zouden doen. Zie by VAN DE WALL, l. c. bl. 16.

Bl. 302. r. 4. „ *In de* Zype — aangekomen." STOKE zegt hy is *comen ghereden* (*k*) en de Latynſche Kronyk, op dit jaar, *currit*.

Dit een en ander doet genoeg zien, dat WILLEM deeze geheele reiz niet te water, zal gedaan hebben.

Men heeft, voor eenige jaaren, een' ouden, duiſſteenen, muur ontdekt, in en buiten de Wieringerwaard; op ſommige plaatzen ter breede van wel 17 Alkmaarſche houtvoeten (om van de *Gamles* niet te ſpreken, daar men wel 20 voeten heeft) en ter lengte van ruim 1300 Roeden. Men agt, dat deeze muur zig veel verder O. en West-waarts geſtrekt, en, voorheen, gediend hebbe, tot een weg, om, by de Ebbe, in dit waterig gewest, te gebruiken. Een zeer kundig man, heeft, niet zonder reden, gegist, dat WILLEM, veelligt, langs dezen weg uit Oostfriesland, ten minſte van Medenblik af, naar de Zype gekomen is (*l*).

Bl. 307. r. 12. v. ond. „ *Men moest — de Landeryen ook aan* vrye *Luiden* verpagten, *uit welke* laatſten, *meen ik*, *de* welgeboornen, ten platte lande, *ten minſte* voor een gedeelte, ontſtaan *zyn*." Ik wenschte WAG. ons, hier, of elders (*m*), den grond van deeze zyne meening breeder ontvouwd hadt.

De *Welgeboornen* ten platten lande, waren,

(*k*) l. c. 3 B. V. 5.

(*l*) PALUDAN. *l. c. bl.* 16; *en volg.*; ook *bl.* 201. en 202. Zie ook de, aldaar mede aangehaalde, treflyke *Voorred.* van den Heere, Marquis de St. SIMON.

(*m*) WAG. Briev. bl. 9. Br. 2.

een, dunkt my, te aanzienlyk, om, voor een regel aan te neemen, dat zy, of een gedeelte van hun, geſprooten zouden geweest zyn, uit dat *geringſte* ſoort van *Vryen*, die, ſedert, veel al, de ſlaverny, boven de vryheid koozen (*n*). Zy komen my, eerder, voor, tot *die* Vryen te behooren, welken, uit geen ſlaafſche Voor-Ouders geboren, op hunne eigene, ſchotvrye, goederen leefden, en, ſints de vroegſte tyden, uit hoofde hunner geboorte, tot Schepenen in de Graaflyke geregten kiesbaar zynde, elders, wel eens, den naam van *Schepenbaar-vry* (want 'er waren veel trappen in de vryheid) droegen (*o*). Wanneer deeze *Welgeboornen*, het Hof en den Kryg volgende, door den Land-Vorst, in eer en aanzien bevorderd en, daar door, zo als men ſpreekt, veradeld wierden, ſchaamden zy zig, egter, het *Welgeborenſchap* niet: in tegendeel, om den Adel, met opzigt tot de *geboorte*, aan te toonen, was het genoeg te betoogen, dat men *welgebooren* was (*p*); een duidlyk blyk, dat die *Welgeboorte* den grondſlag van den *Adel*, en de *Edeldom* weder een aanzienlyker trap der *welgeboorte*, uitmaakte (*q*): waarom ook

STO-

(*n*) ROBBERTSON l. c. p.

(*o*) RACER *l. c.* 2 D., bl. 44. *Tradit. Fuld.* l. 2. N. 156.

(*p*) BAKKER *Diſſertat. de antiq. Nobilitat. differ. in Holl. p.* 40 *et* 41.

(*q*) *Conf.* Peſtel *brev. Expoſit.* C. 5. §. 71. 't Woord *Adel* zelve meent men *geſlagt* te beduiden; en dan zouden *Edelen*, eigenlyk zyn luiden van *geſlagt* of *geboorte*, (*Vid.* Ihre. *Gloſſar Sueo-Gothic.*, *voce* Adel) in tegenſtelling van *Ongeboornen*, d. i., die van geringere, of, als men nog zegt, van *geen geboorte waren*. In dien zin zegt STOKE, (Ie. B. V. 461.) dat Graaf DIRK de I. geen *ongeboren jongeling* was. Het Franſche *Gentilhomme* en het Engelſche *Gentleman*, drukt het woord *Edel-man*, oorſpronglyk, zeer wel uit.

STOKE (*r*), *Welgeboornen* noemt zodanige, die hy, elders, den naam geeft van *Edelen*; even als, (om kortheidshalve van geen Charteren te ſpreeken) ook MAERLANT, (*s*) in de 13e. Eeuw, van „ *Welgeboornen* en *Edelen* Vrient" ſpreekt; die, met de *Nobiles* en *bene nati* van een Schryver der 14e. Eeuw (*t*), overeenſtemmen; terwyl Graaf JAN van Beieren, in de 15e., bevestigende een Keizerlyken brief, by welken zekere JAN JACOBSZ *Edel* verklaard was, aan voorn. JAN, uit dien hoofde, dezelfde voorregten gunt, die *andere Welgeboornen* van *ouder gewoente tot hier toe*, in *Holland* genoten hadden (*u*).

Bl. 304. r. 10. v. ond., en bl. 305. r. 9. „ *Hugo van* Voerne," 't laatst uitgegeven handſchrift der oudſte Egmonder Kronyk, heeft „ *Ost de Burne*," en Stoke „ *van* Borne *myn Heer* Oest (*v*)"; zo als het zyn moet. Over het warren der Schryvers, tusſchen *Vorne, Borne* enz., heb ik elders gehandeld (*w*). Dit Borne, gelegen, zo ik meene, in Opper-Gelderland, tusſchen de plaatzen Brugge en Zuchtelen, was een Leen van den Graave van Loon; 't geen niet belet, dat egter deeze Oest van Borne ook Leenman van den Hollandſchen Graave kan geweest zyn, en, in die hoedanigheid, eenige brieven mede ondertekend hebben.

Bl.

(*r*) 8e. B. V. 181. 587. en 599.
(*s*) *Spieg. Hiſt.* 2 D. bl. 143. V. 15.
(*t*) Phil. à LEIDIS *de cura Reipubl.* p. 264. F. 276.
(*u*) MIERIS *Ch. b.* 3. D. bl. 629.
(*v*) *Chron. Egmond. l. c.* STOKE 3. B. V. 71. ook HUYDEC. aldaar, op *bl.* 578 *en* 579.
(*w*) *Mémoires de l'Académ. de Bruxell.* T. 1. *Journal.* p. 5—21.

Bl. 324. r. 9. en „ *Een* verdrag *werdt getroffen*, eer men *handgemeen raakte*." En, r. 9. v. ond. „ Het Verdrag is in weezen, *en* op den Feestdag van S. Donatiaan, in Wynmaand des jaars 1206, *te Brugge, in de Proosdye*, getekend." Dit *laatſte* Verdrag, hier by WAG. uitgetrokken, is mede, uit het oorſpronglyke, voor weinige jaaren in 't licht gegeven, en de egtheid van dien volkomen verdedigd (*x*).

Maar dit Verdrag, eerst geſloten in *Wynmaand* van 1206, kon, onmooglyk, dienen tot voorkoming van een Veltſlag, die *eenige maanden vroeger* (*y*) ſtondt voor te vallen, en waar in ook FILIPS en WILLEM, maar niet LODEWYK en WILLEM, by uitſpraak van FILIPS, als handelende partyen hadden moeten voorkomen: ook heeft het weinig ſchyn, dat WILLEM, nog aan 't hoofd van zyn Leger, zig, zonder ſlag of ſtoot, zoude hebben onderworpen aan zulke nadeelige voorwaarden, als welken, ten zynen opzigte, in 't Verdrag van 1206 gevonden worden. Onze WAG. dan vergiste zig in deeze twee Verdragen. By dat geen, 't welk *voor* den ſtryd getroffen wierdt tuſſchen FILIPS en WILLEM, en 't geen niet meer voor handen is, moest de laatſte aan den eerſten 10500 marken uitreiken; waar tegen deeze zig verbondt, aan LODEWYK zyne hulp te onttrekken; die dan ook, met zy-

(*x*) *Histor. Crit. Holl.* T. I. P. 1. *p.* 212 (1) & P. 2 p 299——320. HUYDEC. op STOKE. 2. D. bl. 150.

(*y*) *Chron. Egmond.* p. 210. *ad annum* 1205. daar men de jaaren met Paaſchen begint. *vid. et* p. 115 (92. & p. 211 (97.

zyne Schoonmoeder ALEID, zig thans te Utrecht bevindende, en waanende, binnen korten, meest door Vlaamſchen byſtand, gansch Holland te bemagtigen, by 't verneemen van deeze onverwagte tyding, hals over hoofd het Land verliet. Een Tydgenoot verhaalt ons deeze omſtandigheden. (z)

Maar van waar dan dit, zo nadeelig, Verdrag van Wynmaand 1206? Ongelukkig, gelyk ook WAG. zegt, eindigt hier de oudſte Egmondſche Kronyk, en 'er is een vak in de Historie, 't geen ſlegts gisſende ſchynt aangevuld te kunnen worden. Ik zou met onzen Schryver agten, dat WILLEM, door eenig merkelyk geleden nadeel, of, doordien de Vlaamſche Graaf met geweld, of list, hem mooglyk in zyne magt wist te krygen, tot het, met eed en zegel, bekragtigen van zulk een nadeelige belofte, zal gebragt zyn. 'T is waar, in het ſtuk zelve (dat in de oorſpronglyke taal moet worden nagezien) leest men, dat alles *vrywillig* (*ſpontanea voluntate*) was geſchied, maar zulke woorden moeten ons niet misleiden. Toen FLORIS V, zo als wy, op zyn plaatz, zien zullen, zig, in den jaare 1290, aan de nadeelige uitſpraak van GUY van Vlaanderen onderwierp, (aan welke hy zig, namaals, even als WILLEM, onttrok) zeide hy alles te doen „*de nô grei, et de nô bonne volontei*"; en hy was gevangen. Met dit alles, verzeker ik, egter, hier niets, nopens den toenmaaligen toeſtand van onzen WILLEM; te minder, daar hy, in zyne verdediging, ten jaare

(z) b. c. *ad annum* 1205.

jaare 1216 en 1217, voor den Pauslyken Stoel, alwaar hem LODEWYK gedaagd hadt, zich op geen dwang, voor zo ver ik, uit de in 't licht zynde ſtukken, bemerke, heeft beroepen. (*a*)

Bl. 325. (8.) „ Moſella *ſtaat 'er, in 't Latyn van* 't oorſpronglyk Verdrag. *Ik verſta 'er de* Mosſelkreek *door.*" WAG. ziet hier op de leezing van 't Verdrag by MATTHÆUS, uit CIRONIUS, blykens de aanhaaling; maar CIRONIUS zag, voor zyne uitgave (*b*), het oorſpronglyke niet; 't geen, ſedert, uit de Charteren van S. DONAAS te Brugge, is uitgegeeven, en waar in men niet *Moſella*, maar *Moiſe*, zynde de tweede naamval van *Moiſa*, leest, en dus de *Maze* (*c*).

Bl. 326. r. 17. „ *Waar door ik niets beters dan* Leiden *weet te verſtaan.*" *Leiden* ſtaat ook, duidlyk, in 't Verdrag van Graave LODEWYK van Loon met den Hertog van Braband (*d*).

Bl.

(*a*) Die ſtukken zyn te vinden by MATTHÆUS in Anal. T. 3. p. 130 — 138. en daar getrokken uit CIRONIUS; zy zyn, zegt men, veel breeder in de Boekery van 't Vatikaan overig. De onverwagte dood van den Heere Graave de Montagnini de MORABEL, onlangs, buitengewoon Gezant van zyne Sardiniſche Majeſteit by deezen Staat, die, voor zyn vertrek van hier, my beleefdelyk toegezegd hadt, in Italien, die onuitgegeven ſtukken te zullen doen naſpooren, welken, tot onze Historie betreklyk, in verſcheiden Boekeryen aldaar, myner meenings, gevonden worden, beroofft my van de hoop om, in 't kort, nopens deeze ſtof, de gewenſchte ontdekkingen te doen.

(*b*) Vid. *Append.* Cironii, *allegat. in Hiſtor. Crit. Holl.* T. 2. p. 1. p. 379 1)

(*c*) l. c. p 307. (9. „*Tota alia terra ex* hac parte Moiſe, *deverſus* Flandriam." Dit land ſchynt zeker geheel Zeeland, van de Maze tot de Schelde, behalven *Scarpenis*, *Duveland*, *Stavenisſe* en *Dreiſchor*, die, kort te voren, uitgezonderd worden.

(*d*) l. l. p. 324. (16) MIERIS Charth. I. D. bl. 145.

Bl. 330. r. 5 v. o. „ *'t Schijnt, dat hy*, (Koning JAN) kort hier na, ADA te rug *heeft* laaten keeren." Een gelyktydig Schryver getuigt, dat Graaf LODEWYK haar, in 't jaar 1207, met zig, uit Engeland, te rug bragt, na een gevangenis van vyf jaaren; die egter niet vol uit zullen moeten gerekend worden (*e*). De Graavin was hem niet afgeſtaan, dan, mits hy zyn Broeder ARNOUD tot Gyzelaar gaf; die, eerst in 1216, ontſlagen wierdt, en, na 't overlyden van Graave LODEWYK, met ALEIDE, Dogter van HENRIK I., Hertoge van Braband, huuwde, volgens het getuigenis van denzelven Schryver. Hier door ook vervalt het gevoelen, dat LODEWYK, reeds voor 1206, zig met deeze ALEID in den egt hadt verbonden, (*f*) en ADA voor dien tyd was overleden; daar zy, in tegendeel, verſcheiden maalen, na dien tyd, en, als ook WAG. aantekent, nog in 1218, voorkomt (*g*).

Bl.

(*e*) REINERUS Monach. *apud* Martene & Durand *Collect. ampliſſ.* T. 5 fol. 32. C. & D. *ad annum* 1207?

(*f*) REINER l. c. *ad annum* 1218. Dit gevoelen ſteunt byzonder op de woorden van zeker Verdrag van den jare 1206., waar in geſproken wordt van 't geen Graave LODEWYK, met 's Hertogen Dogter, in Leen van den Hertoge hadt gekregen. (*omnia, quæ* Comes cum *filia* ducis, acceperat *in feodum*) Dan, om niet te zeggen, dat 'er veellig een feil ſchuilt in deeze leezing, daar het oorſpronglyk ſtuk niet voor handen is, en de naam der Dogter niet wordt genoemd, kan het, dunkt my, zeer wel met de omſtandigheden ſtrooken, te ſtellen, dat Graaf LODEWYK, *voor* zyn huwelyk met ADA, Weduwnaar geweest zy van eene Dogter des Brabandſchen Hertoge, dien BUTKENS ook reeds vermoed heeft, meer Dogteren gehadt te hebben, dan men vermeld vindt.

(*g*) Vid. *Exeurs.* XL. in *Hiſt. Crit. Holl.* l. c. p. 465—500, *& ibi alleg. loca.*

Bl. 333. r. 8. „ Graaf WILLEM — *wist van* deezen Keizer (OTTO) bevestiging te verwerven enz." Kort te voren lag hy nog met den Keizer overhoop, alzoo deeze, geholpen door die van Aken en Gulik, al brandende en blaakende een' inval hadt gedaan in WILLEMS Landen, die dapperen tegenweer geboden hadt. In den zomer van 1214, viel OTTO, op gelyke wyze, in Gelderland, met naame in *Roermonde*, toen voor de beste Stad van dat Gewest gehouden. (*h*)

Bl. 336. r. 7. v. o. „ *Ook* (*wierdt* gevangen) WILLEM, Graaf van Holland." Ik weet niet, dat eenig oud Schryver, behalven de, hier aangehaalde, *Auctor Aquicinctus*, WILLEM onder de gevangenen noemt, MEJERUS zwygt 'er ook van, schoon de zaak des niet te min zyn kan (*i*).

Bl. 339. r. 15. „ Graaf WILLEM in den ban." Geheel Holland was het met hem, uitgezonder de Abdyen van Egmond en Rynsburg. WILLEM was egter niet gewoon de Geestlyken veel te ontzien, als het tegen zyn belang, veeltyds den regel der Vorsten, streedt. Hy was onder die genen, welken, ten jaare 1214, op eene byeenkomst te Valenciennes, aan Keizer OTTO toestondt hun de tienden te ontneemen, om 'er 't Leeger mede te betaalen, welkers vuisten alleen men vermeende aan Kerk en Staat den vrede te kunnen bezorgen (*k*).

Bl.

(*h*) REINER. *l. c. p.* 41. C. p. 50. D. *p* 51. & *p.* 52. A. & B. *Conf. Citron. Turon. l c.* p. 1051. A.
(*i*) Conf REINER. l. c. p. 42.
(*k*) MIERIS *Charterb.* T. *p.* 161. *alt.* 1, *et* 2.

Bl. 340. r. 9. LODEWYK, Graaf van Loon, is, — in den jaare 1218, overleeden." Hy, die aan Graave WILLEM in moed, niet in geluk, evenaarde, stierf, op den 28 van Hooimaand van dat Jaar, in de kragt zyns leevens, en door vergif, hem en zynen Broeder HENRIK, by een onbekende hand, toegediend (*l*). De roem zyner dapperheid was zo groot, dat, in den slag by *Steppes*, ten jaare 1213, tusschen Hertog HENRIK den I. van Braband, en HUGO, Bisschop van Luik, de Hertog vyf vertrouwde Mannen gebood, den Graave, by den eersten aanval, onverwagt van 't paard te werpen, en om te brengen; openlyk zeggende, dat, na LODEWYKS dood, de overigen niet bestand zouden zyn. De gezegde manschap voldeedt, terstond, aan 't eerst gedeelte hunner last, en herhaalde dit tot driemaal toe; doch Lodewyk, telkens weder te paarde geholpen, en nooit den moed, met den val, laatende zakken, wederstondt, schoon zyne benden vlooden, met eenige Luikenaars, al het gewigt van het gevegt, en bevogt de zege (*m*).

Bl. 340. r. 13. „ Graaf WILLEM —— *maakte geene zwaarigheid —— om in 't jaar* 1217, op de Kruisvaart naar Egipte te gaan." Men ziet, uit een Charter van BOUDEWYN, Graaf van Benthem, ten voordeele der Abdy van Middelburg, dat deeze, by WILLENS afwezen, in 't jaar 1218, tot Voogd,

(*l*) REINER. l. c. p. 60. A.

(*m*) REINER. l. c. ad a. 1213. ÆGIDIUS Aur. Vall. apud CHAPEAVILLE, *in Gestis pontific. Tungrens.* T. 2. p. 282. —— 284.

Voogd, Ruwaart, of Stadhouder (*Procurator*) van Holland was aangeſteld (*n*).

Bl. 340. (5) „LODEWYK, Graave van Loon en Reneken." Deez was Burggraaf van Mentz, en zeer van den onzen onderſcheiden (*o*).

Bl. 349. r. 8. v. ond. „*Men leest zynen naam onder eenen* Giftbrief —— getekent te Frankfort, *op den negentienden van* Grasmaand des jaars 1220." Dat WILLEM thans uit het heilige Land te rug was, blykt ook daar uit, dat hy, in dit jaar, na overlyden zyner eerſte Gemalin, ALEID VAN GELRE, in den egt tradt met MARIA VAN BRABAND, Wed. van Keizer OTTO IV. en Zuster van ALEIDE, die, in 1218, aan ARNOUD, Graave van Loon, Broeder en opvolger van LODEWYK, huuwde (*p*). Zy komt, met hem, reeds voor in een Charter van Sprokkelmaand 1220 (1221) (*q*); en bleef, byzonder in haar Weduwſchap, naar gewoonte van die tyden, zo wel den naam van *Keizerin*, als van *Graavin*, voeren. Zy leefde nog in den jaare 1260,

en

(*n*) MS., ge-intituleerd, *Regiſt. van Tienden, Ambachten en andere Goederen der Abdy van Middelburch*; berustende ter Rekenkamer van Zeeland. *bl.* 12. Deeze BOUDEWYN ſchynt my dezelfde, die, *l. c. bl.* 31, in een Brief van 1208, BOIDEKINUS gezegd wordt. Conf. JUNGIUS *Hiſtor. Comit. Benthem* p. 256. § 2

(*o*) GUDENUS *Cod. diplom.* T. I. p. 528—530. *cæt.* 480.

(*p*) REINER. *l. c. fol.* 63. B. *Conf.* fol. 51. C.

(*q*) BUTKENS *Trophees de Brab.* T. I *preuv. des Liv.* 4. *fol* 68. Haar Vader, Hertog HENRIK de Ie., die, dan voor, dan tegen WILLEM was geweest, doch hem, in 't begin van den Oorlog, tegen den Graave van Loon met geld hadt bygeſtaan, (REYNER l. c. *ad annum* 1207) gaf hem nu de helft van Schakerlo ter Leen.

en schynt zig meest te Helmond, in de Brabandsche Kempen, op gehouden te hebben (*r*).

Bl. 349. (7) In de, alhier, by WAG. aangehaalde Brief van 1119, vindt, men als getuigen, „*de Graaf van Holland*, MAARSCHALK VAN HET RYK, *Willem de Spysdraager*, *Filip van Bolland* enz. (*s*). Daar de *naam* van den Maarschalk hier niet bygevoegd wordt, zou men kunnen denken, dat deeze titel tot *onzen* Graave hoorde; doch, daar de Latynsche taal ook toelaat, dit te vertaalen door *de Maarschalk* en te verstaan van een afzonderlyk Persoon, schynt die Maarschalk een ander te zyn; te meer, daar sommigen hebben aangemerkt, dat deeze waardigheid, reeds in den jaare 1195., in het *Saxische* huiz was; daar het tot heden, als een Aarts-ambt, in gebleeven is (*t*).

Bl. 352. r. 4 „Stervende (WILLEM) op 4. van Sprokkelmaand des jaars 1222." „Sommigen denken een jaar laater (*u*), en ik zoude het met hun eens zyn; te meer daar zy (*v*), die

(*r*) BUTK. *l. c. Liv.* 4. *fol.* 204——206. & *preuv. fol.* 74. MIERIS. l. c. *fol* 187.

(*s*) BUTK. l. c. *Preuv.* p. 65 en MIERIS Ch. b 1e. D. bl. 117. „*Comes Hollandiæ, Marescallus imperii, Wilhelmus Dapifer, Philippus de Bollandia*" æt. Men weet, dat in de schriften van deeze tyden, de naamen meest zonder *commata* geschreven wierden. Van hier dat BUTKENS, MIERIS, en ik, ze verschillend plaatzen.

(*t*) MASCOV. *princip. jur. publ. Imper.* p. 185. § 31 & 32. & p 186 (2.

(*u*) MIERIS Ch. b I. D. bl. 180.

(*v*) BEKA *in* OTTONE p. 69. Clerk *der lage Landen* bl. 105. Dit jaar heeft ook *Procurator*, by Matth. *Anal.* T. p. 500.

't Handschrift van STOKE, A. en de laatste uitgaaf, 3. B. V. 681. heeft alleen

„ XII *houdert* XX *en viere*
„ *Enen Sone liet hi.*"

die 1222. hebben, hem egter XIX jaaren bewind toeschryven na DIRKS des VII. dood, die, den 4 van Slagtmaand, 1203 stierf; en, van dien tyd, WILLEMS bewind tellende, kon men eerst in Sprokkelmaand van 1223 zeggen, dat hy XIX jaaren geregeerd hadt.

Bl. 352, r. 10. „ De oudste my bekende Stads Vryheden of Keuren deezer Landen zyn, —— in 't jaar 1217, gegeven." Na WAG. heeft men de Keuren van *Geertruidenberg*, schoon verminkt, in 't licht gegeven (*w*), die reeds van 1213 zyn. In de Keur van *Middelburch*, waar van hier gesproken wordt, gewaagd men, meer dan eens, van een *Raadhuiz* (*prætorium*) niet alleen, als van een toen reeds aanwezende zaak, maar beroept zig ook op een *oudere* Keur (*x*). Gelyk men, in *Vlaanderen*, reeds op 1127, Stedelyke Keuren vindt, en *Zeeland Bewester-Schelde*, waar onder *Middelburch*, hier van al vroeg een Domein was, zou my niet verwonderen, indien men, aldaar, reeds in de 12. Eeuw, Keuren gehadt hebbe. Ik zeg Keuren, andere burgerlyke Vryheden zyn ouder hier te Lande, met naame te Utrecht (*y*).

Bl.

Doch de twee overigen hebben ook 1213. Want ik lees in B. „ XIIc XX *ende* drie
„ *Enen Sone tiet ble.*"
En *in* C
„ XXIIc XX *ende* drie
„ *Enen Sone ſne tiet ble.*"

Ette voor *bi*, beken ik, is zeldzaam; maar de spelling wierdt meêr om 't rym veranderd.

(*w*) MIER. l. c. bl. 158.
(*x*) MIERIS f. 171. KLUIT. p. 383 *en* 394.
(*y*) MIERIS l. c. bl. 56, en alhier *aanmerk.* op bl. 213, r. 9.

Bl. 356. r. 15. FLORIS de 4de — omtrent 12 Jaaren." Ik denk liever *dertien*; (*z*) en hoop over de meerderjaarigheid van ſommige Nederlandſche Vorſten, elders, te handelen (*a*).

Bl. 360. r. 3. „*De Graaf van Gelder ſtondt — zyn regt tot het* Drostampt van Salland, welk hy van GERARD VAN BOEKHORST gekogt hadt, *aan den Biſchop van Utrecht af.*" Volgens den inhoud van het Verdrag, zoude ik liever dus leezen. „De Graaf van Gelder ſtondt — een Graafſchap *in 't Land* van *Salland*, 't welk GERARD VAN BOEKHORST van hem te leen hieldt, aan den Biſchop van Utrecht af." 't Schynt men, door dit Graafſchap, de heerlykheid *Salk* moet verſtaan (*b*). Zie hier over breeder het hier onder aangehaalde Werk (*b*); alwaar, kort te voren (*c*), ook wordt aangetoond, dat het Verdrag, hier op bl. 361 vermeld, en tot den jaare 1225 gebragt, denkelyk een jaar laater is gegeven. By dit laatſte Verdrag, hadt men ook de geſchillen weder vereffend, nopens de Grenſcheiding en de Slaaven, in s'Biſchops en s'Graaven Landen woonagtig, en een nieuwe onderlinge bepaaling gemaakt, nopens de voordeelen, welken de Biſchop of de Graaf zouden trekken, uit de jaarlykſche te regt-zitting in *Oostergo*, *Westergo*, en *Stoterem*, anders genaamd Oost-Friesland.

Bl.

(*z*) Zie *Aanmerk.* op bl. 352. r. 4. alhier bl. 110.
(*a*) Zie midlerwyl, WAG. Briev. bl. 156—162.
(*b*) Ch. B. V. Gelderl. bl. 346—352. en bl. 359.
(*c*) L. c. bl. 338——343.

Bl. 375. r. 1. „ *Dit gebeurde, op den* agtienden of negentienden van Hooimaand des jaars 1234." Dat de Graaf, in 1234, in een Tournoy omkwam, zeggen twee gelyktydige Getuigen, zo wel als onze oudſte Schryvers; (*d*) ook ſtrookt het jaartal met de *elf* jaaren regeering, die deezen hem geven: want, daar zyn Vader, WILLEM I., op den 4den van Sprokkelmaand 1223 overleden was, wierdt het twaalfde jaar niet voor dien zelfden dag in 1235 voltrokken, en dus liep nog, het elfde, geduurende het ganſche jaar van 1234. Dat egter zyn dood niet in *Hooimaand* 1234, maar eenige maanden laater voorviel, komt my te waarſchynlyker voor, wyl men onlangs heeft doen zien, dat hy, in een brief van Paus GREGORIUS, geſchreven op 27 *November* van dit jaar, nog als leevend wordt aangemerkt (*e*); en ook de *dag* of *maand* van zyn overlyden, by bovengem. gelyktydige, en andere Schryvers der 13e. Eeuw, niet wordt gevonden. Wat de *plaatz* en de *perſonen*, die hem ombragten, betreffe, ook hier omtrent durve ik niets beſliſſen. Van de twee bovengem. gelyktydige Schryvers, heeft de een (die door de onzen ſchynt gevolgd) *Corbie* (*f*), de andere *Novimagium*, (*g*) en een veel later *Clermont* (*h*). De twee eerſte plaatzen, (zo men *No-*

(*d*) Alberti Stad. *Chron.*, Gothefridi Monachi *Annal.* en Willh. Procur. *Chron. Omnes ad* A. 1234. STOKE 3 B.V. 709-709.
(*e*) MEERMAN *Geſchieden: van Graaf* WILLEM; I. D. bl. 2 en 3. (*a*)
(*f*) GODEFR. Monachi l. c.
(*g*) ALB. STAD. l. c.
(*h*) J. DE LEYDIS. *Annal. Egmond.* c. 26. p. 46.

Novimagium door *Noyon*, dat geſchieden kan, overzet) liggen zeker in Pikardie, maar men heeft te regt aangemerkt, dat 't Graafſchap *Clermont* beſlooten ligt in 't Land van *Beauvais*; (*i*) en dus wel in de nabyheid, maar niet in Pikardie zelfs. Ook hadt, omtrend dezen tyd, *Clermont* geen ouden Graaf, maar eene, nog jonge, en, eerst drie jaaren daar na, gehuuwde Graavinne. Met reden dan mag men denken, dat de naam eenes Graaven van CLERMONT, hier verkeerdelyk is ingevloeid, by laater Schryveren, die gegist hebben naar eenen perſoon, welken de oudſten niet noemen, en dien ook de beſte Franſche Historie Schryveren niet kennen (*k*).

Voor 't overige was thans 't gezag onzer Graaven zeer gewaſchen. Niet alleen droegen verſcheiden' Grooten aan dezelven reeds hunne goederen op, met naame de Heeren van *Altena*, *Hoorne* en *Amſtel*, en ontvongen ze wedervan hem te leen; maar zekere COSTYN (misſchien van *Renesſe*, want in dit geſlagt vindt men dien naam te meermalen) verbondt zig, zyne Dogter niet te doen Huuwlyken, dan by wille van den Graave, zo wel als van haare Maagen (*l*). Ik heb hier van ſchoon het in 't leen *Systema* bekend is, geen vroeger ſpoor, hier te lande, gevonden; doch men ziet 'er uit, dat onze Graven, allengskens, het

(*i*) HUYDEC. op STOKE 2e. D. bl. 49. *en vo'gg.*

(*k*) *Memoir de l'Academie des Inſcript. et Belles Lettr. de Paris*, T. 43. p. 732.

(*l*) *Memoriale* B. p 135——139 6. cas. r. zynde een ingeſtoken papier, tuſſchen fol. 132 en 133. van de Leenkamer van Holl.

het zelfde vermogen, als groote buitenlandsche Vorsten en andere Heeren, wisten te verkrygen (*m*).

Bl. 376. r. 3. „ *Keure van* Domburg *en* Westkapelle." 't Is merkwaardig, dat FLORIS deeze *alleen*, niet, als zyn Vader in 1217, te gelyk met den Graave van *Vlaanderen*, gegeven heeft. Hy, naamlyk, weigerde de hulde over *Zeeland bew. Schelde*, aan Vlaanderen, 't geen op daadlykheden uitbrak, die egter in 1227 een einde namen, toen FLORIS den Vlaamsche Graave hulde deedt, en aannam dit deel van *Zeeland*, voortaan, in 't gemeen met *Vlaanderen*, even als zyne Voorzaten, te bezitten (*n*).

'Er is nog een ruim Veld ter naleezing op 't leeven van WILLEM den II. zo als het hier by WAG. volgt, te doen. Dan, daar ik bemerke, dat myne Aanmerkingen, tegen myn voornemen, tot over de 7 vellen druks zyn aangegroeid; daar ik, myne gedachten over 't Privilegie der Friezen, behoudens beter oordeel, in de Aanmerkingen op het I. Deel reeds hebbe gezegt, en daar, eindelyk, het ganſche leeven van WILLEM, na onzen WAG, in het Nederduitsch, door den Heere, Mr. JOHAN MEERMAN, (*o*) uit egte Stukken, zeer oordeelkundig, is beſchreeven, zal het meer dan tyd zyn, hier te eindigen, om, binnen kort, tot gewigtiger ſtof over te gaan. VER-

(*m*) Vid *Magna charta Regi* JOHANNIS, apud BLAKSTON *Law Tracts vol.* 2. *art.* 17. *p.* 4. & VELLY *Hist. de France* T. 4. p. 178.

(*n*) GRYPHEERDE *Graaff. v. Zeel. Ms.* Cap. 5. bl. 141. *Hist. Crit. Holl. T.* 1. *p.* 2. *p.* 462.

(*o*) Zie ook LOOSJES, *Charterb: der Vaderl. Geſchied: D. bl.* 241. *en volgg.*

VERBETERINGEN

VOOR DE

BYVOEGZELS

VAN HET

EERSTE DEEL.

Bl. 6. r. 6. *de aloude Historie*, lees *den alouden Staat en Geschiedenissen.*

Bl. 10. de *Custos* en bl. 11. r. 1. moet zyn *gadeslagen.*

Bl. 13. r. 3. van onderen, geheime *tekenen*, liever *briefjes.*

Bl. 23. 26. en 27. in de nooten wordt, telkens, bedoelt het werk van M. T. ARNKIEL, dat, met een zeer uitvoerigen titel, in 4 deelen, in 4to, in 't begin deezer Eeuw te *Hamburg* is herdrukt, *von der Uhrsalten mitternächtischen Völcker, Leben, Thaten und bekehrung.*

Bl. 62. r. 2. van onderen zy, lees *wy.*

Bl. 64. van onderen en 65 in 't begin, moet agter slegten, ingevuld worden: —— *Steenrötzen door te hakken, laagten te verhoogen.*

Bl. 90. r. 20. *In de 13e. Eeuw;* leez, *In de 12e. en 13e. Eeuw.*

Bl. 97. (p) *Abhandl: de ling.;* leez, *Abhandl: de Lingua.*

Bl. 103. r. 11. *Hortingau;* leez, *Hostingau.*

Bl. 105. r. 16. *Aanmerkelyk;* leez, *aanneemlyk.*

BYVOEGSELS

EN

AANMERKINGEN

VOOR HET DERDE DEEL.

BYVOEGSELS

EN

AANMERKINGEN

VOOR HET

DERDE DEEL

DER

VADERLANDSCHE HISTORIE

VAN

JAN WAGENAAR.

DOOR

Mr. H. VAN WYN, Mr. N. C. LAMBRECHTSEN,
Mr. ANT. MARTINI, E. M. ENGELBERTS
EN ANDEREN.

TE AMSTERDAM, BY
JOHANNES ALLART,
MDCCXC.

BYVOEGSELS

EN

AANMERKINGEN

OP HET DERDE DEEL.

Bl. 4. r. 19. „ Zeeland Bewester Schelde, *het geen onder* haar, (MARGARETA's) *en onder* FLORIS Oppergebied, *geoordeeld werdt te behooren.*" Het woord *demanium*, 't geen hier onze WAGEN. op den kant aanteekent, en door *oppergebied* vertaalt, schynt my, in het aangehaald Verdrag (*a*), tweederlei beteekenis te hebben; voor eerst, die van *Oppergebied* zelve, (*dominium directum*) 't geen ik, behoudens allen eerbied voor onzen treflyken Schryver, aldaar toegekend vinde, niet aan den Voogd FLORIS die hulde moest doen, maar aan de Graaven van Vlaanderen, wien deeze hulde moest gedaan worden (*b*): ten

(*a*) Zie breeder over het zelve HUYDEC. op STOKE. 2 D. bl. 302 *en volgg.* PAUL. *de nexu feud. Flandr.* p. 65. KLUIT *Hiſtor. Crit. Holl.* T. 1 *p.* 315. *ſeqq.*; *Cod. Diplom.* p. 693 et 694. MEERMAN Leeven van KON. WILLEM. 2. D. bl. 259.

(*b*) MARTENE et DURAND *Theſaur. Anecdot.* T. 1. f. 1074. Col. 2. D.

ten anderen, die van de *Voordeelen* en *Inkomsten, aan het Oppergebied gehegd, (dominium utile,)*; (c) welke, by het Verbond van den jaare 1168 (d), tusschen de Vlaamsche en Hollandsche Graaven gemeen gemaakt waren, doch waar in, nu, die verandering kwam, dat ook de Vlaamsche Graaven van haar aandeel, ten behoeve van deezen FLORIS afzagen, en hem, daar mede, als een Vlaamsch Leen, verlydden, terwyl hy het Hollandsche deel zou bezitten, in hoedanigheid van Voogd over zynen minderjarigen Neeve, FLORIS V, die op de wettige inkomsten zyner Voorzaten, Graaven van Holland, gegronde en erflyke aanspraak hadt. Eene schikking, volkomen overeenstemmende met de wetten en gewoonten van die tyden; in welken, aan hun, dien de Voogdy, of *guarde noble*, over minderjarige Landheeren, en derzelver gebied, wierdt toebetrouwd, ook, geduurende dien tyd, de inkomsten van der Vervoogden goederen wierden toegelegd, 't zy met, 't zy, zoo als hier, zonder uitkeering van een gedeelte derzelver aan den Leenheer; voor al het welke zy weder verpligt waren, den minderjaarigen te doen opvoeden, hem en zyn land, ook met de wapenen, te beschermen, en alles te doen, 't geen men agten konde, dat deeze, by zyne meerderjarigheid, tot nut zyner Staaten, zelfs zou gedaan hebben (e).

Bl.

(c) l. c. f. 1075.
(d) *Vaderl. Hist.* 2e. D. *bl.* 251 *en volgg.*
(e) MIERIS. *Gr. Chr. b. Ie. D. bl.* 383 en 413. *Chart. magn. Reg.* JOANN. Art. 3, 4 et 5. VELLII *Hist. de Fr. T. 6. p.* 176.

Sto-

Bl. 5. l. r. „FLORIS — *verſchoof zyn huwelyk met* MARGAREET *van Vlaanderen*, — zonder dat men 'er de reden van weet." Men getuigt, dat zy, by 't aangaan des Verdrags, ſlegts 9 jaaren oud was *(f)*, en FLORIS ſtierf nog geen anderhalf jaar hier na.

De, by WAG. vermelde, Bevreediging met Vlaanderen gaf, wyders, aanleiding, dat, op den 12 Juny 1257, te Bodegraven, door voornoemden Graave GUY, en Graave OTTO III van Gelder, als goede Mannen, zekere uitſpraak gedaan wierdt, tusſchen Biſchop HENRIK van Utrecht, met zyne helpers, aan de eene, en den Voogd FLORIS, GYSBERT VAN AMSTEL en hunne helpers, aan de andere zyde *(g)*. By deeze uitſpraak wierdt de *Oorlog*, welke men uit dit ſtuk ziet, dat, *ter zaake van Koning* WILLEM, en *anderen*, ontſtaan was, en nu nog duurde, in dier voege, voornaamlyk, bygelegd; „ dat de Biſchop, en Heer FLORIS, „ van goeder harten, met den anderen ver„ zoenen zouden; dat de wederzydſche gevan„ genen, onder behoorlyk losgeld, zouden wor„ den ontſlagen; dat de Burgers van Utrecht, „ nadien zy den Koning, en zynen Broeder „ FLORIS, zwaarlyk beleedigd, en oorzaak „ tot

STOKE, 4e. B. v. 12., ziet hier op, als hy zegt van FLORIS den Voogd,

„ *An al den goeden ſtoech bi de hant,*
„ *En dede en liet; wat bi wonde,*
„ Als een Lantshere doen zonde."

(f) BUTKENS *Trophées de Brab.* T. I. f. 332; et LAMBACHER *de Exped. Alberti. I.* §. 27. *n a.* p. 72.

(g) MIERIS l. c. bl. 319. Alwaar ook eenige Helpers van FLORIS, bl. 320. Col. I., genoemd worden.

„ tot den oorlog gegeven hadden, aan d.
„ laatstgemelden 1500 Keulſche marken zouden
„ betaalen, en, teffens, afzien van allen aan-
„ ſpraak, op 't geen wylen de Koning, en
„ zyn Broeder, hun nog ſchuldig waren; dat
„ de Biſſchop de aanhangeren van FLORIS
„ niet partydig behandelen, maar op hunne
„ aanklagte goed regt doen zou; dat de
„ opgegevene Leenen, weder door de Leen-
„ heffers zouden ontvangen worden; dat
„ GYSELBERT UIT DEN GOIJE en *Gy-*
„ *ſelbert van Amſtel*, met 500 van de
„ hunnen, in wolle gekleed, en barrevoets,
„ den Biſſchop om genade bidden, en die,
„ daarop, verkrygen zouden, mits zwee-
„ rende hem getrouw te blyven; dat ook
„ de Graaf van BENTHEM (die gevangen
was) „ zou vrygelaaten worden, maar teffens
„ : veeren, den Biſſchop, over geleden hoon,
„ nimmer te beleedigen; dat de wederzydſche
„ Bannelingen herroepen, en in 't hunne
„ herſteld zouden worden." Onze Schryvers
hebben van dit geval geen behoorlyke kund-
ſchap gehad. De oorlog, van welken hier
gewaagd wordt, is, denkelyk, wat Koning
WILLEM betreffe, geſprooten uit het werpen,
met een ſteen, naar hem, en, mooglyk, ook
naar zynen Broeder FLORIS, toen de Koning
zig, kort voor zyn' noodlottigen togt naar
Friesland, te Utrecht bevondt *(h)*.

Bl. 6. r. 12. van ond. „*De jonge Graaf — werdt* opgevoed, *door zyne moeie*, ALEID."

Zy

(*h*) WAG. *Vad. Hiſt. 3t. D. bl.* 393. MEERMAN *l. c.* 2 *D. bl.* 279—283.

zy was, na 't overlyden van haaren Broeder FLORIS, de naaste Bloedverwante, en dus geregtigde tot de Voogdy; die haar daarom, noch door ELISABETH van Brunswyk, Koninginne Weduwe van WILLEM den IIe, en moeder van FLORIS V, noch door zyne Grootmoeder, MAGTELD van Braband, Weduwe van FLORENS de IV (welke mede de Voogdy over haaren Zoon, WILLEM den II, niet schynt geoeffend te hebben) wierdt betwist. De eerste dier Vorstinnen stierf eerst in 1266; de laatstgemelde in 1267. Zy hielden zig beiden hier te lande op; en, wyl zy verscheidene Charteren van ALEID onderteekend hebben (*i*), strekt dit tot bewyz van onderlinge Vriendschap. Men was, misschien, overeengekomen, dat de Koningin haar Dochtertje, MAGTELD, by zig zou houden; immers men leest nergens, zo ik meen, dat ALEID myde de opvoeding van *dat* Kind op zig nam.

Bl. 6. r. 7 v. o. „ *Zy* (deedt) *het Kind, zo dra mogelyk, in de* Waliche *en* Duitsche *spraaken*, onderwyzen." (*k*) In onze thans vereenigde Gewes-

(*i*) MEERMAN l. c. 2 D. bl. 295 en 296.

(*k*) Ik hadt in deeze aanteekening nog kunnen aanmerken, dat, volgens STOKE, 5e. B. v. 68, ALEID den jongen FLORIS

„ *Dede wel* ter scolen *gaan*
„ Walsch *en* Dietsch leeren wel."

Door *ter scole gaan* verstaa ik, aldaar, behoorlyk onderwyz geven, in alle, den jongen Vorst benoodigde, Weetenschappen. Men gaf, veelligt, deezen naam aan 't onderwyz der Vorsten, om dat, oudtyds, verscheiden jonge Edelen te samen met hun aan 't Hof wierden opgevoed, 't geen ik, elders, zal tragten te betoogen (zie midlerwyl, DU CHESNE *Rer. Francicar.* T. 3. p. 389, en DU CANGE op *Scholares*, *in Gloss.*). In de Hoogduitsche uitgave van den geestryken Roman, *Reynake de Vos*, ten jare 1498, noemt de Overzetter, HEINRIK VON ALKMER, zig dan eens „ *lehr- und Hofmeister*," dan „ *Scolemeister*, en „ *Tuchtlerer* des eddelen dogentlicken Vorsten und Herren, „ Hertogen von Lothryngen," *&c.* Zie de Uitgave van GOTTSCHEDEN. *Vorred. bl.* 4, en *Einleitung* bl. 20—22.

westen, in een deel van Braband en Vlaanderen, in 't Gulikſche, Akenſche, en de Landen verder op, en over, den Ryn, werdt het *Duitsch*, (want dat was de gewoone naam van het geen men nu *Hollandsch* noemt, om dat wy een deel van *Duitschland* uitmaakten,) met veel meer overeenkomst van woorden, en tongval, dan tegenwoordig, geſproken: maar, in het overige deel van Braband en Vlaanderen, als mede in Henegouwen, (daar ALEID gehuuwd was geweest) in Artois, in Luxemburg en 't Luikſche, met één woord, in die Nederlandſche Gewesten, die naast aan Vrankryk grensden, ſprak men, gewoonlyk, de taal van dat Ryk. Een taal, die reeds lange was aangekweekt, door het ſtudeeren van de jeugd te Parys en elders in Vrankryk, door den onderlingen koophandel, door de echtverbintenisſen der Grooten enz., en die, byzonder in de 13e. eeuw, niet alleen in de meeste Hoven van Europa, maar zelfs in de Staatsvergaderingen, was doorgedrongen. De Charteren der Europiſche Volkeren kunnen dit, met veel voorbeelden, bewyzen. De Engelſchen, aan wier Koning EDUARD den Iſten, onze FLORIS het weder vinden van zyn Vaders Lyk, ten jaare 1282, in de Franſche taal bekend maakte (*l*), deeden in 't Parlement te Norham, ten jaare 1291, hunne aanſpraak, aan de Schotten, mede in die taal; (*m*) en hertog JAN de Ie. van Braband, de Zeeuwſche Edelen en onze FLORIS handelden ook in

(*l*) *Vadsrl. Hiſt.* 2e. D. bl. 20.
(*m*) HUME Hiſt. of Engl. Vol. 2. Sect. 13.

in dezelve, ten jaare 1290, over 't ontſlag van den laatſten uit de Vlaamſche gevangenis; waar van nader. Beiden dan, en Duitsch, en Walsch, behoorden, reeds in den tyd van FLORIS, tot eene goede opvoeding *(n)*.

Bl. 6. l. r. „ *Voogdesſe van* Holland." Schoon het zeker genoeg ſchynt dat *Zeeland*, ten deezen tyde, ſomtyds onder den naam van *Holland* begrepen wierdt, noemt zy zig ſomtyds ook Voogdes van *Holland* en *Zeeland* *(o)*.

Bl. 7. r. 11. „ HENRIK — *overleedt* kort hier na." Hy ſtierf op 1e. van Sprokkelmaand 1261 *(p)*. Zyne Weduwe, ALEID van Bourgondie, wist, met geld en ſlimme treeken, de naaste Bloedverwanten, waar onder OTTO den 3e., Graave van Gelre, bygezegd *met den Paardsvoet*, of *den Kreupelen*, en zynen ondeugenden Broe-

(*n*) Zo verhaalt HEMRICOURT, dat WILHELME DE WAROUX, een vóornaam Luyksch Edelman van deezen tyd, in zyn' jeugd, by den Heere van HEERS, een aanzienlyk Ridder, in woonde, om *Duitsch* te leeren en een Ridderlyke opvoeding te verkrygen (*pour apprendre* Honneur *et* Tiexhe.) Hy was Voorſnyder, of *Eſcuyer tranchant*, van de Vrouwe VAN HEERS (*tailloit devant ly.*). Zie *Miroir de Hasbaye*. f. 303 *et* 304. Zo waren de tyden.

(*o*) *Hiſtor. Crit. Holl.* T. 2. *p.* 2. *p.* 734; 735 *etc.*

(*p*) Zie zyn Graffſchrift by BUTKE. l. c. T. 1. f. 267, en Anonym. *de reb. Brabant.* LOD. VAN VELTHEM (*Spieg. Hiſt.* p. 51 en 52.) is de eenige der Ouden, die de reden van 't verſchil met hem opgeeft, maar zeer duister, zynde, boven dien, den tekst bedorven. Men leest, in de gedrukte Uitgave van dat boek, onder anderen, deeze woorden.

Mentien Jan die weet *verdroech.*

't geen onverſtaanbaar is. Het Handſchrift der Leidſche Bibliotheek, waar na de uitgave geſchiedt is, heeft, zie ik, voor *Weet*, het woord *Voest*; en de zin is dan, *Jan ligte de vuist op.* Die JAN, gezegd VAN EYKE, ſchynt de eerste gelegenheid gegeven te hebben tot de Vegtparty, tuſſchen de Brabanders en Hollanders, die onder het dobbelen ontſtaan was, en aanleiding gaf, dat de Hertog ſedert het land moest ruimen.

Broeder, HENRIK, Bisschop van Luik, van de Voogdy over 's Hertogen minderjaarige Kinderen, te ontzetten. (q) Om deezen zelven tyd ſtonden een deel Hollanders op tegen de Voogdy van ALEID van Henegouwen, en koozen, na een pooz onder den anderen gevogten te hebben (r), niet alleen OTTO, maar ook zyn' gezegden Broeder, tot Voogden; die beiden, denkelyk, niet lange draalden om herwaarts te komen, ten einde alhier te verkrygen, 't geen hun in Braband gemist was. Men kent van ALEID geen laater Charter, dat ik weete, dan van 2 November 1261 (s); maar, nog op 4 July 1262, verklaarde Koning RICHARD haar met de Voogdy over deeze Landen verlydt te hebben (t). Na dien tyd, ontmoet zy my in de Chartres niet meer, als Voogdesſe. In een ſtuk van 28 April 1264 (u), heet zy, eenvoudig, „ *voorheen Gemalinne van Heer* „ JAN VAN AVESNES", en, in een ander, van den 20 Juny 1264 (v), getuigt zy zelve, toen geen Voogdes meer te zyn. Ik zou, om die reden, als mede wyl OTTO, en HENRIK VAN GELDER, reeds in een brief van den 10 July 1263 (w), door den Abt van Middelburg, *Voogden van Holland en Zeeland* genaamd worden, liefſt den-

(q) HELU, *Limburgſche Oorlog.* MS. Ie. B. V. 1749 en volgg.
(r) STOKE B. V. v. 76 en volgg.
(s) KLUIT *Cod. Diplom.* p. 762.
(t) MIER. Ch. b. f. 338.
(u) l. c.
(v) l. c. f. 339.
(w) KLUIT cod. p. 763.

denken, dat die slag (x) en d'ontzetting van ALEIDE uit haare Voogdy, waarschynlyk, tusschen 4 July 1262 en 10 July 1263, zal gebeurd, en FLORIS de 5e., nu zeker nog minderjarig, onder Gelderſche Voogdy geraakt zyn: een Voogdy, die, tot zyne meerderjaarigheid, aanhieldt (y), en, geduurende welke, OTTO de hand wel kan geslagen hebben aan ALEIDS Bruidsgave, (zo als STOKE ergens zegt,) maar zo egter, dat haar federt, 't land niet zal ontzegd geweest zyn. Immers ik vinde haar in de Abdy van Koningsfeld, by Delft, in den aangehaalden brief van 20 Juny 1264.

Bl. 9. r. 8. „ *'t Is — waarschynlykst, dat Graaf* FLORIS, *in 't jaar* 1269 *of* 1270, *toen hy den Ouderdom van* vyftien *of* zestien *jaaren bereikt hadt, de Regeering aanvaard heeft.*" d'Eerste bekende brief, in welke FLORIS, als werkelyk Graaf van Holland, bevelen geeft en zegelt, is van den 10 July 1266 (z). En men zal 'er, hier onder, nog verscheiden van hem, voor 1269 of 1270 vinden (a). Maar volgt nu hier uit, dat FLORIS, op dien 10 July 1266, zelf de Regeering in handen nam, en dus, ten deezen opzigte, meerderjaarig was? Ik geloove neen: Want FLO-

(x) Die Slag viel voor op *St. Vincentsdag*, d. i. den 22 van Louwmaand. Zie CLERCQ der L. Landen bl. 149

(y) STOKE 4. B. V. 156–160.

(z) Uit het MS. *Register der Tienden*, enz. ter Rekenkamer van Zeeland; *Loquet* 116-117. Ook uitgegeven by KLUIT *Cod. Diplom.* p. 771.

(a) Van 23 Octob en 19 Dec. 1266. by MIER. l. c. f. 344. Van 31 Dec. 1266. *apud* KLUIT *Cod. Diplom* p. 772. Van 14 Jan. 1266. (1276) by MIER. f. 342. Van 14 Juny, 13 July, 24 Oct. en 7 Decemb. 1268. l. c. fol. 346–348.

FLORIS V., geboren in of omtrend Sept. 1254, geduurende 't beleg van Valenciennes, hadt, (b) dierhalven, op den 10 *July* 1266, zyn *twaalfde* jaar nog niet bereikt. Ook vindt men, dat zyn Zoon, JAN de Ie., onder de Voogdy van WOLFERT van Borſelen, op eigen naam, ſomtyds, privilegien gaf (c). Jaa onze FLORIS de V, (om by hem te blyven) huuwde, naar leiding van STOKE's verhaal (d), *voor* zyne meerderjaarigheid (waar van ook WAGEN. nopens andere Vorsten, elders, bewyz bybrengt.) (e) En is het te vermoeden dat dit huwlyk *voor* zyn twaalfde jaar zal geſchied zyn? Vraagt men my dan, op welken tyd onze Graaven tot het aanvaarden der Regeering, in deeze en vroeger tyden, bekwaam, en dus in *dien* zin (want 'er waren verſcheiden ſoorten van meerderjaarigheid (f) in leen en onleen) meerderjaarig wierden, ik betuig, rond uit, en na, dikwyls, de gedagten van kundige mannen, ook van wylen onzen grooten WAG. (g), te hebben ingenomen, my zelve, omtrend deeze moeilyke ſtof, niet genoegzaam te kunnen voldoen. 't Kan zyn, dat 'er geen Landwet van geweest zy, en men zig, ten deeze, naar de vermogens van den geest en lig-

(b) MEERMAN 2e. D. bl. 107. en *l. c.* KLUIT *Cod. Dipl. bl.* 386. STOKE 3e. B. v. 1479—1501.
(c) MIERIS l. c. bl. 799.
(d) l. c. 4e. B. v. 140—162. en CLERC *der Lage Landen*, bl. 149.
(e) *Brieven l. c. bl.* 160.
(f) *Saxen Spieg.* van 1498. by GRUPEN, *bl.* 12. C. 8. en in een veel ouder MS. van dit Werk, onder my. C. 144.
(g) *Brieven.* N°. 49 en 50. bl. 156—161.

ligchaame der Vorsten ſchikte, welker beoordeeling van hun, die 't gezag in handen hadden, veel zal afgehangen hebben. In de aanteekeningen op HELU, welken ik meermalen heb ingeroepen, zal ik breeder over dit punt handelen moeten.

Bl. 9. r. 12 van ond. „ FLORIS — *droeg hy 't bewind over Zeeland op.*" Dit geſchiedde egter eerst op den 30 Mey 1272; *(h)* en, dierhalven, *na* den hier volgenden Kennemerlandſchen Oorlog, en geduurende den West-Frieſchen.

Bl. 13. r. 11. van ond. „ JAN PERSYN." Hy was Heer van Waterland: en, denkelyk, zeer op zyne Onderzaten gebeten, wyl deezen zig met de Kennemers verbonden hadden. 't Blykt, egter, uit een nog overig zynde brief, van 30 Dec. 1275, dat hy zig toen, met hun verzoend hadt, en zy verſcheiden voorregten van den Heer hadden weeten te bedingen *(i)*.

Bl. 14. r. 11. van ond. „ Heer NIKOLAAS VAN KATS, *dien ſommigen ook voor eenen* Voogd van Graave FLORIS den V. *gehouden hebben.*" In *gelyktydige* ſtukken, is hy my, als zodanig, nimmer voorgekomen.

Bl. 17. r. 2. van ond. en volg. „ *'t Schynt, dat — Vrouw* ALEID — *hem* (FLORIS V.) *al dit oorlogen — ontraaden hadt, en dat Hy,* hier om, *ongenoegen tegen haar hadt opgevat.*" *enz.* De ongenoegens, die ALEID het land deeden ruimen, hadden, voornamen-

(*h*) MIER. l. c. bl. 362. Vaderl. Hiſt. 3 D. bl. 17.
(*i*) MIER. *l. c.* bl. 379, zie ook bl. 423 en 434.

menlyk, een andere oorzaak. Uit twee brieven, beiden van 3 Maart 1277 (1278), by welken (*k*) JAN, gekoren Bisschop van Utrecht, aan Graave FLORIS beloofde zig in alles te zullen gedraagen naar den raad der Heeren JAN VAN KUYK en GYSBERT VAN AMSTEL, (die zig weder geheel naar den wil van den Graave zouden schikken) bedingt de Graaf ook hulp tegen „ zyne bloedverwanten van Henegouwen, „ FLORENS en deszelfs Broeders," en zegt, „ dat de oneenigheid ontstaan (was), ter „ zaake van *Vestingen*, die FLORIS in „ 's Graaven Land gebouwd, of zig, door „ anderen, hadt doen geven; als mede om „ eenige anderen (toen) bekende redenen." Men vindt, in der daad, dat, op 25 Juny 1273, 't Geslagt der (*l*) Edelen van Arnemuiden eenige goederen, in tiende en Ambagt, Land en Hofsteden bestaande, aan FLORENS vertigtten; dat, voor en na dien tyd (*m*), verscheide andere Edellieden zig verbonden hadden hem en ADEID by te staan, hoe zeer niet, tegen den Graave van Holland; en dat, op 20 November 1276, (*n*) DIEDERIK, Heer van Teilingen, voorheen Bailuw van Zuidholland, aan dien zelven FLORENS zyn Slot en Wooning te Warmond in eigendom hadt opgegeven, en het weder van hem te leen ontvangen, in diervoege, dat, wanneer FLORENS, kinder-

(*k*) MIER. l. c. bl. 388 et 389; alwaar de tweede Brief voor de eerste moet gelezen worden.
(*l*) l. c. bl. 367, 387.
(*m*) l. c. bl. 358. 364. 376. 392.
(*n*) l. c. bl. 387.

derloos, *voor* zyne Moeder ſtierf, *Teilingen* dit Goed van ALEID, en anders van een haarer overige zoonen, heffen zoude. Men behoeft niet te twyffelen, of dit een en ander, byzonder ook dat FLORENS, op eigen gezag, ('t geen hy, zeker, niet vermogt te doen *(o)*,) by Arnemuide een Burg gebouwd hadt, ſtak onzen Graave in 't oog. Men kan dit nader ontwaaren door de Uitſpraak in te zien, welke, door goede Mannen, op den 3 van Oogstmaand 1281 *(p)*, tuſſchen beiden partyen gedaan wierdt; en aan welken zy zig, ſedert, ſchynen gehouden, en in vriendſchap geleeft te hebben *(q)*. Die uitſpraak was, egter, zeer ten voordeele van Graave FLORIS.

Bl. 18. r. 7. „ *Hertoge* JAN VAN BRABAND." Hy was de Ie. van dien naam, en Zoon van HENRIK III. Graaf FLORIS was met deezen, zynen Neeve, reeds voor den jaare 1272, *(r)* in Verbond getreeden; doch toen in 1278, tuſſchen Heer JAN VAN HEUSDEN, en de Stad s' Hertogenbosch, twist ontſtaan was, hadt hy den genoemden Heere zyne hulp toegezegd. De Hertog kwam hem voor, won den Burg, doch gaf dien, ſedert, aan Heer JAN te rug. FLORIS bleef toen, meen ik, buiten 't geſchil, van 't welk ik te meer gewaage, om dat het ſtrekken kan

(o) *Capitul. Reg. Franc. T.* I. *edit.* BALUZ. *en* VAN DE WALL. *Privil. v. Dord. Ie. D.* bl. 44.
(p) MIERIS l. c. bl. 414.
(q) l. c. bl. 427 en 430.
(r) MIERIS l. c. bl. 364.

kan ter verbetering eener verkeerde leezing, in een' oud' Schryver (s).

Bl. 23. r. 5. van ond. „ *Aan* MARGAREET (*dogter van* FLORIS) *zou* de helft der Landen *van Graave* FLORIS, — ten huwelyk gegeven worden, *en, zo de Graaf zonder Zoonen overleedt, zou* zy *alles erven.*" Onze Graaf, wel gevoelende dat deeze belofte boven zyn vermogen was, beloofde ook, daar om, 't zyne aan te wenden, ter bevestiging van dien, door den Koning van Duitschland, als Leenheer. Dit gelukte hem ook, ten deele; want, daar men, voor deezen tyd, geen bewyz, dat ik weete, ontmoet, van eene Ryksvergunning, by welke 't Graafschap van Holland, een Mans-, of zadel- Leen zynde, ook op een *Vrouw* erfelyk wierdt verklaard, stondt Keizer RUDOLF, hem, omtrend een jaar na deezen, te weten op 19 Juny 1282, by open Giftbrief (t) toe, dat, indien hy zon-

(s) LOD. VAN VELTHEM *Spieg. Histor.* bl. 61. alwaar men leest *Hosdine*, r. 2. van ond. ('t geen LE LONG verklaart door *Hesdin*,) schoon het, bladz. 62, meer dan eens *Hoesdinne* gezegd wordt. By JAN VAN HELU, dien ik, in den Tekst, volge, en uit wien VELTHEM 't zyne schynt te hebben, leest men, onder anderen.

„ *Daer na dede een ander Vaert*
„ *Die Hertoge Jan, te Hoesdinne waert:*
- - - - - - - - -
„ *Want het gheuiel een onminne*
„ *Tusschen den* Heere *van* Hoesdinne
„ *Ende* tSertogenbossche; *soe dat*
„ Jan van Hoesdinne *die* Stat
„ Van den Bossche *onwate*
„ *dede.*"

Waar uit men, teffens, ziet, dat, in plaatz van *s'Hertogenveste*, (zo als de uitgave van LE LONG, en ook het MS. der Leidsche Academie-Boekery heeft) *s'Hertogenbossche* moet gelezen worden. By BUTKENS, die HELU gebruikt heeft, staat het wel. *Trophées de Brab.* T. 1. *Liv.* 4. *C.* 7. *p.* 289.

(t) GRYPSKERKE *Graafsch. v. Zeel.* MS. C. 3 bl. 91. en *Histor. Crit. Holl.* T. 2. *p.* 2. *p.* 861—863.

zonder manlyk oir kwam te ſterven, zyne Dogter hem, in zyn Graafſchap en andere Ryksleenen, zou opvolgen; met byvoeging, dat, zo hy een' onmondigen, manlyken, Erfgenaam naliet, de Voogdy over denzelven aan zyne Gemalin zou worden toevertrouwd. Daar, ondertusſchen, in dit ſtuk, niet, als in het Engelsch Verdrag, van een gedeeltelyke huuwlyksgave van Holland aan MARGARET wordt gewaagd, maar, in tegendeel, gezorgd voor dat geen, 't welk, by 't overlyden van een minderjarigen Zoon, na s'Graaven dood, zou moeten plaatz hebben, zou ik vermoeden, dat JAN, ſedert de Ie. genaamd, midlerwyl zal gebooren zyn, 't geen zeer wel met de jonge jaaren van dien Vorst ſtrooken kan (*u*).

Bl. 26. r. 4. „ *Des jongen* Hollandſchen *Graafs.*" Ik heb GALE's (Latynſche) *Verzameling der Britſche Schryveren*, waar in de, hier aangehaalde, Kronyk van WIKES voorkomt, thans niet voor handen. Doch, zo deeze woorden op *ons* Holland zien, zal men 'er, denklyk, den *Voogd* FLORIS door verſtaan moeten.

Bl. 28. r. 7. van ond. „ *Graavin van Hennenberg*, in of kort voor het jaar 1281, overleden." Graaf FLORIS ſpreekt van haar, als reeds overleden, op den 22en van Oogstmaand van den jaare 1277 (*y*).

Bl. 28. r. 5. van ond. „ *Graaf* JAN *van Henegouwen* kogt, *van Graaf* HERMAN, het regt *van* opvolging — in het Graaafſchap van Hol-

(*u*) Vergelyk *Vaderl. Hiſt. 2e. D. bl.* 30 *en* 133.
(*y*) BOXHORN. *Theatr. Holl. pag.* 172.

Holland." Ik agte dit een vergisſing in onzen kundigen Schryver, HERMAN verkogt *alleen* dat erfregt, 't geen, aan wylen zyne Gemalin MARGARETE, uit haare vaderlyke en moederlyke nalatenſchap, in Holland, hadt toegekomen, en nu, na haare dood, op haare kinderen was gevallen *(w)*.

Hier uit, en uit het, op bl. 23 r. 5. van ond., aangemerkte, dat, naamlyk, eerst in den jaare 1282, en dus eenige jaaren na MARGARETE's dood, het Graaffchap van Holland op een *Vrouw* erfelyk verklaard wierdt, kan duidlyk blyken, dat hier van geene *opvolging in dat Graaffchap* geſproken wordt, maar alleen van het aandeel in de eigen of allodiale goederen, die der Gravin, uit den boedel haarer Ouderen, FLORIS den IV. en MAGTELD van Braband, voor haar erfdeel, aanbeſtorven, en in Holland gelegen waren.

Bl. 30. r. 1. „ Dit *geeft ons de reden aan de hand.*" 't Kan zyn, dat *dit* een der medewerkende redenen was; maar dat 'er nog eene andere, en zeer voornaame, geweest zy, vertrouw ik, op bl. 23. r. 5. van ond., te hebben doen zien.

Bl. 34. r. 7. „ Weinig vindt men *by* onze *Schryvers*, *wegens de* oorzaaken *van deeze oneenigheid.*" 't Is zo; doch de Limburgſche oorlog, door WAG. hier, te regt, aangehaald, ſchynt voor de naaste oorzaak te moe-

(w) MIERIS *l. c.* bl. 418. Jus hereditarium, *quod Domina Margareta* — ex Paterna Maternaque ſucceſſione, in Comitatu (niet *in Comitatum*) Hollandiæ *habuit*, *aut habere debuit.* Zie ook *l. c.* bl. 423. *et conf.* LAMBACH. *l. c.* §. 52—57.

moeten gehouden worden, zo als men, uit het volgende Byvoegſel, breeder zal kunnen opmaaken.

REINOUD VAN NASSAU, Graaf van Gelderland, was gehuuwd met IRMENGARDE, Dogter en eenige Erfgenaame van WALRAM, Hertog van Limburg. WALRAM, voor het einde van den jaare 1280, en zyne Dogter voor dat van 1282, overleeden zynde (x), hadt REINOUD zig in 't bezit van dat Land geſteld; doch ADOLF, Graaf van den Berg, meerder regt op het Hertogdom meenende te hebben, maar onmagtig het te doen gelden, verkogt hetzelve, in den jaare 1283, aan JAN den Iſten, Hertoge van Braband; die, ſtraks daar op, met Graave FLORIS van Holland twee Verdragen ſloot, beiden geteekend op den 18 van Wynmaand van dat jaar.

By het eerſte (y) ſcholt hy Onzen Graave het Leenmanſchap van Zuidholland kwyt, 't geen FLORIS en zyne Voorzaaten, ſedert den jaare 1203, aan de Brabandſche Hertogen verpligt waren te doen; by het tweede (z) beloofde Hy hem hulpe, tegens elk een, behalven tegens den Keizer, die zyn Leenheer, en

(x) Door gebrek aan egte Stukken, wart men zeer, by de Gelderſche en andere Schryvers, in den naam en Sterftyd van deezen Hertoge van Limburg, en van zyne Dogter. vid. *Chron. Tiel.* p. 240, *not* IRMENGARDE wierdt, door Keizer RUDOLPH, nog op 18 July 1282, met Limburg verlyd, ſchoon ſommigen, verkeerdelyk, meenen, dat zy voor haaren Vader overleedt. Ik hoop de Verly-Brief, my uit de Archiven van RYSSEL geworden, onder de Bylagen van HELU. te doen drukken.

(y) MIERIS *l. c. bl.* 384.

(z) *l. c. bl.* 435.

en den Graave van Vlaanderen, die hunner beider Schoonvader was.

't Is te vermoeden, dat Hertog JAN dit niet deedt, zonder zig van de hulp van FLORIS, wederkeerig, te verzekeren: de uitkomst billykt dit denkbeeld, schoon 'er geen Verband-brief van 's Graaven zyde meêr voor handen is.

In July van den jaare 1284, trok de Hertog by het Dorp Gulpen, in 't Limburgsche, tusschen Maastrigt en Aken, gelegen, zynen Vyand te gemoete. Graaf FLORIS, tusschen wien en REINOUD de oneenigheden nu mede waren uitgebórsten, en zelfs van wederzyden gevangenen gemaakt, begaf zig straks derwaarts. Hy kwam egter tot Gulpen niet; veelligt, onder weg, verwittigd zynde, dat Partyen zig, op den 14e. der gezegde maand, onderworpen hadden aan de uitspraak der Graaven van Vlaanderen en Henegouwen, die ook, des anderen daags, volgde. (a) Het Engelsche Hof, met het welk FLORIS thans in volle Vriendschap was, bewerkte daar op, door zyne Gezanten, een afzonderlyk Bestand, tusschen Onzen en den Gelderschen Graave, 't geen, den 9e. van Oogstmaand 1284, bezwooren wierdt, en waar by men zig aan eene te rug gave der Gevangenen, en, verder aan 's Konings uitspraak, onderwierp. Dan van dit alles kwam weinig. Hertog JAN, zig al rasch met het Vlaamsche en Henegouwsche gewysde bezwaard agtende, vong den oorlog we-

(a) *Charteren van de Rekenkam. van Ryssel.* Nº. 535 en 537.

weder aan, en Graaf FLORIS zondt daar op, in 1258, niet alleen WOLFERT VAN BORSELEN en JAN VAN RENESSE, naar Maastrigt, hem ter hulpe, maar liet ook, door op en neder roeiende Zeeuwſche Kogſchepen, de Maaze en Waale in rep en roer houden, terwyl hy, al brandende en ſchattende, in Gelderland viel, veele Gevangenen maakte, en het Huiz te Meere afbrak. 't Bleef hier niet by. Voor den 24 van Herfstmaand 1286 was Hy den Tieler-, de Hertog den Bommelerwaard, ingerukt; ook kwam men, binnen Tiel zelve, over een, dat de Oorlog ten gemeene kosten en baate zou worden doorgezet; dat men niet, dan te ſamen, vrede zou maaken, en dat, indien de Graaf van Gelre zonder Erfgenaam overleedt, de helft van al het goed, 't geen hy van den Hertoge te leen hielde (verſtaa *Veluwe, Tieler-* en *Bommelerwaard*) vryelyk op FLORIS komen zoude; uit welk laatſte men zien kan, dat de Onze zig zelve niet vergat. Daar, midlerwyl, de magt van FLORIS, en de ligging zyner Landen hem, voor beide Partyen, noodzaaklyk maakte, is 't geen wonder, dat REINOUD, nog op den 14 van Wynmaand deezes zelfden jaars, den twist, tusſchen hem en den Hollandſchen Graave, weder overliet aan de uitwyzing van vier Edelen; en ik zoude, uit eenige omſtandigheden, die de duisterheid der Historie van dit tydvak verzellen, vermoeden, dat FLORIS, (zal men regt uitſpreeken), zo wel door eige belang, als door de aanſpooring van verſchillende Mogenheden, dan her- dan derwaarts geſlingerd, hier

aan niet ſlegts, een pooz lang, het oor geleend, maar, uit den Tielerwaard te rug getrokken, den Hertoge de beloofde hulp, op zynen tyd, ook niet zal toegeſchikt hebben. Hoe het zy, de Gelderſche Vredehandeling ging niet door, en onze Graaf, bemerkende hoe de Brabandſche wapenen, midlerwyl, den Bommelerwaard vermeesterd, en in 't Limburgſche de gelukkigſte voortgangen gemaakt hadden, gedroeg zig, toen, (*b*) weder, openlyk, als Medehelper van den Hertoge, onder wiens Bondgenooten hy wierdt begreepen, by het Vredes-Verdrag van den 15 van Wynmaand 1289, 't geen op den Veldſlag van Woeringen volgde. In dien Slag, een der bloedigſte, die immer in Duitschland voorvielen, is niet FLORIS, maar wel de Heer van KUIK, van ARKEL en eenige anderen, tegenwoordig geweest. REINOUD, die door den Tydgenoot HELU (uit wien ik dit Verhaal meest trekke) *de coene Graave Reinoud* ge-

(*b*) HELU, gewoon ook aan Vyanden den verdienden lof te geeven, hangt egter juist geen voordeelig tafereel van hem op. Zie hier zyn eenvoudige taal.

„ Doen (*d*: *t*: toen) *die Grave van Holland ſach*,
„ *Dat zyn Neue, die Hertoge, loeb*
„ *In lants van Limborch gelegeert*,
„ *Ende ſyn Vlande gheſcoffiert*
„ *Ende gevlouwen voor hem waren*,
„ *Dede hi in Gelrelant varen*,
„ *Coggen vele, met grooten here*,
„ *Ende dede, doen, alt hulpere*
„ *tSertoghen laut vererichten.*
„ *Die Hertoghe* (*) *van Gelre hadde doen ſlichten*
„ *Een Borch, hiet ten Nuwen Grave*;
„ *Die wonnen ende braken aue*
„ *Die Zelandre, mit ſtride.*"

(*) Leez *Grave* en zie HUYDEC. *l. c. bl.* 320.

genoemd wordt, om dat hy, aanhoudend, de grootſte kloekheid betoonde, wierdt, eindelyk, na de meesten der Zynen verſlagen, gevangen of gevlugt waren, zyn banier geveld, zyn paard onder hem gedood was, en hy, zwaarlyk aan het hoofd gekwetst, te voet, midden onder de Vyanden ſtondt, door hulp van zyn' Bloedverwant, (ſchoon van 's Herrogen party) ARNOUT, Graave VAN LOON, verkleed, en op een ander paard, heimelyk, van het Slagveld vervoerd. By dit vervoeren, viel hy onder een Bende Brabanders, die hem voor een gewoon Ridder aanzagen en opbragten (*c*). In 't vervolg, herkend zynde, wierdt hy naar Leuven gebragt; daar de Schryver, die dit laatſte verhaalt, hem zegt gezien te hebben (*d*). Hy bleef, tot het bovengemeld Vredes-Verdrag, in hegtenis.

Bl. 42. r. 7. van ond. „ Ook vindt men, *dat de Graaf, in den jare* 1290 —— *twaalf voornaame Heeren tot* Ridders van S. Jacob *verhief.*" Zonder deeze Riddermaaking, tegen te ſpreken, zo als ſommigen doen, moet ik egter belyden, dat my dezelve nimmer in een gelyktydig Werk is voorgekomen, en ik, altyd, te vergeefsch gezogt hebbe naar het zo gezegd *Register der Ridderſchap*, waar in MIRÆUS, by WAG. aangehaald, dit zegt te hebben gevonden (*e*).

Bl. 43. r. 1. „ *De* Stigtſche oneenigheden *ver-*

(*c*) HELU. l. c. 2e. B. v. 1580. *en volg.*; v. 2690 *en volg.* v. 5054. *en volg.*

(*d*) HOCSEMIUS *de gest. Episcop: Tungr.* Tom. 2. p.

(*e*) Zie ook REIGERSB. *Beſchryv. v. Zeel.* 2 D. *bl.* 89; en MIERIS *l. c.* 1e. D. *bl.* 524.

vereffend zynde." Boven de Stigſche geſchillen, by WAG. opgenoemd, waren 'er nog andere te vereffenen geweest. Biſchop JAN van NASSAU, ſchoon, byna geheel, van FLORIS afhangende, ſchynt niet alleen de afloſſing der gelden, door dien Graave, ten behoeve van hem en 't Stigt opgeſchooten, geweigerd, en een oproer in Amersfoort verwekt te hebben, maar was tot de Wapenen gekomen. Op den 9 van Oogstmaand 1284, zwoer men door bemiddeling der, toen hier zynde, Engelſche Gezanten, de zaak aan goede Mannen over te laaten; zonder dat my 't gevolg van dien gebleeken is. Doch toen de Biſchop, op den 19 Mey 1285, in den Hage kwam, bekende hy de wettigheid der ſchuld en de vriendſchap wierdt herſteld. Die Kerkvoogd, wiens beurs, zo wel als die van het Bisdom, door buiten- en binnenlandſche twisten, was uitgeput, hadt, reeds voorheen, den tienden penning der Geeſtelyke inkomsten, die de Kerkvergadering van Lions, in den jaare 1274, ter hulpe van 't Heilig Land; overal hadt doen heffen, in zyn Stigt aangeſlagen, en, tot den jare 1280 toe, ten dienste van het zelve, of van zynen eigenen perſoon, beſteedt. Dit haalde hem den kerkelyken Ban op den hals: doch, in dat jaar, badt hy den Pauslyken Gezant, en algemeen' Ontfanger deezer Tienden, REINIER DE ORIO, in tegenwoordigheid van Graave FLORIS, en veele geeſtelyke en waereldlyke Heeren, vergifnis; die hem ook, wierdt toegeſtaan, byzonder ter bede van onzen Graave; en geen won-

wonder, nadien de agterſtallige penningen, onder verband egter der Kerkelyke goederen van het Stigt, door deezen aan den Roomſchen Stoel wierden opgeſchooten (*f*).

Bl. 47. r. 5 en 8. „ *De Graaf* (hadt) *den Zeeuwen een zwaare* Schatting — *opgelegd: welke* —, de Edelen meest drukkende, *hen ook eerst tot een opſtand — bewoogen zal hebben.*" De *Edelen* waren, oudtyds, *ſchot*-vry; en als de, by WAGEN. aangehaalde Schryver, van een *ſchatting over Zeeland* ſpreekt, kan men dit toepaſſen op de *Gemeente* van dat Gewest. Men vindt egter, dat de Edelen zig thans hadden vervoegd aan Keizer RUDOLF, klaagende, dat FLORIS hun weigerde *het derde* af te ſtaan; 't geen zy zelden hun in de *beden* toe te komen, en in welk regt RUDOLF hen ook, op 18 Mey 1290, bevestigde (*g*). Indien deeze weigering geſchied zy ter gelegenheid der gezegde Schatting, kan dit de reden van hunnen opſtand tegen FLORIS geweest zyn. Doch, dat de Edelen nog andere bezwaaren hadden, blykt uit het Charter van verzoening met den Graave, in het welk van deeze

(*f*) MIERIS. *l. c. bl.* 449. 't Is aanmerkelyk, dat van deezen Ban des Biſſchops, en 't heffen dier Tienden, by onze Schryveren, immers voor zo ver ik weete, niet gewaagd wordt. Men vindt, op de Leenkamer van Holland, een oorſpronglyk en aller-zeldzaamst Stuk, (getekend *E. L.* 34: 1270 (voor 1274) *Cas* B,) zynde 't oudſte der, aldaar, my bekende Stukken, en houdende de opgave en afreekening van de bovengemelde Tienden, zó als zy, ſedert 1274—1280. byzonder in Gelderland, Holland, Zeeland en West wyders tot het Stigt, in 't geeſtelyke, behoorde, geheven waren.

(*g*) GRYPSHERKE MS. *l. c.* bl. 127, ook aangehaald in *Hiſt. Crit. Holl.* T. 2. P. 2. p. 906.

deeze Schatting niet geſprooken wordt, en waar over ſtraks nader.

Bl. 48. r. 10. „ Hy (Graaf GUY van Vlaanderen)" was, *veelligt, ook* geſtoord *op* — *Graave* FLORIS, die reeds een Verbond met JAN VAN AVESNES geſloten *hadt.*" De grootſte redenen van GUY's misnoegen op onzen Graave, waren, eerst het uitſtel, daar na de geheele ontkentenis der Leenverpligting van den Laatſten aan den Eerſten, nopens Zeeland Bewester-Schelde, en, eindelyk, het verzoek van FLORIS aan den Keizer, om dit Gewest onmidlyk van den Ryke ter leen te houden, 't geen hem ook was ingewilligd (*h*). De Handelingen, die, in 1290, nopens de gevangenis en ontſlag van FLORIS, te Biervliet (waar van ſtraks nader) plaatz greepen, en na den tyd van WAG. zyn in 't licht gebragt, leeren dit duidlyk (*i*).

Bl. 49. r. 7. van ond. „JAN den II." leez „ JAN I," en zie bl. 72; alwaar WAG. dit, in den tweeden druk, herſteld heeft.

Bl. 50. r. 13. van ond. „ Hertog JAN bleef gevangen, *tot dat Graaf* GUY *hem van zel-*

(*h*) MIERIS *Charterb. Ie. D. bl.* 147.

(*i*) *Hiſt. Crit. in Cod. Diplom.* p. 914. alwaar FLORIS zelve dus ſpreekt, in een Stuk van Mei 1290. „ *Contens et diſcors* „ *fuit mentſt, entre* GUYON, *Comte de Flandres, de une* „ *part, et nous d'autre part*; par occaiſon del hommage de „ la terre de Zelande, *qui eſt* entre Medinezle et l'Eſcaut. „ Le quel hommage nous deviens (*devions*) auoir fait, et „ eſtiens (*eſtions*) tenu dou faire, au dit Comte de Flandre." Waar op, onmidlyk, volgt „ *encore* pour occaſion dou des- „ adveu, que nous en aviens fait, et, del adveu, que nous „ en aviens fait dou Roy d'Allemagne; et pour ce Guerre „ fut emeute, entre le dit Comte et Moi." *vid.* et l. c. p. 937.

zelve ontſloeg." Schoon ſommige Schryvers van 's Hertogen gevangenis gewaagen, vindt men 'er egter geen bewyz van by de oudſten; ook wordt de zaak, door Charteren, na WAGEN. uitgegeven, niet bevestigd, en komt my, eenvoudig, zo ten opzigte van den Hertoge, als van Graave FLORIS, dus voor.

Hertog JAN, een der naaste Bloedverwanten, oude Vriend, en Bondgenoot van FLORIS, wiens Schoonbroeder hy ook, door zyn Huwelyk met MARGARETE van Vlaanderen, Dogter van GUY, geworden was, voorziende de haatlyke en bloedige gevolgen, die, uit den onnatuurlyken ſtryd, tuſſchen twee, zo na aan hem en aan elkander vermaagſchapte Vorsten, moesten ontſtaan, hadt zig naar *Biervliet*, daar GUY thans gelegerd was, begeven, ter bylegging van 't geſchil. GUY hadt hem op zyn woord toegezegd bereid te zyn tot Vrede en afdoening der zaaken in het vriendelyke, zo FLORIS, ongewapend, derwaarts wilde koomen, en met hem ſpreeken.

De Hertog, op deeze affpraak berustende, ylde FLORIS te gemoet. Hy vondt hem nog op den togt naar Walcheren, ſtelde hem 't geval voor, ſtondt voor alles in, en wist hem te overreden, om, onder zyn geleide, de reiz naar Biervliet aan te nemen, en midlerwyl zyn Leger af te danken (*k*).

Beiden in de beste trouw, beiden niets args waanende, kwamen zy te Biervliet, daar GUY, op

(*k*) STOKE. 4. B. v. 685. volgg.

op het onverwagtst, FLORIS deedt vasthouden, en zig van deszelfs perſoon verzekeren. Onze Graaf, toen denkende dat de Hertog deeze ſchendaad berokkend hadt, voer, in zyne eerſte woede, bitterlyk tegens deezen uit. Hertog JAN ſtelde hem, door de eenvoudige, maar altyd klemmende, taal der onſchuld, wel dra ter neder. Dan gevoelende dat hier, daar GUY alleen gewapend, en in 't midden van zyn Leger was, niets anders overſchoot, dan, door een zagte aanleg van zaken, FLORIS en zyne eigene eer uit de tegenwoordige omſtandigheden te redden, floeg hy zynen Schoonvader voor, den twist aan de uitſpraak van drie goede Mannen te laaten. De Vlaamſche Graaf bewilligde; in dier voege, dat hy zelve en zyn oudſte Zoon, ROBERT, Graave van Nevers, twee, de Hertog de derde der Scheidsmannen zouden uitmaaken, en dat FLORIS, voor af, heiliglyk belooven zoude zig aan 't Gewysde te onderwerpen; waar toe deeze, geen keur hebbende, ligtelyk beſloot; blyvende de Hertog, die opentlyk FLORIS zyde hieldt, in alles Borg voor den Hollandſchen Graave.

Na deeze Voorbereidzelen met den 12 Mei 1296 begonnen waren, en FLORIS met RENESSE, BREDERODE, en andere, by de Vlamingen zig bevindende, Edelen verzoend was, wierdt, op den 12 Juny daar aan, de Uitſpraak der drie Scheidsluiden (*l*) gedaan, voor het Leenhof van Vlaanderen, welkers Mannen Genooten (*Pares*) van FLORIS waren.

Zy

(*l*) MIERIS. l. c. I. D. bl. 506.

Zy liep, byzonderlyk, over drie punten (*m*): Te weten, over de Zeeuwſche Ballingen, die voortaan in Zeeland bewester-Schelde zouden woonen mogen, mits zy aan Vlaanderen geen kwaad brouwden; voorders over de nederlegging der geſchillen met de Zeeuwſche Edelen, omtrent de Keuren, Wetten en andere bezwaaren, waar toe 67 Regters over Zeeland zouden worden aangeſteld, (*n*) die nopens alle zaaken regten zouden, behalven over Leenen en Eigendommen van Elven, toen, gewoonlyk, *Landzaaken* gezegd.

Maar, voornaamlyk, behelsde die uitſpraak, dat FLORIS zig zelven en zyne opvolgers, Graaven van Holland, by eed, zegel, verband van perſoon, goederen, en verbeurte van het Leen, zou moeten verpligten den Vlaamſchen Graaven *hulde* en *Manſchap* voor *Zeeland bewester Schelde* te doen; tot verzeekering waar van ook Brieven moesten gegeven worden, door Hertoge JAN, en de Mannen en goede Steden van Holland en Zeeland, die FLORIS, indien hy zyn woord brak, af en Vlaanderen toe moesten vallen. Onze Graaf moest, wyders, te *Biervliet* blyven, tot aan alle deeze en andere punten, behalven aan de overgifte van Verlybrieven, door de Koningen van Duitschland aan hem en zyne Voorzaaten gegund, voldaan was.

Deeze uitſpraak wierdt door de drie Scheidsmannen en FLORIS zelve bezegeld; *vry-wil-*

(*m*) *Hiſt. Crit. Holl.* T. 2. p. 1. p. 936. *ſeqq.*

(*n*) Men houdt die Regtbank, by ſommigen, voor den oorſprong der hooge Vierſchaar van Zeeland. Hiſt. Crit. Holl. T. 1 p. 2. p. 947. (10).

williglyk (o) (zo als het heette) keurde hy ze goed, bezwoer ze en deedt hulde voor 't bovengemelde deel van Zeeland aan Graave GUY, die hem, daar op, met het zelve verlydde.

Dan, ten zelven dage, en, zeker, na al het bovenſtaande verrigt was, bezwoer en bezegelde de Graaf van Holland nog een afzonderlyken Verband-Brief, hier op nederkomende; dat, nadien 'er, by de bovengemelde uitſpraak der drie Scheidsmannen, onder anderen was vastgeſteld, genoegzaame verzeekering tot nakooming van het gewysde te doen geven, door de Mannen en Steden van Holland en Zeeland, Graaf FLORIS, op de verbeurte eener ſomme van 30000 Paryſche Ponden, en voorts van Lyf en alle Goederen, zig verbondt, in eigen' perſoon, op den 22ſten van Oogstmaand eerstkomende, binnen *Gend* te zullen komen; te zullen zorgen dat, aldaar, door die van Holland en Zeeland, dezelve verzekeringen den Graave van Vlaanderen wierden gegeven, en uit die plaatz niet te zullen vertrekken, voor aan dit alles voldaan was; waarom ook Hertog JAN de nakoming van deeze belofte op zig nam, er beëedigde Borg voor bleef, en zig, ten ſterkſte, verbondt van, ten zelven dage, met onzen Graave te *Gend* te zullen komen en verblyven, tot dat in alles aan 't Gewysde der Scheidsmannen voldaan was *(p)*.

Volgens dit Gewysde der drie Heeren, moest FLORIS, als wy zagen, tot de eindelyke voldoening

(o) „ *De ne grei & de nè bonne volentet*" *Hiſt. Crit. Holl. l. c. T. 2. p. 956.*

(p) *l. c. T. 2. p. 962-966.*

ning van dien, behalven alleen met opzigt tot de Duitſche Verlyen, te *Biervliet* gevangen blyven; maar in de afzonderlyke Verbandbrief wordt van *Biervliet* niet gewaagd, doch, in tegendeel, van een gezwooren belofte, om zig, op den 22 Augustus eerstkomende, naar *Gend* te begeeven; ter nakoming van welke belofte FLORIS aan een veel hooger boete wierdt onderworpen, dan elders in één der Stukken van deeze handeling voorkomt. Hoe ſluit dit alles, en waar toe zo veel omſlags, indien FLORIS, geduurende dien tyd, te *Biervliet* en gevangen bleef, van waar GUY, in wiens Land en magt hy dan was, hem, immers, zonder moeite, naar *Gend* kon doen voeren? Ik agte dan, dat men, by dit ſtuk, een aanſtaande afwezigheid van den Graave op 't oog gehad hebbe, en dat hy, die nu den Leenëed gedaan en met GUY verzoend was, onder begunſtiging van zulk een ſtrenge belofte en borgtogt van den Hertoge, zal zyn ontſlagen, en, zo wel als de Hertog zelfs, naar zyn Land te rug gekeerd; alwaar zy beiden de opgedrongen verbintenisſen ſpoedig vergaten, doch, zo ik meen, Vrienden onder een bleven (*q*).

Bl.

(*q*) 't Is denkelyk, dat STOKE op deeze laatſte Borgtogt van den Hertoge ziet. 4e. B. v. 742.

„ *Dit* Hertoge *wierp hem in de zorge*,
„ *En* werd *Grave Floris* borge
„ Dat menne zoude varen laten.

En als hy, V. 755, Grave FLORIS, 't huis gekomen zynde, doet zeggen.

„ *Hertoge gi moet u ſelven* quiten.

Is dit *quiten*, of *bevryden*, noch ook 't voorgaande *in de zorge werpen*, betreklyk tot 's Hertogen *Gevangenis*, wyl die Schryver even min als het Charter, van die Gevangenis be-

Bl. 51. „ *De oudſte Schryvers hebben* den tyd niet aangeteekend, *in welken deeze* Vlaamſche Kryg *is voorgevallen.*" Uit de Stukken, in de voorige aanteekening vermeld, kan men veilig opmaken, dat deeze Oorlog moet gebragt worden tot den jaare 1290.

Bl. 53. r. 4. „ *'t Verhaal des* Vlaamſchen Krygs". Onze kundige Schryver brengt deezen tweeden Kryg van FLORIS met de Vlamingen, hier en elders *(r)*, tot den jaare 1295; maar, uit egte ſtukken *(s)* blykt, dat, ſchoon FLORIS in 1295 de overwinning behaalde, egter, in Mey 1293, reeds een ſtilſtand van Wapenen wierdt getroffen, en men dus al vroeger oneens was.

Bl. 62. r. 9. van ond. „ Indien onze Historie Schryvers dit Verdrag geheel gezien hadden, niemand hunner zou hebben konnen vermoeden, dat de Graaf — by het zelve, zyn Land aan Frankryk verkogt hadt, om het voortaan alleen als 's Konings Leenman te bezitten: alhoewel met dit voorbeding, dat hy de Franſche Staatsvergaderingen niet zou behoe-

hevoorens geſproken hadt. Ik twyffel egter of STOKE niet van den weg is, wanneer hy Graaf FLORIS, na zyn te rug komst in Holland, als *verſtoord* op den Hertoge voordraagt (l. c. v. 752-760). FLORIS wist te wel, wat de Hertog voor hem gedaan had; ook deedt hy op 16 July (kort, denk ik, na zyn wederkomst alhier) en op 29 Augustus 1290, eenige verſchotten aan den Hertoge betaalen (*vid. Chart. in Hiſt. Crit. Holl. T. 2. P. 2. p. 1086 et p. 1087*) 't geen veel eer een teken van goed verſtand, dan van verſchil onder de twee Vorsten aanwyst. Die vriendſchap bleef ook voortduuren; want, op 7 Mey 1293 (MIER: l. c. fol. 551.) verbondt FLORIS zig den Biſchop van Utrecht te helpen tegen elk een, behalven tegen deezen Hertoge van Braband, en den Graave van Cleeve.

(*r*) Bl 51. 52. en 57. IIe. Deel.

(*s*) *Hiſtor. Crit. Holl. T. 2. p.* 973.

hoeven by te woonen." 'Er is zelden een verdigtzel zonder beginsel van waarheid. In een, nog ongedrukt, Charter, door Koning PHILIPS, ten dage van dit Verdrag, gegeven, zegt hy, in der daad, „ zyne mee„ ning niet te zyn, dat FLORIS, uit hoof„ de der gedaane *hulde* en *Manschap*, *het* „ *Parlement te Parys zou moeten bywoo„ nen.*" (*t*) Deeze woorden, 't verkeerde denkbeeld, 't welk men van het Leen, dat FLORIS ontvong, en 't geen WAGEN. zeer wel leert *Geld* en geen *Land* geweest te zyn, in laater tyden vormde, als mede het thans, met meêr of minder grond, loopende gerugt, als of FLORIS, wiens Gemalin onlangs overleeden was, door Huwelyk, of anderstints, zyn Graafschap aan een ander dan zynen Zoon JAN brengen wilde, (waar tegen Koning EDUARD den Keizer zelfs verzogt te waaken) (*u*) kunnen oorzaak gegeven hebben tot het verkeerd vermoeden onzer Schryvers, nopens de gewaande Verkoop deezer Landen aan Frankryk. Bl.

(*t*) E. L. 41, *f.* 46. vso. van de Leenkam: „ *Ne mest en„ core ne notre volente, ne notre entention, ke pour* hommage *en „ pour* la foyalte, *que il nous a fait*, Il foit tenut de venir a „ nous Parlemens à Paris, *comme nous autres hommes.*"

(*u*) MIERIS *l. c. Bl.* 572. en *Vaderl. Hist. IIde D. Bl.* 70 en 71. Graaf FLORIS, zekerlyk niet onverschillig voor de Sexe, was zeer gemeenzaam met KATHARINE DE DURBUY, Weduwe van Heer ALBERT, Heer van Voorne. Zy was zyne Nichte en een geboren Vorstin, (gelyk ik elders hoop aan te tooneu) uit den Huize van Luxemburg. Men zegt, dat FLORIS by haar een Zoon gewonnen hadt; zo als men dit ook, in zeker Handschrift der 15de eeuw, ter Secretary van den Briele, gewaagd vindt. By de oudste Schryvers, en in de Charteren, is my dit haatste niet gebleeken; maar wel, dat Zy thans grooten invloed hadt ten Hove; (MIER. *l. c. Bl.* 570, ook *Æ. L.* 26. *fol.* 13. *vso.* van de Leenkamer) alwaar ook haar wettige Zoon, Jonkheer GERARD VAN KOORNE, schyst opgebragt te zyn. 't Gerugt, 't geen men van 's Graven Huwelyk liet

loo-

Bl. 66. r. 14. „ JAN, Heer van KUIK, wordt onder de eersten genoemd, *die zig gebruiken lieten, om op de vryheid van Graave* FLORIS *toe te leggen.*" In het zo evengemeld Verdrag, vindt men, dat FLORIS, ten behoeve des Franſchen Konings, niet *allen* Bondgenooten van Koning EDUARD den Oorlog behoefde aan te doen, maar alleen den Heeren VAN KUIK, en VALKENBURG. KUIK is hier van, zonder twyffel, ſpoedig onderrigt geworden, en *dit* kan de reden zyn, waarom hy, onder de eerſten, op den Graave gebeeten was.

Bl. 67. r. 17. „ JAN VAN HEUSDEN." Aan deezen hadt JAN de tweede, Hertog van Braband, met EDUARDS Dogter gehuuwd en geheel in de Engelſche belangen, in den jaare 1296, 2000 Ponden Tournoys en 100 Pond Brabandsch toegezegd; en wel in deeze, ingewikkelde, maar veel beduidende, woorden. „ *Voor alzulken dienſt, als die Here van Heusden, den voorſz. Hertoge, onder den Coninc van Yngelant, tegen den Coninc van Vranckryke, louede te doen*" (*v*).

Bl. 68. (3) r. 4. v. o. „ *Men is niet verzekerd*

loopen, en van de overdragt zyner Landen aan een ander, ſchynt meest tot haar en haaren jongen Zoon betreklyk; ten zy men die overdragt op de Familie van AVESNES, met wien FLORIS nu bevredigd was, wilde toepaſſen. De Jonge AVESNES, en de Jonge VOORNE, verzeiden beiden den Graave ter laatſte Jacht, daar hy ongelukkig gevangen wierdt, en ontkwamen het met de vlugt. KATHARINE trouwde, na 's Graaven dood, met den bekenden Heer WOLFERT VAN BORSELEN; zo als ook WAG. dit in 't vervolg zal aantoonen.

(*v*) *Regiſt. P. van de Leenk. van Holl., op 't woord* Heusden *No.* 176.

zekerd, dat deeze Rymen, *door* STOKE, *of iemand zyner* Tydgenooten, *geschreven zyn.*" Zy staan alleen in één afschrift van STOKE, met een hand der 15e. eeuw; dezelfde, die de geheele Kronyk afschreef (*w*).

Bl. 72. r. 11. v. o. „*Om dat deeze* (FLORIS) *'s Hertogs Vader*, JAN den eersten — te Biervliet, in — hegtenis *hadt laaten zitten.*" Zie myne Aanmerking op dit deel van WAGEN. bl. 66. r. 17.

Bl. 73. r. 1. „*Hier* (te Kameryk) *was, tegen den aanvang* des Jaars 1296, *een byeenkomst aangelegd.*" Verstaa dit naar den *Franschen styl*, in welken het Jaar met Paasschen begon. Naar den *gewoonen styl* was, reeds op den 9en van Louwmaand 1296, het Verbond geslooten (*x*), van het welk men de uitwerking thans, te Kameryk, wilde voorkomen.

Bl. 84. r. 9. v. o. „Hy is de eerste *der* Hollandsche *Graaven, die zig* —— *in zyne opene Brieven*, Graave van Zeeland *genoemd heeft.*" WILLEM de 4e. en anderen hebben dit voor hem gedaan (*y*); ook bezaten zy Zee-

(*w*) Men heeft, voor eenige jaaren, nopens 't verkragten van VELSENS Gemalin, een Liedeken ontdekt, 't geen onder schynt dan deeze Rymen. Men vondt het op een Schutblad van den geschreven Rymbybel van JACOB VAN MAERLANT. Zie LELYVELDS *Aanteekeningen* op HUYDEC. *Proeven van Taal- en Dichtk.* Iste D. bl. 370–376. VELSENS Gemalin heet aldaar ISABEELE VAN BENTHEM, die ik nergens elders ontmoete. In 't Register der Leenkamer. *E. L.* 32. *fol.* 32. wordt gesproken van *sinen wive* HILDEGONDE.

(*x*) *Vaderl. Hist.* IIIde D. *bl.* 60. Ook was FLORIS, eerst na den 27 Oct. 1295, tot het sluiten van dit Verbond naar Parys gegaan. STOKE 4e. B. V. 1025. en HUYDEC. aldaar, en bl. 325.

(*y*) PAULUS *de nexu feud. Flandr. inter et Zeeland. p.* 68. (*l*).

Zeeland, op gelyke wyze als FLORIS, van Vlaanderen te Leen.

Bl. 89. r. 3. v. o. „KUIK, — *voor Kroonenburg* gekoomen." By overleezing der hier aangehaalde plaatzen van STOKE, zal men bevinden, dat niet KUIK zelve, voor wien, als een' openbaren Vyand van den rampzalig vermoorden FLORIS, ten deezen tyde, een verſchyning hier te Lande zeer gevaarlyk zou geweest zyn, voor *Kroonenburg* toog; maar dat hy den Graave van Cleef, hier toe wist te belezen, met inzigt om de moorders niet in handen der, te regt geſtoorde, Gemeente te doen vallen (*z*).

Bl. 95. „HENRIK DUFFEL." Leez HENRIK BUFFEL (*a*)

Bl. 96. r. 3. v o. en bl. 97. „*Graaf* JAN *moest den Koning — by eede belooven, dat Hy,* — FERRER *en* HAVERING tot zyne geheime Raaden aannemen *zou.*" Zy zouden, eigenlyk, zelven geen Raaden worden, doch, 't geen weinig verſchilde, maar fyner bedagt ſchynt, JAN moest belooven, die geenen tot Raaden te zullen aanneemen, en in alles te volgen, welken hem, door deeze twee, zouden genoemd worden.

Bl. 96. reg. 8—17 en volgg. „*De Koning — twee perſoonen — benoemende, om de morgen gave — der Gravinne — in Holland* te vorderen, uit de inkomſten der Graaflyke Landeryen *enz.*" De Engelſche overheerſching

(*z*) STOKE. IIe. D. V. 306—397, en aldaar HUYDECOPER. (*a*) MIER. l. c. bl. 576—579. Deeze *Aanmerk.* bl. 9. (*m*) en WAG. bl. 177. alhier.

ſching ging zo ver, dat zy niet alleen de inkomſten, maar het beſtuur der goederen zelf, uit welken die inkomſten vallen moesten, dorst vorderen (*b*).

Bl. 102. 5. v. o. „ *De opgekomen' vorst — noodzaakte hem — de Schepen te* Middelburg in de Haven te doen haalen." Ik meen elders (*c*) getoond te hebben, dat STOKE, hier aangehaald, alleen meldt, dat, met de opgekomen' vorst, den Burgzaten van het Slot, te *Medenblik*, gelast wierdt leevensmiddelen, en andere behoeftens, te haalen uit s'Graaven Schepen, die, voor de Haven aldaar, maar niet te *Middelburg*, op Stroom lagen.

Bl. 110. r. 2. van ond. tot bl. 111. r. 2. „ WOLFERT — *wist door te dryven, dat, 'er — een* Verbond met den Graave van Vlaanderen *gemaakt wierdt.*" Het Werk met Vlaanderen en Braband, ten deezen tyde, verdient eenige meerder ontknooping, dan men gewoon is te vinden.

AVESNES hadt wel de Vlamingen uit Zeeland, (WAG. bl. 101.) maar geenzints de wrok uit hun hart, kunnen dryven. Zy lieten niet na de moorders van Graave FLORIS te beſchermen; en, daar Graaf JAN Ie., of die van zynen Raade, op 't voetſpoor van zynen Vader, hun den Leen-eed nopens *Zeeland Bewester-Schelde* weigerde, (*d*) hieldt dit een en ander den oorlog ſmeulende, of brandende.

Ko-

(*b*) Immers, zo meen ik het woord *manoir*, 't geen zy eischten, te moeten opvatten. Zie DU CANGE *Gloſſar. med. Latinit*, *voce MANERIUM.*

(*c*) *Levenſchets van Heer* NIKOL. VAN PUTTEN. in 't 5 D. *der Maatſch. der Nederl. Letterk.* bl. 15 en 16. (*y*).

(*d*) Charter van Graaf JAN, in *Hiſt. Crit. Holl. T. 2. p. 2. p. 99*

Koning EDUARD, met beiden verbonden, zag dit ongaarne. Hy was, om 't verlies van Guyenne, en om de Vlamingen tegen Frankryk (van 't welke GUY was afgevallen) te beſchermen, met Koning PHILIPS in oorlog geraakt, doch thans hadt 'er een beſtand plaatz. Bevroedende, midlerwyl, hoe nuttig hem de Hollandſche hulp zyn konde, liet hy niets na om een bevrediging, en, daar op ſteunend, Verbond tegens Frankryk, tuſſchen partyen te bewerken. Dan, daar en EDUARD en WOLFERT VAN BORSELEN (die thans alle gezag in handen hadt) beiden als vyanden der moorders van FLORIS wilden aangezien zyn, en Graaf JAN I., natuurlyk, met die moorders of hunne deelgenooten, geen vrede maaken konde, vondt men 'er op uit, dat GUY van Vlaanderen en zyne Zoonen, by eede, zouden verklaaren, nog hier aan, nog aan de gevangenis van wylen den Graave, eenig deel gehad te hebben. Men ſchetſte hier toe, op den 12 van Sprokkelmaand 1299, een Verbond, 't geen ſedert wierdt bekragtigd, (*e*) en door de Zoonen van GUY, Oomen van JAN Ie., bezwooren; doch *of zy waarheid zwoeren*, zegt STOKE, *weet God!* 'er byvoegende, dat Graaf JAN dit alles gedoogen moest, maar ze nooit aanzag, of hy ſloeg ſtraks de oogen weder neder (*f*).

By dit Verdrag, wierdt JAN Ie. wel verpligt den

(*e*) *Hiſt. Crit. Holl. T. 2. p. 2. p. 983 et ſeqq.*

(*f*) 5 B. V. 1282—1306. STOKE maakt, zo 't my toeſchynt, dit nederſlaan der oogen van Graave JAN, niet toepaſſelyk op het gezigt der Moorders, zo als onze WAG. denkt, (bl. 111. r. 11—5. van ond.) maar op dat van zyne, valſchelyk zweerende, Oomen, hier boven gemeld.

den Vlaamſchen Graave tegen den Koning van Frankryk by te ſtaan, maar WOLFERT VAN BORSELEN wist egter, voor zynen Landsheer, de volgende twee merkwaardige zaaken teffens te bedingen.

Voor eerst; dat GUY van Vlaanderen, voor zig en zyne Nakomelingen, Graave JAN en de zynen beloofde te ontſlaan, en, ſedert, werkelyk ontſloeg van de hulde en manſchap nopens *Zeeland Bewester Schelde*; zo egter, dat, als JAN kinderloos overleedt, en 't Graafſchap van Holland aan een Zynaag ginge, dit beding geen kragt zoude hebben (*g*).

Ten tweede; dat de Graaf van Vlaanderen aannam, geheel ſtil te zitten *in den* OORLOG, *die thans plaatz greep, tuſſchen den Hertoge van Braband en den Graave van Holland* (*h*). Van deezen Brabandſchen oorlog gewaagen onze Schryvers, myns weetens, niet: doch het blykt, uit de Charteren, (*i*) dat JAN de eerſte, nog in Engeland zynde, zyne verſchillen met den Hertoge aan Koning EDUARD was verbleven, die, daar op, tot bewerking van vrede of ten minste wapenſchorſing, den Biſchop van Coventry, den Graaf van Savoyen en twee anderen, (ſchoon, naar het ſchynt, vrugteloos,) gevolmagtigd hadt

(*g*) *Hiſt. Crit. l. c. p.* 984 *en* 985. §. 3. Graaf JAN maakte dit ontſlag van hulde eerlang, den Landzaten, by opene Brieven, bekend; l. c. p. 994—999. De Graaf van Vlaanderen hadt dit ontſlag, met zyne vier Zoonen, bezegeld, en de Brieven wierden in den Hage bewaard. *Regiſt. P. van de Leenkam. Tſr.* Flandria, *fol.* 69. N°. 7 en 8.

(*h*) *l. c.* p. 988. §. 4.

(*i*) MIERIS l. c. bl. 576.

hadt (*k*); en men vindt zelfs, in een oud Handfchrift, ter Leenkamer van Holland (*l*), vermeld, dat deze twist mede uit *het Vangen en Dooden van Graave* FLORIS was geſprooten, waar in men weet, dat de Hertog een groote rol geſpeeld hadt. Onder de Regeering van Graave JAN den tweeden, ten jaare 1300, wierden partyen eerst verzoend (*m*).

Bl. 115. r. 4. „ ALOUD hield hen, tegen regt, gevangen." In zekere vroege *Deductie* der Heerlykheid van Yſſelſtein, leest men, „ dat de 16 Gevangenen, van welken hier „ gewaagd wordt, gevoerd wierden tot „ Dordrecht, op een huys, dat men daar dat „ *Maelhuys* hiet; daer wort dat lot geworpen, „ ende die achte, die den Graue toevielen, „ worden daer die hoofden afgeſlagen, ende „ die ander behielt Vrouw Beerte, ende voerde „ ſe met haer tot Heukelom (*n*)." 't Geen verſchilt van STOKE.

Bl. 132. r. 10. „ *Veelligt heeft hy* (GERARD VAN VELSEN) dus lange, te Dordrecht, gevangen *gezeten.*" In het, by WAGENAAR gemeld, Verbond, wordt van VELSEN niet als van een *gevangen man* geſprooken, maar, met dezelfde woorden en in eenen adem, als van KUIK, HEUSDEN, AM-

(*k*) MIERIS *l. c. bl* 581.

(*l*) MIER. *l. c. bl.* 581.

(*m*) *Register P. l. c.* N°. 5. *fol.* 69. op 't jaar 1298, *feria* VIta. *poſt Annunciationis Mariæ*; alwaar men dit kort begrip vindt van een, toen nog aanwezigen, Brief; „ *Graue Guy van* „ *Vlaanderen geloust ſtille te ſitten van den* oirlogen, *weſende* „ twiſchen Hertogen Jan van Brabant, ende Graue Jan „ van Hollant; *ſbruytende uyt* vangen ende doden van Graue „ Florens van Hollant, *des voorſz Grauen Jans Vader.*"

(*n*) MS. getiteld *Privileg.*, *ſeders den doot van Hartog Karel*, in R. fol. 114. Vſo. van de Leenk.

AMSTEL en WOERDEN, die, immers, niet gevangen waren. Dit, gevoegd by de verſchillende gevoelens nopens zyne ſtraf en ſtraſplaatz (*o*), doet my denken, dat onze Schryvers, zo niet in zyne gevangenis, egter in zyne opgevolgde ſtraf, zig bedriegen; en dat hy, op zyn' best genomen, na een korte gevangenis zal zyn ontſnapt. Men leest, ten duidlykſten, in eenige Brieven van Juny des jaars 1303, dat hy, toen nog, in leevenden lyve was (*p*).

Bl. 138. (1) „ *Banneret, of* Ridder — *Bachelier of* Knaap, — *Escuyer, of* Paadje." Men gunne my alhier van onzen treflyken Schryver te verſchillen. Ik houde een *Banneret*, (waar voor de Onzen *Baanrots* (*q*) zeiden,) voor een' vermogend' Ridder, die zeker getal Mannen van Wapenen, ten zynen koste, te velde kónde brengen; en wien men, tot een eerteeken, toeſtondt een vierkante Vaan, of *bannier*, aan zyne Lans te voeren, in tegenſtelling van zulken, die eenvoudig *Ridders*, of *Ridders-Bacheliers*, genoemd wierden, en die, niet in ſtaat zynde met eenige, of met zo

(*o*) *Vaderl. Hiſt.* 3. D. bl. 91.

(*p*) MIERIS I. c. 2 D bl. 27, 28 en 31. Eenige Edelen verbonden zig, toen, dat zy Heer *Gysbert van Amſtel*, Heer *Herman van Woerden*, GERARD VAN VELSEN, „ en alle die „ ghene, die van hem commen ſyn, of commen ſullen, „ emmermeer helpen of ſtarken ſullen in gheenre maniere;" met byvoeging, „ dat zy ze zouden helpen houden met al hunne „ macht vuyten Lande."

(*q*) HUYDEC. op STOKE 3 *D. bl.* 323; en MIER. *Charterb.* 2 D. bl. 649 Ik zal, elders, tragten aan te toonen, dat, hoe zeer de woorden *Baanrots* en *Baron*, in volgende tyden, voor elkander genomen worden, zy egter, in den grond, verſchillen, en dat *Baanrots*, eigentlyk, een *militaire* rang was, *Baron* een *politique*.

zo veele, Mannen van Wapenen, onder zig, te velde te kunnen trekken, maar, egter, voor zeer ſtout en ervaren in den Kryg gehouden wordende (*r*), de helft minder dan een *Banneret*, de helft meerder dan een *Escuyer* genooten, en zig, in rang, tusſchen deeze twee bevonden. *Escuyer*, by de Onzen *Knaap*, of *Jonker* enz. gezegd, (*s*) beteekent wel, ſomtyds, *Page*, om dat de *Escuyers* dit, veeltyds, in hunne jeugd, waren, maar, eigenlyk, waren zy onderſcheiden. (*t*) Een jong Edelman klom, van den ſtaat van *Page*, tot dien van *Escuyer* of *Knaap* op, wanneer hem, plegtiglyk, den Degen wierdt omgordt, en hy dus, tot den naasten trap om Ridder te worden, gebragt wierdt (*u*).

Bl. 139. r. 8. v. o. „ De Graaf heeft, *ongetwyffeld*, *ook* 's Lands Ingezetenen gezwooren." Niet alleen leert dit het gevolg der Geſchiedenis, als WAG. zegt; maar, daar men vindt, dat onze Graaven, reeds in de 12e. eeuw, hunne byzondere Gunstbrieven aan de Ingezetenen, met eede, ſtaafden, is het ook te vermoeden, dat zy zulks, by den aanvang van het Lands beſtuur, ſints over lange, zullen gedaan hebben.

[Bl.

(*r*) LA CURNE de S. PALAYE. *Mémoir. ſur l'Anc. Cheval.* T. 1. p. 164. en T. 2 p. 304. en 359; alwaar men te regt heeft aangeteekend, dat het woord *Bachelérie* ook genomen wordt voor *wapenoefening*, en men, byzonder, den naam van *Bachelier* aan zulk een Ridder gaf, die, by zyn eerſte tournoy, den pryz van anderen gewonnen, en dus proeven van zyn ervarenheid in 't hanteeren der wapenen gegeven hadt.

(*s*) *Kort Kronykje* agter *Klerk der Lage Landen.* bl. 213.

(*t*) Zoo leest men by GUIARD „ *Chevaliers*, *Eſcuyers* et „ *Pages.*" Zie DU CANGE *Gloſſ. med. et inf. Latin.* voce. GODENDAC.

(*u*) LA CURNE. *l. c.* T. 1. p. 25; 38. 60.

Bl. 140. r. 4. van ond. „ *Ingeval oorlog* ontſtaan mogt." Men leest in het Stuk zelve (*v*) „ *van oirloge*, dat gerezen is, *of* „ ryſen mochte, *tuſſchen ons, an die een* „ *ſyde, en der Coopmannen Heeren an die* „ *ander ſyde.*" 'Er was dan, tegenwoordig, reeds oorlog; en wel met *Braband* en *Vlaanderen.* De Vrede met *Braband*, die men ſtraks zien zal dat, in July van 1300, geſloten wierdt, was van deezen oorlog een gevolg. Wat *Vlaanderen* betreffe, 'er was vastgeſteld, by het Verdrag tuſſchen Grave GUY en JAN I. (*w*), dat, zo de laatſte kinderloos overleedt, en door een *Zymaag* opgevolgd wierdt, het Leen van Zeeland bewester Schelde weder aan Vlaanderen zou vervallen, en door dien Zymaag moeten verheft worden. Dit zag duidelyk op JAN VAN AVESNES, naasten Bloedverwant van JAN Ien, die nu, onder den naam van JAN II., regeerde. GUY, wel bevroedende, dat deeze zig aan een Verdrag, buiten zyn medewerking en tot zyn nadeel geſlooten, niet houden zoude, hadt, (by een Charter, na WAG. tyd bekend geworden,) reeds op 3 Nov. 1299, en dus 7 dagen voor den dood van JAN I., *zyn regt en Souverainiteit* op Zeeland bewester Schelde, aan zynen oudſten Zoon ROBERT, Graave van Nevers, afgeſtaan, die 'er zyn Broeder GUY mede verlydde (*x*), en wyl AVESNES, *als Graaf van Holland, en Zeeland*, niet

(*v*) MIER. l. c. bl. 6.
(*w*) Deeze Aanmerk. op 3 D. bl. 37.
(*x*) *Hiſtor. Crit. Holl.* T. 2. p. 2. p. 1014—1020. *Conf. l. c.* T. 1. p. 2. p. 373. *ſeqq.*

niet alleen geen lust hadt dit laatſte Gewest van Vlaanderen te heffen, maar ook, *als Graaf van Henegouwen*, het zelve nevens het Land van *Waas*, *Aalst*, en de 4 *Ambagten*, voor zyn Vaderlyk Erfgoed aanzag, en den ouden twist tuſſchen het huiz van AVESNES en de andere Kinderen van wylen Gravinne MARGRIET op krabde (*y*), ontſtondt *hier* uit, eigenlyk, die oorlog, van welken WAG. alhier, bl. 154—168, gewaagd.

Bl. 143. r. 2. „ RENESSE *bleef in gebreeken.*" Ook de Zeeuwſche Edelen, die 't met hem eens waren; byzonder FLORENS VAN BORSELEN; die men, niet zonder reden, agt, een Oom van den verſlagen' WOLFAARD geweest te zyn (*z*).

Bl. 143. r. 10. „ *Hertog* JAN *bewerkte een onderling Verdrag*, tuſſchen Graaf JAN *ter eener*, *en* JAN, Heere van Kuik *en* JAN Heere van Heusden, *ter andere zyde.*" 'Er geſchiedde, eigenlyk, geen onderlinge verzoening, en partyen handelden niet met elkanderen, maar door derdens. KUIK en HEUSDEN, namelyk, beloofden den Hertoge, dat zy Graave JAN niet zouden beſchaadigen; waar tegen s'Hertogen Oom, GODEFRIED VAN BRABAND, de Heer VAN NËELLE, en, denkelyk, ook Hertog JAN zelve, den voornoemden Heeren in ſtonden, dat hun geen leed van onzen Graave zoude wedervaaren (*a*).

Bl. 144. r. 17. „ RENESSE *vervoegde zig*

(*y*) GRYPSKERKE *l. c. bl.* 159 en 160. PAUL. *Diſſ. l. c.* p. 74—78.
(*z*) HUYDEC. op STOKE 3 D. bl. 15.
(*a*) MIER. l. c. bl. 13.

zig — ten Keizerlyke Hove." STOKE (*b*) ſchryft dit niet aan RENESSE toe, maar 't ſpreekt, in 't algemeen, van de misnoegde Zeeuwſche Edelen. BEKA (*c*) egter ſpreekt alleen van RENESSE. Ik zou denken, dat deeze, die een zo welbeſpraakt, (*d*) als dapper man ſchynt geweest te zyn, in perſoon en verzeld van andere voornaame Edelen, uit naam van alle de misnoegden, den Keizer een inval in deeze Landen zal ſmaaklyk gemaakt hebben; en dan behoeven de Schryvers niet te ſtryden.

Bl. 146. r. 12. „ Aartsbisſchop van Keulen *tusſchen beide tredende.*" Sommigen verhaalen, dat 'er heimelyk verſtand was, tusſchen deze en andere, uiterlyk den Keizer toegedaane, Heeren, met JAN den II. De zaak is vry duister (*e*).

Bl. 153. r. 5. „ Lichtenburger *aanhang*, *die 't met* Holland *hieldt.*" Reeds op den 22 July van 't jaar 1300, hadden de Graaf en GUY, als zyn Stedehouder, Utrecht, toen by uitneemenheid de *Stad* genoemd, (*f*) en daar ZWEDER VAN MONTFOORT, gehuuwd met eene baſtaard-dogter van Graave FLORIS V., ſomtyds *Burgemeester* was (*g*) (men lette op 't aanzien der Regeering aldaar) in hunne beſcherming niet alleen genomen, maar de Stad hadt, wederkerig, hun belooft, dat, als het Bisdom open

(*b*) 7e. B. V. 238 en volgg.
(*c*) *l. c. p.* 120. ook CLERC der Lage Landen. bl. 188.
(*d*) VELTHEM *Spieg. Hiſtor.* 4e. B. C. 50. bl. 277.
(*e*) VELTHEM l. c. bl. 273 en 274. LAMBACH. l. c. §. 30—34.
(*f*) STOKE, 7e. B. V. 1045.
(*g*) BUCHEL ad BEKAM f. 105. (*i*).

open viel, zy dien perſoon ſtemmen zouden, op welken de keuze van den Graaf, zyn Broeder, of hunne nakomelingen zou vallen (*h*). Dit zal thans GUY zeer te ſtade gekomen zyn. Tot ſoortgelyke beloften verpligte de Stad Utrecht zig, meermaals, onder volgende Graaven (*i*).

Bl. 154. „ Lente des Jaars 1302." Leez 1303 (*k*).

Bl. 154. „ *Het beleid van den togt werdt vertrouwd aan zynen* (des Vlaamſchen Graave) *Zoon*, GUY." Deeze was met Zeeland bewester-Schelde verlyd, en ſchreef zig thans *Graave van Zeeland*; om 't welk te bekomen, de inval in dat Gewest voornamelyk geſchiedde (*l*).

Bl. 158. r. 6. „ Gantsch Zeeland tot aan de Maze toe *werdt aan* GUY *van Vlaanderen* afgeſtaan." Men heeft het oorſpronglyk Verdrag en Beſtand zelve, myns weetens, nog niet gevonden; 't geen te beklaagen is. 't Is my, weleer, (*m*) toegeſcheenen, dat die affland zo ruim niet geweest en *Walcheren* aan Graave JAN II. gebleven zy; nadien hy nog in een Charter, getekend Dingsdag na S. Lambregts, (24 van Herfsmaand) 1303, die van Walcheren *zyne goede luiden* noemt, en dezelven, op lyf en goed, verbiedt Koorn aan zyne Vyanden, buiten Zeeland, te zenden. Ook wordt de Heer VAN PUTTEN, die JAN's zyde hieldt, door BEKA en zyne over-

(*h*) MIER. l. c. bl. 24.
(*i*) MIERIS l. c. by voorb., bl. 623-625.
(*k*) HUYDEC. op STOKE. 3 D. bl. 83.
(*l*) Zie deeze *Aanmerk.* op WAG. 3 D. bl. 40. r. 4. v. o. et *Procurat.* T. 4. p. 138. edit in 8°.
(*m*) *Leevenſch. der Heeren van Putten*, l. c. bl. 22 en 23.

Overzetters, verhaalende 't gebeurde in 't voorjaar van 1304, *Regter in Walcheren (Præfectus Walachriæ)* gezegd. Deeze zaaken houde ik nog niet buiten bedenking; ten zy men agte, dat BEKA hier zien kan op eene bediening, door PUTTEN in den oorlog met de Vlamingen bekleed, en dat, veelligt, de jaarteekening van dit Charter, (het welke my in 's Lands Registers nog niet ontmoet is,) uit 1302, in 1303, by 't afschryven, is bedorven. Indien men, egter, de leezing, zo als zy nu is, behouden moet (*n*), zou Graaf JAN ook in 't bezit van 't Eiland *Schouwen*, en niet van Zierikzee alleen, zo als men meest denkt, schynen te zyn gebleven; want het Charter is te *Haamstede* gegeven, (*o*) en dit zou dus nog verder van de Schryvers, die van den afstand van *geheel Zeeland* spreeken (*p*), afwyken. Dit blykt, ondertusschen, dat het Verdrag met de Vlamingen, geheel tegen den zin der Gemeente in Holland, die zulks schandelyk agtte, wierdt gesloten, en dat, hier op, zo JAN de II., als zyn Zoon, WILLEM, zig al spoedig gereed maakten, om, met nieuwe kragten, 't verloorene te rug te krygen; waar toe, reeds in Oogstmaand 1303, eenige Edelen hun hulpe toe zeiden, en wel, gelyk zy spreeken, „ so wanneer, „ en

(*n*) MIER. l. c. bl. 34.
(*o*) MIER. l. c.
(*p*) STOKE 8e. B. 454–458. VELTH. l. c. *bl.* 299.
„ *daer na*
„ *So gine al* Zelant, *als iet vorsta*,
„ *Myn her Gi* doe *in hant.*"
zo is de lezing van het Leidsch MS.; by LE LONG staat, verkeerdelyk, *die*, voor *doe*, d. i. *toen*.

„ en waer, dat hem " (hun) „ tyt dunkee „ hare oirloge te beginnen, en ſyt ons „ ontbieden." (q) Dan, daar onder deeze toebereidzelen, de Graaf in een ziekte verviel, die hem weg nam, zal GUY, op zyn gety viſchende, hem zyn voorgekomen, en den oorlog, reeds op 9 Nov. van 't meergemelde jaar 1303, hebben aangezegd; van welke aanzegging STOKE duidlyk gewaagd, (r) ſchoon 'er een laater oud Schryver van zwygt (s).

Bl. 161. r. 6—8. *Alzo* GUY *zig — met de hoop vleidde van* Holland *te overweldigen, zeilde hy*, op den vierden dag, *derwaarts.* De Vlamingen zeilden, volgens den, hier aangehaalden, STOKE „ *s'Woensdaghes in* „ *Paeschdagen* (t)." Als men 't woordje *in* hier neemt voor *binnen*, gelyk WAG. ſchynt gedaan te hebben, is de *Woensdag* van dit merkwaardig tydſtip, de 4e. dag *na* den Palmzondag of Zondag *voor* Paaſche, en dus de 25 Maart 1304; wyl Paaſche, in dat jaar, op 29^en van die maand viel. Maar daar men, by den zelven Schryver, vermeld vindt, dat de Vlamingen, op *witten Donderdag* (d: i: Donderdag *voor* Palmzondag), en dus den 26 Maart, nog voor Zierikzee lagen, zoude, indien deeze dezelfde Vlamingen geweest zyn, (gelyk het daar ſchynt) hier uit volgen, dat zy eerst van daar vertrokken in *die* week, in welke de beide Paeschdagen vielen; (u) en dan was de *Woensdag*, op wel-

(q) MIER. l. c. bl. 34.
(r) l. c. V. 497—550. alwaar HUYDEC.
(s) *Procurat.* l. c. p. 139.
(t) l. c. V. 830 en 880.
(u) STOKE *l. c.* V. 840.

welke GUY naar den *Widel*, (STOKE. *l. c.* v. 893.) tusschen Voorne en Putten, en verder naar Noordholland zeilde, om de Ingezetenen in zyn bedwang te brengen, gelyk ik 't elders begrepen heb (*v*), de Ie April; dat is, die zonderlinge dag, op welken, in laater tyden, de kluisters der Spaansche dwinglandy, ook juist in 't land van Voorne, 't eerst verbroken wierden.

Bl. 162. r. 11—14. „ *Hy trekt — tot voor* Geertruydenberg, zonder merkelyke tegenstand *te ontmoeten.*" Deeze Stad zette zig, wel degelyk, ter wêer, en wierdt vegtender hand gewonnen; drie Burgers wierden 'er, op s'Hertogen last, onthalst (*w*).

Bl. 167. „ WITTE VAN HAAMSTEDE, die den meesten yver *tegen de uitheemsche overheersching* getoond hadt." Men is, zonder twyffel, een' eeuwigen dank, aan deezen Heere VAN HAAMSTEDE, schuldig; doch zyne bedryven waren alleen betreklyk tot *Noordholland*, dat is, het land van de Maaze af tot Kennemerland toe. Dat de verlossing van *Zuidholland* alleen te danken geweest zy aan NIKOLAAS, Heere van Putten en Stryen, die zig het gunstig tydstip van WITTE's komst ten nutte maakte, en, zonder eenige hulp van buiten, de Vlamingen en Brabanders, van daar, naar hun

(*v*) *Levensth. van Putten I c. bl.* 46. Zo begrypen het ook Anderen, doch ieder hebbe zyne keuze. Zie HUYDEC. op STOKE 3e. D. p. 141. op V. 831. vergel. V. 825. die, met dit alles, de regels by STOKE, van 832—879, verwerpt; waar over kundiger mogen oordeelen.

(*w*) STOKE l. c. V, 929—978. en MIER. l. c. bl. 59 en 60.

hun land dreef, heb ik, opzetlyk, in de Levens-Schetze van dien dapperen Nederlander, (*x*) tragten aan te toonen; en wyl ik, aldaar, my heb kunnen inlaaten in verſcheiden aanmerkingen en byzonderheden, voor welken hier geen plaatz is, hoop ik mynen Lezer derwaarts te mogen wyzen; na alleen opgemerkt te hebben, dat, door het verſtandig beleid en de onvertzaagde uitvoering van deeze twee onſterflyke Mannen, HAAMSTEDE, meen ik, en PUTTEN, geheel Zuid- en, byna, geheel Noordholland, in ééne enkele week, te rekenen van Zondag den 26 April 1304, tot Vrydag, of Zaturdag, daar aan volgende, zynde den 1ſten of 2den Mey, van zyne Buitenlandſche Dwingelanden is ſchoon gevaagd (*y*).

Bl. 173. r. 13. „ *Men zag Grimaldi — de Maaze in loopen* tot voor Schiedam." STOKE zegt eigenlyk, dat *Grimaldi* in de Maaze gevaaren kwam, en dat de Graaf, te Schiedam zynde, dit zag, en alle zeilen byzettede om over de Maze te geraaken; dat het zeer ſtormde op de Maaze; dat verſcheide Schepen (zeker met een westlyken wind) te rug dreeven en een Haarlemſche Kogge verging; dat de Admiraal in de *Bornisſe* kwam, en daar 't gety overbleef; dat de Graaf *Geervliet* bereikte, en hier om blyde was; geen wonder, want dan was hy aan den *Widel*, (*z*) en kon zig met de Franſche Vloot vereeni-

(*x*) In de Verhandel. der Maatſch. der Nederl. Letteren 2. D. bl. 33.
(*y*) l. c. bl. 46 en 47.
(*z*) Zie deze Aanmerk. op WAG. 2 D. bl. 86.

nigen; zo als zy ook, te ſamen, den volgenden dag, over *Scarden*, *t'Haringvliet*, enz., naar Zierikzee voeren (*a*). Met dat vooruitzigt, zal Graaf JAN zig gehaast hebben, om *over de Maze* te komen, dat is, zo als ik STOKE's woorden vatte, uit de Maze de Bornisſé, of Widel, in te loopen: want den Dorpel van de Maaz te willen overzeilen en naar Zee, kwam hier, immers, niet te paſſe. 'tIs, voor 't overige, te beklaagen, dat het werk van GUILLEAUME GUIARD, die men meent den Admiraal *Grimaldi* verzeld te hebben, nooit in 't licht is gegeven (*b*).

Bl. 185. r. 19. „ Niemand *van* — gemeene lasten vry, — *dan* — *van* adelyke *afkomst*." Dit is een bevestiging van den algemeenen regel, door WAG. hier, en door my, op hem, bl. 47. r. 5. en 8., geſteld (*c*).

Bl. 188. r. 18. „Briel, *en andere Steden*." Men zondt naar Engeland Afgevaardigden van den *Briele* en *Maarland*. Dit *Maarland* was, toen, een afzonderlyke Parochie, waar men ſterk in Haring handelde. Sedert is het met den *Briel* vereenigd, welkers voornaamſte Gragt, nog heden, *het Maarland* gezegd wordt. By de inneeming van den Briele, ten jaare 1572, zal ik nog een woord van deeze plaatz moeten zeggen.

Bl.

(*a*) STOKE 3 D. V. 586 en volgg.

(*b*) Het, alhier, door my aangehaald Handſchrift, houdt in de geſchiedenisſen, ſedert *Philippe Auguſte*, tot den jaare 1306; is getiteld *Branche aux Roiſaux Lignages*, en berust in de Boekery zyner Koninglyke Majeſteit van Frankryk. Zie, byzonder, LE GRAND, *Tableaux et Contes*. T. 2. bl. 65. en vergel. HUYDEC. op STOKE 3 D. bl. 331.

(*c*) Zie breder over deze Stof HENEMAN, *in Diſſert. inaugur. de Procuratis Comitum Hollandiæ*.

Bl. 195. r. 10. „ Zy — *ſlaan — 't beleg* — voor Vollenhove." Dat de Stellingwerveren, nu, ten *tweeden* reize, opſtonden, en, reeds in 1309, over 't belegeren van Slot en Kerk te Vollenhove, in den Biſchoplyken ban gedaan waren, vertrouw ik, elders bewezen te hebben (*d*).

Bl. 200. r. 12. „ Hy (Graaf WILLEM 3e.) *verzamelde een* aanzienlyk *leger*." Volgens zyn Verbond met Koning LODEWYK X, moest het *vyftig duizend* man bedraagen; voor welken hy, des maands, *honderd veertig duizend* ponden, kleine Paryſche munt, zou genieten (*e*). Men kan hier uit de magt van onzen Graave opmaaken; die ook gewoon was, aan verſcheide uitlandſche Grooten, jaargelden uit te keeren, voor welken deezen hem, in tyd van nood, Volk leeverden (*f*). Een Ooggetuigen roemt, ten hoogſten, de manſchap, die WILLEM de 3e. thans by een bragt, en die, uitmuntend gewapend, onder trommelen, pypen, Reethoornen- (een, my onbekend, blaastuig) en Trompetten- geſchal, in niet minder dan elf honderd Schepen, veelal Galeien, de Schelde op en naar Vlaanderen voer. Doch dit ſchoone Leger rigte weinig uit, dan 't verbranden van *Kieldregt*, en *Kalo*; in welke laatſte plaatz men den *Scat*, dat is, zoo ik meene, de *Krygskas*, van den Graave, hadt opgeligt (*g*).

Bl.

(*d*) *Verhandel: over* NIC. VAN PUTTEN. l. c. bl. 53. vergel. FOCKE S'JOERDS *Frieſch. Jaarb.* 3 D. *bl.* 242. (5)

(*e*) *Hiſtor. Crit. Holl.* T. 2. P. 2 p. 1095.

(*f*) Dit blykt my byzonder uit E. L. 40. *van de Leenkamer, Tit.* Alemangien.

(*g*) VELTHEM *Spiegel Hiſt.* 6 B. *Cap.* 17—21. bl. 384—388.

Bl. 203. r. 16. r. 13. v. o: „ Rynland." Leez, zo als in 't oorſpronglyke ſtaat, *Rilland*. 't Is een dorp in Zuidbeveland (*h*).

Bl. 204. r. 10: „ De Vrede, *tuſſchen* Holland en Vlaanderen, *werdt*, ſedert, ongeſchonden, *bewaard*." Voeg 'er by, dat zy, op den 3^n^ van Lentemaand 1324, door Keizer LODEWYK, wierdt bevestigd (*i*); waar na ook Zeeland *Bewester-*, even als voorheen *Beooster-*, *Schelde*, door onze Graaven, onmidlyk, van den Ryke verheven wierdt. Dit is zo gebleven, tot dat, in den jaare 1548, die Leenband, door Keizer KAREL den V., wierdt gebroken.

Bl. 223. r. 5. „ Drie duizend *ponden*." Elders leez ik *zes* duizend (*k*).

Bl. 224. r. 12. „ *De Graaf hadt het Utregtſche Bisdom* genoegzaam geheel *in bedwang*." Hoe zeer alles, onder 't zwak beſtuur van JAN VAN BRONKHORST, naar s'Graaven oogen draaide, kan men uit, ſedert, gedrukte Stukken nader ontwaaren (*l*). Dit gezag groeide aan; naar maate die Kerkvoogd, meerder en meerder, by hem in ſchuld (*m*) geraakte. Dien zelfden invloed heeft ook Graaf WILLEM de 4^e^, meest al, gehad: doch, onder WILLEM den 5^en^, herſtelde Biſchop JAN VAN ARKEL de vervallen Zaaken van het Sticht. Men ſette, on-

(*h*) GRYPSKERKE l. c. C. 5. bl. 170. *Hiſt. Crit. Holl. T.* 2. *P.* 2. *p.* 1052.
(*i*) MIER. l. c. 2 D. bl. 33.
(*k*) MIER. l. c. 2 D. bl. 485.
(*l*) MIER. l. c. bl. 317. 320. 341. 352. 392. 423.
(*m*) l. c. bl. 509.

ondertusſchen, dat het gezag der Hollandſche Graaven zig alleenlyk uitſtrekte over het *Nederſtigt*. In *t'Overſtigt*, thans *Over-Tſel* gezegd, hielden de Gelderſche Vorsten de Stigtſchen aan gelyken band, en deelden, met de onzen, het gebied onder zig (*z*).

Bl. 225. r. 15. „ *Ook verhaalen laater Schryvers, dat vyftien honderd* Hollanders – in 't jaar 1309, om welke reden weet men niet, *een* Landing *in* Friesland *gedaan – hebben.*" Ik agte, dat deeze Togt ter hulpe van Bisſchop GUY (*p*) geſchied zy. Men kan 'er byvoegen, dat Graaf WILLEM, reeds in 't volgend jaar 1310, door die van Westergo, voor Heer wierdt erkend, met beding, dat men, over en weder, tol vry vaaren zoude, en elkanders erfenisſen mogen beuren; ook beloofde de Graaf *alle* de Privilegien, door *Koning* KAREL aan die van WESTERGO gegeven, en *door Koning* WILLEM *bevestigd*, mede te zullen goedkeuren en bevestigen (*q*). Dit laatſte kan ten bewyze ſtrekken, dat, thans, WILLEMS bevestiging van den bewusten open brief, die op naam van KAREL den Grooten ging, een bekende zaak was; en dient dus ter verſterking myner gedagten, dat, waarlyk, die Brief,

(*z*) MIER. l. c. 2 D. bl. 518. 561. 564. 565. 571. 576. 580. 594. ten tyde van WILLEM den III.

(*o*) l. c. bl. 678. 691—693. 694. 695. 696. nopens WILLEM den IV. Zie ook *Chron. Thiel.* p. 329 en 330.

(*p*) Zie hier *Note op bl.* 195. van WAG., *Reg.* 10.

(*q*) E. L. 12. *p.* Vſo. *van de Leenk.* welk Register, juist, ten tyde van WILLEM den III., geſchreven is, en dus, hier, byzonder geloof verdient. Zie ook SCHWARTZENB. *Gr. Chartarb. van Friesl.* 1 D. *bl.* 149, uit een oud Handſchrift aan my behoorende.

B ief, *voor* den tyd van laatstgemelden Vorst, is in de Waereld geweest *(r)*.

Bl. 227. r. 5. „ *Een* oud Geſchrift." Hoe zeer met eenig verſchil in woorden, blykt het egter klaar genoeg, dat dit Geſchrift, in den grond, het zelfde is, 't geen den Hollandſchen Graaven, en Utregtſche Bisſchoppen, ſedert den jaare 1165, *(s)* en, byzonder, ſedert 1225, tot een Rigtſnoer, by hunne komst in Friesland, verſtrekte.

Bl. 235. r. 17. „ *Graaf Willem de III heeft —— den bynaam van* den Goeden *gedraagen: —— 't zy dat dezelve* goedertieren, vroom, *of* godvrugtig *betekene.*" Veel Vorsten droegen, van ouds, den naam van *Goeden:* by voorbeeld, HENRIK, Hertog van Lankaster *(t)*, die in 1361 overleedt, en PHILIPS VAN BOURGONDIE, Graaf van Holland. *Goed*, agt ik, hier, *uitmuntend;* en men ſchynt dit betreklyk naamwoord toegepast te hebben, op allen, wien men uitſteekende hoedanigheden, ſchoon van verſchillenden aart, toekende. Als een Schryver van de 14e. eeuw verhaalt, hoe JOANNA DE VALOIS, Weduwe van deezen WILLEM den 3^en^, de vrede, in 1342, tusſchen verſcheide Mogenheden wist te bewerken, noemt hy haar *(u)* „ *Ene Vrouwe* goet *ende getrouwe.*" en JAN VAN HELU duidt, dikwerf, een *dapper*

(r) Zie myne Aanmerk. bl. 107. op Ie. D. *Vad. Hiſt.* bl. 445.

(s) Zie WAG. *Vad. Hiſt.* 2 D. bl. 244. en *Hiſt. Crit. Holl.* T. 1. p. 2. p. 410—412. MIER. l. c. T. 1. p. 194. en 2 D. bl. 470. 603.

(t) RAPIN THOIR. *Hiſt. d'Anglet.* T. 3. p. 224.

(u) BRAB. YERM. MS. bl. 385 en 396.

per Man aan, door de woorden *een goed man*. *Een goed Heer*, is by hem een *sterk Slot*; en hier toe ook kan men de oude benaamingen van *goede steden*, *goede luiden*, de *goede week* enz. herreklyk maaken. Als ik dan overweeg, dat Graaf WILLEM, als een man *van grooten naam* (*u*) by in- en uitlandsche tydgenooten, voorkomt, die (*w*) hem ook *voorzigtig* noemen, *wyz*, *vroom* (t geen *deugdzaam* en *dapper* kan aanduiden,) enz: meen ik den zin der bewoording *goed*, in dit alles, te moeten zoeken en te vinden. En, waarlyk, zyn aanzien by, en invloed op, den Keizer, de Koningen van Frankryk, Engeland, Bohemen en der kleinere nabuurige Vorsten, zyne dapperheid, en, somtyds, zyne zugt tot bevrediging van twistende partyen, verdiende hem deezen titel. Ten aanzien van dit laatste, zal ik alleen het volgende, als, voor zo ver ik weet, by onze Schryveren niet aangetekend, bybrengen. Toen, ten jaare 1332, verscheiden Vorsten zig, tegen den Hertoge van Braband, vereenigden, en deez een vinger slegts van zyn verderf scheen, ontzag Graaf WILLEM geen moeite, om 't vuur der twist te blusschen. Hy liet zig, op een tosbaar, (welk tuig men, ten dien tyde, toen 'er geen Koetsen bekend waren, veel gebruikte, en aan hem, veelmaals met het voetenvel geplaagd, gemaklykst zal geweest zyn,) op en neêr, naar de wederzydsche Legers voeren,

(*v*) HEDA *de Episcop. Ultraj.* p. 230.

(*w*) SANUTI *Epist.* 17. p. 110. *et Epist.* I. p. 118. „ Sagax „ *et* Sapiens, *prout* fua fama publica, *præfuit*." p. 114. *l. c.* Sapiens *et* probus, *ut* ejus publica vox *et* fama."

ren, en bewerkte, eindelyk, by de vereenigde Vorsten, een wapenſtilſtand. Zyn yver, egter, koste hem, byna, het leeven. In perſoon die blyde tyding den Hertoge willende boodſchappen, kwam hy, in het donkere van den nagt, voor 't Brabands Leger, by *Helisſem*. Dan, daar niemand hem wagtte, riepen, ſtraks, die van Antwerpen, die den voorpost hadden; en vermoenden dat hen de Vyand op 't lyf viel, *te wapen!* Toen ſchiet het leger op, met boogen en ſtaaven; men raakte handgemeen, kwetſte ſommigen van 's Graaven gezelſchap, en 't zou met WILLEM den 3e. gedaan geweest zyn, zo niet de Schout van Antwerpen, hem gekend en gered hadt (*x*).

't Is opmerkelyk, dat WILLEM de 3e., in het jaar 1314, in tegenwoordigheid van veele Edelen, zyn groot en klein Zegel, zynde *één* Leeuw, verbrak, en, zynen Zegelbewaarder, twee andere zegelen in plaatze gaf, houdende elk *vier* Leeuwen (*y*); 't geen, ſedert, in zwang is gebleven by 't Henegouwer huis.

Bl. 241. r. 3. van ond. „ REINOUT *de* II., – Hertog van Gelder – *krygt regt om* geld te munten, *van 't zelfde gewigt en dezelfde waarde, als dat* dos — Graaven *van* Henegouwen *en* Holland." In de uitgave van dit Stuk, heeft men twee leezingen. (*z*) In de eene, zegt de Keizer ſlegts, den Hertoge te vergunnen *gouden* munt te ſlaan; 't geen ſomtyds

(*x*) *Brab. Yeest.* MS. *Cap.* 17. bl. 336–339.
(*y*) *Regist.* E. L. 41. *van de Leenk.* fol. 48. N°. 1.
(*z*) MIER. *l. c.* 2 D. *bl.* 616. PONTANUS, *Hiſtor. Golr. L.* 7. *f.* 228.

tyds door de Duitſche Keizeren, als het hoogſte Regaal der munt, afzonderlyk, werdt toegeſtaan; (*a*) in de andere, ſpreekt hy ook van *zilveren*. My is, tot nog toe, geen oud affchrift onder 't oog gekomen, 't welk hier beſlisſend zoude zyn. Dan, 't zy, hoe 't wil, daar den Utregtſche Bisſchoppen, onzen Graaven, en veel kleiner Landsheeren, zints lange (*b*) het munten was toegeſtaan, twyfel ik niet, of de Graaven VAN GELDER, zullen, bereids te voren, *zilvere*, en *koperen* Penningen geſlagen hebben; ja mooglyk *gouden*, maar, ligtelyk, van een andere waarde en gewigt, dan waar toe hun hier regt gegeven wierdt, te weten, niet alleen als die der Graaven van *Henegouwen* en *Holland*, (als WAG. zegt) maar ook (*c*) als die van den *Bisſchop van Keulen* en *Hertog van Braband*. Men vindt, dat JAN, Hertog van dat Gewest, en onze WILLEM, beiden de derden van dien naam, kort te voren, (*d*) waren overeengekomen, eene munt te doen vervaardigen, die gemeenen loop in hunne Landen zoude hebben. Iets diergelyks hadt, mooglyk, met Keulen plaatz. Een gelyk gehalte van penningen moest aan den Koophandel zeer vordelyk zyn, in een tyd, op welken men geen, of weinig, gebruik van Wisſelbrieven maakte, en, in de Graaflyke Wisſelhuizen, de vreemde Specien, niet zonder verliez, gewoon was te ruilen (*e*).

was

(*a*) DU CANGE, voce MONETA.
(*b*) *Charterb. van Gelderl.* 1 D. bl. 83, 84, 116.
(*c*) l. c. MIER n. 616.
(*d*) Opgen. van Louwmaand 1536. MIER. l. c. 2 D. bl. 575.
(*e*) WAGEN. *Beſchryv. van Amſterd.* 9c. St. bl. 426. en BONDAM, *Charterb. van Geld.* bl. 83. 84. 116.

Bl. 247. r. 5. van ond. „ *Het* beleg van Doornik *werdt vast voortgezet.*" Graaf WILLEM was hier mede aanwezig. (*f*)

Bl. 248. r. 3. v. „ Hy (WILLEM IVe) *kan geenen tyd gehad hebben, om* in 't jaar van 1338, *den* togt *naar* Spanje, *en naar* Jeruſalem *te doen.*" Dit is zeker, niet waarſchynlyk, en, uit zyne Charters, ſchynt hy, ook in de jaaren 1342, 1343, en 1344, niet lang afweezig te kunnen geweest zyn. In 1344, gebeurde wel de belegering en het inneemen van *Algeziras*, ('t geen van Leiden, by WAG. bl. 249 (7) aangehaald, zeker bedoelt, onder den naam van *Civitas Azirienſis*, en alwaar veel vreemde Vorsten ALPHONSO, Koning van Kastilien, te hulp kwamen) (*g*) maar ik vind 'er onzen Graave niet. Met dat al, zegt zyne Zuster MARGARET, in een nog ongedrukt Charter van den 24 Juny 1346, dat haar Broeder, op zyn' *Overzeeſchen* togt, gelofte gedaan hadt, van zekere Kapel in Noordholland te ſtigten (*h*). Dit zou aan de reiz naar *Spanje*, en *'t heilig land* kunnen doen denken; maar, veelligt, zag men op zynen laatſten togt, naar de Frieſen, over de *Zuiderzee*. BEKA, die deezen tyd beleefde ſpreekt 'er niet van, en ik beken geen volkomen licht in deeze zaak te hebben.

Bl. 259. r. 12. „ De Graaf gunde zig geenen tyd, *om zyn Leger behoorlyk te ſchaaren.*"

(*f*) *Brab. Yeest.* MS. bl. 384. cap. 43.

„ *Ooc quam van* Henegouwen Wille,
„ Hollant *en* Seelant met hem.
„ Geire en Gulke *quamē mede.*"

(*g*) *Voyez le* P. S. d'Orleans, *Hiſt. des Reſolut. d'Eſpagne.* T. 2. p. 167.

(*h*) *Regiſt. van de Leenk.* E. L. *fol.* 11 Vſo. *No.* 2.

nen." Te groote drift veroorzaakte zyn dood. Een gelykeydig Schryver zegt (*i*) 'er van.

„ *Dat die Graue hem ſelue dede,*
„ *Ende al* met ſynre haeſtichede.

Bl. 268. r. 6. van ond. „ *Zy hadt haaren Egtgenoat reeds* drie *Zoonen gebaard.*" Leez *vier*; zynde hier OTTO, den jongſten, niet genoemd (*k*).

Bl. 270. r. 10. „ *Sommigen hunner Tydgenooten hebben aangemerkt*, dat zy (MARGAREET) *veele* Vryheden *heeft verleend*, welken, naderhand, weder ingetrokken *werden*." De waarheid van dit gevoelen is, uit de Charteren zelve, na WAG., volkomen bewezen (*l*).

Bl. 275. r. 2. van ond. „ Terſtond hier na, *nam Hy* (WILLEM de 5e.) *den naam aan van* Graaf *van Holland*." Nadien WILLEM, nog in *Wintermaand* des jaars 1348, *Verbeider* deezer Landen ſchiet, heeft men, ſomtyds, vermeent (*m*), dat hy dien titel heeft blyven voeren, ook *na* zyne Moeder hem, in *Louwen Lentemaand* 1348, het Graafſchap hadt afgeſtaan. Doch de laatstgemelde maanden, vielen reeds in 't jaar 1349: want MARGAREET was gewoon den Hof- of Paaschdyl te volgen. In een Charter van 14 van Lentemaand 1345, noemt zy zig reeds *Gravin* van Holland (*n*); ſchoon WILLEM IV nog leefde tot 27 van September 1345. Het Paaschjaar van 1345 liep tot den 16 van Lentemaand 1346, naar den

(*i*) *Brab. Yeest*, MS. *Cap.* 46. bl. 388.
(*k*) OLENSCHLAGER, *Staats-geſchiedenis des Rom. Keyſerrh*: bl. 376.
(*l*) VAN DE WALL. *Privil. van Dord.* bl. 200—206. ook 227 en 228.
(*m*) *Vaderl. Kron.* bl. 169.
(*n*) MIER. l. c. 2. D. bl. 707.

den gewoonen ſtyl; zoo als dat van 1348 eerst eindigde, met den 12 April 1349.

Bl. 280. r. 3. „ *Hy ſloot*, op 23 *van* Bloeimaand *een* Verbond." Hoe zeer dit Verbond overal, en byzonder by BALEN, hier door onzen WAGEN. aangehaald, met het jaar 1351 geteekend is, heeft de kundige VAN MIERIS (*o*), zeer wel, aangetoond, dat het tot 1350 behoore; wyl de 23 der Meimaand 'er in gezegd wordt geweest te zyn *Zondag van beloken Pinkſter*, 't geen alleen op den jaare 1250 past; daar die Zondag, in het jaar 1351, op den 2 van Juny inviel.

Dit tydpunt is van te meerder opmerking, om dat hier uit volgt, dat dit vermaard Verbond van WILLEM den V., gemaakt is *voor*, en geenzins *na*, den 27n. van Herfstmaand 1350, tyde van zynen afſtand van onze Landen aan zyne Moeder; als mede *voor* den Zeeſlag, omtrend Veere, ten jaare 1351; zo dat het Verhaal van onzen treflyken WAGEN., van *bl.* 276 tot *bl.* 280 alhier, in eene andere tydsorde moet worden voorgedraagen. De zaak komt hier op neder. Toen Vrouw MARGARETA deeze Landen, in Louw- en Lentemaand van den jaare 1349, naar onzen ſtyl, aan Hertog WILLEM, hadt afgeſtaan, en deeze de, aan haar toegezegde, jaarlykſche uitkeering inhieldt, joeg dit, al ras, partyen in de wapenen. De aanhang van WILLEM verbrandde, byzonder in het voorjaar van 1350, veele Sloten, die hem tegen waren, en die van MARGARETA hadt de

(*o*) MIER. l. c. bl.

de ſtad Naarden, voor 17 Mey, in den asch gelegd (*p*). WILLEM, zig toen beklaagende, dat men hem ten Lande wilde uitjaagen, ſloot, zes dagen hier na, den 23 Mey 1350, 't Verbond van 't welk hier WAGEN. gewaagt, tegens zyne Moeder, en deeze wederriep, den 27 van die zelfde maand, (*q*) haaren afſtand, en gedroeg zig (*r*), weder als Graavin. Nog op den 27 van Herfſtmaand des zelfden jaars 1350, erkende WILLEM, openlyk, dat hy, *by rade ſommiger Luden* (waarſchynlyk der genen, die, in 't meergemeld Verbond, aan zyne zyde voorkoomen) de belofte en voorwaarden, zyner Moeder gedaan, niet was na gekomen, nog de brieven, daar nopens gemaakt, hadt doen zegelen; waarom hy Ridderen, Knapen en Steden uit zynen eed ontſloeg, en 't Land, wederom, zyner Moeder, (*s*) als geregte Landsvrouw, opdroeg.

't Is waarſchynlyk, dat WILLEM niet, dan door 't geluk der wapenen van MARGARETE, tot deeze laagte zal gebragt zyn. EDUARD de 3e, Koning van Engeland, in Wynmaand 1350, het beſtuur, hem, midlerwyl, door MARGAREET opgedraagen, hebbende aangenomen, maakte reeds aanſtalte tot de plegtige overneeming deezer Landen (*t*); doch men ſchynt het, nog in Wintermaand 1350, over de gelden, die de Koning eischte, niet eens

(*p*) MIER. l. c. 779.
(*q*) MIER. l. c. bl. 780.
(*r*) l. c. bl. 781.
(*s*) MIER. *l. c. bl.* 785.
(*t*) MIER. l. c. bl. 786 en 787.

eens te hebben kunnen worden (*u*). Ook hadt WILLEM rasch berouw van zynen afſtand gehadt, en den naam van *Verbeider*, dien hy *nu*, na *dezen* afſtand, op nieuws hadt aanvaardt, met dien van *Graaf* wederom verwisſeld (*v*). MARGAREET, bevroedende, dat de Engelſche hulp te traag was tegen den onrustigen aart van haaren Zoon en zynen aanhang, zogt, met de overgave van het Graafſchap *Zeeland*, op den 20 van Louwmaand 1351, hem te ſtillen. Hy nam dit aan, en verbondt zig, tot eenige jaarlykſche uitkeering aan zyne Moeder, op de plegtigſte wyze (*w*). Doch hy ſpeelde met woord en pligt. MARGAREET zag zig, reeds in Lentemaand van 't laatst gemelde jaar, genoodzaakt, haaren oudſten Zoon, LODEWYK, Markgraaf van Brandenburg, tot haren Stadhouder, over Henegouwen, Holland, Zeeland en Friesland aan te ſtellen. Deez maakte teffens aanſpraak op deeze Landen, wanneer zyne Moeder zou geſtorven zyn (*x*). Toen raakte de pyl verder uit den kooker, en 't land, weder, in vollen oorlog. Koning EDUARD poogde, den 22 van Bloeimaand, de nieuwe geſchillen by te leggen (*y*), maar te vergeefsch; men vloog te wapen. Er vielen, op den 24 van Wiede- en den 4 van Hooimaand 1351, twee bloedige Zeeſlagen voor, van welken ook onze WAG. gewaagd, (bl. 279 en 282,) zynde de eerſte, die

(*u*) l. c. bl. 788. Op 16 Decemb. van het jaar 1350.
(*v*) l. c. bl. 766.
(*w*) l. c. bl. 768 en 771.
(*x*) l. c. bl. 791.
(*y*) l. c. bl. 795.

die gunſtig was voor MARGARETE, tuſſchen *Arnemuiden* en *Veere* geſchied (*z*), en de laatſte, in welken WILLEM Overwinnaar bleef, op de *Maze*, tuſſchen *Noordholland* (in den zin van dien tyd) en 't Land van *Voorne* (*a*), *by den zwarten Wale*; (*b*) waar van de naam nog overig is in het Dorp *Zwartewaal*, een uur omtrend bewesten den Briele.

Bl. 282. r. 17. „KOSTYN, VAN RENESSE — en andere — ſneuvelden." Dit en veel andere gevallen onder voorgaande Graaven, toonen duidlyk aan, dat 's Lands Edelen, zo wel *ter Zee* als *te Lande*, dienden; hoe zeer kundige Schryvers dit anders denken (*c*).

Bl. 283. r. 14. „ Hertog WILLEM moest zyne Moeder om vergifnis bidden." Dat hy, hier aan voldaan hebbe, getuigen, op den 2^en^ van Louwmaand 1355, de Heeren van *Beaumont*, en *Ligny* (*d*). MARGARETA, ſtondt aan WILLEM deeze Landen af, naar gewoonte van die tyden, en als erfelyk goed, by overgifte van eenen Stroohalm.

Bl. 284. r. 1. „ Zy ſtierf op den dertigſten van Herfstmaand, des jaars 1355." Volgens haar Graffchrift, op 23 Juny 1356 (*e*).

Bl. 289. r. 5. van ond. „ *'t Geſchil over* Heusden, *werdt*, in 't jaar 1319, — *afgedaan*." Men hadt, toen, den Heere VAN SAFFENBERG, die regt op 't Land van Heusden meende te heb-

(*z*) MIERIS l. c. bl. 797 en 798.
(*a*) BEKA *de Epiſc. Ultraj.* f. 119.
(*b*) MIER. l. c. bl. 801.
(*c*) *Riebeſſe de la Holl.* T. 1. p.
(*d*) VAN DE WALL. l. c. 2 D. bl. 230. (10)
(*e*) *Regiſt. van de Leenkam.* E. L. 42. *fol.* 38.

hebben, het Verly in Braband ontzegd, waar op hy zyne aanſpraak onzen Graave verkogt. Deez belegerde, nog in dat zelfde jaar, de Stad en 't Slot, maar moest met veel verliez wyken. Een tydgenoot leert ons, dat de gekwetſten, daaglyks, van daar, naar Dordregt vervoerd wierden (*f*).

Bl. 291. „ Hy *is*, *van zyne* Tydgenooten, *voor* Krankzinnig *gehouden*." 't Blykt, uit de aangehaalde plaatze van PHILIPS VAN LEIDEN, (die hem zeer was toegedaan, en dus niet *krankzinnig* zou genoemt hebben, indien de party van Albrecht dit verſierd hadt) dat Graaf WILLEM, niet alleen naar den *geest*, maar ook naar het *ligchaam* krank was. 't Blyft, ondertuſſchen, een raadzel, waar uit zyne ziekte ontſtaan zy? Het verdient, aangeteekend te worden, dat, ſedert den jaare 1318 tot 1355, en dus in een loop van nog geen veertig jaaren, drie Vorſten, op eene onregtvaardige wyze, door hunne Naastbeſtaanden, uit den zetel geſtooten waren. REINOUD de I., Hertog van Gelder, die, gelyk wy gezien hebben (*g*), in den Slag van Woeringen, aan 't hoofd gekwetst wierdt, van waar men zegt dat hem, nu en dan, vlaagen van onzinnigheid toekwamen, wierdt, door zyn' Zoon, REINOUD den II., ten jaare 1318, te Montfoord gevangen gezet, alwaar de ongelukkige Vorst, in 1326, overleedt (*h*). ISABELLE VAN VALOIS, ontroonde, (als ook WAGEN. geleerd heeft, bl.

(*f*) *Brab. Yeest.* bl. 305 en 306. Vergel. MIER. l. c. bl. 481 en 562.

(*g*) Deze *Aanmerk.* op 3 D. *Vaderl. Hiſt.* bl. 21.

(*h*) *Chron. Tiel.* p. 308. (1) en p. 316.

bl. 212) in 1327, haaren Gemaal, EDUARD den II^en, Koning van Engeland; (*i*) en Hertog WILLEM VAN BEYEREN, de V^e van dien naam, ontzette zyne Moeder, met geweld, van haare wettige Erflanden. Welke waren de gevolgen? REINOUD viel van zyn' Stoel, en brak den hals (*k*); ISABELLE wierdt, voor haar leeven, gevangen gezet, (*l*) en 't lot van Hertog WILLEM hebben wy gezien. Ontzaglyk bewyz, hoe de wraak van het Opperwezen, fchoon haar de eeuwigheid, tot uitvoering van ftraffe, ten dienfte ftaat, wel eens, reeds in dit leeven, haare yzere roede, op den kop der boosdoenderen, doet nedervallen.

Wat, voor 't overige, den tyd van 's Hertogen opfluiting, te Quesnoi, betreffe, zy is, zeker, als onze WAG. zegt, *na* den 20^n. van *Slagtmaand* des jaars 1357 voorgevallen. Schoon men op 7^n., 12^n., en 13^n. van *Wiedemaand*, en op 8^n. en 20^n. van *Hooimaand* des jaars 1357 (*m*), nog wel brieven, op zyn' naam, vindt, agte ik, dat hy nu reeds fterke vlaagen van onzinnigheid getoond hadt. Immers ALBERT VAN BEIJEREN was, reeds in 't voorjaar van 1357, alhier uit Duitschland aangekomen, en hadt kort na Paafchen van dat jaar, de Edelen en Steden te Geertruidenberg befchreeven, om *hem* 't Landbeftuur in handen te ftellen; waar op, niet WILLEM maar *zyne Gemalin*, MAGTELD VAN LANCASTER, aldaar was verfchenen, en nu reeds met ALBRECHT over 't Gebied twiste

(*i*) HUME *Hiſtor. of Engl. Vol.* 2. *Sect.* 14.
(*k*) Chron. Tiel p. 340.
(*l*) HUME. *Hiſtor. of Engl. Vol.* 2. *Sect.* 15.
(*m*) MIER *l. c.* 3 D. bl. 23, 24, 25.

te (*n*). Met dat al, moet hy weder iets bygekomen zyn; want, in July 1357 nog in Zeeland zynde (*o*), begaf hy zig, niet lang daar na, naar Engeland, (veelligt, wilde men hem eens van lugt doen veranderen,) daar hy, egter, kort bleef, nadien de Koning hem, reeds op den 12 van Oogstmaand daar aan volgende (*p*), vrygeleide gaf, om weder herwaarts te keeren. Van daar kwam hy, blykens de brieven, door hem, of op zynen naam, gegeven, naar Holland, en byzonder naar Dordrecht en den Haage (*q*); doch, op den 25 van Louwmaand des volgenden jaars 1358, naar onzen ſtyl, vinde ik hem te Quesnoi, in Henegouwen; alwaar nog een brief gegeven is, op zynen naam, den 27 van dezelve maand (*r*), die 't laatſte bewys is, 't geen my van zyne Regeering is voorgekomen. Na deezen tyd, zo niet reeds eenige dagen te voren, ſchynt hy, voor zyn leeven, te zyn opgeſlooten.

Bl. 297. r. 5. v. o. „ Hertog ALBRECHT — *ſloeg het beleg voor* Delft." Een gelyktydig Schryver noemt die plaatz, „ een „ voornaame en bevolkte *Grens-Stad* (*s*)." Hoe zeer dit thans vreemd klinken zoude, paste die naam haar, ten dien tyde, zeer wel, daar Holland aan de Maaze eindigde; welke Rivier dit Graaffchap van 't Land van Voor-

(*n*) MIER. *l. c. bl.* 22.
(*o*) MIER. *l. c. bl.* 25.
(*p*) *l. c* p. 27. Ook legt Koning EDUARD aldaar, dat de Graaf, kort te voren (*ſuper*), in Engeland was gekomen.
(*q*) *l. c.* bl. 27 37.
(*r*) MIER. *l. c.* bl. 15 en 17.
(*s*) PHIL. A LEID. *de Cura Reipubl. Caſ.* 61. *p.* 209.

Voorne ſcheidde. De wyze, waar op die Schryver het doen van den Hertoge berispt, verdient, in 't werk zelve, te worden nagezien, en toont, met welk een' vryheid de Kabeljaauwſchen, (tot welken Hy behoorde) van 's Lands Hoekſchen Ruwaard, dien hy zyne partydigheid verwyt, en om de herſtelling van den kranken WILLEM wenscht, ten deezen tyde nog durfden ſchryven.

Bl. 301. r. 4. „ Voor *het ontſtaan van deezen* Broedertwist, *hadden de* Hollanders *zig* weinig *met de* Gelderſche zaaken *bemoeid.*" Men verſtaa dit egter niet te onbepaald. Toen, na doode van Hertog REINOUD den IIden., DIRK, Heer van Valkenburg en Voorne, tot Voogd over de twee nagelatene Gelderſche Prinſen gekooren was, doch, eerlang, in twist met de Hertogin Weduwe, ELEONORA, geraakte, kwam Graaf WILLEM de 4e. tusſchen beiden, en ſtelde, door zyn gezag, den Heere van Valkenburg uit de Voogdy, en een *minder* Heer, JAN VAN GROESBEEK genaamd, in zyn' plaatz. (*t*)

In den twist, die, ſedert, tusſchen de bovengem. twee Broederen, en den aanhang der *Heekeren* en *Bronkhorſten*, (*u*) uitbrak, trok ELEONARA de party van haaren jongſten Zoon, EDUARD: doch zy ſlooten beiden, ten jaare 1353. een beſtand, met Hertoge WILLEM den Vden., waar uit dus blykt, dat deeze voor dien tyd, met hun, en de, hun toegedaane, Bronkhorsten, in Oorlog geweest was (*v*).

Bl.

(*t*) MIER. *l. c.* 2 D. bl. 689 en 690.

(*u*) Men vindt den oorſprong van die partyſchap, by oude Schryvers, op 't jaar 1346 gebragt. *Vid. Chron. Tiel.* p. 344.

(*v*) MIER. *l. c.* p. 819.

Bl. 304. r. 4. v. o. „ 't Is opmerkelyk, *dat* ALBRECHT, *ſchoon door den* Keizer, *reeds omtrend den jaare* 1371, tot Graave aangeſteld, *egter, nog* tot in 't jaar 1389, — *den naam van* Ruwaard gevoerd *heeft.*" Schoon men, na WAG., vermeend heeft, dat ALBRECHT, na den jaare 1377 (*w*), den naam van *Ruwaard* en van *Graaf* door een gebruikt heeft, en men dit, in eenige charteren, zo leest, agte ik het een feil der oude Affchryveren. Immers hy is my nimmer, in een oorſpronglyk ſtuk der 14e. of 15e. eeuw, met den naam van *Graaf*, voor den jaare 1389, toen WILLEM in Grasmaand zal geſtorven zyn (*x*), ontmoet. In de huuwlykſche Voorwaarden van JAN, Hertog van Bourgondie, met ALBRECHTS dogter, MARGARETE, wordt hy ſlegts *Ruwaard* genoemd, ſchoon hy met alle zyne titels in dat ſtuk voorkomt (*y*).

Zo ik my niet bedriege, bedoelde ook ALBRECHT, door 't bekoomen van de Graafly-ke waardigheid ten Keizerlyken Hove, niet zo zeer, om, terſtond, onder den naam van *Graaf*

(*w*) *Vaderl. Chron.* bl. 215 en 239 (*b*).

(*x*) Vergel. WAG. alhier *bl.* 326. MIER. *l. c. pl.* 256. Arnpehkius *Chronic. Bojear*, *apud* Pezium *Theſaur. Anecdot. Tom.* 3. *p* 354. c. 51. En VAN DE WALL. *l. c. bl.* 342.

(*y*) MIER. l. c. bl. 422; alwaar 't woord *Ruwaard* door *Bail* en *Gouverneur* wordt uitgedrukt. Hy heet dus, in de Franſche taal, om dat hy hadt *le bail & le Gouvernement du Payz.* (Voogdy en Beſtuur van den Lande.) Floris de Voogd, Oom van Floris den Ven. werdt reeds *Baus* gezegd (*Hiſt. Crit. Holl.* T. 2. p. 943.) Van hier 't woord *Balius*, dat, voorheen, een *Opperbeſtuurder* in Burger- en Krygszaken beteekende. 't Zou belagchlyk luiden, zoo men thans GIDEON, een der Joodſche Regteren, den naam gaf van *Balius*; en, egter, voert hy dien by MAERLANT, *Spieg. Hiſtor.* I. D. bl. 109. V. 32. Zo verloopt de beteekenis der woorden. Maar, dit in 't voorbygaan.

Graaf te gebieden, maar wel om, nu door den Keizer gewettigd, voor zig de gelegenheid open te houden van dit te kunnen doen, wanneer hy 't raadzaam zou oordeelen. Dit denkbeeld, dunkt my, wordt bekragtigd, doordien men, in de Keizerlyke Gunstbrief, vermeld vindt, dat ALBRECHT verzogt, en verkreeg, om *niet alleen* als Ruwaard, *maar ook* als Graaf, verlyd en erkend te worden (*z*).

Wat, voor 't overige, de Regeering van Hertoge ALBRECHT, als *Ruwaard* en als *Graaf*, aangaa, kan ik my te meêr omtrend dezelve bekorten, nadien het voornaamst' daar in gebeurde, in een ander Werk, voor my, zeer breedvoerig is aangetekend; werwaarts het my geoorloofd zy den Leezer (*a*) te wyzen; en waar uit hy, onder anderen, zal kunnen ontwaaren, dat de verzoening van ALBRECHTS Zoon, WILLEM, sedert den VI^en^ van dien naam, toen Graave van Oostervant, reeds *voor* 1394 getroffen is (*b*); dat de togt van ALBRECHT en van deezen WILLEM, naar Friesland, eerst in 1398 voorviel (*c*); dat de oorlog met ARKEL niet wel aan een *tienjaarige* weigering van reekening door deezen, als Thesaurier van Holland, te doen, kan toegeschreeven worden (*d*); en dat Hertog ALBRECHT niet alleen het 67^e^, maar, den-

(*z*) MIER. l. c. 3 D. p. 263.
(*a*) *Vaderl. Chron.* 4e. *Hoofdst.* bl. 165—911.
(*b*) *Vaderl* Chron. bl. 346 volgg.
(*c*) *Vid. & Chron. Tiel.* p. 427. p. 427. (*s*) *& ibi allegata.* en WAG. XI. B. bl. 330.
(*d*) *Vaderl. Chron. l. c. bl.* 254. 344. 346. 275. 276. 540. 544. WAG. l. c. bl. 344.

denkelyk, het 74e zyner leevensjaaren bereikt hebbe (*e*).

Wat den dag van ALBRECHTS dood betreffe, waar omtrend men het oneens is, en die onze ervaren Schryver op den *twaalfden* van Wintermaand 1404 ſtelt; een gelyktydige Aanteekening, in *'t eerſte Verkuu boek der Stad Goudæ*, doet my denken, dat dezelve, eerst op den *zestienden* van die maand, is voorgevallen (*f*).

Bl. 356. r. 13 v. o. „ Onze Vorſten *waren aan* 's Lands wetten onderworpen." Ik vertrouw dit reeds te hebben aangetoond omtrend de Frankiſche Koningen. Men vindt 'er ook een treffend bewyz van, in Hertog ALBRECHT zelve, die, nevens andere Edelen, zig onderwierp aan een Regtsgeding van gyzeling, ten behoeve van den Heere van Arkel (*g*), indien hy niet, ten bepaalden tyde, zekere verſchuldigde penningen den voorn. Heere van Arkel oplag. Van hier ook, dat de Graaven, in byzondere geſchillen, voor de hooge Vierſchaar van Zeeland, te regt ſtonden (*h*).

Bl. 357. „ *Sedert het afſterven* van Vrouw „ MAR-

(*e*) *Vad. Chron. l. c. bl.* 840—842.

(*f*) In dit Handſchrift, loopende tot den jaare 1417, vinde ik, bl. 17, met dezelfde oude hand, die, omtrend dien tyde, 't geheele Boek ſchreef, deeze woorden. „ In 't jaar ons he„ re m iiiic en vier. XVI dagen in Decemb., op een dinx„ dach, voer noen, in die dagheraet, doe ſtierf hertoge Ael„ br:. gue van hollt jn den Hage. en wert beguen In de Capel„ le. bidt voer ſiin ziel." Zo breedvoerige opgave is my, nimmer, elders ontmoet. De 16e. *December* viel, in den jaare 1404, ook waarlyk op een Dingsdag. *V. L'art de Verif. les dat. fol.* 29. & f. 115.

(*g*) MIER. *l. c.* 3 D. bl. 608. en deeze Aanmerk. op 2 D. bl. 17. r. 9.

(*h*) VAN DE SPIEG. *over de hoge Vierſch. van Zeel.*, in *Verhand. der Maatſch. van Vliſſ.*, 2e D. bl. 98.

„ MARGAREET, — *is 'er maar* één Raad *over* „ (Henegouwen, Holland en Zeeland) *ge-* „ *weest.*". Ik zou liefst denken, dat 'er *in*, en reeds *voor* dien tijd, *één* Raad, beſtaande uit *drie Departementen* (zo als men nu ſpreekt) of liever *drie* Raads-Kollegien geweest zyn, die den naam voerden der Landen, welken tot hun beſtuur behoorden. Men vindt, onder de *Henegouwſche* Regeering, reeds gewag van den *Raet van Holland*, ten jaare 1305 en 1331 *(i)*; aan welken *Hollandſchen* Raad men egter niet kan denken, dat *Henegouwen*, de eerſte in rang van 's Graaven Landen, zal ondergeſchikt zyn geweest, maar veelêer door een byzonderen Raad beſtuurd. Onder het *Beierſche* huiz blykt dit duidlyker; want men vindt 'er niet ſlegts een *Raet van Holland*; *Raden* (Conſiliarii) van *Holland*; *eerſamen Lieden*, *Raeden tot Holland*; *gemeenen Rade van onzen Lande van Holland*, (welke laatſten daar geſteld worden tegen den *gemeenen Heemraet van Rynland*) maar WILLEM de V^e ſpreekt, in 1347, onderſcheidenlyk, eerst van een *Raet van Zeeland*, en, daar op, van een *Raet van Hollant*; zo als ook ALBRECHT ſpreekt van zyn *Raet van Zeelant*, met welken hy, over de voor zie-

(*i*) WAG p. 172, alwaar 'er de *Edelen en Steden* door verſtaan worden, die ik egter, nimmer, afzonderlyk, dien naam gegeven vinde, ſchoon 't wel zyn kan, dat, als met deezen *de eigenlyk gezegde Raad* vergaderd was, die *gehele Vergadering* mede *Raad* gezegd wierdt; wyl de Steden dan ook *Raaden* (*Conſules*) heeten. Conf. by MIER. I. D. 2e D. bl. 513, en 3e. D. bl. 114.

zieningen omtrend den hoogen vloed, in dat Landſchap gezeten hadt: ook hadt die Graaf, by goeddunken van den *Raet* en *Steden van Holland*, op een' dagvaard, te Geertruidenberg, ontboden „ *onzen lieven ende getrouwen Raetsluyden* (zegt hy) *uyt Henegouwen, uyt Hollant, uyt Zeelant;*" (*k*) welke laatſte bewoordingen, duidelyk genoeg, ſchynen te leeren, dat, in ieder der drie Gewesten, zodanig een Raad zig, gewoonlyk, ophieldt, doch die, door den Landheer, ten tyde en plaatſe, welken hy noodig oordeelde, wel eens te ſamen geroepen wierdt, en, als dan, *de gemeene Raet der drie Landen* gezegd kon worden uit te maaken. 't Is verder te bekend, dan om hier breeder aan te toonen, dat, dikwerf, de Steden, door den Graave, tot het bywoonen van den Raad, voornaamlyk der byzondere Gewesten, genoodigd wierden; in welk geval men mogt oordeelen de hooge Landsvergadering, by den Souverain, tegenwoordig te weezen. ALBRECHT hadt ook belooft, het land, *by zynen Raede en de goede Steden*, te zullen regeeren (*l*), en reeds hadt WILLEM de IVe. gelast voor een vaste wet te houden, dat geen, het welk, by zynen *gemeenen Raed*, *de Steden en het gemeene Land* (waar onder ik agte dat, aldaar, ook bedoeld worden *die* Edelen, welken, ſchoon niet tot den Raad of de Steden behoorende, egter, ter Ver-

(*k*) Zie MIER. l. c. 3e D. bl. 56, 121, 155, 156. en 4e. D. bl. 133, 178, 244. 313. enz.
(*l*) MIER. l. c. 3 D. bl. 39.

Vergadering, als hooge mannen, verſcheenen waren) beſlooten was (*m*).

Toen, onder 't Hollandsch Huiz, met naame in den tyd van FLORIS den V^n^, de Hollandſche en Zeeuwſche Steden het gezag der Edelen begonden op te weegen, of over te haalen, de grootſte Landzaaken met haar verrigt, de Verbonden met haar geſlooten wierden, kan men niet twyffelen, of zy zullen, te meermaalen, met den Graave en zynen Raad, veelligt onder den, toen gewoonen, naam van *Parlement*, by den anderen geweest zyn; zo als men, nopens de Zeeuwſche Steden, duidlyk gewaagd vindt, dat zy, ten jaare 1290, met dien Raad, ter hooger Vierſchaar van Zeeland verſcheenen (*o*). Die Raad, ſchoon toen, zeker, op geen vaste plaatz zitting houdende, veel al zig ten Hove bevindende, en den Vorst, werwaarts hy wilde, volgende, maakte egter een ligchaam op zig zelve uit, 't geen uit de grootſte en vermogenſte Heeren beſtondt, (*p*) welkers Leden eed deeden in handen van den Graave (*q*) en, onder eenen Voorzitter, vergaderden, die *overſte Raad*, of *Hoofd van den Raade*, gezegd wierdt (*r*); woorden, die, tot in de laatſte Graaflyke tyden, ſchoon 't werk veel al veranderd was, in zwang gebleven zyn.

Dat

(*m*) *l. c. bl.* 682. 747. en XIV. D. bl.
(*o*) VAN DE SPIEG *l. c.* bl. 86.
(*p*) STOKE *l. c.* 2 D. 5c. B. V 955.
(*q*) MIER. *l. c.* 1e. D. bl. 510.
(*r*) STOKE 2 D. 4e B. V. 1160 en 1179; alwaar HUYDEC. bl. 327 en 328. Zie OOK 5e. B. V. 1368.

Dat, voor 't overige, een Raad van den Graave vaste zitting in den Haage gehadt hebbe, *voor* den jaare 1428 (van het welk, zo aanſtonds onze WAG., en ik, op bl. 489. van dat Boek zal ſpreeken,) blykt, onder anderen, uit een Charter van den 9^{n} van Louwmaand 1425 (1426), alwaar men gewaagd vindt van *ghemeyne Raeden van Holland, houdende Camer in den Haghe* (*s*). Men vindt dezelfde woorden, op 9 Jan. 1424 (*t*).

Bl. 362. r. 2. „ *Van* Burgemeesters — voor *den jaare* 1340, *in* Holland, *geene* duidlyke *melding*." 't Eerſte gewag van dezelven vinde ik te Dordregt, op 't jaar 1285 en 1286 (*u*). In Zeeland vindt men ze reeds op 't jaar van 1253. In ſommige andere Landen, b. v. in Hoog-Duitsland, waren zy reeds op dien tyd, of vroeger, onder den naam van *Civium Magiſtri*, d: i: *Burgermeeſteren*, bekend, en deeze ſpelling ſchynt de oudſte. Men leest, dat het Volk van Luik, ten jaare 1254, in een oproer, twee *Meeſters*, aanſtelde, om de *Vryheid der Burgeren* te beſchermen (*v*). In Braband en Vlaanderen waren ze ook zeer oud, onder den naam van *Commun-Meeſteren*. Een

(*s*) MIER. *l. c.* 40, D, bl. 746 en 747.

(*t*) Zie wyders over 's Graaven Raad, BOEY. *Bedenking over de oudheid van den Hove van Holland.* En van SPAAN, *Verhandel. over het Burgerl. Rechtsgebied onder de Graaven*, bl. 26 en *volgg.*

(*u*) VAN DE WALL, *l. c. bl.* 97.

(*v*) HOCSEMIUS *de Geſt. Epiſcop. Leod.* T. 2. p. 286. „ *Popu-* „ *lus* duos *conſtituere* Magiſtros, *qui* libertatem Civium *tue-* „ *rentur.*" *vid. et l. c.* p. 287. 288. 289. In *'t Recueil des Bourguemaitres de Liege*, telt men ze reeds op, ſedert den jaare 1200; dog ik weet niet, of hier genoegzaamen ſtaat op te maaken zy.

Een ervaren oudheidkundige heeft aangeteekend, dat men, in Dordregt, eerder gewag vindt van den Burgemeester *der Gemeente*, (die, eigenlyk, voor *'s volks* belangen tegen de te groote eisschen van den *Heer* moest waaken) dan van *s' Heeren* Burgemeester (*w*).

Ik zou niet vreemd zyn te denken, dat, omtrend de 13e. eeuw, de oorspronglyke inſtelling deezer Overheden, aan de *Gemeente*, op veele plaatzen, te danken zy, en dat dezelven ſedert, door 's Lands Graaven, zyn bevestigd; zo egter, dat de laatſten het Burgermeesterlyk gezag, 't geen wel eens zeer hoog ſteeg, door het invoeren van een Burgemeeſter van *'s Heeren* wegen, op ſommige plaatzen, eenigzints bepaald hebben. In ſtukken van de 14e. en 15e. eeuw (*x*), vindt men, der Burgemeesteren bediening meest beſtaande in den Stedelyken *ontvang* en *uitgave*; doch, het blykt dat zy, vroeger, ook wel eens niet ſlegts *Ontvangers* waren, maar ſtedelyke *Overheden*, met welken de Schepenen en de Schout gyzelen konden: men bemerkt dit, by voorbeeld, uit het Handvest, aan die van Middelburg, ten jaare 1253, verleend (*y*).

Bl. 362. r. 7. „ *Te* Dordrecht *vindt men* — (van vaste Raaden in de Vroedſchap) *de* eerſte *melding op het jaar* 1345. *Te* Haarlem — *in 't jaar* 1403." Uit laater ont-

(*w*) VAN DE WALL, *l. c. bl.* 393 en 395.
(*x*) VAN DE WALL, *l. c.*
(*y*) MIER. *l. c.* 1 D. p. 275. zie ook 3 D. p. 280 van 't aanzien der Burgemeesteren te Utrecht, in de 15e. eeuw, heb ik reeds geſproken, in vorige Aanmerkingen op dit 3e D.

ontdekte ſtukken, weet men thans, dat, te Dordregt, zodanige *Raedsmannen*, niet alleen in den jaare 1281, aanwezig waren, maar reeds ten tyde van Koning WILLEM (*z*); terwyl men ze, te Haarlem, in 1315 ontmoet (*a*): weshalven haar inſtelling tot de 13e. en 14e. eeuw, in plaatz van tot de 14e. en 15e., voortaan, gebragt kan worden, in Holland.

Wat verder betreffe, dat zy, van welken men, in de vroegſte tyden, onder den algemeenen naam van *Vroedſchappen*; *Wysheid* of *Rykdom* gewaagd vindt, „ een *onbepaald* getal van perſoonen uitmaakten; die, by „ gewigtige geleegenheden, uit de aanzienlykſten der Gemeente wierden by een geroepen, om derzelver raad in te neemen," dit gevoelen van WAGENAAR is, op een uitmuntende wyze, onlangs verdedigd. (*b*) Ook bragt de geest der oude tyden mede, dat, in zaaken van aanbelang, de vermoogenſte en kundigſte luiden, veelmaals, in de Vergaderingen van Land en Steden geroepen wierden; en deeze regel hadt plaatz van den Vorst af, tot den Boeren-regtbank toe. Van 't laatſte zal ik, als hier minder noodig, geen bewyz, bybrengen. Wat het eerſte belange, om tot de vroegſte tyden niet weder op te klimmen, zal 't genoeg zyn, hier aan te ſtippen, dat reeds Keizer HENRIK de Ve, ten jaare 1122, te Utregt, met zyne Vorſten, te regt zittende, en willende oordeelen over de tolregten dier Stad, by die ge-

(*z*) VAN DE WALL, l. c. bl. 95 en 96. Vergel. bl. 25.
(*a*) VAN OOSTEN DE BRUIN, *Beſchr. v. Haarl.* 1e D. *bl.* 116.
(*b*) VAN DE WALL, l. c. bl. 422 en 428 (*b*)?

gelegenheid, ook de kundigſten uit den Burgerſtand (*Prudentiores*) tot zig riep (*c*): en, om van laater dagen een woord te zeggen, toen Hertog ALBRECHT, ten jaare 1364, de Edelen en Steden by zig geroepen hadt, op een dagvaard te Geertruidenberg, om hem te onderrigten, nopens het regt der Koningen van Engeland, Zuster van wylen Graave WILLEM den IV^n op deeze Landen, zeiden de, aldaar verſcheenen, Gevolmagtigden, dat zy, alvorens Vonnis te wyzen, „ zig „ beraaden en beſproken hadden metten *Oud-* „ *ſten* en metten *Vroedſten, die zy vinden* „ *konden*, een yegelyk in den hoeke, aldaar „ hy geſeten is." (*d*).

Bl. 366. r. 7. v. o. „ Te Amſterdam „ *ontſtond gelyke* beroerte," zie hier nopens breeder de, hier onder, aangehaalde plaatzen (*e*).

Bl. 372. r. 4. „ *Hy* (WILLEM de VIe) „ *bezwaarde een gedeelte zyner heerlyke goe-* „ *deren, op welke de* Hollandſche Steden hem „ geld ſchooten." Sterker is het, dat hy, reeds op den tienden van Sprokkelmaand des jaars 1405, zynen Rentmeesteren van Oost- en Wester-Schelde geboodt, alle renten, penſioenen en goederen, die, tot nu toe, uit die Rentmeesterſchappen, den Luiden uitgereikt en betaald waren, voortaan, in te houden, en te verhuuren, ten zynen behoeve. Dit ſchynt hy, 't geheel Land door, gedaan te hebben; ten minſte ik vinde, dat

(*c*) MIER. *L.* c. 1e. D. bl. 87.
(*d*) MIER. *L.* c. 3 D. bl. 160. Zie ook v. SPAAN. *L.* c. bl.
(*e*) WAG. *Beſchryv. van Amſterd.* 2 D. *bl.* 198, en *Vaderl. Chron.* bl. 787.

dat hy, omtrend April 1405, aan allen (*f*) zodanigen, welken, tot dien dag toe, eenig goed van zyn' Vader mogten verkreegen hebben, gelegen in 't Rentmeesterſchap van Noord-Holland, gelaſtte, daar van, zonder uitſtel, de handen te trekken, en 'er zynen Rentmeester, ten zynen behoeve, mede te laaten geworden, op ſtraffe van tegen hen te handelen, als tegen de geenen, die zyne heerlykheid zouden verminderen (*g*).

Bl. 373. r. 2. „ Ridderlyk teeken, *aan* „ *den hals gedraagen*, *beſtaande in eene* ron- „ de gouden hegge, *of* tuin, *met een hek* „ *afgeſloten.*" De Hertog ſchonk niet alleen deeze teekenen, toen, *Tunen*, of *Twnen* gezegd, aan veelen zyner Edelen en Bevelhebberen, maar *nam*, (dat is *ontleende*) ze ook wel eens van eenigen derzelven, (voor wien hy dan nieuwen deedt maaken) met naame van den *Burggrave van Leiden*, van FLORIS VAN DER BOEKHORST, van FLORIS VAN TOL, van WILLEM DEN BASTAARD enz., om 'er aanzienlyke Vreemdelingen, als de *Pollanders*, (Poolſche Edelluiden, die hier met den Hertoge van Brieg gekomen waren) *den Grooten Prioors neue van Frankryk*, den *Grave van Mege*, en GLOCESTER *den Engelsman* (*h*), mede te voorzien. Elke *tuin* kwam, by den Goudſmit, *mits zulver en maaken*, op 24 of 25 ſchellingen. Ik twyfel dus, of zy allen van *goud*

(*f*) *Memor. B. H. fol.* 16. Vſo. *van de Leenkam.*
(*g*) *Memor. B. H. fol.* 18.
(*h*) *Reeken. van Phil. van Dorp.* MS. bl. 77 en 77 *vſo. Capits.* Juweelen.

goud geweest zyn. VAN TOL hadt 'er wel twee.

Dat, wyders, dit teeken, 't geen my voorkomt als een *Medaillon* gedraagen te zyn, door WILLEM den VI^de^ ook op zyn' zegels gebruikt is, kan, behalven 't aangehaalde van WAG., ook blyken uit het aangeteekende van den kundigen VAN MIERIS, op een oorspronglyken brief van dien Graave (*i*).

Bl. 372. r. 6. v. o. In Hooimaand, *werden deeze plaatzen eerst beschooten.* „ Men heeft nog een Lyst van 't getal der *Soudenieren*, die, in 't bezit van Hagestein, dienden (*k*). 'Er blykt uit, dat, schoon Baanridsen, Ridderen, Knaapen en Steden, reeds, tegen Woensdag in de Paaschdagen van den jaare 1405, gelast waren zig te *Vianen* te bevinden (*l*), men, egter, zig eerst voor *Hagestein* nedersloeg, op *den* 16 *van Hooymaand*, in dat jaar; dat de Soudenieren tot omtrend zes honderd sterk waren, en, veel al, van zes tot zes weeken dienden, onder verschillende *Hoofdmannen*, of *Capteinen*, (zo heeten zy reeds) die, ieder, onder zig hadden van elf tot agtentwintig mannen, of, zo als men toen zeide, *Gesellen* (van waar de gansche bende *Geselschap*, by ons, *Compagnie*, genaamd wierdt); dat ieder Hooftman één Engelsche *Nobel*, of twaalf *Witten*, of ook een Fransche Kroon en vier Witten; de gemeene Soudenier, somtyds, acht Witten, of zes grooten, naar men met hun over een kwam,

(*i*) MIER. l. c. 4e. D. bl. 107.
(*k*) *Reeken. Phil. v. Dorp.* MS. fol. 12.
(*l*) *Blaff. van Oorlog. op de Arkelsen.* Cas R, voor aan; van de Leenkam.

kwam, dagelyks trok; dat de onkosten der geheele *Soudie*, ſedert den gezegden 16ᵉ van Hooimaand, tot den 23ᵉ van Wintermaand, van 't jaar 1405, beliep een ſom van ruim *vier duizend* ℔; en dat, eindelyk, op dien 23ᵉ, Hageſtein, aan onze Graave, overging (*m*).

Voorts blykt het, dat men, nu en dan, eenige ſoldy, waar van weekelyks een Lyst gemaakt wierdt, ten agteren was; en dat, ſchoon de Graaf den Steden en zyne Amptluiden hadt aangeſchreven, een deel Soudenieren te houden in zyne Slooten, en, het geld te bezorgen, aan den Thefaurier van Holland, PHILIPS VAN DORP, *van maande te maande*, zyn last, ſomwylen niet opgevolgd wierdt. Men vindt, ten deezen opzigte, nog een opſtel, in 's Lands Charteren, voor een rond te zenden' Brief. De Schryver zegt hoofdzaaklyk; „ dat „ hy, tot nu toe, *goetlyk*, de wanbetaaling „ geleden hadt, maar nu niet meer konde, „ nadien de Graaf, met geenen *gelympe* (glimp), „ zo als hy gehoopt hadde, van deezen oor„ log konde komen, maar 'er zig eind'lyk „ toe moest zetten." Hier op volgen deeze, aanmerkelyke, woorden: „ *So bid ic V, „ zeer vriendelike, dat ghi mi dat voerſ. „ gelt, ſonder eenich langer vertrec, beſen„ den wilt in den Haghe, alſo dattet al„ daer ſi, tuſſchen dit ende Manendag „ naistcom*, want dat gelt doch betaelt moet „ weſen, en V des niet verdraagen kan wor„ den; *dair om wilt hier tbeste in proeven*, „ up dat myn genad: Heere geene herdicheit „ hier-

(*m*) *Reeken. Phil.* v. Dorp. MS. *Capitt.* Soudye, bl. 95 enz.

„ hierom op V en bewiſe, dat hi doch ſal „ moeten doen, ist dat ghi dit gelt niet en „ ſendt, als voerſ. is; *dat ic ymmer al te „ node ſage, dat kenne onſe heere God, „ die V altoes bewaaren moet.*" Indien, zulke brieven (*n*), door den Theſaurier VAN DORP, afgezonden wierden, zou men 'er zyn zagt character uit kunnen opmaken; terwyl 'er, teſſens, de ſtrengheid uit blykt, die, den Steden, by wanbetaaling, wegens den Vorst, over 't hoofd hong.

Bl. 385. r. 12. „ WILLEM *moest* de ag- „ terſtallen der overleden' Hertoginne, *met* „ zeventigduizend *oude Schilden*, eens af, „ *betaalen.*" 't Is, veelligt, hier toe geweest, dat den Steden en het platte Land van Holland op den 14n. van Oogstmaand, gelast wierdt den *honderdſten penning* hunner goederen, in twee termynen, op te brengen, zo zy boven honderd Kroonen gegoed waren; waar toe een ieder, by eede, opgave zyner eigendommen, aan de Geregten, doen moest. De Steden hadden dien last egter, alvoorens, ingewilligd (*o*).

Bl. 388. Weinig meer, *werdt 'er van de* Hollandſche *zyde, in 't jaar* 1411, *uitrigt:* De reden was een tusſchenkomend beſtand, 't geen, met Paaſchen van 1412, uitging. Maar, tegens dien tyd, verbondt Hertog WILLEM zig, op 20 Oct. 1411, met ADOLF, Graave van Kleef, om met den Gelderſchen Graa-

(*n*) Los papier, liggende in den *Blaffaert*, H. 8. bl. 1.
(*o*) *Memoriale* B. C. 1408—1410. *fol.* 65. *Vſo. No.* 4 en 5. *bl.* 70. *No.* 2. en *fol.* 75. *No.* 3.

Graave te breeken (*p*), zo als ook, na dien tyd, de oorlog weder ſchynt voortgezet. Met de Schotten en Portugeezen was, thans, ook eenige oneenigheid (*q*).

Bl. 398. r. 9. „ In 't jaar 1415, *werdt het* huwelyk voltrokken *tuſſchen* JACOBA, *en* JAN, Hertog *van* Touraine." Zy wierdt, egter, in 1408, reeds hier te Lande *myne Vrouwe van Touraine* (*r*) gezegd. Doch dit raadzel ontknoopt zig rasch, als men op de volgende woorden van onzen WAG. let, te weeten, dat het huwelyk, reeds in 1406, was geſloten. Van dien tyd af, beſchouwde men haar reeds *Dogter van Vrankryk*, en de Koning zelve noemde haar dus (*s*).

Bl. 400. r. 19. „ *De weidſche titel van* geweldig *Heer.*" Men moet, dit woord, *geweldig*, uitleggen in den zin van dien tyd, d: i: *vermogend; die 't gezag in handen heeft.* (*t*) De zin is dus, dat Hertog WILLEM, zo lang hy leefde, geene deezer landen zoude afſtaan.

Bl. 400. „ Erkentenis, *dat* alle Hollandſche Graaven *deeze landen*, *als* leenroerig, ongetwyffeld, aan het Keizerryk — *hebben aangemerkt.*" Dat Holland en Zeeland Keizerlyke Ryksleenen waren, is door anderen uitgemaakt (*u*), en het ſmert my, dat het be-

(*p*) MIER. *l. c.* 4 D. bl. 183.
(*q*) *l. c.* bl. 198 en 203.
(*r*) VAN DORP *Rook.* Ms. *bl.* 92.
(*s*) MIER. *l. c.* bl. 115 en 228.
(*t*) Zie breder over 't woord *geweldig*, *Hiſt. Crit. Holl.* T. I. p. 76 *et* 77 (18). Ik meen zeer wel onthouden te hebben, maar de plaatz is my ontſchooten, dat, by oude Schryveren, het Opperwezen zelve, ſomtyds, onder den naam van *geweldig Heer*, voorkomt.
(*u*) Vid. MEERMAN *de ſolut. vincul. inter Imper. et ſoed. Belg.* per totum.

beſtryden van deeze, ontegenzeggelyke, ſtelling de, anderzints fraaie, uitgave van STOKE, door den Heere HUYDECOPER, zeer ontluiſterd, en dien kundigen man in veele feilen heeft doen ſtorten. Doch WILLEM VI. hielt ook landen van *andere* Vorsten dan van den Keizer te leen; by voorb., *Oostervant*, van Vrankryk. Dit agt ik de reeden der algemeene uitdrukking van Leen-erkentenis, op welke hier WAG. ziet.

Bl. 402. r. 13. „ Hertog WILLEM *liet zig gebruiken, om een* Verdrag *tuſſchen* Hertog JAN, *en het* Franſche Hof *te bemiddelen.* — 't Gelukte hem ook." Hy begaf zig, ten dien einde, naar Chartres, alwaar ook de Koning, nevens veele Vorsten, Edelen, en Overheden van den derden- of Burgerſtand, vergaderd waren. Graaf WILLEM was hier de belangrykſte perſoon, en vier honderd Mannen van wapenen, die hy met zig gebragt hadt, gaven geen' geringen klem aan zyne handelingen (*v*).

Bl. 410. ond. r. „ De Graaf, *'t gewigtig ſtuk der* opvolging, zo hy waande, op eenen vasten voet *hebbende gebragt.*" 's Hertogen meening kon te meêr gegrond zyn, wyl ook de Poorters der Steden het doen der ſtedelyke Gevolmagtigden, ſedert, ſchynen bevestigd te hebben; waar van men een formulier vindt in de Privilegien van Leiden (*w*).

Bl. 411. r. 16. „ Hy (WILLEM de IV) *werdt te* Valenchyn *begraven.*" Zyne Dogter, JACOBA, getuigt, op den 6 van Sprokkelmaand des

(*v*) Men zeide daarom, ten dien tyde, „ *qu'il fut* Conſervateur *de cette journée*, tenant en main ſa banniere." VELLY. *Hiſt. de Fr. Tom.* 13. *p.* 73 *et* 74.

(*w*) MIER. *l. c.* 4 *D.* bl. 383.

des jaars 1418, dat men genoodzaakt was geweest, 's Graaven ingewanden te *Bouchain* by te zetten, wyl men, anders, het ligchaam niet hadt kunnen vervoeren naar zulk een afgelegen' plaatz, als den Haage, „ alwaar hy, (vervolgt ze) „ by uiterſten wil, gelast hadt begraven te worden (*x*)." Ik zou, hier uit, denken, dat men aan dien uiterſten wil zal voldaan, en hem in *den Haage*, niet te *Valenchyn*, ter aarde beſteld hebben. 't Komt my waarſchynlyk voor, dat het dit lyk, of anders dat van Graave WILLEM den IV. is, 't geen, ten jaare 1770, in de Hof-Kapel, of Franſche Kerk, in 's Haage, in een der vakken van den Graaflyken kelder, is ontdekt. De bezorging van het zelve in grof linnen, omwoeld met dun touw, als ware het een pak en het maakzel van den looden kist, met eene rondte, waar in het hoofd ſloot, ſchynen aan te toonen, dat het, van verre, verzonden is geworden; (*y*) 't geen, en op WILLEM den VI, en op WILLEM den IV, paſſen kan.

Bl. 412. r. 4. „ Drie *natuurlyke Kinderen*." LODEWYK, van wien onze WAGEN. zegt niets aangeteekend gevonden te hebben, was Heer van Vliſſingen enz.; doch,

(*x*) MIER. l. c. bl. 459.

(*y*) Zie myne *Schetz van 't Graf van* NIC. v. PUTTEN, bl. 69 (*r*) en *Verzamel. van Gedenkſt. in Nederl.* 2 D. bl. 225. Dat ook WILLEM, in de *Hof-Kapel* is bygezet, is my nader gebleken uit oude Aantekeningen, onder den Advocaat VISSER, in 's Haage; houdende dat, aldaar, nog in 't begin der 16e. eeuw, s'Graaven Zerk, en daar op, deeze woorden van zyn Graffchrift, te vinden waren, „ *Hic requieſcunt oſſa* „ Wilhelmi quarti. *Comitis Hanoniæ, interfecti apud* Staveram „ *in feſto* Cosmæ D..... (Damiani), d. i den 27en van Lentemaand. (1345.)

doch, daar na, door JAN VAN BEIEREN, Balling verklaard, doordien hy der party van JACOBA was toegedaan, gaf deez die Heerlykheid aan zynen oudſten Baſtaard-zoon, WILLEM. (z) Van de natuurlyke Kinderen onzer Graaven zyn, ſedert de vroegſte tyden, zeer aanzienlyke Familien geſprooten. Onder de oudſten, nog aanweezigen, behoort het Geſlagt van ALEMAN, gewonnen, door WILLEM den III, by zekere Brabandſche Jongvrouwe, gezegd DE MOOR. Hunne Stamvader, Heer JAN ALEMAN, wordt, door Keizerin MARGARETE, WILLEM's Dogter, haar *Baſtaard-oom* genaamd. (a) Het is, ſedert, in middelen en aanzien, vervallen, doch, nog heden, by 't Jagtgerigt van Holland als Edel erkend, en overgebleven op 't *Oude Dor*, in 't Land van *Goedereede*. Een der Zoonen van deezen Stam, dient, ſedert eenige jaaren, den Lande als Vaandrig.

Bl. 418. r. 6. „ *Beſlooten hebbende, — zig van* de Regeering deezer Landen, — *of als* Graaf, *of ten minſten als* Voogd *of* Ruwaard, *meester te maaken.*" Men weet thans, dat JACOBA, in den aanvang van haar bewind, de zaaken beſtuurde, onder anderen, „ *Bi voorzienigen rade onſer liever Vrouwen, en Moeder,* (zegt zy) *en ons liefs Oems van Ludick (b).*" Na zo ver gevorderd geweest te zyn, zal JAN VAN BEIEREN (niet te onregt, gebynaamd de *God-*

(z) *Memor. Duc.* Joh. 1422—1423. *Kas N. fol* 117.
(a) VAN RHYN *Oudh. van Utr.* I *D. bl.* 457—459.
(b) MIERIS l. c. bl. 399 en 400.

Godlooze (*c*)) dies te meer ſpyt gehad hebben over het aanſtaande huwelyk der Graavin, 't geen al zyn voorneemens ſcheen te kunnen dwarsboomen. Hy was egter loos genoeg, om dit eerst te ontveinzen, teekende, (als ook onze WAG. aanmerkt,) het Huwelyks-Verdrag; bleef nog eenigen tyd der Gravinne op zyde hangen (*d*), en liet zig niet, voor den 10n. van Slagtmaand van dit jaar 1417, te Dordregt, tot *Ruwaard* verklaaren (*e*).

Bl. 423. r. 15. van ond „ JAN VAN BEIEREN vaardigt —— eenige perſoonen *naar* Conſtans *af.*" JACOBA zat ook niet ſtil. Zy ſloot een Verbond van onderlinge beſcherming, met ADOLF, Hertog van Kleeve, en met haare Moeder, MARGARETE (*f*); die haare belangen bleef toegedaan.

Bl. 424. r. 8 v. o. „ Dertiende." Elders leez ik *dertigſte* (*g*).

Bl. 425. r. 9 v. o. „ Twintigſten *van* Zomermaand." Reeds op den *agttienden* van *Lentemaand*, noemt JAN VAN BEIEREN zig *Graave* (*h*) en, den 23n. van *Zomermaand*, daar aan, wierdt hy te Dordregt, als zodanig, gehuldigd (*i*).

Bl. 428. r. 15. „ *De* Dordſche Poorters *toogen voor* Zierikzee, *doch wat zy daar uitrigten*, vind ik nergens gemeld." enz. In Zeeland wierdt thans een Vloot voor JACOBA ge-

(*c*) MEJERUS. *Annal. Flandr.*, *Cap.* 16. p. 270. *et* Vſo.
(*d*) MIER. l. c. bl. 409.
(*e*) l. c. bl. 431.
(*f*) MIER. l. c. bl. 451 en 462.
(*g*) MIER. l. c. bl. 477.
(*h*) MIER. l. c. bl. 483.
(*i*) VAN DE WALL. l. c. bl. 459.

gereed gemaakt, waar van zy de kosten op haare herfstbede zou laten vallen, die, te Zierikzee, by een moest komen, en welke zy, op den 3 Mey deezes jaars 1418, haren Rentmeesteren beval te wapen-schouwen. Ligt hebben de Dordsche Poorters, daar dit geene onverschillige zaak was, hier op geloerd. Ik zie, in oorspronglyke stukken van deezen tyd, dat men, in Wynmaand, zo bevreesd was voor eene landing der *Hollandsche* Vloote, omtrent den Lande van *Voorne* en *Putten*, ('t zy 'er de bovengemelde, of een andere, door bedoeld worde), dat JAN VAN BEIEREN, om den aanval te keeren, op den 11n. dier maand, in persoon, zig begaf in den *Wiel voor Geervliet*, (*k*). Hy was niet alleen verzeld van de Graaven van Verrenburg, den Jonkgraave van Nassau (wiens Vader, ENGELBERT, Heer van de Lek en Breda, met JACOBA verbonden was,) (*l*) en andere Heeren, maar, byzonder ook, van een groote meenigte Brielsche Poorteren, onder 't bevel van hunnen Burgemeester, *Jacob Vranck Yzaaksſoon*, die hier te water dienden (*m*); even als zy, kort hier na, onder Burgemeester *Bartelmees Aelbrechtſoon*, den Hertoge byſtonden voor *Rotterdam*, hem teffens toezendende *twee metaele busſen*, en *vyf pont donre cruyts* (*n*).

Bl. 432. r. 3. „ *De onderhandelingen werden begonnen*, omtrend den aanvang des jaars 1419."

(*k*) Zie *myne Aantek.* op het 2 D. *der Vadert. Hiſt* bl. 252. r. 21.
(*l*) MIRR. p. 411. 475. 476.
(*m*) *Theſaur. Reken. der Stad Brielle, van Bamis* 1418 *tot Bamis* 1419. bl. 55 Vſo.
(*n*) *l. c. bl.* 56 Vſo. *en* 93 Vſo.

1419." Reeds op den 27n van Wynmaand 1418, was, door de twee partyen, een ſtilſtand van wapenen, op voorſlag van PHILIPS, Graave van Charolois, aangenomen; die, aan de zyde van JAN VAN BEIEREN, ſlegt gehouden, doch, tot de ſluiting toe, meest van agt tot agt dagen, verlengd wierdt (o).

Bl. 447. r. 10. v. o. „Verdrag — *den een-en-twintigſten van Grasmaand* (1420), tusſchen de twee Hertogen, *te St. Maartensdyk*, geſlooten." In den ophef van dit ſtuk, koomen de Hertog van Braband, en zyne Gemaalin JACOBA, aan de eene, JAN VAN BEIEREN, aan de andere zyde, als handelende partyen, voor, en men leest, op het einde, dat zy, *ſamentlyk*, hunne zegelen aan den brief gehangen hadden; waar uit men zou kunnen vermoeden, dat ook JACOBA hier in geſtemd heeft. Dan, andere ſtukken kunnen doen twyffelen, of die Vorstin aan deeze handelingen van haaren laffen Gemaal, JAN VAN BRABAND, (die my toeſchynt, veelal, naar de opruiïngen van zynen eerſten Raad, JACOB, Heere van Gaasbeek, die, om deezen tyd, zig aan JAN VAN BEIEREN verbonden hadt (p), geluisterd te hebben) waarlyk, deel gehad heeft: te mêer, daar dit Verdrag, niet ſlegts alleen op naam van JAN VAN BRABAND wierdt afgekondigd (q), maar ook, by het Beſtand, op den 28n van Sprokkelmaand des volgenden jaars 1421, tusſchen JACOBA en den Graave van *St. Pol*, op de eene, en JAN VAN BEIEREN, aan de an-

(o) MIER. *l. c. bl* 58. 506. 518. 518.
(p) MIER. *l. c.* p. 535.
(q) *l. c. p.* 548 *en* 549.

andere zyde, beraamd, gezegd wordt, dat hetzelve zou doorgaan, al keurde het JACOBA niet goed. 't Is waar, JAN VAN BEIEREN zegt, in zekere aanſchryving, aan zyne Onderzaten, van den 9 Maart des jaars 1421, dat het voorn. Beſtand *van beyder ſyden ny beſegelt ende volvaeren es;* maar de zin kan, zeer wel, dulden, deeze woorden alleenlyk toe te paſſen op S. Pol, en JAN VAN BEIEREN; zo als ook, in 't affchriſt van 't Stuk zelve, ter Leenkamer van Holland, de naam van JACOBA tuſſchen twee haakskens geſteld wordt (*r*).

Bl. 450. r. 12 van ond. „ Zy *nam oorlof van* Vrouwe Margareet, voorgeevende *zig te* Bouchain *te zullen gaan ophouden.*" In dit geval, zou zy haare Moeder bedroogen hebben, die ik egter, t'allen tyde, in haar belangen vinde, zo voor, als na haar komst uit Engeland, toen deeze de Henegouwſche Steden, onder de hand, aanmaande haar te ontvangen (*s*). 't Komt my dan eerder voor, dat MARGARETE van haar vertrek zal geweeten, en 't zelve begunſtigd hebben; ja, alle twyffel ſchynt te worden weggenomen, als men oplet, dat het koninglyke vrygeleide naar Engeland, waar van ook onze WAG. zo aanſtonds ſpreeken zal, zo wel aan MARGARETE, als aan JACOBA, wierdt toegeſtaan (*t*). My is egter niet gebleken, dat MARGARETE haar derwaarts verzelde.

Bl. 454. r. 12. „ Twee-en-tzeventig *Dorpen* verdronken." Dat 'er zo veel kunnen *onder*

(*r*) *Memor.* B. L. fol. 56—61.
(*s*) *Anon. Brab.* p. 173. *Conf.* et *p.* 174.
(*t*) MIER. l. c. bl. 570.

der gevloeid zyn, maar 't getal der *verdronkene*, in de Zuid-Hollandſche Waard, niet meêr dan *zestien* zal bedraagen hebben, is, voor eenige jaaren, uit egte Stukken, duidlyk genoeg aangetoond (*u*).

't Is aanmerklyk, dat de Poorters van Dordrecht, in den brief aan JAN VAN BEIEREN, by welken zy klaagen over de agterlykheid der Steden ter hunner hulpe, in opzigt van deezen watervloed (*v*), na verklaard te hebben van niet ter dagvaard te willen komen, voor men haar byſtonde, 'er byvoegen: „ aanſien„ de, lieue Here, — dat wi doch tot uwer „ genaden, ende toter Steden vorſz., niet vor„ der verbonden en ſyn, dan, lieve Here, „ uwe genade, ende die Steden, tot ons ver„ bonden ſyn." Die van den Briel zeilden zoo breed niet, toen zy, ten jaare 1435, in haar Rekening aanteekenden deeze woorden: „ Item XXX dagen in Januario geſent *Geryt* „ *Copal* an heren Willem van Egmonde, In „ den Hage, om dat hy de Stede onſchuldigen „ ſoude voer den Raet, dat ſy in den Hage „ by den anderen Hollantſe Steden, roerende „ den Oeſterſen Steden, niet ter dachvaert en „ quā, *aengeſien dat die Steden ſonder conſent* „ *van onſen genadige Here hier inne niet te* „ *doen en ſtonde* (*w*)." Die *genadige* Heer, (wien zy ook, daar toe, *ſinen ſin* (*x*) verzogten,) was FRANK VAN BORSELEN; toen aan Voorne verlyftogt (*y*).

Bl

(*u*) VAN DE WALL. l. c. bl. 468—473.
(*v*) MIER. 4 D. bl. 642. en V. DE WAL. *l. c.*, *bl.* 468.
(*w*) *l. c. Rek. Bam.* 1434—1435. p. 13.
(*x*) p. 11. *l. c.*
(*y*) *Reken. Briele, Bamis* 1433—1434. *b* 31.

Bl. 460. r. 6. „ GLOCESTER — *ſtak, verzeld van* — JACOBA, *in* Wynmaand des jaars 1423, *over naar Calais.*" Onze kundige Schryver zegt elders (*z*) „ dat hy, ſedert het „ jaar 1423 tot 1427, verſcheiden' gevallen „ verhaalt, die, van anderen, wierden „ geoordeeld, een jaar laater gebeurd te zyn; „ èn dat, voor beiderlei ſtelling redenen „ zynde, hy het liefst onzeker liet."

Zyne rondheid moedigt de myne aan, om te bekennen, dat ik, behoudens beter oordeel, vermeenen zoude dat GLOCHESTER en JACOBA, niet in het jaar 1423, maar in 1424, naar Calais zyn overgeſtoken; en dat al het geen, van hier tot op bl. 464, volgt, betreklyk de, een jaar hier na, voorgevallen' gevangenisſe in en ontvlugting van JACOBA uit Gend, haar komst hier te lande, en 't beleg van Schoonhoven, niet by 't leeven van JAN VAN BEIEREN, maar eenigen tyd na zyn overlyden, gebeurd is.

Myne gronden zyn, eenvoudiglyk, deeze.

Niet alleen getuigen de Engelſche en Franſche Schryvers, dat GLOCHESTER en JACOBA, in Wynmaand des jaars 1424, over Calais in Henegouwen vielen (*a*); niet alleen worden zy, daar in, door de oude Kronykſchryvers van Braband, Vlaanderen en deeze Landen, ook die digst aan die tyden leefden, gevolgd; (*b*) maar, in de *Treſorier Reekeningen der Stad Briele*, met name in die van Bâmis 1423 tot Bamis 1424, binnen welk tydvak de meesten dee-

(*z*) *Vaderl. Hiſt.* 3 D. *bl.* 480.

(*a*) RAPIN THOYR. *Hiſt. d'Anglet.* Tom. 4. p. 33. VELLY. *Hiſt. de Fr.* Tom. 14. p. 295.

(*b*) *Anonym. Brabant.* p. 169. ZANDF. *Chron.* fol. 416. *Excll. van Vlaenderen.* fol. 81 *Vſo.* MEJER. *Annal. Fland.* p. 267.

deezer zaaken, volgens 't verhaal van onzen treflyken Schryver, zouden gebeurd zyn, wordt niets van dezelven gemeld, niettegenſtaande die Rekeningen (welken ik, voor een goed gedeelte, geduurende myn voormaalig verblyf in den Briele, heb uitgetrokken) zeer uitgebreid zyn, en de gelden, welken die, toen zeer aanzienlyke, Stad, in alle twisten met JACOBA, ten dienste van haaren Heer, onophoudelyk opbragt, ten nauwkeurigſte aanteekenen: ook hadt, immers, die Heer, dat is JAN VAN BEIEREN, indien hy, waarlyk, by JACOBA's komst hier te lande, nog aanweezig geweest ware, niet kunnen nalaaten zig deeze zaak ter harte te trekken, heirvaart te beſchryven enz.; waar van dan weder de onkosten, in Stads Rekening, niet konden verzwegen worden.

De loop der zaaken, daarom, komt by my, naar leiding der Charteren en der beste Schryveren, hoofdzaaklyk, hier op neder.

Omſtreeks July van den jaare, niet 1423, maar 1424, zonden die van den Briele eenen man uit, „ *dat hi metder Steden brie-* „ *ve liep aen minen genadigen Heer, in-* „ *houdende van den tydinge van de Engel-* „ *ſen.*" (*c*) En JAN VAN BEIEREN, wyl hem, „ *daaglyks, alrehande tydingen en* „ *maeren quamen van den Hertoge van Glo-* „ *chester, om Ons* (zegt hy) *en onſen Lande te* „ *verſoeken met cragte.*" gelaste, ſtraks, eenen iegelyk' zyner onderzaten, hem, zo 't nood ware, op klokkenſlag, te volgen. (*d*) Dit gebod wierdt

(*c*) *Theſor. Rek Bam.* 1423. *tot Bamis* 1424. p. 20.
(*d*) MIEM. *l. c. bl.* 728.

wierdt gegeven den 4.en van Hooimaand des jaars 1424, en bewyst genoeg, dat, *voor* dien tyd, GLOCESTER niet geland was.

In Wynmaand hier aan geschiedde egter, volgens de reeds aangehaalde Schryveren, by welken men meerderen zou kunnen voegen, de togt, over *Calais*, en, onmidlyk daar op, de inval in Henegouwen. De Hertog van Braband, straks, een leger, onder den Graave van S. POL, op GLOCHESTER en JACOBA afzendende, verzogt, tessens, aan PHILIPS VAN BOURGONDIE, en aan JAN VAN BEIEREN om hulp, en de laatste deedt hem weeten, dat hy, „ *indien Hy gezond ware,*" (*e*) met genoegzame magt, op dertien-dag, by den Brabandschen Hertoge, zig zoude bevinden. Dan hy volbragt dit voorneemen niet. Op denzelven *dertien-dag*, (*f*) zynde Saturdag, den 6.n van Louwmaand des jaars 1425, des morgens, in den dageraad (*g*), kreeg hy een toeval, in den Haage; 't geen hem, ylings, uit het leeven rukte.

't Is,

(*e*) *Divisie Kron.* bl. 269. Deeze woorden kunnen, zeer gevoeglyk, zien op de langzame werking van het Venyn, waar aan hy kwynde (Zandfl. *Chron. Leod*: *f.* 417.) en 't geen Heer JAN VAN VLIET, (zeker door anderen aangezet, maar die men nooit genoeg gekend heeft) hem, volgens deszelfs belydenis (MIER. *l. c. bl.* 729.) hadt toegediend, door het aan zyn *Boek* (zo leest men in het *Afschrift* ter Leenkam. van Holland, in *'t Copulaath.* der Universit. Boekery van Utrecht, en ZANDFLIET *l. c.* heeft *libellus*) te stryken. Een daad, welke hy sedert, met het leven, moest boeten; wordende, by Vonnis van Edelen en Steden, (MIER. *l. c.* 4 D. *bl* 729.) onthalst, in den Hage; zyn hoofd op één der torens van de Hofpoorten, en een stuk van 't gevierdendeeld ligchaam, op een toorn van elke der vier Hoofdsteden van Holland, ten toon gesteld.

(*f*) *Divis. Kron. l. c.* Andere meenen hy des avonds te voren stierf. Vid. Zandfl. *l. c.* Goudsch Kron. bl. 126.

(*g*) De Zondagsletter was G. *L'Art de V. L. D. fol.* 98.

't Is, uit dit alles, genoeg te zien, dat JAN VAN BEIEREN, maar eenige maanden, na den inval van JACOBA in Henegouwen, geleefd heeft, en dat dus die Vorstin, voor zyn overlyden, en wel in Herfstmaand des jaars 1424, niet in Holland kan gekomen zyn, nog het Slot van Schoonhoven deedt beleggen. Al de brieven ook, door JAN VAN BEIEREN, in die maand, gegeven, zwygen van eenen oorlog hier te Lande; en, op den 19en van Wynmaand 1424, hadt hy WILLEM VAN DEN COUSTER (*h*) nog in de Slotvoogdy der laatstgezegde plaatz bevestigd, en deszelfs Zoon dit ambt, na den Vader, toegezegd. Ook was hy, omtrend Wynmaand 1424, met MARGAREET, Moeder van JACOBA en aan Schoonhoven verlyftogt, overeengekomen, dat deeze Stad onzydig zoude blyven, in de veete (*i*) die, toen, in Henegouwen, maar niet hier te Lande, ontvlamd was.

Na JAN VAN BEIERENS dood dan, zal JACOBA eerst FLORIS VAN KYFHOEK herwaarts gezonden hebben, om voor haare zaken te zorgen en (Velden: *Chron.* bl. 124) hier op deez, zig, ten haren dienste, meester van Schoonhoven hebben gemaakt.

PHILIPS VAN BOURGONDIE, midlerwyl, een sterk leger op de been gebragt, en, in Louw- en Lentemaand 1425 (*k*), brieven van uitdaa-

(*h*) MIER. *l. c.* 4 *D. bl.* 739.
(*i*) *l. c. p.* 740 en 741.
(*k*) *Charterb.* 4 *D. bl.* 748. 763. 768. De Brief van Louwmaand heeft geen Jaartal; de twee volgende zyn op 13en en

daaging met GLOCHESTER, waar van ook WAG. ſpreekt, gewisſeld hebbende, vermeesterden de Brabanders *Braine le Comte*. JAN VAN BRABAND zelve, gebruik maakende van 't opgevolgd afwezen van GLOCHESTER, trok, in Mey daar aan (*l*), en dus van den jaare 1425, voor Bergen in Henegouwen. Hier bevondt zig JACOBA, en, op den 1 Juny van 't zelve jaar, ('t geen weder, dnidelyk, in de Chartres hier uitgedrukt wordt,) wierdt eerst het Verdrag tusſchen de Hertogen van Braband en Bourgondie aangegaan, door 't welk die Vorstin, ondanks haare traanen, in handen van PHILIPS geſteld (*m*), en, ſtraks naar Gend wierdt gevoerd; van waar zy, ſedert, ontſnapt naar Holland, in Gouda, Schoonhoven en Ouwater, als Landsvrouw, ontvangen wierdt en, voorts, met PHILIPS in dier voege oorloogde, als, hoofdzaakelyk, door WAGEN., nu verder, wordt verhaald.

Bl. 469. r. 8 van ond. „ Brouwershaven." 't Gevegt is voorgevallen, *benoorden de Nolle, by Brouwershaven;* een plaatz, toen, aan Heer FLORIS VAN KYFHOEK, een' der grootſte Voorſtanders van JACOBA, behoorende. FLORIS, Heer van Haamſtede, wierdt 'er gevangen, en naar den Briel ge-

en 16en Maart 1424 geſteld; doch zy moeten, naar den aart dier tyden, tot den Franſchen ſtyl, in welke taal zy ook geſchreeven zyn, worden gebragt, dat is, tot den jaare 1425.

(*l*) *Anon. Brab. l. c. p.* 172 *et* 173.

(*m*) Dat JACOBA's Moeder geen deel hadt (als Wag. meent bl. 462.) aan dit Verdrag, en dus ook niet in deeze overgave van haar perſoon aan PHILIPS, getuigt JACOBA zelve, in haaren klaaglyken Brief aan GLOCHESTER. MIER. *l. c. bl.* 788.

gevoerd (*n*); FRANK VAN BORSELEN, toen *Generaal en Overſte Capitein van Zeeland*, daar na Egtgenoot van JACOBA, met een pyl gekwetst (*o*).

Bl. 479. reg. 5. „ De Graaven *hadden* nog nimmer ondernomen, *de Steden*, met opgeworpen Sterkten *onder bedwang te houden.*" Deeze Regel, egter, lydt uitzondering. FLORIS de V., b: v:, ſchynt, met geen ander oogmerk, de Slooten *Nieuwburg* en *Middelburg*, die de Alkmaarders nu weder moesten opbouwen, voormaals geſtigt te hebben (*p*).

Bl. 484. r. 13. „ JACOBA *ſleet een' bangen winter in* Gouda." Met dat alles, zaten de Goudſche Stedelingen niet ſtil. Zy hielpen de Landsvrouwe, te water zo wel als te lande; ſtelden de Maaze in rep en roer, en noodzaakten, byzonder, die van Voorne en Putten, telkens tegens hen te waaken (*q*).

Bl. 491. „ *Deeze* Raad, *die* gewisſelyk, dezelfde *is*, *welke men*, *ſedert*, *het* Hof *genaamd heeft.*" Dat de Raad van *Negenen*, hier bedoeld, ſedert weder is afgeſchaft, en niet

(*n*) *Theſaur. Rek. Briel. Bam.* 1425-26 bl. 20. Vſo.
(*o*) *Diviſie Kron. l. c. bl* 271. MIER. *l. c. bl.* 833. 860.
(*p*) WAG. alhier bl. 44 en 476.
(*q*) Hier toe behoort het aangeteekende in de Rekeningen der Stad Briele, van Bamis 1426 tot Bamis 1427; alwaar PHILIPS gezegd wordt, den Brielenaaren, in 't laatst van 1427, te hebben doen weten „ *dat die van der* „ *Goude eene reiſe opbadden*;" waar op men uit den Briel naar die van Geervliet zondt; „ *om die Schepen die aldaer lagen te waer-* „ *ſchouwen*, *datſe niet thogen voor Corsdagh in Watere.*" Onlangs daar na, kwamen die van ter Goude voor Geervliet, en men deedt ze, niet dan met veel moeite, van daar vertrekken. In de Archiven van Gouda zelve, zyn my, wel eer ook die Stad dienende, geen opheldrende Stukken van deezen tyd voorgekoomen. Een zwaare brand, die haar, in den jaare 1438, byna verwoeste, kan één der oorzaaken zyn van 't verliez dier eerwaardige Gedenktekenen.

niet kan gehouden worden voor de eerſte oprigting van het tegenwoordig *Hof van Holland*, kan men, uit ſchriften, na onzen WAG. in 't licht gebragt, duidlyk ontwaaren (*r*).

Bl. 500. r. 6. enz. „ Koopſteden — *Anſæ* of *Hanſæ* genaamd." D'oorſprong der *Hanſe-Steden* wordt tot het einde der 12e eeuw gebragt (*s*). 't Woord zelve zoude ik liefſt door *broederſchap* verklaaren (*t*). Zo vindt men, onder die benaaming, reeds een Broederſchap, (*Confraternitas*) der aanzienlykſte Kooplieden van Middelburg in Zeeland, op den jaare 1271.

Bl. 504. reg. 6. „ *'t Is 't gemeen gevoelen hier te Lande — dat de* Drukkunst *te Haarlem, door* LAURENS KOSTER, gevonden *is.*" De waarheid dier ſtelling agt ik volkomen uitgemaakt, in 't uitmuntend Werk, 't geen wylen de Heer GERARD MEERMAN, over deeze ſtof, geſchreeven heeft. 't Zy genoeg, uit hetzelve, hier aan te merken, dat de uitvinding, tuſſchen den jaare 1428 en 1430, ſchynt te moeten geſteld worden; dat de dieſtal der letteren, waar van hier wordt gewaagd, niet aan FAUST, maar aan GUTTENBERG, gezegd *den ouden*, Knegt van KOSTER, moet geweten worden; dat deeze, te Mentz, in het jaar 1440, of 1442, en wel met Haarlemſche letteren, heeft ge-

(*r*) VAN DE WALL. *l. c. bl.* 567. (17) en KLUIT *Prim. Lin. p.* 110 § 711 *et* 712.

(*s*) ROBERTSON *Hiſt. of Charl. the V.* Vol. 2. *Sect.* 1. Not. 29.

(*t*) MIER. *l. c.* 1 D. *bl.* 356. In de byzondere plaatzen heetten die Broederſchappen *Gildens*; over welker oorſprong ik hier niet kan uitweiden; doch van welken, in de Nederlanden, al in den jaare 1112 gewaagd wordt. (MIER. l c. bl. 82. Conf. VERHOEVEN. *Hiſtor. Aantek.* in de *Memoires, qui ont remporté le prix a Bruxelles*; *l'an* 1777. *p.* 168 *et ſeqq.*

gedrukt; dat zeker getyde boekje, door den Boekhandelaar ENSCHEDÈ, in deeze eeuw gevonden, 't oudste bekend voortbrengzel van KOSTERS pers is; en dat de tyd ons beroofd heeft van Werken, waar in de naam der Stad *Haarlem*, by den druk, vermeld wordt voor den jaare 1484; schoon men dien van andere plaatzen, in de Nederlanden, ontmoet, op het jaar 1472 (*t*).

Bl. 510. r. 5 v. ond. „ FRANK VAN BORSELEN, Stadhouder *van Holland en Zeeland.*" Hy was dit, meen ik, thans ten tweeden maale. Hertog JAN VAN BRABAND hadt hem, na doode van JAN VAN BEIEREN, wiens zyde hy en zyn Vader gevolgd hadt (*u*), nevens den Heere van Gaasbeek, tot *Ruwaard* ('t zelfde als *Stadhouder*) aangesteld, en hy voert dien

(*t*) *Vid.* MEERMANNI *Origg. Typograph. pag.* 76, 78, 79, 88, 90 enz. Zie ook VAN OOSTEN DE BRUIN *Beschryv. v. Haarl.* 1 D. bl. 209—280. en VISSERS Naamlyst, bl. 1. en 15. Dat men, met *gegootene* Letteren, *voor* den jaare 1446, in de Nederlanden gedrukt heeft, blykt my, na het bovenstaande geschreven te hebben, uit zeker handschrift, berustende in de Abdy van *S. Aubert* te Cambrai, en genaamd *Memoriaux de Jean Robert*; welke *Jean Robert* aldaar Abt was, en, in het zelve werk, ten jare 1445, 't volgende heeft aangeteekent. fol. 158. „ *Item pour un* Doctrinal *gettè en molle* (gegooten) *envoyé querir a* BRUG (Bruges) *par marqt* (Marquart). *I escripuant de* VALLENC. (Valenciennes) *au mois de Janvier* XLV. *pour jacqt* (Jacquet) *xx s. t. son beult soudrius* (en eut Alexandre) *1 pareil que leglise paya.* „ Item fol. 16. *Item envoyet a* ARRAS. I Doctrinal *pour apprendre led. D. Gerard, qui fu acatez* (achetez) *a* VALEN. *et estoit jettè en molle, et cousta* XXIIIJ *gr. Se me renvoya le dit* Doctrinal *le jour de Toussaints* l'an 51. *disant quil ne valoit rien, et estoit tout faux. sen avoit acaté 1 x pat. en papier.*" Ik ben deeze, geheel onbekende, plaatz, die breeder uitweiding verdiende, verschuldigd aan den kundigen Heer Adv. VISSER, in s'Hage.

(*u*) MIER. 4 D. l. c. bl. 549. 601, 607, 628. 649. 680.

jaars 1433, WILLEM VAN NAALTWYK (*e*) tot *Ruwaard* van dat Landſchap vindt aangeſteld, en de Hertog, tuſſchen den 9 van Slagtmaand 1432 en den 11 van Lentemaand 1433 (*f*), my niet meer in Holland ontmoet, zou ik liefst gelooven, dat Heer FRANK, in dien tuſſchentyd, zal opgeligt zyn.

Bl. 513. r. 17. (FILIPS) „ *zou het geſlooten huwelyk* bevestigen." Ik meene, dat PHILIPS eerst zyne toeſtemming ter bevestiging van dat huuwelyk gegeven hebbe, *na* dat JACOBA haare Landen aan hem hadt afgeſtaan. In 't Verdrag van dien afſtand zelve wordt van geen huuwelyk gewaagd; maar, uit een ſtuk van den 9 van Wintermaand 1433, blykt, duidelyk, dat de Hertog, by een *laater Verdrag*, te Middelburg aangegaan, haar hadt toegeſtaan, „ naar haar goedvinden te trouwen, „ mits niet aan iemand, die hem vyandig was, „ of geweest was (*g*); en dat zy, in gevolge „ van *die* toeſtemming, voornemens zynde „ *zig te verbinden met een Heer uit hare* „ *nabuurige Landen*, (*h*) maar dien Egt, „ zonder s'Hertogen raad niet willende vol„ trekken, hy haar *nu* toeſtondt, zodanig een „ Gemaal te neemen, als Heer ANTONI VAN „ CROY, en RENTY, zyn Kamerheer, en „ GUY GUILBANT, zyn Treſorier Gene„ raal,

(*e*) ALKEM. *Beſchryv. van den Briele* I. D. bl. 118. en MIER. *l. c.* bl. 1009.
(*f*) MIER. *l. c. bl.* 1027 en 1028.
(*g*) MIER. *l. c. p.* 1028.
(*h*) „ *Avec ung Seigneur des marches e alle prouchaines.*" l. c. dat ziet zeker op Zeeland, paalende aan *Veerne*, waar van zy nu Vrouwe geworden was.

„ raal, haar zouden aanraaden; met verzekering, „ dat hy dit huuwelyk, en den perſoon, dien „ zy tot Gemaal kiezen zoude, voor aange- „ naam zoude houden." Hier op raadden, keurden goed en ſtemden de twee bovengen. Heeren haar toe, op den 27 van Louwmaand des jaars 1434, (naar onzen ſtyl) „ te huu- „ wen met *den Edelen en mogenden Ridder*, „ *Heer* FRANK VAN BORSELEN, *Heere van* „ *Zuylen, St. Maartensdyk en Kortgeene, en* „ *met niemand anders*; zonder dat, of Zy, „ of Hy, hier door, in eenige veragting, „ blaam of verwyt van den Hertoge zouden „ vallen (*i*);" 't geen ook wierdt nagekomen, doordien PHILIPS, aan FRANK, voor deszelfs leven, den titel van Graave van *Oostervant* toeſtondt; een titel, die de oudſte Zoonen uit het huiz van Henegouwen, voorheen, droegen, en waar door hy den rang kreeg van een Prins van den bloede (*k*).

Bl. 515. r. 9. „ In de huwelykſche Voor- waarden van Vrouw JACOBA, vindt men ver- ſcheiden uitdrukkingen, die haar tedere gene- genheid tot FRANK VAN BORSELEN duidelyk te kennen geeven." Men kan niet twyffelen, of JACOBA beminde haaren Gemaal teder en, zo 'er ooit een huwelyk van 't hart was, 't was dit:

(*i*) MIER. l. c. bl. 1029.

(*k*) Wanneer Heer FRANK, wierdt ontſlagen, is my niet gebleken; maar wel, dat hy zulks reeds was, op den 19 van Wynmaand des jaars 1433. (*Treſor. Reken. Briel. van Bam.* 1433—1434. *bl.* 18.) 't Huwelyk zelfs, waar van men de Voor- waarden vindt op den 1en. van Lentemaand des jaars 1434. (MIER. *bl.* 1032.) zal, kort na dien tyd, zyn voltrokken. Op den 14en. van Zomermaand 1434, heet hy reeds Graaf VAN OOSTERVANT. *Treſor. Reken. l. c.*

dit: doch men moet, des niet te min, aanmerken, dat de uitdrukkingen, hier aangehaald, in deeze tyden niet ongewoon waren. WILLEM de VI, JACOBA's Vader, hadt juist dezelfde gebruikt, by 't geeven eener lyftogte, aan haare Moeder, MARGARETE (*l*).

Bl. 516. r. 7. „ *By zyn* (JAN VAN BEIERENS) *afſteryen, liet* FILIPS *haar niet toe*, bezit van *(de Heerlykheid van Voorne)* te neemen)." By gebrek aan Stukken, moest WAG. zo ſpreeken: doch ELISABETH, zo my uit gelyktydige bewyzen gebleeken is, bezat waarlyk, tot op 't eind des jaars 1433, deeze Heerlykheid; ſchoon FILIPS, met haar, over 't invoeren van zwaare belastingen, (waar in FRANK haare zyde koos) oneens geworden zynde, lang bedagt was, haar van dit Landſchap te ontzetten (*m*). FRANK wierdt, in haare plaatz, tot Heer van Voorne gehuldigd, op St. Michiels avond, dat is, den 29 van Herfstmaand 1434 (*n*).

Bl.

(*l*) MIER. *l. c. bl.* 393. JACOBA was zelfs verpligt, by den afſtand van haare Staaten aan PHILIPS, te gewaagen van *der ganſcher liefden, en natuurlyker minnen*, die zy deezen, *haren „lieven Broeder, waarachtige erffgenaame, ende naeſte bloet, toedroeg.*" MIER l. c. bl. 1012.

(*m*) *Treſor. Rek. der Stad Briele van Bam.* 1428—1429; bl. 57 „ Item *geſeynt* Jan van der Sluys *mit brieuen an mine* genadiger Vrouwen te Lurſemburgh. *inboudende van dat here* Roe„ lant (van Uitkerke) *haer genade twewarff geſereuen hadde, „ dat ſii te lande comen ſoude, ende der Steden geſcreuen hadde „ haer genade dorde waruen te ſcriuen, dat ſe comen woude, „ off waerſſe niet en quame*, myn Here ſoude haer tlant nemen, „ *alſo heer Roelant zeide.*"

(*n*) *Reken. U. S. Bam.* 1433—1434. bl. 36 en 37. JACOBA is zeker ingehuldigd voor Wynmaand van 1433; maar de Rekeningen over dat jaar ontbreeken. De onkosten der huldiging, waaronder *een ſtuk wyns* ('er ſtaat niet welke, maar men gebruikte 'er veel *malevezie*, *moſt*, en *ypocras*,) *van* 17½ *vierendel*, en 't geen verder *op ter Stede huis* gedronken wierdt, beliepen 9 ℔ *i* ß *x den. gr.*

Bl. 517. r. 5. „ *Zy bragt het overige van haar rampſpoedig leeven*, grootendeels, *door op het Slot* Teilingen." Ik vinde haar, in dit tydvak, niet alleen op *Teilingen*, maar veelmaals in *Reimerswaal*, *St. Maartensdyk*, *Oostvoorn*, *den Briel*, *Maasland* (*o*) enz.; verzeld van een zeer aanzienlyken Hofſtoet, waar onder de *Raaden* (haarer Domeinen,) die uit treflyke Edelen beſtonden, haare *Kamerlingen* en anderen, opgenoemd worden (*p*). Van de *Kruikjes*, die ook onze WAG. aanſtipt, zal ik hier niets zeggen, dan dat dezelven ook, op verſcheiden plaatzen, waar JACOBA zig nimmer ophielt, gevonden zyn, buiten en in deeze Landen, dikmaals zeer diep in den grond; dat ook hun maakzel tot vroeger tyden ſchynt te behooren, en dat niemand haarer tydgenooten, myns weetens, 't verhaal van deeze kannetjes op haare reekening ſtelt (*q*). Zy ſtierf op St. Victors avond, en dus op den 9n. van Wynmaand des jaars 1436 (*r*).

Bl.

(*o*) *Treſor. Reken. Bam.* 1433—34. *p.* 10. *Vſo.* 14; 15 Vſo; 37 en 37 Vſo. en van *Bam.* 1434—35. p. 8. Zie ook MIER. *l. c. bl.* 1049.

(*p*) *Treſor. Reken.* 1433—1434. *bl.* 9. *Vſo.* worden ook tot het *Huizgezinde onzer genadiger Vrouwe* opgeteld de *Peirtyers*, *Pantyers*, *Bottelyers*, *Koocs*, *Paſteybakkers*, *Tortyldragers*, *Coninc van der Zael* en *Zaelwherders*, *Toomloeper*, *Pypers*, *Bedem*, die van de *Waerderib* (guarde-robe) enz. 't geen ik, (die, in 't leeven der Heeren van Voorne, deeze Stof eens nader hoop te verhandelen,) alleenlyk aanhaale, om te doen zien, dat JACOBA zo eenvoudig niet leefde, als men zig ſomtyds verbeeld heeft.

(*q*) Zie verder van HASSELT *over de Jacoba's Kannetjes*, byzonder bl. 15. 16. 22. 32 enz.

(*r*) *Rek. Bam.* Vſo. 1436—1437. bl. 16 *Vſo.* „ Sinte Victoersdach, *en myns Vrouwen genade* 's daechs daer te voren, „ offiuich *geworden was.*"

Bl. 532. r. 10. „ De Oosterlingen *bekommerden de Hollandſche en Zeeuwſche Schepen.*" De Engelſchen, welken met de Hanſe-Steden en den Grootmeester van Pruiſen verbonden waren, beſchaadigden thans ook, „ *aen beider ziiden, 't lant* „ *Hollant Zeelant ende van Voorne.*" Ook vertoonden zig de Hamburgers, in 1438, voor de Maaze, ten tyde van den Haringteeld *(s)*.

(s) *Rek Bam.* 1436—37. bl. 12. Vſo. en *Bam.* 1437—1438. bl. 10. *Rymer Act. Publ. Angl. T.* 10. *p.* 666.

BY-

BYLAAGE.

Men vindt, op de Leenkamer van Holland, een, zeer wel bewaard, Handſchrift, zynde een zwaar Boekdeel, in groot *folio*, gebonden in houten berderen en koperen Sloten; getiteld, in het ſlegt Latyn van dien tyd, *Remiſſorium ſive Reportatorium*, en houdende, in twee Boeken, een *Register* of *Inventaris* van alle de, toen bekende, Privilegien, Handvesten enz:, meest betreklyk tot deeze Landen (*a*). Dit Stuk is, tuſschen de jaaren 1433 en 1449, in ordre gebragt, (*b*) door Mr. PIETER BE-OOSTEN-ZWEEN *van* RENISSE; zig noemende Meester in de vrye Kunsten, Leeraar in de geestelyke Regten, Raad en Registermeester der Leenen van Holland, Zeeland en Friesland; in welke Ambten hem Her-

(*a*) In dit Handſchrift, 1 B. *bl.* 2. Vſo., leest men deeze woorden, die, tot nader verſtand van myn zeggen, alhier, dienen kunnen. „ *Hier beghinnen* van den oudſten Regiſteren „ alle die Pūllegien *ende* Handueſten *der* Steden *van* Hollandt „ Zeelandt *ende* Vrieslandt. *Ēn oic* alle brieue *die den* graue „ *ēn der* Graeflicheit vā anderē Heeren verleent ſyn. *Het ſy* „ *van* verbanden, pūllegie ēn zoenen *en oic die* anderen Heeren „ *gegheue ſyn nederwaerts Ter tydt toe des mgn* genadighe Here „ *van* Bourgoingnien *ēn van* Brabant enz. 't Graeffſcip *van* „ Hollant aennam."

(*b*) *Remiſſor. l. c.* 1ſte B. *bl.* 2. *Vſo.* en 2de B. *bl.* 2. *in Probemio*; zynde een ſoort van Voorreden, die onder de Teekening ſtaat, doch zonder dezelve te verklaaren.

Hertog PHILIPS VAN BOURGONDIE, ten jaare 1433, gesteld hadt (c).

In dit Stuk, blykens papier, letter en andere teekenen, onder de regeering van PHILIPS geschreven, ontmoet men vyf verschillende, naar den smaak dier tyden, op Pergament, zeer sierlyk gemaakte, teekeningen; van welken, byzonderlyk, drie den Hertoge, en een gedeelte van zynen Hofstoet, vertoonen.

Daar deeze Vorst, onvermindert zyne, te heerschzugtige, handelwyze nopens de ongelukkige JACOBA, voor 't overige, een der beroemsten van zyne eeuw en, teffens, Heer der meeste Nederlandsche Gewesten geweest is, maar zyne gedaante, nimmer, naar een, ontegenzeggelyk, gelyktydig Stuk, in de *Nederlanden* (d) gemaakt, myns wetens, is uitgegeven, vertrouw ik den Minnaaren van zulke zeldzaamheden geene ondienst

(c) *l. c.* In zeker ander Register der Leenkamer, Kas P. 1358—1420. leest men, in 't begin, „ *Dese nagescreuē brieuē waren des* „ *Vrīdages voir pinxtēn in t jaer* XIIII^c XLI. *in die Tresorie* „ *van Hollāt in de Hage. en de* meester Pieter van Beoesten- „ Zween vā Renisse. *doctoir in dē geestelikē rechtē.* die doe „ *van minē genedigē heē vā Bourgoñ Grauē vā Hollāt*, enz. „ van dē dienst van dē registeren van Holl̄ verlatē was. „ *in presentie* broed' Jan Neck, *vicarius ordis Pdicatorū. raet.* „ *eñ heē* Jan Florys *Secretarius. overleuerde meyster* Jacob „ Potter van d'Loo *oic doctoir in den seluē geestelike rechtē. dē* „ *welkē die voirscr. dyenst van dē Regist' van minen voirscr.* „ *heē beuolē was eñ leuerde dat ouer*, cum Inventario generali." RENISSE dan, die gezegd wordt in 1449 zyn eerste opstel te hebben voleindigt (*liber*, ex prothocollo. *finitus*; in *Remissor. l. c.* 1ste B. *bl.* 2 Vso.) heeft, na 't verliez van zyn Ambt in 1441, de hand nog aan dit werk gehadt.

(d) Dat my de Haarlemsche Afbeeldingen onzer Graaven van laater tyd schynen, heb ik getragt aan te toonen, in *Verhand: der Maatsch. van Nederl. Letterk.* 4 D. bl. 11 en 12. Buiten de *Nederlanden* vindt men méer afbeeldingen van PHILIPS. Zie MONTFAUCON *Monum. de la Monarch. Franç.* T. 1. *Pl.* 128. T. 2 *Pl.* 167. 175. 176.

dienst te doen, met een deezer drie teekeningen hier nevens te doen plaatzen; zo als het, door de bekwaame hand van den Plaatsnyder *Jan Kobell*, onder myn oog, naar 't oorspronglyke, (dan 't welk met goud (e) en andere coleuren, is opgelegd) afgeteekend en, sedert, in Koper gebragt is.

Het Stuk zelve zou eenige uitweiding verdienen, maar deeze plaatz eischt kortheid.

Philips dan, in de regte hand, zyn uitgetoogen zwaard houdende, wordt hier, ik weet niet op welk een plaatz, maar, om het ryzen van den grond, zeker genoeg buiten een der zeven, vereenigde Gewesten, vertoont, in een open Tent, van buiten versierd met de wapenschilden van, aan hem toebehoorende, Landschappen; beginnende, aan zyne regtehand, met *Bourgogne* en *Lotharingen*. Gelyk de Tent my van binnen met vlammen, teekenen der Orde van het gulden Vlies, beschilderd schynt, is ook de Hertog in de kleeding dier, door hem, ten jaare 1430, ingestelde, en, sedert, door Europa, zo beroemd geworden' Orde, afgebeeld; draagende den rooden scharlaken Caproen, vastgemaakt met een rol, of *cor-*

(e) Na dat de voortreflyke wyze, om het goud, zo verheven en glansryk op Pergament of Papier te leggen, als men het nog, in de oude handschriften, bewondert, omtrend 't begin der 16e. eeuw, buiten zwang en, daar op, verlooren geraakte, hebben Kunstminnaars, in deeze en de voorgaande eeuw, te meermaalen, getragt dit geheim te ontdekken. Ik twyffel, egter, of iemand hier in gelukkiger vorderingen, en nader koomende aan de bewerking der Ouden, gemaakt heeft, dan de bovengenoemde Graveur Kobell. Trouwens, wat zouden Hollandsche handen niet vermogen, als yver en smaak slegts wierden aangemoedigd. Men vergeve my deezen uitstap. De Kunsten hooren tot s'Lands eer en Historie.

cornette, (*f*) den Mantel van dezelfde verwe, en, daar over, den gouden halsband.

Voor den Hertoge ligt, geknield, een geestelyk Persoon, hem aanbiedende, het volkomen afbeeldzel van, juist, dat zelve Boek, waar in deeze Teekening wordt gevonden: en 't kan dus zyn, hoe zeer ik hier niet voor instaa, dat RENISSE, in persoon, by zekere plegtige gelegenheid, zodanig eene aanbieding den Vorst gedaan hebbe, naar de gewoonte dier tyden (*g*). Immers, dat hier *Renisse* (zo als 't Handschrift leest, en 't zelfde is als *Renesse*) wordt aangeweezen, blykt uit twee vierendeelen (quartieren) van het, nevens hem, staande wapen, tot dat geslagt behoorende; zynde een gouden leeuw op een rood veld, met gouden blokken of, zogezegde, turven. (*h*) De roode en gouden geeren der twee overige vierendeelen zullen *Be-oosten-Zweem* vertoonen; 't welk veel overeenkomst met het geslagt *Duiveland* heeft, waar toe het schynt te behooren (*i*).

Aan de regte zyde van PHILIPS, staan twee Ridders van het gulden Vlies, mede in hunne rood scharlaken Mantels, met goud omboord, en, voor dezelven, in een blaauw kleed, uitgemonsterd met hermynen, een Bis-

(*f*) Zo noemde men het Windzel, waar mede de Kaproen wierdt vastgezet, zo, dat de punten op het hoofd als twee hoornjes maakten, waar van 't zyn naam kreeg. *Voyez.* BOREL, *Thresor. des Recherches*, et MENAGE, *Origin. de la Lang. Franc. sur* Cornette.

(*g*) Men kan hier meerder Voorbeelden van zien in MONTFAUCON *l. c.* T. 1. p. 95. 126. 130. *et Tom.* 2. p. 164.

(*h*) Zie DE WATER, *Hoog Adel. Zeel.* bl. 18—22.

(*i*) l. c. bl. 163.

PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS.

corne
en, (
Vo
geest
volk
Boe'
von
niet
foo
dan
be,
dat
en
bly
he
ge
op
zo
ge
B
O
v

Bisschop of Abt, blykens het, op den rand staande, bovenste wapen, waar uit men een' kromme Staf ziet ryzen. Ik betuig dit wapen, zynde een goud veld, met een' blaauwen keper, waar op een wit, (dat is zilver) kruiz staat, tot nog toe, niet te hebben kunnen ontdekken (*k*).

De Vlies-Ridder, die, aan deeze zelve zyde, naast aan den Hertoge staat, houde ik voor Heer ANTONI (*l*), Heer van *Croy* en *Renty*. Hy voert een gevierdendeeld schild, zynde het 1e. en 4e. deel wit, met drie roode banden, het 2e. en 3e. wit, met drie roode bylen. Men telt hem onder de eerste mannen van Staat en Oorlog zynes tyds. Hy was dezelfde, die, naamens den Hertoge, aan Vrouwe JACOBA, haar huwelyk, met FRANK VAN BORSELEN, hadt toegestaan (*m*).

Iets laager dan hy, staat Heer HUE DE LANNOY, Heer van Santes; voerende wit met drie groene leeuwen; zynde de rand

(*k*) Vid. *Memoir. pour servir a l'Hist. Bourgogne.* p. 177—186. alwaar men, onder de hooge Ambtenaaren en Raaden van Hertog PHILIPS, verscheide Geestelyken vindt, als de Bisschoppen van *Betlehem*, van *Amiens*, van *Langres*, van *Nevers*, (sedert van *Chalons*,) en van *Doornik*; de Abten van *S. Seine*, *Beze*, *St. Benigne*, de Aartsdiaken van *Autun* en z.; tot een van welken, hy, denklyk, zal behooren.

(*l*) *Vid.* CHIFFLET *Insign. Gentilit. Equit. Ord. Aur. Vell.* p. 11. en de Wapenborden der Ridderen van 't gulden Vlies, by de RIEMER, *Beschr. van s'Gravenhage.* I D. tusschen *bladz.* 286 en 287. Pl. 2. N°. 3. JEAN DE CROY, Heer van *Tour sur Marne*, was nu ook wel Ridder der Orde, maar hy voerde een *surtout* op den Schild. Zie *l. c.* Pl. 2. N°. 5. en CHIFFLET. *l. c.* p. 14. Conf. CHRISTYN *Scriptr. Heroic.* p. 1. p. 483.

(*m*) Zie myne Aanmerk. *bl.* 100 en 101.

rand van het ſchild uitgetant met rood (*n*). Men zal hem, in 't volgend deel van WAG., als *Stadhouder van Holland*, leeren kennen.

Aan s'Hertogen ſlinke zyde, ſtaan, weder, twee Ridders, en voor hen, meêr naar den voorgrond, een aanzienlyk man, in een rood kleed, met goud bewerkt, en uitgemonsterd met hermynen; hebbende een zwarten, met gouden knoppen verſierden, gordel om 't lyf. Ik zoude hèm liefst rangſchikken onder de waereldlyke Raaden van den Hertoge (*o*), doch moet weder aan kundiger overlaaten wie hy zy. Zo immers de wapens hier, in de zelve ſchikking, als aan de overzyde, geteekend zyn, voert hy het blauwe ſchild met witte Sleutels, 't geen ik, wel by de Abdy van St. Pieter te Gend vinde, maar op deezen niet kan toepaſſen. Duidlyker toont het volgend, weder gevierdendeeld, wapenſchild, dat de naast PHILIPS ſtaande Vlies-Ridder, niemand anders, dan de beroemde FRANK VAN BORSELEN, Graave van *Oosteryant*, Heer van *Zuylen* en *St. Maartensdyk*, zyn kan. Hy, in den jaare 1445 tot medelid der Orde gekooren, voerde alleen dit wapen, in dier voege, als het hier gezien wordt; te weten, in 't 1e en 4e deel, zwart met een witten band;

(*n*) Deeze tand is een *breuk* in 't wapen, 't geen HUE onderſcheidt van zyn tyd- en geſlagtgenooten, mede Ridders van het Vlies; t: w: GUILLEBERT; BAUDCUIN, en JEHAN DE LANNOY. *Vid.* CHIFFLET. *l c. p.* 7. 10. 13 *et* 50. En de RIEMER *l. c.*, *Plaat* 2. N°. 2. vergel. met *Pl.* 1. N°. 5 en 7., en *Pl.* 3. N°. 4.

(*o*) Zie *Mémoir. pour ſervir a l'Hiſt. de Bourg.* l. c.

band, in het 2e en 3e deel, rood met drie witte zuylen (*p*).

Eindelyk ziet men, een Ridder van *St. Antoni* gekleed, in een zwarten, met goud gebloemden, en met hermynen uitgemonsterden, korten rok, roode kousſen, en zwarte puntige ſchoenen; draagende, om den hals, het gouden koord zyner Orde, 't welk eindigt op een ſtaafje ('t geen men agt het bovenſte deel van letter T (Teunis) te zyn) waar onder een belletje van gelyk metaal (*q*). Hy behoort, blykens zyn wapen, tot het huiz van *Lannoy*. De groene Staf, dien hy draagt, kan doen denken, dat hy eenige bediening van gezag, ten Hove, bekleedde.

Het Onderſchrift, 't geen men beneden de Plaat leest, is van my; de Teekening zelve heeft 'er geen.

(*p*) Kwaalyk maakt de geleerde CHIFFLET l. c. bl 25. hier drie dubbele Snaphaanen (*igniarii*, *fuſils*) van. Men zie dit wapen ook dus by de RIEMER l c. *Plaat* I. N°. 14. Heer HENRIK VAN BORSELEN, Heer van *ter Veere*, thans mede Vlies-Ridder, voerde eenvoudig het wapen van Borſelen. l. c. N°. 6.

(*q*) ALBREGT VAN BEIEREN, ſchoon, even als zyn Zoon, WILLEM de VI., Ridder van den Kouſeband, (MIER. *Chartul.* bl. 915), ſtelde die orde in, ten jaare 1382. Zie myne *Verhandel. in de Werk. Maatſch der Nederl. Letterk* 4 D. bl 19 en 41. als mede de Schryveren, aangehaald in de *Vaderl. Kron.* bl. 233.

NB. De drukfeilen, welken in het tweede Stukjen der *Byvoegſels* en *Aanmerkingen* geſloopen zyn, zullen, in het vierde, verbeterd worden.

NB. De Plaat te plaatzen tegenöver bladz. 108.

BYVOEGSELS

EN

AANMERKINGEN

VOOR HET VIERDE DEEL.

BYVOEGSELS

EN

AANMERKINGEN

VOOR HET

VIERDE DEEL

DER

VADERLANDSCHE

HISTORIE

VAN

JAN WAGENAAR.

DOOR

Mr. H. van Wyn, Mr. N. C. Lambrechtsen,
Mr. Ant. Martini, E. M. Engelberts
en anderen.

te AMSTERDAM, by
JOHANNES ALLART,
MDCCXCI.

BYVOEGSELS

EN

AANMERKINGEN

OP HET VIERDE DEEL.

Bl. 3. r. 4 en 5. v. o. „ HUGO VAN LANNOY." Men kan zyne afbeelding vinden in de Plaat, by deeze Aanmerkingen gevoegd, op het 3e D. der *Vaderl. Hiſtor.*, over bl. 108.

Bl. 5. r. 8. „ *Zy* (de Gemagtigden der Steden) — *wisten geenen anderen raad, om den Hertoge te voldoen, dan hem, of den Stadhouder, aan te bieden, dat zy*, „ elc in hoir perſoon, *mit hoeren vrienden*, „ — — *mijnen genadigen Heere*, wt hoeren „ boedel, leenen *wilden*." Hier uit ſchynt men, midlerwyl, niet duister te kunnen opmaaken het aanwasſend vermogen der aanzienlykſte Stedelingen, uit welken, van ouds, de Regenten pleegen verkooren te worden, en die hier, elk in perſoon, hunnen Graave denzelfden dienst deeden, welken ſommige Edelen, voorheen, bewezen hadden aan zyne Voor-

zaaten (*a*). Voor 't overige, schoon onze WAGEN:, in 't vervolg, zeer wel leert, dat de Kabbeljaauwsche Vroedschappen de schuld der zwaare belastingen, die thans stand greepen, op de Hoekschen alleen schooven vindt men egter, dat de eerste party, zo wel als de laatste, in dezelven gestemd hadt (*b*).

Bl. 7. r. 12. v. o. „ FILIPS *hadt* (aan) *zyne Gemaalin* IZABELLE —— 't hoog bewind over Holland *opgedraagen.*" Deeze Vorstin, welker afbeeldzel, uit een, ten haaren tyde gemaakte, teekening, ter Leenkamer van Holland berustende, ik, in Bylaage B, hier agter voegen zal, was reeds een geruimen tyd, by 's Hertogen afwezen, door hem aangesteld tot Landvoogdes, Stadhouderes, of Gouvernante van *alle* de Nederlanden, en byzonder van Holland, Zeeland en Friesland. In een Stuk, sedert door onzen WAGEN: uitgegeeven, geschreeven te S. Quintin, in Vermandois, en zynde van den 9. Maart 1441, noemt zy zig reeds, " *'t Gouvernment* „ *hebbende van mynen lieuen Hr., en, in syn* „ *absentie, van* allen *synen Landen ende Heer-* „ *lichijden van hairwairde ouer* (*c*). " Met opzigt tot onze Landen, in 't byzonder, schreef zy zig, " *het Regement hebbende over Hollant, Zeelant ende Vrieslant* (*d*)." Onder deeze algemeene Overheden,

(*a*) Zie, bl. vi., MIER. *Gr. Ch. b.* 3. D. bl. 602.

(*b*) Groote Chron. *Divis.* XXIX. *Cap.* 10. *bl.* 289 *Vlg.*

(*c*) WAG. *Amsterd.* 2 D. *bl.* 311. alwaar men ook, *bl.* 241—246, breeder opening, nopens het gebeurde te Amsterdam, zal ontmoeten.

(*d*) VAN OOSTEN DE BRUIN. *Beschryv. van Haarl.* 1 D. *bl.* 283.

den, ſtonden, als men ligt gevoelt, en uit 't vervolg blykt, de Stadhouders of Gouverneurs (gelyk zy toen reeds heetten (*e*)) der *byzondere* Landſchappen.

Bl. 7. r. 2. v. ond. „ LALAING — werdt gewaarſchuwd, *dat de Haarlemmers* hem de dood gedreigd hadden, zo hy in de Stad kwam." Deeze waarſchuuwing hadt allen grond. Hoe fel de Kabbeljaauwſchen op hem gebeten waren, blykt uit de woeste behandeling, met welke zy de Hertogin zelve, by haaren inkomst, bejeegenden, ondanks de kennis, die zy, zonder twyffel, droegen, dat PHILIPS, en dus ook deszelfs Vertegenwoordigſter, meest naar hunne zyde helde. „ *Op St. Willeboirts auond* (zegt een oud Schryver, (*f*) en die avond valt op den 6. van Slagtmaand) *quam die Hertoghinne — mit een eerlike Staet binnen Haerlem; ēn int incomen geſciede hoir ēn hair familie* (Hofgezin) *grote lasteringen ende confuſen; want alſo heèr Willem van Lalein, Stedehouder, een hoeft ēn opperſte was van der Hoecxs partye, ēn doer wien die Cabbeliaus ondertreden worden, ſo meenden die Poorters, dat hi mitter Hertoechinnen medè in gecomen ware, ēn ſochten oneerliken en ſcandeliken onder der Hertoghinnen clederen, ēn hore Jonfferen, oft hi daer geweest hadde, ende ſouden* (*d. i.* zouden hem) *ſonder twifel doot geſlagen hebben; waerom die Princeſſe in groten vreſe ēn anxſte was. Ēn als ſi ſa-*

(*e*) Zie myne Aanmerk. 3 *St. bl.* 98.
(*f*) Groote Chron. *Dielſ.* 29. bl. 256.

ſagen, dat hi daer niet en was, ſo ontſingen ſi die Hertoghinne mit groter eren, en̄ baden oetmoedeliken genade van hore misdaet, en̄ oneren, die ſi tegen haer bedreuen en̄ misdaen hadden." Ik haal te liever deeze woorden aan, om dat ik zie, dat dezelven, eenigzints, verſchillend opgevat worden (*g*). Misſchien gaven de uitneemend lange ſleepen, die de voornaamſte Vrouwen toen, en lang voorheen, aan de kleederen droegen, en onder welken zig iemand verbergen konde (*h*), aanleiding tot dit zoeken der Haarlemmers. De Hertogin, ondertusſchen, geſtoord over deeze onvoeglykheid, en verdere *overhoirigheden*, *wederzeggen* en *breuken*, ook na haar vertrek uit bovengemelde Stad, aldaar, tegens *mynen Heer*, *ende ons*, als zy zeide, gepleegd, was naauwlyks in den Haage te rug gekeerd, of zy gelaste die van Haarlem, haar eenige Gemagtigden toetezenden, zo ter overgave der Stads ſleutelen ('t zy deezen, waar omtrend men het niet eens is, by haare inkomst, haar waren aangeboden of niet) als ter bewyzing van *volcomen onderdanigheyt*, en betering van 't misdreevene: waar aan egter niet ſchyne gehoorzaamd te zyn, nog de onrust geſust, voor 's Hertogen komst hier te lande (*i*).

Bl. 9. r. 9. „ *Hoe deeze twist*, (met die van

(*g*) Beſchr. van Haarl. *l. c. bl.* 282. en CERISIER, *Tableau de l'Hiſt. des Provinces-Unies. Tom.* 2. *p.* 144.

(*h*) Toen, in den jare 1392, brand ontſtondt, op een gemasqueerd Bal te Parys, en Koning KAREL de VI, die mede verkleed was, gevaar liep van om te koomen, wierdt hy van dat onheil behoed, door de tegenwoordigheid van geest der Hertogin van Berry, die hem onder den ſleep van haaren mantel verborg. *Voyez* VILLARET. *l. c. T.* 12. *p.* 146.

(*i*) Beſchr. van Haarl. *l. c. bl.* 283 en 248.

van Dordrecht) *ten deezen tyde, afliep*, is my niet klaar genoeg gebleeken." Na ISABELLE, door JAN WITTE, Bailiu van Rotterdam, in die Stad, als een der naast gelegenen, de derde dagvaarding tegens de Dortenaaren, by klokkenslag, en om dat „ *nyemant, van anxte fyns lyfs, t'Dordrecht trekken derff, om meer daich brieuen aldair te brengen*", hadt doen afkondigen, wierden zy, niet verschynende, op den 20 van Wintermaand 1444, by *contumacie*, in 't ongelyk gestelt, nopens alle de, tegens hen ingebragte, klagten; die zig niet slegts bepaalden tot het Stapelregt, maar zig ook uitstrekten tot andere zaaken, byzonder tot het weigeren der volleedige betaaling van breuken, boeten, erfrenten, en zelfs der tien jaarige beden, welken zy ge-agt wierden den Graave verschuldigd te zyn (*k*).

Die van Dordrecht, ondertusschen, vermeenende, ten deeze, voor niemand anders, dan voor den Hertoge zelve, te regt te moeten staan (*l*), kreunden zig niet aan het bovengenoemde Vonnis, door ISABELLE, ten bywezen van den Stadhouder van Holland, eenige Raaden en anderen, gestaagen. PHILIPS, zig, ten jaare 1446, in Holland bevindende, deedt, wegens de verschillen over het Stapelregt, tusschen Dordrecht en eenige Noordhollandsche en Frieschе Steden, wel zekeren uitspraak, naar welken men zig, in zyne uitlandigheid, den tyd

(*k*) Z. O. Kas K. *fol.* 131 en volgg. (Copy) van de Leenkamer; by VAN DE WALL, *Privileg. van Dordrecht, bl.* 555—574.

(*l*) VAN DE WALL. *l. c. bl.* 556. 560 *Noot.*

tyd van vyf Jaaren, zoude hebben te gedraagen; maar ook hier aan ſchynt ſlegts maatiglyk gehoorſaamd aan de zyde der Dortenaaren, die, byzonder na verloop van dien tyd, op den ouden voet voortgingen, en een deel gewapende lieden, 't einden den Yſſel zonden, om de Schepen, die op- en neder vaaren wilden, aan te haalen, en te Dordrecht ter ſtapel te brengen. Op de heevige klagten, hier over by den Hertoge ingekomen, voorzag Hy, door, op den 22. van Lentemaand 1453, voor tweę Jaaren de bovengemelde uitſpraak van den Stapel te vernieuwen. *(m)*. Dan daar, midlerwyl, zo die van Dordrecht als van Zuidholland beſchuldigd wierden, ſommige zyner *rechten*, *demeynen*, *heerlicheden*, *ſchot*, *beden ende proffyten*, ſedert eenigen tyd te hebben ingehouden, *ende ge-appliceert tot hueren proffyte*, en de Vorst, buiten dien, „ *moogelyk niet geheel ten onregte*," (zegt, een zeer kundig Man) *(n)*, geſtoord was, dat de Stad, op den 5 July 1455, buiten zyne toeſtemming, beſchikking hadt gemaakt over de Leden der Regeering en der Wet, die in zynen eed ſtonden, en, uit zynen naam, gewoon waren regt te doen, maakte hy, eindelyk, ten jaare 1456, zig gereed, hun 't een en ander, gewapend, betaald te zetten. De Stad en die van Zuid-Holland, toen geen kans ziende s'Hertogen vermogen op te weegen, vermeenden zyne wraak te moeten voorkoomen. Zy verklaarden berouw te hebben, deeden hem bidden om

gra-

(m) VAN DE WALL. *l. c. bl.* 578, 579, 584 en 588.
(n) VAN DE WALL. *l. c. bl.* 595.

gracy en *genade*, en booden hem aan zig te verootmoedigen. Dit was, 't geen PHILIPS zogt, en waar van onze WAGEN. (bl. 56) kortelyk ſpreekt. Hy vergaf hun, op den 23. van Zomer-Maand van het laatst gezegde jaar, al het misdrevene, maar niet, dan op voorwaarde van *heerlicke* (eerlyke) en *proffytelicke* betteringe: *Heerlicke*, in dier voege, dat, op den 28 daar aan volgende, die van Dordrecht, by hem, op 't Hof, binnen den Hage, zouden komen, " *in den getale van hondert notablen perſoenen*," en die van Zuid-Holland, " *in den getale van vyftich perſoenen*;" allen " *mit bloten hooffden ende ontgordet, ende vp huere knieden weſende*;" alwaar zy, in zekere, opgegevene en zeer nederige, bewoordigingen, te breed om hier in te voegen, hem vergifnis zouden vraagen, onder anderen met belofte, van zig voortaan van *misdoene* te zullen wagten: *proffytelicke*, zo, dat men den Hertoge, binnen anderhalf jaar, betaalen zoude twintig duizend Klinkaarts, van dertig grooten Vlaamsch, en verders aanneemen hem, in zyne, toen plaatz hebbende, Utrechtſche en, voorts, in alle andere Oorlogen, by te ſtaan, „ *gelyk zy voorheen hebben geplogen en gehouden zyn te doen*;" tegen al 't welk zy herſtelling kreegen van eer, goeden naam en van de Graaflyke Privilegien, die PHILIPS, by zyne inhuldiging, bevestigd, of hun, ſedert, gegeven hadt *(o)*.

Bl. 9. r. 3. v. o. „ *Hy* (DE WILDE,) *kwam*, in de lente des jaars 1445, *herwaarts over*."

Hy

(o) VAN DE WALL *l. c. bl.* 595—599.

Hy ſchynt, omtrend Mei, in bediening getreden te zyn; immers, den 5. dier maand, gaf LALAING het graaflyk Zegel, 't geen 't Hof van Holland was gewoon te gebruiken, en de Stadhouder bewaarde, aan Hem en den Raad over (p).

Bl. 11. r. 2. v. o. „ FRANK VAN BORSELEN verwierf hun 't leeven". De waarheid van dit gezegde, door oude Schryvers geſtaafd (q), toont niet alleen den grooten invloed, die FRANK, na JACOBA's overlyden, ten Hove behieldt, maar ook, byzonderlyk, het goed gebruik, 't geen hy 'er van maakte. Schoon in de gevoelens der Kabbeljaauwſchen opgevoed en, eerst in dienst van JAN VAN BEIEREN, daar na van PHILIPS, getreden zynde, ſtondt hy, volgens zynen eed en pligt, de zaak zyns Meesters, zo het 'er op aan kwaame, wel voor, ook ten koste van zyn bloed (r), doch zonk nimmer tot de laagte, van eenen perſoonlyken haat tegen zyne partyen te voeden, en deedt, veel eer, zyne vermogens dienen, om het lot van ongelukkige Hoekſchen, daar hy konde, te verzagten. Zyn verſtand, zyn trouw, zyne niet laffe, maar zagte, aart en eerlyke menschlievenheid maakten deezen, belangryken en uitmuntenden, Man, van wien ik 't eenigen tyde, in een ander werk, breeder hoop te gewaagen, tot een geduurig voorwerp van agting en liefde, by 't Hof en de Landzaaten der wederzydſche, toen heerſchende, gevoelens. Hy hadt zig, onlangs, om der Hertoginne, met raad en daad, by te ſtaan, ne-

(p) Zie hier agter *Bylage* A. N°. 1.
(q) Groote Chron. *bl.* 191.
(r) Zie myne Aanmerk. op WAG. 3 D. *bl.* 469. *r.* 8. *v.* o.

nevens eenige andere Edelen, zo dra zy in Holland gekoomen was, by haar vervoegd (*s*); anders hieldt hy zig, den meesten tyd, in den Briele op; een Stad, die hy zeer minde, en alwaar ook, na hy, op den 19. van Slagtmaand des jaars 1470, was overleden, zyn hart, in de Maarlandſche Kerke, ten grave beſteld wierdt en zyne uitvaart plegtig gevierd (*t*). Sommigen hebben vermeend, dat FRANK, na doode van JACOBA, hertrouwd is geweest aan eene Jonkvrouwe, uit den huize van WASSENAAR (*u*). Dan, hieromtrend, is my niets, in egte Stukken, gebleeken. Hy liet een' Bastaard na, met naame FLORIS, een dapper man; die, ſedert Ridder geworden, met eene Dogter van dat aanzienlyk Geſlagt was gehuuwd (*v*); 't geen aanleiding tot den misſlag der Schryveren kan gegeeven hebben.

Bl. 13. reg. 15. „ *De* Rederykers, *eene ſoort van Digters en Toneelſpelers te gelyk, ſchynen*, onder het blaaken der Hoekſche *en* Kabbeljaauwſche oneenigheden, *hier allereerst opgekomen.*" De oorſprong deezer Broederſchappen, hier te lande, is, gelyk een kundige pen (*w*), na WAGEN., heeft aangemerkt, nog duiſter. Als men egter nagaat, hoe, reeds in de elfde en twaalfde eeuw, zeeke-

(*t*) Groote Chron. *bl.* 189.

(*s*) TERLING *MS.* Chron. van Voorne bl. 60. „ *Ende het* „ *hardt en ingewand ſyns lichaems worde begraven binnen der* „ *Stede van den Briel, in ſte Pieters Prochij Kerk van Maer-* „ *landt, in theylich cruyce Choor voir het Outaer.*" Theſ. Rek. Brielle *Bam.* 1470—1471. *Capittel* „ Wigheuen by beuele van tGerechte."

(*u*) MATH. *Analect.* T. I. p. 747.

(*v*) TE WATER, *Hoog Adel. Zeel.* bl. 80. Gr. Chron. *bl.* 327.

(*w*) KOPS over de *Rederykers.* in *Verhand. der Maatſch der Nederl. Letterk.* 2 D. bl. 215.

kere Digters, bekend onder den naam van *Troubadours*, zig, uit het zuiden van Vrankryk, byna overal verſpreid hadden; als men 'er by voegt, dat ook, in Duitschland, zeer vroeg, van de, zogezegde, *Meister-Zangers* gewaagd wordt, en dat reeds, by alle deezen, het rymen in *Coupletten*, party's gewyze (*Tenſons*, *Jeux partis*, zeggen de Franſchen (*x*)) plaatz greep, even als het uitlooven van prysvraagen, en andere omſtandigheden, die men, gedeeltelyk, by onze vroegere Digters en latere Rederykers ontmoet, meen ik niet langer te moogen twyffelen aan de oorſpronglyke overeenkomst, welke, oudtyds, ſchoon met verſchillende benaamingen, in veelen opzigte, tuſschen alle deeze Lieden en Gezelſchappen, heeft plaats gegreepen; en het verdient eenige opletтenheid, dat, gelyk het woord *Troubadour*, in den tongval van *Provence*, en het woord *Trouverre*, in den gewoonen Franſchen tongval, eigenlyk, *Vinder* beteekent, om dat zy de gedigten maakten, en uitvonden, die de *Jongleurs* (*y*) ſpeelden, zoo ook één der perſonagien, onder de Rederykers, *Vinder* genaamd wierdt (*z*): waar by men voegen kan 't naauw ver-

(*x*) Hiſt. des Troubadours, T. 1. *Preface. p.* 66 *et* 67 *et* T. 1. *p.* 11. *Conf.* TENZELIUS *Supplement. Hiſt. Gothan.* p. 519 *ſeqq.* In zoodanige Samenſpraaken, alwaar een opgegeven verſchil punt van wederzyde verdeedigd wierdt, heeft men nog een Stukje van den beroemden Digter, JACOB VAN MAERLAND; die, met zekeren MARTYN, zintwist, waarom het den Kwaaden en Vlyers wel, den Goeden kwaalyk, op aarde gaa. Dit Stukje is gedrukt ten jaare 1496, en men heeft 'er een affchrift van in de Akademie-Boekery van Leiden. Zie ook LE LONG. Boekz. des Bybels *bl.* 220 en 221. en Voorred. op MAERL. *Spieg. Hiſt. bl.* 49.

(*y*) *Hiſt. des Troub.* T. 3. *p.* 359.

(*z*) KOPS *l. c. bl.* 220.

verband, 't geen, oorſpronglyk, onze zeden met die der Duitſchers en Franſchen hadden; als mede dat die *Troubadours*, en andere Franſche Digters, aan ſommige Nederlandſche Hoven, met naame aan 't Vlaamſche (*a*), Brabandſche en Henegouwſche, denkelyk ook wel aan 't Hollandſche, daar de Franſche taal al vroeg in gebruik was, onderhouden wierden; (*b*) ja, dat ſommige Nederlandſche Vorsten, in den Franſchen en Hoogduitſchen tongval, als Medebroeders, de Digtkunst oeffenden; waar van nog overblyfzelen gevonden worden (*c*), en waar uit, misſchien, de bekende gewoonte, dat zig verſcheide groote Heeren, b. v. Prins WILLEM de eerſte van Orange, in vervolg van tyd, zig als Leden der Rederykkameren lieten inſchryven, geſprooten is.

Men heeft te regt aangemerkt, dat, overeenkomſtig den aart onzer taal, het woord *Rederyker* geen Hollandsch is. *Rhetor* wordt reeds JACOB VAN MAERLAND, in deszelfs, zeer oud, graffchrift (*d*), genaamd. 't Kan zeer wel zyn, dat, gelyk eenige *Troubadours* van Toulouſe zig, in 't begin der 14. eeuw, tot een Gezelſchap vereenigden, onder den naam van *Jeux d'amour*, en, in 1356, bepaaldelyk, van *Collége de Rhetorique*; zoo ook ſommige Nederlanders, die, van over lang, (*e*) veel uit het

(*a*) FAUCHET *des anc. Poëtes. pag.* 559; 579.
(*b*) *l. c. p.* 570; 573. Vſo; 579. 587. PASQUIER, *Recherch. f.* 603. en *myne Aanmerk. op* WAG. 3 *D. bl.* 6. *r.* 7. *v. o.*
(*c*) FAUCHET. *l. c. p.* 570. Proben *der Alten Schwabiſche Poëſie; Verr. p.* 25. et GOLDAST *in* Tyrol, p. 7. *et in* Winsbek, *p.* 22. *f.* 10. *apud* SCHILTER. *Theſaur. Antiqq. Teuton.* T. 2.
(*d*) *Spiegel Hiſt.* bl. 24.
(*e*) MAERL. *Spiegel Hiſt.*; *Voorred. bl.* 41 en 48.

het Fransch vertaalden, niet lange daar na mede den naam van *Retroſynen* (*f*), of *Rhetorykers*, aannamen. PIERRE MICHAULT, Geheimſchryver en bekend Digter ten Hove van PHILIPS den Goeden, wordt, door deszelfs Tydgenoot, OLIVIER DE LA MARCHE, gezegd *Rhetoricien* (*g*). Die Schryver gebruikt gelyke bewoording omtrent KAREL, Hertoge van Orleans, een groot Minnaar der Digt- en Letterkunde (*h*). Onze Vorsten onderhielden, één of meer Nederduitſche Poëten, die men, eenvoudig, *Digters* noemde. Zo gaf Graaf WILLEM de IV. aan WILLEM VAN DELFT, *den Digter*, alle jaaren, een paar gevoederde kleederen, en vyf pond Hollands in geld (*i*), en ik twyffele niet, of dit zal ook, byzonder onder 't Hollandſche huiz, plaatz gehad hebben. 'T is, misſchien, aan deeze beſcherming, die de Nederduitſche Digtkunde, zo hier, als eldets in de Nederlanden, met naame in Braband en Vlaanderen, bejeegende, te danken, dat men Digtſtukken der dertiende en veertiende eeuw, en dus in den tyd van STOKE, VELTHEM, enz., vindt, welken, in geest, kragt en trant van Vaerſen, die der vyftiende verre te boven gaan. Hoe vreemd dit klinken moge, wanneer men alleen onze, rampzalig berymde, Kronyken heeft ingezien, moet men 'er, meen ik, van overtuigd worden, zo dra men ſommige, ſchoon in weinig handen zynde, doch den druk verdienende, Stuk-

(*f*) KORS. l. c. bl. 217.
(*g*) *Mémoires l. c. p.* 254. *et* 274.
(*h*) GUASCO. *Diſſertat. Hiſtor.* T. 2. *p.* 6. *et p.* 186.
(*i*) Zie, hier agter, Bylage A. N°. 2.

Stukjes van JACOB VAN MAERLANT, b. v. zynen *Wapen-Martyn; verkeerden Martyn;* van *der Drievoudigheid*, enz.; vergelykt met die opgeblaazene, en, in taal en zaaken, dikwyls onverſtaanbaare, *refereinen*, die men, onder de Bourgondiſche Regeering, ontmoet (*k*); hoe zeer toen andere kunſten en weetenſchappen het hoofd opbeurden. Ik geloove zeer graag, dat 'er, in de 13e. en 14e. eeuw, niet veel MAERLANDEN gevonden worden, maar hy zelve, egter, pryst (*Spiegel, Hiſt.* 1 D. *bl.* 176.) eene Overzetting van ESOPUS, door zekere CALSTAF en NOYDEKYN gedigt, van welken men dus goede gedagten mag hebben.

Bl. 13. r. 4. van ond. en Bl. 14. r. 2. „ *Het Placaat — verbiedt — het maaken van* nieuwe Schutteryen;" Verſtaa hier door zulke gewapende Gezelſchappen, welke, buiten de gewoone Schuttery, zonder last der Regeering, opgeregt wierden. De woorden van den Tekst leeren dit; „ *Ontbieden* (ſtaat 'er) *en beueelen, dat nyemant voertaen — Scutterien en maken*, anders dan die Scutterie, ge-ordineert by den Gerechten *van onſen Steden off Dorpen.* (*l*)."

Bl. 22. r. 8. „ *'t Geval* (van den Preſident DE WILDE, met BANJAART SCEI,) *wordt*, kort en bewimpeld, *by onze* Schryvers, *te boek geſteld:*" — en r. 21. „ *Zo ver ging de* wrok,

(*k*) Zie, kortheidshalven, by KOPS *l. c. bl.* 231; vergeleken met Bylage A. N°. 3, hier agter. In de 16e. eeuw, verſtonden de Hollanders de Digtkunst beter dan de Vlamingen. Zie HUISINGA BAKKER, *Beſchouw. van den Trant der Nederd. Poëzy. bl.* 98. in *Verh. Maatſch. Ned. Letterk.* 5 D. bl. 100.

(*l*) *Memoriale* T. 1445—1453. Kas N. fol. 2.

wrok; *dat de* Preſident BANJAART *openlyk* van manſlag *of* moord *beſchuldigde, enz.*" Dat deeze twee elkanderen beſchuldigden, ſchynt geen twyffel te lyden, daar het by oude Schryveren, eenparig verhaald wordt; maar *waar over, wanneer,* en *uit wat grond,* is minder klaar. De Preſident was, volgens alle Schryveren *(m)*, meen ik, beſchuldigd van *Sodomie*; maar BANJAART, volgens ſommigen *(n)*, over die zelve misdaad; volgens anderen, over " *dat hy een man ſou vermoerd hebben (o).*"

't Blykt, uit s'Lands *Memoriaalen* van deezen tyd, dat, reeds voor 't uiteinde van den jaare 1447, niet de Preſident, maar de *Maagen* en *Vrienden* van zekeren GERYT JANSZ., „ *eenen* dootſlach, *onlancx leden, binnen der Stede van Medenblic, geſciet; by Geryt van Mekeren en de Herman Havercamp, an den perſoon van* denzelven GERYT JANZOEN, *geleyt*, (hadden,) *op den* Caſtellein van Medenbliec BENJAERT ZEY;" dat ook voorn. ZEY (zeker dezelve, die hier bedoeld wordt) dien doodſlag niet heeft willen bekennen; doch dat, " *om te ſcuwen vorder onluſte, die daer wt ſpruyten mochte,*" de Beſchuldigers aan de eene, en BENJAART ZEY, *als Gemachtigde, ende met hem Henrick Gysbrecht van Hattem, Maagen van Geryt van Meekeren ende Herman Hauercamp, handadigen,* " aan de andere zyde," *by tuſſchen-ſpreken van eenige van den Rade myns genadichs heere van Hollant,*" deeze

(m) Groote Chron. *Dieſ.* 29. *bl.* 291. *Vſo.* SNOI *Lib.* X. p. 150. Goudſche Chron. *bl.* 132.
(n) SNOI *l. c Goudſch. Chron. l. c.*
(o) Groote Chron. *l. c.*

deeze zaak, op den 15. van Wintermaand 1447, aan de uitspraak van vier Raden van den Hove, als *Zegsluiden*, en eenen vyfden Raad, als *Ouerman*, op een *peyne van duyzent ryders*, hadden onderworpen, en wel, „ *in* „ tegenwoordicheyt van heren GOESWYN DIE „ WILDE, President, *en andere van den* „ *Rade van Holland.*" 't Gevolg hier van was, dat de Zegsluiden, nog op den 21. van dezelve maand, eene uitspraak deeden, waar by " *Partien ende allen hoiren Vrunden, Magen, Hulper ende Hulperen en* alle de genen, die, in eingerwys in den voirs dootslach betichtiget, *ofte* bedacht mogen wesen" volkomen *verzoend* wierden; mits de *Handadigen* betaalen zouden *vyf honderd Klinkaerts*, eenige *zielmissen*, *kloosterwinningen*, en *bedevaerden*, zouden doen, en, daar na, een jaar lang, zouden blyven *buten der Oisterbailiuscip van Westvrieslant*; terwyl, wyders, nopens BANJAERT in 't byzonder, wierdt gezegd „ *want, in tachterste van den Compromis, — mede geroert staet, dat, niet tegenstaende dat Compromis, en tgeent dat, wt crachte van dien, verclaert soude worden,* BENYAERT SEY *voorsz. nochthans voir ons, Segsluyden ende Ouerman voirsz, doen sal tguent, dat die* Scepenen van Medenblic kennen sullen by hoiren eeden, dat hy soude hebben moeten doen na den rechte van der Stede van Medenblic, int tstuk van den dootslage voirsz, indien dat Compromis niet gesciet en wair, en hy dair of te rechte gecomen hadde, *soe verclaren wy, Segsluyden ende Ouerman, daer af,*

ta-

ſamenlic, ende ſeggen, dat wy niet gevoelen en konnen, dat ons yet buert daer toe te verſtaen; ende mach, daerom, die ſelue BENYAERT dat alſoe doen, up dattet hem gelieft, voir den Rade myns voirſz genadichs heeren van Hollant, of voir anderen daer him dies dunct te behoeven, *die dan voirt daer in wael doen mogen, tgeent dat die behoirlic duncken ende gelieuen ſal*, want wy daer of vorder niet ſeggen en willen (*o*)." Uit welk een en ander ik zoude beſluiten, 1; dat BANJAART, êer hem de Preſident beſchuldigde, reeds door anderen, voor den geregte van Medenblik, over een' *doodſlag*, beſchuldigd was; 2; dat BANJAART hier over, in *tegenwoordigheid van den Preſident*, het voorsz. Compromis, in Wintermaand 1447, aangaande, zy dierhalven, als toen, nog in geenen openbare partyſchap tegen den anderen ſtonden, endat, of die wrok ſedert moet zyn los gebroken, of geen wrok, voorheen, plaatz gehad hebben. 3; Dat, in allen gevalle, de beſchuldiging van den Preſident en van BANJAART tegens hem, niet wel kan begonnen zyn dan omtrend het begin van den jaare 1448; onzeker of, indien des Preſidents beſchuldiging eenen *doodſlag* of *moord* raakte, zy uit het bovengemelde geval, al of niet, haren oorſprong genoomen hebbe; 't geen evenwel zou kunnen zyn, als men oplet, dat, ſchoon de Zegsluiden uitſpraak gedaan hadden, egter Schepenen van Medenblik nog moesten keuren op haren eed, wat BANJAART, naar 't regt van die Stad, op 't Stuk van den doodſlag, al of niet, hadt moeten doen; en omtrend het welke een

(*p*) *Memoriale* T. 1445—1459. Kas N. *bl.* 140. *Vſo.* 145.

een vry zeldzaam gewysde van de Zegsmannen, ten behoeve van BANJAART, wierd uitgebragt.

Bl. 34. r. 12. „ *Te Haarlem, predikte hy tegen de* Bedevaarten *naar* Wilsenach." Dit *Wilsenach*, zegt een oud Schryver (*q*), was gelegen „ *in den lande van Saſſen*, „ *daar men theilige bloet verſoect* (beſoekt)." Anders deedt men van dit heilige bloed ook vertooning te Bergen, in Kennemerland. In den zo even aangehaalden zoen, nopens den doodſlag, begaan aan GERYT JANSZ:, wierden de Bedevaarden, die men den handdadigen oplag, beſchreven „ *die een tot den heili-* „ *gen bloede tot* Bergen in Kenemerlant, „ *d'ander tot onſer Vrouwen* tEyteren, *ende* „ *die derde tot onſer Vrouen* s' Graveſan- „ de (*r*)."

Bl. 45. r. 9. „ *In of omtrend Hooymaand des jaars* 1454, *hieldt hy de hooge Graaflyke Vierſchaar* te Zierikzee." Omtrend dezen tyd heeft de Graaf van Charolois ook gehouden de hooge Vierſchaar te *Middelburg*; blykens twaalf geſchreeven Vonniſſen van Mannen van de Graaflykheid van Zeeland, ten jare 1454, gewezen in de Vierſchaar, ten byweezen van den gemelden Grave; als 1. *Van Vonniſſen te houdene.* 2. *Van ouwe brieven.* 3. *Van ambocht te deelen.* 4. *Van bylen, ofte lange meſſen te dragen.* 5. *Van leveryen te dragen.* 6. *Van daringe te voeren.* 7. *Van meede te droogene.* 8. *Van pantbrieven.* 9. *Van beryt* te

(*q*) Groote Chron. *Dietſ.* 29. *bl* 281. *vſ.*
(*r*) *Memoriale* T. *I. c. bl.* 143. MS. van de Leenk.

te doen. 10. *Van Rentmeesters Cedullen.* 11. *Van vruchten te arreſteeren.* 12. *Van goede te verbiene te bruken oft bannen.* Alle welken berusten onder de papieren van den Heer VAN DE SPIEGEL, blykens deszelfs Verhandeling *over de hooge Vierſchaar* bl. 96. en 97. (in de *Verhandelingen van 't Zeeuwsch Genootſchap der Wetenſchappen van Vliſſingen* 2. *D.*): maakende zyn Ed. ook nog gewag, van een aanmerklyk Vonnis, ter hooge Vierſchaar van Zeeland gewezen, ten overſtaan van PHILIPS van Bourgondien, A°. 1457; houdende, *dat de Graven geen meerder voorrechten kunnen ſchenken, dan in hun is, en dat zy niet mogen geven, 't geen zy te voren weggegeven hebben.*

Bl. 46. r. 6. v. o. „ISABELLE — *baarde hem — eene Dogter*, MARIA *genaamd.*" Dit gebeurde te Brusſel. ALIËNOR DE POITOU, ſedert Burggravinne van Furnes, en aan 't Hof van PHILIPS opgevoed, heeft in zeker werk (*s*), 't geen eerst voor weinige jaaren in 't licht is gegeeven, en, zo ver my bekend is, door onze Schryveren, niet gebruikt, een omſtandig verhaal nagelaaten van de plegtigheden, welken, ten dien tyde, plaatz greepen, en waar uit ik, om een ſchetz te geeven van den ſmaak en gewoonten dier tyden, het volgende zal aanteekenen.

In één der Vertrekken, voor de Kraamvrouwe en het Kind afgezonderd, ſtondt een zeer groot Ledekant (*t*), met karmo-

zyn

(*s*) Les Honneurs de la Cour. *Voyez* LA CURNE de S. PALAYE. *Mémoir. ſur l'Anc. Chevaler. T.* 2. *p.* 216—234.

(*t*) In Fransch ſtaat alleen *Lict.* Ik gebruik hier 't woord *Le-*

zyn ſatyn behangen, en verſierd met een zeer ryk Tapyt, waar op een groote zon van fyn gouddraad geſtikt was, *(brodè de fin or)* en, naar het welke, die Zaal de *Utrechtſche Kamer. (la Chambre d'Utrecht)* genoemd wierdt, om dat, zo de Schryfſter meende, die van Utrecht dit Tapyt den Hertoge PHILIPS geſchonken hadden." Men weet, dat die Vorst, in 't voorgaande jaar, zynen Bastaard-Zoon DAVID in den Bisſchoplyken zetel hadt weeten te dringen (*u*); en dit kan een blyk opleeveren, hoe zeer thans ſommigen, in die Stad, hem beliefden; ja misſchien ook van den bloei des Tapyt-handels aldaar (*v*).

Maar, boven al, muntte uit het Kraamvertrek zelve. De Bedden waren gedekt met hermelyne Dekens en deezen gevoederd met fyn, paers, laken. Men zag 'er, onder anderen, een zeer ruim *Buffet (Dreſſoir)* met goud laken *(drap d'or Cramoiſy)* omhangen, op 't welk een groote menigte, niet alleen van goud- en zilver- Vaatwerk, maar ook van Kriſtal, met goud en edele geſteenten verſierd, wierdt gevonden. Van drie Confituur-Schaalen *(Drageoirs)*, welken men hier onder telde, wierdt één op dertig, en een ander op veertig duizend Franſche Schilden *(Escus)*, een aanzienlyke ſom, byzonder ten dien tyde, geſchat.

Naauwlyks was de geboorte van MARIA, in

Ledikant, in den algemeenen zin, dien wy 'er thans aan hegten; hoe zeer het eigenlyk *Veldbed (Lit de Champ)* beteekene.

(*u*) Mémoir. de l'Academ. de Bruxell. *Prix de* 1777. *p.* 44.

(*v*) WAGEN. bl. 61. alhier.

in s'Hertogen Landen bekend, of men ſtookte vuuren, luidde klokken en bedreef, overal, alle teekenen van vreugde.

Zy wierdt te Brusſel, in de Kerk van Coudenberge, gedoopt; werwaarts men uit het Paleis van *Charolois* trok en keerde, te voet, tusſchen twee ryen der Brusſelſche Schuttery, op eenerleie wyze gekleed en met toortſen in de hand. Honderd Hofjonkeren *(gentils Hommes de l'Hotèl)* gingen voor de Jonggeboorne uit, terwyl de ſlip van het Doopkleed gedraagen wierdt door BEATRIX van Portugal, gehuuwd aan ADOLF van Cleve, Heer van Raveſtein. JAN van Bourgogne, Graaf van Eſtampes, droeg de Waskaars; de Heer VAN RAVESTEIN zelve het Zout, in een overdekte Schaal, en ADOLF, hier gezegd *Monſieur de Gueldres*, Zoon van Hertoge ARNOUD VAN GELDER, (die dus, toen reeds, de vriendſchap van PHILIPS zogt, met wien zyn Vader oneenig was, (*w*)) de overdekte Bekkens; zo als men, by doopplegtigheden, in die tyden, gewoon was (*x*).

In de Kerk zelve, daar honderd Hofbedienden, *(Officiers de la Cour)* elk mede met een toors in de hand, den trein afwagteden, en

(*w*) Zie, WAG. bl. 49 en 136 en 137. alhier.

(*x*) Het draagen van de Waskaars, en van het Zout, wierdt de meeste eer gereekend. De Schryſter teekent aan, dat aan ADOLF hier de rang, naar mening van ſommigen, boven zynen Oom VAN RAVESTEIN, hadt dienen gegeven te worden. 'Er was geen hof anders, daar de Ceremonie, tot in de kleinſte zaken toe, aan zulke ſtipte regelen verbonden, was, dan dat van Bourgondien; ſedert is die ſtaatelykheid, na 't huwelyk van MAXIMILIAAN met MARIA, in 't huiz van Ooſtenryk overgegaan, en langet by den Spaanſchen tak gebleven. Zie TOZEN *geſchichte der Nederlanden*. 1 D. bl. 78.

en die geheel met Tapyten verſierd was, hadt men, by het Choor, een ſoort van Beddinge, *(Lict de careau de drap d'or)* opgerigt, die niet alleen met goud-Laken, Hermynen en andere kostbaare Stoffen was opgepronkt, maar gedekt met een ſchoon, fyn, Laaken van Hollandsch Lynwaad; *(beau fin drap de toilette de Hollande (y))*. De doopvont, ſtondt mede onder een Pavillioen van goud Laken; en hier wierdt der toenmaalige rykſte Erfgenaame van Europa, door den Aartsbisſchop van Cambrai, het Bondzegel toegediend: wordende ten Doop geheven door ISABELLE, Gemalin van PHILIPS, Grootmoeder van het Kind, begeleid door den Dauphin van Vrankryk, ſedert LODEWYK de XI; die, zynen Vader ontvlugt, zig thans aan het Hof van Bourgondie ophieldt.

Bl. 54. r. 3. van ond. „ De meesten, *ſommigen* wat vroeger, *anderen* wat laater, *zagen zig*, in Bloeimaand *des volgenden* jaars, *in de oude Voorregten, herſield.*" Men heeft, voor eenige jaaren, aangemerkt, dat WAGEN. het gebruik van den Franſchen Schryfftyl, ten onregte, zou toegepast hebben op 't ver-

(y) Ik teeken dit te meer aan, om dat men 'er uitziet, tot welk een trap van aanzien dit Handwerk, hier te Lande, reeds was gekomen. Trouwens, reeds in 1396, ſchikte men in Vrankryk, ter verlosſing van JAN VAN BOURGONDIE, Vader van onzen PHILIPS, en toen in den ſlag van NICOPOLI gevangen, den Turkſchen Sultan BAJAZET, eenige Geſchenken toe, en, onder deezen, zeer dunne en kostbaare, *Hollandſche* en Kamerykſche, *Lynwaaten* (*Lintei panni* Hollandici *et Cameracenſes, valdi tenues et pretioſi*) volgens MEJER. *Annal. Flandr. f. m.* 214. Ik moet egter bekennen, by FROISSART, dien hy aanhaalt, het woord *Hollandsch* niet gevonden te hebben, maar alleen *fines blanches toilles de* REIMS. Immers zo leez ik in de fraaie uitgaave van 1518, welke ik gebruike, en aldaar 4 *vol. f.* 56 *Vſo.*

't verſchil: „ of de herſtelling der Privilegien, „ door Hertog PHILIPS den Goeden, aan de „ Kennemers, in 1455 of 1456 zy geſchied? „ om dat (zegt men) die herſtelling behoort „ tot *Mey* of *Bloeimaand*, en dus buiten die „ maanden, in welken dat verſchil invloed „ heeft;" 't welk is van den 22. van *Lentemaand*, tot den 25. van *Grasmaand (z)*.

Dan men ſchynt onzen WAGEN. niet wel begreepen te hebben. Hy zegt niet, dat de herſtelling in Bloeimaand *geſchiedde*, dat is, dat, *op dien tyd*, de Handvesten *gegeeven wierden*; maar alleen, dat de *meesten*, *(Kennemers*, namenlyk, en *West-Friezen)* ſommigen *wat vroeger*, anderen *wat laater*, zig — in Bloeimaand — *herſteld zagen*; en de zin is dus, dat, omtrend die maand, dit geheele werk der herſtelling *voltrokken was*. Om zig, verders, te overtuigen, dat de byzondere Handvesten wel degelyk vielen binnen de maanden, in welken het verſchil van den ſtyl invloed heeft, lette men ſlegts op de dagteekeningen, by WAGEN., bl. 56 en 57, aangehaald; alwaar het Handvest van *Kennemerland* geplaatst wordt op den twaalfden van *Lentemaand*; of, zo als in het Stuk zelve ſtaat, „ *op ten twaelfden dagh van* Maerte, „ *in t' jaer ons heeren duyſent vier hondert* „ *vyf en vyftigh, na den loope van onſen* „ *Hove (a)*." Paaſchen viel, in 1456, eerst op den 28. derzelve maand.

Bl.

(z) Zie 's GRAVEZANDE, over de Franſchen Schryfſtyl. in in het 4 *D. der Verhandeling van 't Zeeuwsch Genootſchap. der Wetenſch.* te Vliſſ. *bl.* 606. §. 55.

(a) LAMS *Handv. van Kennemerl. bl.* 64.

Bl. 56. r. 11. „ *Die van Dordrecht en Zuidholland* — verzoenden *zig.*" Zie de aanmerking alhier op Bl. 9. r. 9.

Bl. 64. r 8. v. o. „ *De Volmagt* deezer „ (Frieſche) *Afgevaardigden*, is nog voor handen." 't Kan zyn dat *die* Volmagt, die WAGEN. hier bedoelt, nog in den jaare 1456, zo als hy meent, immers onder de Regeering van PHILIPS, gegeven zy; want, zo in de aangehaalde plaatz by *Boxhorn* op *Veldenaar*, als elders, (*b*) en wel in een volleediger Stuk, wordt 's Hertogen naam, zonder jaartal, geſpeld; ook beſlooten de Frieſen nog, op den 15. van Oogſtmaand van dat zelve jaar, elk den anderen *fry en Freesk myt lyf ende myt goet* te beſchermen (*c*). Doch dat het voorſtel van Stadhouder en Raaden, waar van onze treflyke Schryver, zo aanſtonds, ſpreeken zal, mede te *deezen* tyde zoude gedaan zyn, is, ſedert, met grond wederſproken (*d*), en behoort zeker tot den 2. van Wynmaand des jaars 1469 en de Regeering van KAREL den I.; blykens de, na WAGEN. dood, gedaane uitgaave van het Stuk zelve en van een, daar toe behoorende, nader volmagt, berustende in de Rekenkamer van Ryſſel (*e*).

Wat 'er verder van den dagvaard te Haarlem geworden zy, weet ik niet; maar wel, dat ſommige Oost-Friezen, tuſſchen de Lauwers en Staveren, ten jaare 1460, zyne zy-

(*b*) SCHWARTZENB. *Charterb. van Friesl.* 1 *D. bl.* 589.
(*c*) SCHWARTZENB. *l. c. bl.* 590.
(*d*) IDSINGA *Staatsr. der Vereen. Nederl.* 1 *D. bl.* 378.
(*e*) SCHWARTZENB. *l. c. bl.* 625 en 626.

zyde hielden; aan wien hy, op den 27. van Herfstmaand, toeſtondt, met hunne Schepen en Goederen, hier te Lande, mits den gewoonen tol betaalende, te mogen marktten (*f*).

Bl. 69. r. 17. „ *Hy magtigde zes voorname Heeren om — zulken, die zy ſchuldig zouden vinden*, van hunne Ampten te ontzetten." Men kan wel niet ontkennen, dat het ontzetten der Amptenaaren, buiten forme van Regtsgeding, met de Vryheid der Ingezetenen en de regten van den Lande ſtreed, te meer daar men, ten dien tyde, reeds gewoon was ſommige Ampten te verpagten of op Lyfrente uit te geeven, of ook wel, voor een groote ſom eens gevens geld, erfelyk af te ſtaan: (*g*) nogthans mag men het daar voor houden, dat de ontſlagen Amptenaars zig merkelyk ſchuldig gemaakt hadden, vermits hun herſtel by 't Groot Privilegie van Vrouw Maria niet belooft wierd, gelyk dat van andere Amptenaaren, die, door haaren Grootvader Philips aangeſteld en, geduurende zyn leven in 't beſtuur gebleven, naderhand, door haren Vader, Hertog Karel, van 't bewind ontſlaagen waren. Trouwens, by het 30 Art. van gemelde Privilegie, belooft Maria, die van het ongelyk overtuigd ſcheen, en genegen hetzelve, zoo veel mogelyk, te vergoeden, dat alle de Amptenaren, die door Philips aangeſteld en tot zyn dood toe in bediening gebleven waren, dog naderhand door ha-

(*f*) Schwartzenb. *l. c. bl.* 605 en 606.
(*g*) *Vid.* Phil. a Leidis *de cura rei publ.* p. 51, en Kluyskot, *Beſch. van Oudewater. pag.* 341.

haren Vader KAREL ontſlagen, by zo verre zy nog in leeven waren, zouden herſteld worden, of anders hunne Erfgenamen, agtervolgens den inhoud der Commisſien; immers dat, ten minſten, aan deeze zouden worden wedergegeven de penningen, die voor het verkryg der Ampten aan den Hertog betaald waren, of waar voor zoodanige Ampten waren verbonden. — Dit Articul was, zoo wel als de overigen, door de Heeren Staaten van Holland en Zeeland aan de Lands Gravin voorgeſteld, om tot een Grondwet van den Lande te dienen, en het is dus niet te verwonderen, wanneer men ook nog in dezen tyd, ter gelegenheid van buitengewoone Regeeringsveranderingen, dit Articul hoort inroepen.

Bl. 70. r. 16. „ *De* oude Hertog *was dikwyls op* zynen Zoon geſtoord." De omſtandigheden, welken, by het uitbarsten deezer oneenigheid, tusſchen Vader en Zoon plaatz greepen, kenſchetzen te zeer de, daar in voorkoomende, perſoonen, dan dat zy niet zouden verdienen, in deeze Byvoegſels wat nader te worden opgeteekend.

By 't openvallen der bediening van derden Kamerheer des Graaven van Charolois, wilde deez ANTOINE RAÖLIN, de Hertog, integendeel, PHILIPPE DE CROUÏ, daar toe bevorderd hebben. De Hertog, bemerkende dat zyn Zoon niet buigen wilde, ontboodt hem, des morgens, den 17. van Herfstmaand 1456, by zig, in zyn Bidvertrek, met last om de Lyst van deszelfs Hofbedienden mede te brengen. De Graaf gehoorzaamde; doch

PHILIPS, de Lyst aangrypende, wierp ze op 't vuur, beet KAREL toe, *gaa nu nieuwe Lysten haalen, want ge hebt ze noodig (b)*, en deedt, woedende van gramſchap, hem het vertrek ruimen. De Hertogin ISABELLE, hier tegenwoordig, volgde, verſchrikt, haaren Zoon, die, ſtraks, met zyn geheele huiz, naar Dendermonde, s'Vaders gramſchap ontvloot. Toen ſtortte PHILIPS in eene mymering. Onverzeld, en buiten kennis van iemand, verliet hy 't Hof, en, als een zinloos mensch, (ſommige zeggen te paarde) de velden omzwervende, geraakte hy, door de koude geperst, by een' Koolenbrander, warmde aldaar zyne verkleumde leden en liet zig naar Zevenbergen vervoeren, daar hy een zyner Jagers aantrof, die hem hartiglyk onthaalde, en in wiens gezelſchap hy een' nacht doorbragt.

Ten Hove was, midlerwyl, de verbaastheid over zyn afweezen gelyk aan de ſpoed, om hem, overal, te doen opzoeken. Naauwlyks hadt men zyn verblyf te Zevenbergen ontdekt, of zyn voornaamſte Dienaaren begaven zig derwaarts; eenigen berispten den Vorst, anderen beurden hem op, en alle deeden hun best, om hem ter te rug-keering te overreeden. De Hertog beklaagde zig byzonder, dat zyne Gemaalin hem hadt verlaaten, en haaren Zoon was gevolgd. „ Ik was 'er by, (zegt LA MARCHE, uit wien ik dit ſchryve, en die toen, als eerſte Spysbezorger *(Panetier)* van

(b) LA MARCHE. *Mémoir.* Liv. 1. p. 461. „ *Or allez querre vos* Ordonnances, *car il vous en faut de Nouvelles.*" HEUTERUS *in Phil. Bene* p. 144. verklaart het woord, *Ordonnances*, door „ *Chartula, in qua famulorum nomina deſcripta* „ *continebantur*," en ik heb gemeend hem te mogen volgen.

van den Graave van Charolois, zig met deezen te Dendermonde bevondt) „ toen de Maar„ ſchalk (van Bourgogne) s'Hertogen ſpyt, hier „ nopens, aan de Hertoginne bekend maakte; „ waar op zy antwoordde, dat zy, mynen „ voornoemden Heére, haaren Gemaal, voor „ een gedugt' Ridder kende en getwyffeld „ hadt, of hy, in zyne woede, op zyn' Zoon „ niet zou zyn aangevallen; waarom zy deezen „ buiten de Bidkamer hadt gezet *(i)* en zelve „ gevolgd was; biddende mynen gezegde „ Heere, dat hy het haar vergeeven wilde, „ dat zy eene Vreemdelinge in 's Hertogen „ Landen *(Eſtrangére par deça)* was, en geen „ onderſteuning hadt dan van haaren Zoon."

Ondertuſchen gingen, byzonder wegens den Dauphin van Vrankryk, die zig thans ten Hove van PHILIPS bevondt, verſcheide aanzienlyke Luiden over en weder, en KAREL verklaarende, zig voor PHILIPS te willen verootmoedigen, wierdt den zoen tuſchen Vader en Zoon getroffen; mits de laatſte twee zyner Hovelingen, welken PHILIPS voor aanſtookers van den twist hieldt, uit zynen dienst zondt, waar aan voldaan wierdt *(k)*.

Die zoen was egter niet opregt, de oneenigheden, hoe zeer nu en dan geſust, ſpatteden, zo als onze WAG., in 't vervolg, zal doen zien, telkens weder uit, en KAREL deedt zyne wrok nog aan PHILIPPE DE CROUÏ gevoelen, toen hy, der zaaken meester, deezen,

(*i*) Kort te voren zeide ik, dat PHILIPS zynen Zoon het vertrek deedt ruimen, en dat ISABELLE volgde. Doch, ik volge LA MARCHE, zo hier, als boven.

(*k*) LA MARCHE. *l. c. p.* 461—463 HEUTERUS *l c. bl.* 141.

zen, ten jaare 1465, 't Hof deedt ruimen, en, op leevens ſtraf, verboodt, den ouden Hertoge, wiens eerſte Kamerheer hy toen was, vaarwel te mogen zeggen *(l)*.

Bl. 76. r. 1–4. „ PIUS *de* II. — deedt 'er hem, *naar ſommiger verhaal, om* in den Ban." AMAND van Zierikzee, hier aangehaald, verzekert dit niet ſtellig; *(m)* ook ſteunt zyn zeggen, mynsweetens, op geen voldoende bewyzen. Zekerder is het, dat PHILIPS, na, den Mentziſchen Keurvorst, ADOLF van Nasſau, op 't verzoek van PIUS, te hebben bygeſtaan, wyders, op s' Pauſen verlangen, ten jaare 1464, onder zyne Bastaard-Zoonen ANTONI en BOUDEWYN, eenige Schepen en Manſchappen, waar onder Edelen en Burgers van ſommige Nederlanden, tegen den Turk zondt; die Ceuta, op de kust van Africa, hielpen inneemen, doch, op de tyding van s' Pauſen ſchielyk overlyden, te rug wierden ontbooden, en niet, dan met verliez van veele, op Zee geſtorvene, Edelen, in 1465 te rug kwamen *(n)*.

Bl. 80. „ *Mr.* ANTHONIS MICHIELSZOON, *Raad van* Holland, in hegtenis te neemen." Zyn volle naam was *Anthonis Michiels van Eversdyk*. Hy was reeds, ſedert 11 Mei 1459, ook in byzonderen dienst van den Graave van

(l) COMMINES. *Mémoires* T. I. p. 10 en 11.

(m) *Chron. compendioſiſſ. p. m.* 93. Vſq. „ PIUS — (PHILIPPUM) *maledixiſſe* dicitur, *quia noluit dirigere militiam Chriſtianam contra Turcas.*"

(n) HEUTER. *l. c f.* 146 en 147. LA MARCHE *l. c. p.* 58. VILLARET. *Hiſt. de Fr.* T. 16 *p.* 479. Alwaar ook blykt, dat PHILIPS tot dezen togt veel gelds gegeven hadt; en dus de inkomſten der gedaane bede niet alleen voor zig zelve hadt gebruikt, zo als onze WAGEN. dagt, bl. 75 en 96. alhier.

van CHAROLOIS getreden, als deszelfs *Gemagtigde ter ontfang en verly der Manschepen van Leenen* in den Lande van Arkel, Putten en Stryen, en, sedert 3 Mei 1462, ook van deszelfs verdere Domeinen (*o*). Hy komt my, in 't waarneemen van dit ambt, onafgebroken voor, tot op den 4 van Oogstmaand 1463; maar, op den 2. van Wynmaand daaraan, getuigt de Graaf, by opene brieven, gegeeven te Gorichem, dat „ Meester ANTHONIS, *om sekere saken, ons* „ *grotelic aengaende, hem* abſent houden „ moet, buiten den Lande van Hollant, „ Zeelant ende Vrieslant," ſtellende daarom, en " *by consente des voirsz Meyster Antho-* „ *nis, geduurende den tyt, die die voirsz* „ *Meester Anthonis absent wesen sal*," deszelfs behuuwd Zoon, s' Graaven *Sciltknape ende Eschanson*, GERYT VAN ZULEN VAN NYEUELT, in deszelfs bediening (*p*); die ik bevinde door hem weder bekleed te zyn, op den 29. van Hooimaand 1465 (*q*). Dan, daar het laatſte verly van Nyeveld geteekend is op den 16 van Louwmaand 1464 (d. i. 1465), (*r*) en ik, tusſchen dien tyd en gezegden 29. van Hooimaand 1465, geen andere verlyen in s'Graaven domein-Register aantreffe, kan het zyn, dat Mr. ANTHONIS eenigen tyd vroeger is te rug gekeerd, of wel dat 'er, in dien tusſchen tyd, groote verwar-

(*o*) Register Charolois. 1459—1467. *Kas* G. bl. 1—2. *en* bl. 44. en 58. *van de Leenkamer van Holland.*
(*p*) *l. c. bl.* 46 *Vso.*
(*q*) *l. c. bl.* 51. *Vso.*
(*r*) *l. c. bl.* 49. *Vso.*

warring, hier te lande, heeft plaatz gegrepen. Ik gewaage hier te liever van, wyl het my opmerkelyk voorkomt, dat, in het bovengemelde Register, wel van zyne langduurige *afwezenheid*, maar geenzints van eene *gevangenneeming* geſproken wordt, van welk laatſte, egter en van de daar op gevolgde ſpoedige verloſsing, door den Graave van CHAROLOIS, de groote Chronyk, by onzen WAGEN. aangehaald, alleenlyk gewaagt; dan waar omtrend ik betuig niet te weeten, of zy volkomen geloof verdient.

Hoe hol het verder, in 1463, van welk jaar onze Schryver ſpreekt, toeging, kan ook daar uit blyken, dat, op den 1. van Oogstmaand, twee Luiden, overtuigd, zo men zeide, van den Graave van Charolois, door vergif, te hebben willen van kant maaken, te Rupelmonde, op last van dezen, het hoofd voor de voeten gelegd wierdt (*s*).

Bl. 80. r. 6. v. o. „ PHILIPS — onthief den Raad — *van het* hooren der Reekeningen." By 't inzien van den brief van PHILIPS, hier op aangehaald, blykt duidlyk, dat die Vorst den *Raad van Holland* eigenlyk niet onthief van het hooren der Reekeningen, maar dat 'er, reeds toen, een byzondere Reekenkamer, in den Haage, aanweezig was, welke hy nu vernietigde (*t*).

Die Kamer, naamlyk, was door hem, in den

(*s*) HEUTER. *l. c. p.* 146.

(*t*) „ *Apres*, (zegt hy, na van 't Geregtshof geſproken te hebben) „ *avons abeli et aboliſſons* notre Chambre de Compte, „ *a la Haye.*" HOYNCK v. PAPENDR. *Anal. Belg. T.* 1. *p.* 2. *p.* 33.

den jaare 1446, opgerigt, en nu, met de Brusselsche vereenigd.

Voor de oprigting eener afzonderlyke Rekenkamer in den Haage, wierdt egter (en hier om heeft onze kundige Schryver, dien die oprigting niet onder 't oog zal gekomen zyn, denklyk gedagt) somtyds ook voor den Hove gerekend; hoe zeer dit niet altyd geschiedde: want, tusschen den jaare 1431 tot 1446, deedt men zulks voor Gemagtigden van de Rekenkamer van Rysel en Brusel; zo als dit een en ander, in een treflyk werk, onlangs, op eene zeer voldoende wyze, is aangetoond (*u*).

Uit de aanstelling van den Thesaurier van Holland, BOUDEWYN VAN ZWIETEN, op den 23. van Wintermaand 1425, blykt, dat PHILIPS toen aan zig hieldt, voor wien hy de Rekening wilde laaten doen. „ *Van allen*", (zegt hy) „ *dat onse Tresorier voorn. van onser wegen* „ *ontfangen ende uitgeuen sal, so sal hy* Ons, „ off ten genen, dien wyt bevelen sullen, „ *goede rekening ende bewysinge doen (v).*"

Bl. 86. r. 12. v. o. „ PHILIPS begiftigde HENRIK VAN BORSELEN — *met West-Capelle, Domburg en Vlisingen.*" Eigenlyk is HENRIK VAN BORSSELEN, Heer van Veere, wegens den geboden bystand in het beleg van Dinant, door Hertog PHILIPS, ten jaare 1466, niet *begiftigt* met de gemelde drie Erfleenen. Ten jaare 1452, den 25 Maart, had PHILIPS reeds de Steden, Landen en Heerlykheden van

(*u*) VAN DE WALL. *l. c. bl.* 567—571.
(*v*) *Commissiones Holl.* 1425—1427. B. R. *van de Leenk.*

van Vlisſingen, West-Cappellen en Domburg en de Duynen aldaar, met al haar toebehooren, voor eene ſomma 12000 Kroonen *verkogt* aan HENRIK VAN BORSSELEN, Heere van Veere, losbaar na den tyd van 17 eerſtvolgende jaaren (*w*). Maar thans, in het jaar 1466. bevestigde PHILIPS den Heer van Veere en zyne Nakomelingen in den Koop der gemelde Heerlykheden, dezelve verheffende tot onverſterffelyke leenen, met vryheid om de hooge en laage Vierſchaar daarin te mogen bannen (*x*). Dan, hoe zeer de meergemelde Heerlykheden, als nu, by een plegtige gifte, onlosbaar en voor goede Leenen verklaard wierden, wierd nogthans de Zoon en Opvolger van HENRIK VAN BORSSELEN, ten jaare 1477, door Vrouw MARIA verpligt, om, voor het rustig bezit zyner Leenen nog 5000 Kroonen te betalen (*y*). Ten blyke, naar de aanmerking van den Heer ERMERINS *in zyne Zeeuwſche Oudheden, aangaande de Heeren van Veere, uit den huize van Borſſelen bl.* 74; hoe duur, meestal, de gunst der Vorsten te koopen is, en hoe, niet zelden, de grootſte knevelaryen met de heerlykſte Couleuren konnen gevernist worden; daar zy, oppervlakkig, den Stempel van regtvaardigheid en erkentenis met zig draagen.

Bl. 95. r. 1. „ Terſtond na de Uitvaart." Voeg 'er by, dat het Lyk van PHILIPS in de Kerk van S. Donaas, te Brugge, wierdt bygezet, tot het, van daar, ten jaare 1478, be-

(*w*) Zie BOXH. *op Reigersb.* 2 *D. bl.* 228.
(*x*) *l. c. bl.* 239.
(*y*) Zie BOXH. *op Reigersb.* 2 *D. bl.* 287.

benevens dat zyner Gemalinne ISABELLE, die in den jaare 1471 overleedt, naar Dyon wierdt vervoerd, en, in de Karthuyſer-Kerke, by zyne Voorvaderen, ter aarde beſteld (*z*). 't hart van den Hertoge wierdt, volgens zyne begeerte, door den Biſchop van Doornik, naar Jeruſalem gezonden, en in 't Klooſter van den Berg Sion begraaven (*a*).

Bl. 95. r. 5. v. o. „ PHILIPS — *heeft den bynaam van* den Goeden *gedraagen:* moogelyk nog meer ten onregte, dan WILLEM de III." Wanneer men het Character van PHILIPS, over 't welk zo zeer getwist (*b*), en onze WAGEN. ſomtyds berispt wordt, op eene onzydige wyze naargaat, zal men, zo ik meene, overtuigd worden, dat, zeker, een onbegrensde Heerschzugt 'er den hooſdrol in ſpeelde, en dat, wanneer die hartstocht by hem ontwaakte en om voedzel riep, hy ſchier niets ontzag om haar te verzadigen. Zy voerde hem, langs onbetaamlyke wegen, op den erflyken Stoel der, altyd, beſchreienswaardige JACOBA; zy ſtak zigtbaar uit, in zyne, daar op gevolgde, Vredebreuk met de Engelſchen, en in de verzaaking van hunne, door hem, voorheen, bezwoorene party, by de vrede van Arras, ten jaare 1435, die hem zo veele heerſchappyen aanbragt; zy, eindelyk, om niet alles op te haalen, ſpoorde hem aan om zyner Moeie, der Hertoginne Weduwe van JAN VAN

(*z*) LA MARCHE. *l. c. p.* 495.
(*a*) *Chron. Ducum Brab.* p. 199.
(*b*) BOXIJ. Bedenk. over d'Oudh. van 't Hof van Holl. 1 D. bl. 69—77. KOSINGA. *l. c.* 2 D. bl. 291.

VAN BEIEREN, (een ſlegt' Vorst, maar zynen weldoender), het Land van Voorne, aan 't welk zy, door haaren Gemaal, verlyſtogt was, te ontneemen (c). Voeg hier by, dat zyne Eigen-liefde, (die hem ook gevoeliger maakte voor de trotſche en, op zig zelve, gansch ongeoorloofde handelwyz van zynen Zoon, KAREL,) zo groot was, dat zy, eene onaangenaame prikkeling ontwaar wordende, tot daaden van geweld kon overſlaan: waar toe byzonder behoort, dat hy, ten jaare 1461, krank zynde, en zig, op raad zyner Geneesmeesteren, het hoofd hebbende doen kaal ſcheeren, niet alleen, openbaarlyk, beval, dat alle Edelluiden op gelyke wyze zouden hebben te doen, maar zekeren PIERRE VACQUEMBAC en anderen gelaſte, van, zo dra zy een Edelman zagen, hem het hoofd-hair, willens of onwillens, weg te neemen. Veel onberispelyker handelde PETER, gezegd de Groote, toen hy, in een veel onafhanglyker Regeering, de lange baarden zyner Onderdaanen, door een geld boete, en de, te lange, Kleederen, door den ſchaar, affchafte. De Ruſſiſche Vorst beoogde de uitroeiing eener onnuttige gewoonte, by zyne Landzaten; PHILIPS niets anders, dan zig zelve voor beſpotting te dekken, door anderen, op eene wyze, waar van hier te lande geene voorbeelden zyn, in zyne gewaande ſchande te doen deelen (d).

Dit alles, waar by men, onder anderen, zou kunnen

(c) Zie myne Aanmerk. op WAGEN. 3 D. bl. 511. r. 6. en op bl. 516. r. 7.
(d) LA MARCHE. l. c. Liv. 1. Chap. 24. p. 464.

nen voegen, zyne te weelderige Hofhouding, (dan die, in evenredigheid, ook by andere Hoven van dien tyd plaatz greep) en zyne te groote drift voor Vrouwen, kon hem, zeker, den naam van *goed*, in den zin van *goedertieren*, of *deugdzaam*, niet waardig maaken; maar, daar ik hier niet herhaalen zal, 't geen ik, op bladz. 235 van WAGEN. 3. Deel, over dit woord *goed* reeds aangeteekend hebbe, en my geenzints vermeete te bepaalen, om welke byzondere reden hem deezen eernaam gegeeven zy, gaat het egter vast, dat, ondanks alle die gebreken, in hem verſcheide andere hoedanigheden gevonden wierden, die *goed*, en nuttig waren voor 't algemeen, en hem, boven zyne Tydgenooten, deeden uitmunten; waar omtrend het niet onverſchillig kan geoordeeld worden, een oogenblik, ſtil te ſtaan.

De Heerschzugt van PHILIPS was met Dapperheid en Verſtand gepaard. Zo heldhaftig, dat hy, voor zyn proefſtuk, en om, gelyk men toen ſprak, *zyne Ridderſchap en goude Spooren te winnen*, in den ſlag van *Saint Riquier*, eigenhandig, drie gevangenen maakte, waar onder POTON DE SAINTRAILLES, een der beroemſte Kapiteinen van zynen tyd (*e*), hoog, boven dien, jegens zyne meerderen (*f*), beleeft, als 't hem te ſtade kwam, jegens zyne minderen (*g*), kende de Hertog de kunst van regeeren, in vrede en oorlog, zeer grondig, en wist 'er zig, zo met opzigt tot

(*e*) LA MARCHE Memoir. *Vol.* 1. *p.* 50:
(*f*) VILLARET. Hiſt. de Fr. *Tom.* 16. *p.* 45 *en* 46.
(*g*) LA MARCHE *l. c. p.* 234.

tot zyne erf- als verder verkreegene landen, meesterlyk, van te bedienen. De vermeerdering van eigene grootheid was, zo ik agte, 'er, veeltyds, 't eerſte beweegrad van, maar ook dit kon niet verhinderen, dat zyne Onderzaten 'er gewenſchte vrugten van trokken. De ſtaat der Nederlanden wordt, door een' treffelyken Schryver, en die lang in s' Hertogen dienſt geweest was, by *'t Land van Belofte* vergeleken. Door zynen invloed bloeidden s' Lands Koophandel en Zeevaart, voor welker aanzienlykſte takken, met naame ook voor de groote Viſſchery of Haringvaart, (*h*) die in groot verval gekomen was, hy nuttige inſtellingen maakte, en, door zyn aanzien buiten s' Lands, 'er de nodige klem aan kost byzetten. Gebooren Minnaar en Voorſtander van Kunſten en Wetenſchappen, ſpaarde hy niets, om dezelven aan te moedigen (*i*), en ſommigen denken zelfs, dat hem dit den naam van *goed* verkreeg (*k*). Hy verbeterde de hooge School te Leuven (*l*), trok de kundigſte Leeraaren derwaarts en ſtigte, voor zig, met oneindige moeite en kosten, de ſchoonſte, veelal geſchreevene, Boekery, die toen in Europa bekend was en welkers uitmuntende overblyfzelen nog te Bruſſel gezien worden (*m*). Zyne Regten, 't is waar, wist hy ſtrengelyk te handhaaven, maar,

zo

(*h*) *Memoriale* T. 1445—1453. f. 6 en 7.
(*i*) GUASCO *Mémoir.* T. 1. p. 8.
(*k*) GUASCO *l. c.* p. 7. 73. 197. 200. 238. 251. 254. Hy maakte JAN VAN EYK, dien men houdt voor den Uitvinder van 't ſchilderen met Oliverw, tot zynen Raad. *l. c. p.* 241.
(*l*) GUASCO *l. c. p.* 14. 86 *et* 87.
(*m*) GUASCO. *l. c. p.* 26. 248. *Mémoir. de l'Acad. de Bruxell.* T. 1. *Diss. Prelimin.* p. 5.

zo hy zig bedroog, ſchaamde hy zig niet zulks te erkennen en te beteren (*n*); ook wist men voorbeelden, dat hy, om aan 't regt te voldoen, zyne Gunstgenooten geſtraft hadt (*o*). De Schattingen, welken hy opleidde, waren, ſomtyds, zwaar, maar de Winsten waren meer dan voorheen, en, als het de zaak eischte, hadt hy de lasten wel eens verminderd (*p*). Ik vinde, dat hy, ten jaare 1447, het Hof van Holland gelast hebbe, om de goederen der, te ſterk, aangegroeide Geestelyken hier te lande, indien zy voor den Hove niet behoorlyk wilden te regt ſtaan, in zyne handen te ſtellen, (*q*) en ſchoon hier van niets ſchynt gekomen, moest egter het verminderen der Geestelykheid en van hunnen invloed op waereldſche zaken, der Gemeente tot nut ſtrekken. Zyne Miltheid, van welke alle Schryvers zo zeer ſchreeuwen, heeft zig, misſchien, meest tot andere Grooten, tot zyne Hofgenooten en eenige Geleerden uitgeſtrekt; maar, behalven dat het laatſte byzonder pryzenswaardig was, vinde ik, dat de Burger mede in zyne gunſten deelde, immers dat hy, aan de Erven van zekeren *Colart van Baraſtre*, de kruiden betaald heeft, die Hertog ALBERT van Beieren, en zyn Zoon WILLEM, ſchuldig gebleven waren; ſchoon, na ALBERTS overlyden, de ſleutels op de

(*n*) Vaderl. Hiſt. 4 *D. bl.* 89. *Conf.* GUICHERIT, *de ea, quod juris fuerit in Privilegiis, Sub-et obreptive obtentis. pag.* 37. *ſeqq.*

(*o*) LA MARCHE *l. c. p.* 234.

(*p*) Vaderl. Hiſt. 4 *D. bl.* 55. MIER. Gr. Charterb. 4 *D. fol.* 892.

(*q*) *Memoriale* T. 1445—1453. Kas N. fol. 127 en *Vſo.* 128.

de Kist gelegd waren (*r*). Deeze ſtaaltjes, by welken men meerderen zou kunnen optellen, doen my denken, dat PHILIPS, zo in andere, als ook in deeze Gewesten, daar men meêr gewoon was de daaden der Landsheeren, van de beste zyde, te beſchouwen (*s*), ondanks zyne gebreken, den naam van *goed*, niet geheel onverdiend, gedraagen hebbe, voor zo ver zyn beſtuur, over 't algemeen genomen, *goed*, dat is *voorderlyk*, voor zyne Landen bevonden wierdt. Hoe het zy, reeds by zyn leeven, droeg hy deezen eernaam (*t*) en zy klemde, byzonder, in tegenſtelling der ſtrengere Regeering van den Graave van Charolois, die zig, toen reeds, begon aan te kondigen.

Bl. 97. r. 4. v. o. „ *De* korte mannenkleeding, enz." Zie over die Kleeding, hier agter, Bylaage B.

Bl. 107. r. 2. „ *Den* Frieſchen *Afgevaardigden.*" Zie myne Aanteekening alhier op bl. 64. r. 8. v. o.

Bl. 107. r. 13. „ *De Hertog oordeelde, dat 'er voor hem kans was, om zig*, in Friesland te doen erkennen." Men mag denken, dat hy zig, by voorraad, ten kryg ge-

(*r*) *Mémoir. l. c., fol.* 130. *Vſo.* en Vaderl. Hiſt. *l. c.* 3 D. *bl* 354.

(*s*) Vertoog van het recht der Edelen *enz.*, in 1587. §. 2.

(*t*) MICHAULT, in zyn Lykdigt op ISABELLE., Gemaalin van den Graave van Charolois, van hem, ten jaare 1465, ſpreekende, zegt

„ *Que le* bon Duc de Bourgogne *fera!*
„ *Quand du beau corps, dont il fut nutritif,*

Encontre cuer l'infection ſera.

Voyez. Poëſies *du xv Siecle, Extraites de la Biblioth. de Bourgogne*, pag. 122. ISABELLE was aan zyn Hof opgevoed.

gereed maakte. Althans HENDRIK VAN BORSSELEN, Heer van Veere, hadt, op last, waarſchynlyk, van Hertog KAREL, verſcheiden Zeeuwſche Edelen aangeſchreven, om zig gereed te maaken; blykens derzelver Brieven, in antwoord aan den Heere van Veere geſchreven (*u*).

Bl. 111. r. 6. v. o. „ *De Hertog beſloot*, eene Vloot hier te Lande uit te rusten." Die Vloot zal, immers gedeeltelyk, reeds vroeger uitgerust geweest zyn. Men vindt een' Brief van Hertog KAREL, aan den Heere van Veere, zyn' Admiraal ter Zee, van den 20. April 1469, waar in hy hem beveelt om de agt Oorlogſchepen, welken hy te Veere hadt doen uitrusten, in gereedheid te houden, tot nader order, en het Geſchut, daar toe benoodigd, te doen haalen uit het Kaſteel van Sluis. Zie Bylaage D., by ERMERINS, ter aangehaalde plaats.

Bl. 113. ond. r. „ Alkmaar, *anderen ſchryven op de reede van* Texel." Van *Texel* ſpreeken de meeste Hiſtorieſchryvers (*v*); om 't welk te vereffenen ſommigen vermeend hebben, dat de Vorst zig, van daar, in de Haven van Alkmaar liet brengen. De juiste plaatz, waar hy aankwam, ſchynt nog vry onzeker (*w*).

Bl. 119. r. 13. „ KAREL — *was, ſedert eenigen tyd, gewoon* manſchap in Soldy, *of, gelyk men 't noemde*, in Waardgeld, *te heb-*

(*u*) Zie onder de *Bylaagen*, by ERMERINS. *l. c.*
(*v*) Goudſch. Chron. *bl.* 140. Groote Chron. *Diviſ.* 30. *l.* 32. *bl.*
(*w*) Goudſch. Chron. *bl.* 491. *Col.* 2., en ENGELB. Hiſt. der Batav. I *D. bl.* 112 *en volgg.* ook *bl.* 130.

hebben, welke, zonder daadelyk te dienen, zig, om een gering loon, gereed hieldt, om, op de eerſte aanmaaning, te velde te trekken." Ik meene *Waardgelders* zo veel te zyn, als *Wagtgelders*, of, gelyk zig een groot man uitdrukte, *gehuurde Wagten* (*x*), d: i: Lieden, die geld trekken, om land of plaatz te *wagten*, of *bewaaren*. COMMINES, hier aangehaald, noemt ze ſlegts *Lieden, die gering loon trekken* (*y*).

Maar, daar ik, eigenlyk, zyn wilde, de verandering in het Krygswezen, door Hertog KAREL, hier te lande ingevoerd, was zo aanmerkelyk, dat zy eenige uitweiding verdient.

Tot nu toe, hadt de Graaflyke Krygsmagt, gewoonlyk, beſtaan uit 's Vorſten Edele Leenmannen, die, zwaar gewapend, met hunne onderhoorigen, te paarde dienden, als mede uit de Poorteren der Steden en vrye Opgezetenen ten platte Lande, welken een bepaald getal van manſchappen, meest te voet, by gewoone heervaarten, moesten leeveren, (*z*) hoe zeer dat

(*x*) DE GROOT 't Verantw. der Wettel. Regeer. van Holl. *Kapitt.* 10. bl. 104. Van hier *Waarniſoen*, voor *Guarniſoen*, by Kiliaan, en *Waarde*, *Cuſtodia*. by BURMAN, Utr. Jaarb. 2 *Deel bl.* 7. *Wagten* en *bewaaren* is een. Zie HUYDEC. op STOKE 1 D. *bl.* 16. *v.* 105. Zo leez ik in de *Reeken.* van PHIL. VAN DORP., van 1406—1407. *bl.* 76. *Vſo.* „ betailt „ den XVIII hooftmans, die den voirsz tiit van v dagen „ gedient hebben —— alſo ſy des nachts, als men „ ſdages, omtrent iiij vren ouer middagh, hoir *ſoudie* opgeſeit „ hadde, *gewaert* hadden, elc hooftman mit ſinen *Soudenairen* „ ij Vranciſche cronen."

(*y*) *Liv.* 3. *Ch.* 1. *p.* 143. (by WAGEN. ſtaat, verkeerdelyk, *p.* 147.) „ *Gens, payez a gages ménagers, ainſi l'appellois on*"

(*z*) Ik gewaage hier niet van die Krygsluiden, die, ſomtyds, in de Legers der Nederlandſche Vorſten, met den naam van *Maiſnide*, of *Meynide* voorkomen, en waar van onze laatere Schryvers weinig ſpreeken. Die Bende ſchynt my, tot nog toe, onder de algemeene bewoording van *Vorſtelyke Leenmannen*, te kunnen betrokken worden, en die Edel-

lui-

dat getal, tot eene dubbele, drie- ja vierdubbele, leevering kon vermeerderd worden, en, by nood van den Lande, of ter *landſ-weere*, elk een zig gereed houden moest (*a*).

Buiten deeze gewoonlyke Benden van Landzaten, maakte men, ſomtyds, gebruik van *Soudenieren*, *Soudenaeren*, *Soldoyeren* (*b*), enz. zynde Krygsknegten, die, onder byzondere Overſten, geduurende eenen oorlog, voor meêr of mindere *Soldy* of *Soudij*, (by de Franſchen *Soldée* of *Soudée*, afſtammende, myns meenings, van het Franſche *Sol*, en dit van *Solidus*, een oorſpronglyke Romeinſche munt) (*c*) in onze vroege taal *Solt* (*d*), *Sout* (*e*), *Huure* (*f*) en *Schat* (*g*) gezegd, den Graave dienden. Een gewoonte, die, in 't geheele Noorden, zeer oud zynde en, in Vrankryk, tot aan de tyden van KAREL MARTEL reikende (*h*), denkelyk zeer vroeg, ook in dee-

luiden, of *Huiztroepen*, met hun gevolg, aan te duiden, welken zig, van ouds, ten Hove ophielden en, onder de Bourgondiſche Regeering, ieder een *Man van wapenen* onder zig hadden. Gelyk, ondertuſſchen, deeze zaak, welke ik breeder, in myne Aanteekeningen op HELU, hoop aan te roeren, nog vry duister is, moet ik 't zelfde bekennen nopens de naamsbeteekenis. Ik agt ze, liefst, oorſpronglyk van *maſnie*, d: i: *huis*. Zie DU CANGE Gloſſar:, *in voce* Maisnadarii *et* Mesnadæ; KILIAAN *op Maysnide*; BURMAN. Aanmerk. over de Nederl. Taal. T. *p.* 313. HUYDEC. *l. c. bl.* 354, 355, 606. *et Mémoir. de l'Academ. de Bruxell. T.* 4. *p.* 510.

(*a*) Zie by VAN LOON. Al. Holl. Reg. 4 *D. bl.* 327 (1) en *bl.* 331. (1) (2) en (3) Vaderl. Chron. *bl.* 514.

(*b*) Zie myne Aanmerk. op WAGEN. 3 D. *bl.* 372. r. 6. van ond.; en VAN DE WALL. *l. c. bl.* 851 en 252.

(*c*) LE BLANC, *Traité Hiſt. des Monnoyes de France. Chap.* I. *p.* 3 *et* 39. *Vid.* DU CANGE in *vocibus* Solidata, Solidarii, Soldati *Cæt.* WACHTER Gloſſar. German. *voce* Sold.

(*d*) REYN. die Vosz. *gedr. te Leiden* 1470. *p.* 33.

(*e*) STOKE. 3 B. v. 1006. en 5 B. v. 669.

(*f*) VAN VELTHEM. Chron. 4 B. *Cap.* 35. *bl.* 258.

(*g*) VAN VELTHEM *l. c.* 2 B. *Cap.* 11. *bl.* 92 en 93.

(*h*) DU CANGE. *l. c.*

deeze Landen, zal hebben ſtand gegreepen. Immers men leest, by een Schryver van de twaalfde eeuw, dat DIRK VAN BATENBURG, nevens verſcheiden *beſoldigde* (*i*) Ridderen en Knaapen, omtrend den jaare 1164, de Stad Utrecht, tegens Graave FLORIS den III. van Holland, hielp verdeedigen. En dat die *Graaf* ook vreemde Knegten in *Soldy* hadt, blykt daar uit, dat hy, eenige regels te vooren, gezegd wordt, het Slot van Woerden te hebben bezeten met *Vlaamſche* Boogſchutters; die hem, immers, voor niets niet zullen gediend hebben. Trouwens, ſints lange was het, by verſcheiden ſtoute gasten, van meer of minder deugd en geboorte, die men *Soldarii*, en, ſomtyds, wyl zy veel uit Brabanders beſtonden, *Brabantiones* noemde, een kostwinning geworden, van lande te lande te zwerven, om, voor goede Soldy, den Vorſten, 't zy op de Kruistogten, 't zy elders, geduurende eenen oorlog, te dienen; na verloop van welken zy weder vertrokken (*k*).

Dat de volgende Graaven, uit het *Hollandsch* huiz, inlandſche en vreemde manſchappen beſoldigden, of dezelven, onder 't genot van zeker jaargeld, aan andere Vorſten leverden, blykt duidlyk genoeg, uit de Verbonden, tusſchen hen en andere Mogenheden geſlooten (*l*), en nog voorhanden.

Onder de *Henegouwer* Regeering, hieldt dit ge-

(*i*) Solidorum *paſtione convocati*. Chron. Egmund. *p.* 107. *Edit.* KLUITII.

(*k*) DANIEL *de la Mil. Franc.* T. 1. L. 3. *Ch.* 8. *p.* 103.

(*l*) WAGEN. Vaderl. Hiſt. 3 D. bl. 334. KLUIT *Hiſt. Crit. Holl.* T. 2. *p.* 2. p. 986. 989. MIERIS Gr. Charterb. 1 D. bl. 563.

gebruik niet alleen ſtand, maar ik heb (*m*) voorheen, doen zien, dat WILLEM de IV. aan veele, byzonder Hoogduitſche, Heeren, een jaarwedde of *Solde* uitreikte (*n*), waar voor deezen zekere goederen aan hem ter leen opdroegen, en zig verbonden, hem, geduurende den oorlog, by te ſtaan.

Onder het *Beyersch* Beſtuur, geraakte het geeven van Soldy, zo aan Inlanders als Vreemdelingen, meerder en meerder, en op verſchillende wyzen, in zwang. Dan eens wierven de Vorſten zelven, uit de Beden, Soldy-gelden, (*o*) of Afkooppenningen, hun, door de welgeborene Lieden, Steden of Dorpen toegeſtaan; dan eens gelastten zy, den Steden of Plaatzen, *Soudenieren*, zo wel als Poorters, te bezorgen (*p*); dan eens, byzonder ook onder het *Bourgondiſche* Bewind, wierdt, aan het platte Land, afflag in de Bede vergund, mits zy een ſoort van Landmilitie, ter afkeering van vyandlyk geweld, onder den Schout, of andere, door den Graave aangeſtelde, perſoonen, by zig onderhielden en beſoldigden (*q*). Dan

(*m*) Zie WAGEN. *l. c.* 3 *D. bl.* 137. en myne Aanmerk. op 3 *D. bl.* 200. *r.* 12.

(*n*) Zo genoot GOOSWYN VAN ZIUEL. „ *c c gulden met Solde,*" van deezen Graave; volgens een Brief van 6 Maart 1345. E. L. 32. *fol.* 87. *N.* 2. *van de Leenkamer.* Men noemde zulke leenen ook wel *Fiefs de Bourſe. Mémoir. de l'Acad. de Bruxell. Tom.* 4. *p.* 519.

(*o*) VAN DE WALL. l. c. bl. 851. Zie ook VAN LOON *l. c.* 4 D. bl. 357. (1) en (2)., 't geen ik ook dus, in de *MS. Reken. van* VAN DORP, onder my, bevinde.

(*p*) *Blaffaert van den Arkelſchen Oorlog.* Cas K. *fol.* 3. *Vſo. N.* 2. alwaar den Steden, wegens WILLEM VI., wordt aangeſchreven, te kiezen en te zenden eenige *Wapentuers* „ *die* „ *een helft* van den kloexſten uwer *Medepoerteren*, wel ghe„ wapent, en die ander helft van den kloexſten *Soudenaren*, „ wel ghewapent, *die ghi vercrighen kondt.*"

(*q*) MIERIS Gr. Charterb. 4 *D. bl.* 868 *en* 898.

Dan, alle deeze Soldy-trekkende Benden (onder welken dus ook, die men *Waard-gelders* noemt, behoorden) (*r*), wierden zelfs nog ten tyde van Hertoge PHILIPS, alleenlyk voor een *bepaalden* tyd aangenoomen. En *dit* is het, waar omtrend KAREL een' anderen weg infloeg. Zyn Naamgenoot, KAREL de VII., Koning van Frankryk, was, voor zo ver men weet, de eerfte der Christen-Vorften, die, in den jaare 1444, een jaarlykfchen taks van zyne Onderzaten hadt weeten te verkrygen, ter oprigting van geregeld Krygsvolk, in aanhoudenden dienst (*s*). Onze Hertog, met deezes Zoon, Koning LODEWYK den XI., in oorlog geraakt, en een gedeelte van Bourgondie, door het Franfche Leger, plat gebrand zynde, waar tegen hy niet veel meer dan *Pequigny* hadt kunnen bemagtigen, nam hier uit oorzaak, om de Staaten zyner Landen, in Hooimaand 1471, te *Abbeville*, in Picardien, by een te roepen. Hier droeg hy hun voor, dat de Franfchen nimmer de vrede zouden hebben durven fchenden, indien flegts, met weinig, maar vast en geregeld, Krygsvolk, de grenzen bewaard geweest waren, en drong nu, met alle kragt, op de inwilliging eener genoegzame fom-

(*r*) Zie 't begin deezer Aanmerk. bl. 40. (*y*).

(*s*) *Voyez.* LA MARCHE *Mémoir. p.* 240. VILLARET *Hiſt. de France* Tom. XV. p. 388. *ſuqq.*, *et* ROBERTSON *Hiſt. of Charl.* V. Tom. 1. Sect. 2. Doch ik zeg, opzetlyk, *Christen*-Vorften; want dat andere, ja reeds de Jooden, lang te voren, vaste Manfchap in dienst hadden, kan, uit een aandachtige leezing hunner Gefchiedenisfen, blyken. Men zie maar eens 1 *Chron. Cap.* 27. *vr.* 1—16; en vergelyke 1 *Chron.* 18. *vr.* 6. en 13. Dan, 't is hier de plaatz niet, nopens deeze of andere Volkeren, meer te zeggen.

ſomme, tot *beſtendig onderhoud* van *agt honderd*, aan te wervene, *Mannen van wapenen*, die men ook *Speeren*, of *Lançen*, noemde; woorden, welken, oud op zig zelven (*t*), ook van dezelfde beduidenis zyn; om dat alleen de *Man van wapenen*, die, nevens zyn paard, geheel in 't harnas was, een' *Speer* voerde. De Staaten, twyffelmoedig, of de Hertog, door 't gebruik van deeze Benden, hen niet in gelyke onderwerping, als daar de Franſchen in geraakt waren, zoude brengen, beſlooten, na lang beraad, hem eene buitengewoone onderſtand van honderd en twintig duizend Kroonen toe te leggen; en, „ in waarheid," zegt een agtbaar Schryver van deezen tyd, die 't gebruik en misbruik van vaste Benden zeer wel wist te weegen, „ hunne twyffel was niet „ ongegrond; want, toen hy ſlegts vyf of „ zes honderd Mannen van wapenen hadt, „ begeerde hy 'er meêr te hebben en meêr „ tegen zyne Nabuuren te onderneemen. „ Hy bragt het, van honderd en twintig, tot „ vyfmaal honderd duizend Kroonen, en „ zynen Onderdaanen moesten 'er veel door „ lyden (*u*)." 't Blykt ook, van elders, dat hy, nog in dit zelve jaar en, zelfs reeds *voor* 't houden der bovengemelde Staatsvergadering, 1250 Speeren, zo voor Bourgondie, als voor zyne andere Landen, hadt doen oprigten (*y*) en, ten jaare 1475, wel 2200 zulke Speeren in dienſt hadt, behalven een

(*t*) Zie WAGEN. Vaderl. Hiſt. 3 D. bl. 234. (3)
(*u*) COMMINES. *l. c. Liv.* 3. *Ch.* 3. *p.* 153. *Voyez auſſi.* LA MARCHE, *Mémoir. p.* 76.
(*y*) *Mémoires pour l'hiſtoire de Bourgogne. p.* 285 *et* 286.

ge Graaven, met naamen ook PHILIPS, KAREL'S Vader, hun, omtrend het Krygswezen, hadden toegeſtaan; in zo verre, dat, ſchoon het oorlogen den Graave, als Souverain van den Lande, toekwam, egter ook de wapenſchouwing of monſtering, mede voor hun geſchiedde (*b*). 't Geen mede, te water, onder KAREL, plaatz hadt (*c*).

Bl. 120. r. 12. „ *Sommige Steden* verhuurden *of* verpagtten *deeze belastingen of* Excynſen;" en, in de Aanteekening. „*Ten minſten* „ *vinde ik dit*, omtrend zeventig jaaren na „ *dien tyd.*" Dat het invoeren van *Excynſen*, ook op eetwaaren, ten minſten in 't begin van de veertiende eeuw, aan de Nederlandſche Steden vergund was, is ſedert aangetoond (*d*); moogelyk hadden zy 'er vroeger plaatz. In 't nabuurig Luik, was de wyn *excyns*, reeds ten jaare 1254, bekend (*e*).

Bl. 138. r. „ ADOLF luisterde naar geen Voorwaarde." Hertog KAREL hadt hem aangeboden het Stadhouderſchap van Bourgondie, mits hy ſlegts de Stad *Graave*, en zes duizend gulden inkomst, met den titel van Hertoge, aan zynen Vader liet. Hy antwoordde, zegt een Ooggetuige „ *dat hy* „ *liever zyn' Vader, met het hoofd voorover,* „ *in een put zou geworpen hebben, en zig* „ *zelven 'er by, dan hier toe te koomen* (*f*)." De Natuur gruuwt van zulke Monsters.

Uit

(*b*) Zie Bylaage A. N°. 4.
(*c*) Zie WAGEN. Vaderl. Hiſt. 4. *D. bl.* 155. *r.* 6 *van ond.*
(*d*) PAULUS. Verklaar. der Unie van Utrecht. 1 *D. bl.* 107. HEENEMAN *de Precariis Comitum* §. 12. *p.* 92 *et* 93.
(*e*) HOCSEM. *de Geſt. Epiſc. Leod...T.* 2. *p.* 286.
(*f*) COMMINES. *l. c. Liv.* 4. *Ch.* 1. *p.* 206. *Conf.* T. 3. *p.* 476.

Uit een, onlangs, in 't licht gegeeven Stuk, blykt, dat Paus SIXTUS de IV, de Nymegiſche Burgeren, ſedert, ontheſte van den eed, aan ADOLF, als Hertoge van Gelder, gedaan; met bevel, op ſtraffe van den ban, Hertoge ARNOUD weder aan te neemen. KAREL van Bourgondie hadt hier de hand in (*g*).

Bl. 149. r. 8. v. o. „ *Hy* (Hertog KAREL) *gaf bevel aan* alle Geeſtelyken, om de Goederen, *welken zy* ſestig jaaren *bezeeten hadden*, in geſchrift te ſtellen." Hier uit ſchynt genoeg te blyken, dat de laſt van PHILIPS, om der Geeſtelyken Goederen aan te ſlaan, van welke ik voorheen ſprak (*h*), niet werkſtellig zal gemaakt zyn; ook ziet men 'er uit, dat KAREL's bevel, om van die Goederen gebruik voor 's Lands Schatkist te maaken, ten deezen tyde geen vreemd denkbeeld was.

Bl. 152. r. 16. „ *Men vindt, dat* Gelderland, — *in dit jaar* — 13883 *ponden tournois heeft moeten opbrengen.*" De Gelderſche Steden waren, buiten dien, van 't leeveren van Manſchap niet vry geraakt. (*i*) Die van Aarnhem zonden hem eenige Schepen, ter hulpe, den Rhyn op, gelyk mede de zes groote Steden van Holland doen moesten. De Hertog ſcheen 'er zig van te willen bedienen tot het vervoeren van Manſchap, of Voorraad, naar 't leeger voor Nuis (*k*).

De

(*g*) Handvesten van Nymeg. *bl.* 231.
(*h*) Zie deeze Aanmerk. bl. 37.
(*i*) PONTAN. *Hiſt. Gelr. Lib.* 9. *fol.* 554.
(*k*) WAGEN. Amſterd. Geſchied. 2 D. bl. 268 en 269.

De Schepenen van Aarnhem toogen, met eenig Volk, naar dat Béleg, op een wagen, voor aan met Stads wapen beſchilderd en getrokken door zes paarden, op welker haamen, zo als ook op de vlaggen hunner ſchepen, het zelfde wapen gezien wierdt. (*l*)

Bl. 155. r. 9. v. o. „ *Veelligt hebben de vier eerſte gemelde* Admiraals, *alleenlyk den rang van* Vice-Admiraals, *en de vier anderen dien van* Schouten by Nagt *gehad.*" Sedert, en, zo ik agte, beter, heeft onze WAGEN. de vier *Admiraals* voor *Kapiteinen*, en de vier *Onder-Admiraals* voor *Lieutenants* aangezien. (*m*)

Bl. 161. r. 10. „ KAREL *liet* —— *eene* ledige Schatkist *agter.*" Een gelyktydig Schryver zegt, dat hy gelds genoeg over hadt, en op 't Kaſteel van Luxemburg nog wel honderd vyftig duizend Kroonen (*n*).

Bl. 161. r. 19. „ *Hy was* kuisch *en* maatig." Hy was ook, uitneemend arbeidzaam; van waar men hem den bynaam van den *Werkenden* of *Werker (le Travaillant)* gegeven heeft (*o*). „ *Ik geloove*, zegt „ COMMINES, (*p*) *dat nooit een mensch* „ *méer* arbeid *op zig nam, dan hy, en ik* „ *heb nooit iemand gekend, die* ſtouter „ *was; ik heb hem nooit hooren zeggen* „ *vermoeid te zyn, nog hem ooit eenigen ſchyn* „ *zien geeven van vreeze; en egter ben ik,* „ *ze-*

(*l*) Chron. van Aarnhem. *bl.* 51.
(*m*) Amſterd. Geſchied. 2 D. bl. 275.
(*n*) COMMINES. *l. c. Liv.* 5. *p.* 306.
(*o*) LA MARCHE. *Mémoir. p.* 653.
(*p*) *l. c. p. Voyez auſſi. Tom.* 8. *p.* 469.

„ *zeven jaar agter een, in den oorlog by* „ *hem geweest, ten minſten des Zomers,* „ *en, ſomtyds, in Winter en Zomer.*"

Bl. 161. r. 12. van o. „ *De* Grootsheid *der* Bourgondiſche Hofhouding, *van welke nog eene* omſtandige Beſchryving voor handen is." Uit het eind deezer Beſchryving blykt, dat de onkosten van 't Hof en het Leger, jaarlyks, omtrend twee Millioenen, een geweldige ſom, ten dien tyde, beliepen. Voor 't overige haalt onze WAGEN., hier, al wel te regt aan (*q*) de *Analecta* van den Heer MATTHÆUS, doch het Nederduitsch Stuk, aldaar te vinden, is een zeer verminkt Afſchrift en Overzetting van een Fransch Werk van OLIVIER DE LA MARCHE, getiteld *l'Eſtat de la Maiſon du Duc Charles de Bourgogne, dict le Hardij*, en gedrukt agter de derde Uitgave der *Mémoires* van dien Schryver, te Brusſel, in den jare 1616; 't geen ik, om die reden, hier en daar, heb aangehaald. Als men dit Stuk vergelykt met het reeds aangetogen Werkjen van ALIËNOR DE POITOU, en met de *Mémoires, pour l'Hiſtoire de Bourgogne*, in 1729, te Parys uitgegeeven, zal men zig van de Bourgondiſche Hofhouding, die zeer tot opheldering ſtrekt van s' Lands zeden en beſtuur, een duidlyker denkbeeld kunnen maaken, dan, veelligt, van eenige andere in Europa.

Bl. 163. r. 15. „ *Meest was men voor* LODEWYK den XI. *bedugt.*" Hy was en bleef, zonder twyffel, de gevaarlykſte Vyand der Staa-

(*q*) Zie deeze Aanmerk. bl. 18.

Staaten van MARIA, en men mag agten, dat de Geſchiedenisſen, uit dien hoofde, de naamen der overige Vorſten, die 'er mede op vlamden, min naauwkeurig hebben aangeteekend: onder deezen zullen, egter, de Hertogen van Beieren, met naame de Munchiſche Tak, welkers hoofd, thans, ALBERT de II., gezegd *de Wyze*, was, gehoord hebben. Dat deezen de Stad Dordregt, door Gezanten, op hunne zyde tragtten te brengen, doch zonder goed gevolg, blykt uit een, voor eenige jaaren, uitgegeeven Charter (*r*).

Bl. 173. r. 10. v. o. „ Brief, *dien men Vrouwe* MARIA *zelve* onder d'oogen bragt." De omſtandigheden, die hier by plaatz greepen, waren deezen. De Gemagtigden van Gend, by hunne te rug komst uit Frankryk, aan MARIA, in eene Raadsvergadering, verſlag doende van hun wedervaaren ten Hove, verhaalden, onder anderen, hoe de Koning, op hunne verklaaring, „ dat de Hertogin „ gezind was alles te doen, by raade der drie „ Staaten," hadt geantwoord, „ wel zeker „ te zyn van het tegendeel, uit hoofde van „ haaren Brief, dien hy aanboodt te vertoonen." MARIA, op dit zeggen, ontſteld, vergramd en niet denkende, dat men den Brief reeds gezien hadt, ontkende, terſtond, die daad. Dan de Penſionaris van Gend of Brusſel (zegt COMMINES, en men moet, misſchien, by hem, *Brugge* leezen) het woord voor zyne Meesters voerende, trok, daar op, oo-

(*r*) VAN DE WALL. *l. c. p.* 849 en 850.

oogenbliklyk, het oorſpronglyk geſchrift zelve uit zynen boezem, en langde het, in 't gezigt van ieder een, der Jongvrouwe toe, die, gelyk men bevroeden kan, hier over, in de uiterſte verlegenheid geraakte (s).

't Is opmerkelyk dat, hoe zeer deeze Brief alleen ſprak op naam der Hertoginne MARIA, hy, egter, om 'by den Koning te zekerder geloofd te worden, door *drie* handen geſchreven was; naamenlyk, van MARIA zelve, van MARGARETE van YORK, Weduwe van Hertoge KAREL, en van ADOLF van RAVESTEIN, Broeder van den Hertoge van Kleef; (t) die, blykens het aangehaalde by onzen WAGEN., de twee eerſten waren, met welken zy haare zaaken wilde beſtuuren.

Bl. 180. „ *'t Huwelyk werdt te Gend voltrokken.*" MAXIMILIAAN, met 800 Paarden, binnen trekkende, wierdt, voor zyn' perſoon, pragtig ingehaald; maar de Huuwlyks-Plegtigheden waren, thans, zeer eenvoudig. LA MARCHE, toen s' Vorsten eerſte Hofmeester, verhaalt, dat deez, na den avondmaaltyd, (die men, elders, vindt, dat door de Hertoginne Weduwe van KAREL van Bourgondie gegeven werdt,) een bezoek by *Jongvrouwe* MARIE aflag; dat men, ſtraks daar na, over den tyd van 't Huwelyk, in een byzonder vertrek, ſprak en, terſtond, een Biſchop liet haalen, die ze beiden ondertrouwde; dat, den volgenden dag, het huuwelyk wierdt ingezegend; dat, op dien dag, des morgens, de Vorstin zig Kerkwaarts be-

(s) COMMINES. *l. c. Liv. 5. Chap. 17. p. 340 et 341.*
(t) COMMINES. *l. c. Chap. 16. p. 337 et 338.*

begaf, „ geleid door twee haarer Ridderen, „ zynde den Graave van Chimay en den „ Heere van Gruithuizen, (voorheen Stadhou- „ der van Holland) terwyl *myn Jonker van Gelre* (verſtaa ADOLF, Zoon van ARNOUD) „ en de *Jonkvrouwe van Gelre*, zyne „ Zuster, die toen twee ſchoone Kinderen „ waren, de Waskaarſen droegen; en dit was", vervolgt hy, „ al de pragt, welke men „ maakte, om den Zoon des Keizers aan „ de rykſte Erfgenaame der waereld uitte- „ trouwen (*u*)."

Van elders (*v*) weet men, dat de inzegening geſchiedde, door den Pauslyken Legaat, ten zes uuren des morgens en, onder anderen, met deeze plegtigheid; „ *die Legaat nam* „ *des Hertogen hant, de Hertoge in ſynre* „ *hant hebbende enen costeliken Ring, ende* „ *ſtac die an der Princeſſen voerſten Vin-* „ *ger, ſeggende, met deſen ring geve ik u* „ *mine manlike trouwe; ende, ten anderde,* „ *ſtac hi die an die middelſte Vinger, ſeg-* „ *gende, ende beloue u myn trouwe te* „ *onderhouden; ende doen ſtac hi ſe an die* „ *Hertvinger, ſeggende, ende beloue di (U) te* „ *onderhouden alle dat ghene, dat, tuſſchen* „ *minen Vader ende uwen Vader, ende onſe* „ *Landen ende Provinchien, tractiert ende* „ *gheſloten is.*"

Bl. 191. r. 11. v. o. „ *Doch zy droe-*

gen

(*u*) LA MARCHE. *Mémoir. p.* 613. *Voyez. auſſi.* COMMINES, *Mémoires Liv.* 6. *Ch.* 3. *pag.* 382.

(*v*) Groote Chron. *Diviſ.* 32. *Cap.* 13. *bl* 872. Excell. Chron. van Vlaend. *bl.* 191. *Vſo.* en 192. *Hertvinger* is, volgens KILIAAN, de *egterſte Vinger.*

gen zo weinig zorg voor het bewaren der onlangs verkreegen voorregten, dat zy gedoogden, *dat* JOOST VAN LALAING, in zyne plaats, werdt aangeſteld." By 't Groot Privilegie van MARIA, was, door de Graavin, ten verzoeke der Staaten, pas drie jaren geleden, belooft, om geenerlei Ampten of Diensten te begeven, dan aan Inboorlingen, en de Hertogin had, korts daarna, WOLFERD van Borſſelen, Heere van Veere, tot Stadhouder van Holland en Zeeland aangeſteld in plaats van LODEWYK van Brugge, Heer van Gruithuizen, die een Vlaming was en, ſederd den jaare 1465, die waardigheid bekleedde (*w*). De Kabbeljaauwſchen, die den Heere van Veere vyandig waren en, door allerlei middelen, zelfs ten koste van 's Lands Schatkist, zig in de gunst van MAXIMILIAAN wisten in te dringen, hadden weinig moeite, om den Vorst te beweegen zynen voornaamſten Amptenaar en Gunsteling, die uitſtekende diensten beweezen hadt aan zyn Vaderland (*x*), van zyn ampt te verlaten. JOOST VAN LALAING, een Henegouwer, en dus een Afhangeling van den Vorst en de Kabbeljaauwſchen, wierdt, Ao. 1480, tot Stadhouder van Holland en Zeeland benoemd. — Een bewys, wederom, voor de waarheid der ſtelling, dat de party die men *Hoekſchen* noemde, niet is geweest een *factie*, maar een deel der Ingezetenen van 't Land, die zig beyverden in de handhaving der

(*w*) Zie WAGEN. 4 D. bl. 114.
(*x*) Vergelyk de Beſchryving van zyn Leeven, door den Heer ERMERINS.

der Privilegien en Uſantien van het Land, die van de *Kabbeljaauwſchen* veragt en overtreden wierden (*y*). Ondertuſſchen was de aanhang der Hoekſchen, hoezeer de regtvaardigſte, doorgaans de zwakſte. De toenemende heerschzugt der Vorsten, geſtyfd door de Kabbeljaauwſchen, deedt hen eindelyk bezwyken, en meerendeels het Land verlaten (*z*).

Bl. 191. ond. reg. „ *De* Raadsheeren van 't Hof *in den* Haage, *insgelyks* veranderd zynde." Dit ſproot, veelligt, uit zekere belofte, door MAXIMILIAAN, aan de Hoekſche Steden Dordrecht, Gouda, Schoonhoven en den Briele gedaan, op 20. Juny 1480, en welke ſtrekte, om de *Kamer van Holland*, (dat is 't Hof, Kamer houdende in den Haage, (*a*)) voortaan, uit een gelyk getal van Hoekſche en Kabbeljaauwſche, gewoone en buitengewoone, Raaden te doen beſtaan. De Stukken, hier toe dienende, zyn, voor eenige jaaren, uitgegeeven, als mede de Zoen, die de drie eerstgemelde Steden, ten zelven tyde, met MAXIMILIAAN en MARIA troffen. Men leert uit dezelven, dat, aan de drie eerstgemelde Steden, mits toeſtemmende in eene *ſubventie* van 8000 Klinkaarts, voor agt jaaren, wierdt kwytgeſcholden en vergeeven *de grote fortſen, violencie, crachten, gewelde, huisbrekinge, exceſſen ende quade feiten*, door hun, op den togt naar 's Haage, bedreeven, toen

(*y*) H. DE GROOT, in de Holl. Conſult. 3 D. *Conſult.* 126, §. 84—88. Nieuwe Druk.
(*z*) Zie WAGEN. 4 D. bl. 289—292.
(*a*) Vergelyk VAN DE WALL. *l. c.* p. 727.

toen zy derwaarts, om oproer te ſtillen, in Hooimaand des jaars 1479, door den Stadhouder ontboden waren (*b*), en die, ſedert, ook tot de beroerte in Rotterdam oorzaak gegeeven hadden. De Hertog, ſchoon, in den grond, Kabbeljaauwsch (*c*), oordeelde thans, zo 't my voorkomt, den ſchyn te moeten aanneemen van Partyen te willen vereenigen; immers, hy ſtelde vast, dat, by een Beſchryving der Edelen, beide partyen, als de Heeren van *Naſſau*, van *Hoorn*, van *Bredenrode*, van *Gruithuizen*, van *Montfoort*, en de overigen, die, gewoonlyk, beſchreeven waren, voortaan zouden beſchreeven worden; dat Dordrecht, 't geen, voor den Zoen, eenigen tyd niet moet beſchreeven geweest zyn, weder 't eerst ter Vergadering zou geroepen en, zonder haar, niets beſloten worden; dat Dordrecht, Gouda en Schoonhoven haare Uitgeweekenen weder zouden inneemen, gelyk te Leiden geſchied was. Voorts wierdt aan die van Gouda, in 't byzonder, kwytgeſcholden de misdaad van s' Graaven Slot, voor haaren Kaſtelein, den Graave van Naſſau, niet geopend te hebben, mits die opening, voortaan, geſchieden zou, en de Graaf een ander Slotvoogd aanſtellen van de *heerſchende* (d: i: Hoekſche) zyde; die egter, met gewapende manſchap, niets tegen de Stad zoude moogen ondernee-men (*d*).

Bl. 237. „ Zy (Vrouwe MARIA) *hadt zig*

(*b*) Zie ook hier WAGEN. Vaderl. Hiſt. 4 D. bl. 189.
(*c*) WAGEN. alhier, bl. 196. en Beſchryv. van Amſterd. 2 D. bl. 352.
(*d*) VAN DE WALL. *l. c. bl.* 682–694.

zig, door een val van 't paard, *dermaate bezeerd* enz." Men verſchilt eenigzints, omtrend de omſtandigheden, die oorzaak tot den dood van MARIA gaven. 't Volgende dunkt my 't waarſchynlykst. Een Minnaaresſe van ligchaams-oeffeningen, byzonder van ſchaats- en paard-ryden, *(e)* begaf zy zig, omtrend vasten-avond, of den 11. van Sprokkelmaand, tusſchen Brugge en Damme, ter jagt, op een driftig Vrouwen-paard of Telle, wiens cingels, onder het ſnel ryden, van een ſprongen, waar door de Zadel los, en MARIA agter over ſchoot, neerkoomende, zo ſommigen willen, op een zwaar ſtuk houts of boomſtruik. Zy, aan de Lendenen zeer gekwetst, ontveinsde egter voor MAXIMILIAAN de ſmert, doch, na drie weeken, moest zy reeds, 't bedde houden. De wond zette zig tot verzweering en 'er kwam een aanhoudende koorts by, die haar, op den 27. van Lentemaand, in den ouderdom van maar 25 jaaren, uit het leeven rukte. 't Ligchaam wierdt te Brugge, 't hart, volgens haare begeerte, te Antwerpen, begraaven. *(f)*.

Bl. 232. *In 't jaar* 1484, *maakte hy zig eerst van* Dendermonde *en, wat laater, van* Oudenaarden *meester.*

MAXIMILIAAN is, in dit jaar, ook te Middelburg geweest, om Hooge Vierſchaar te houden; blykens de Inleiding der Keure van Zeeland Ao. 1495. Dan hy wierd genoodzaakt

(*e*) Nieuwe Chron. van Vlaand. 2 *D. bl.* 608.
(*f*) *Chron. Duc. Brab. p.* 224. Excell. Chron. van Vlaand. *bl.* 225. COMMINES. *l. c. Liv.* 6. *p.* 385. *et p.* 405. HEUTERUS. *Rer. Auſtriac. Lib.* 1. *C.* 10.

zaakt dezelve uitteſtellen, vermits hem de Prelaat en Edelen van Zeeland vertoonden, dat zulks niet mogelyk ware, alvorens de Keuren van den Lande van Zeeland, die, in veele opzigten, duister en tegenſtrydig waren, overzien en vernieuwd wierden. Ter wederzyden wierden Gemagtigden benoemd (*g*), die een nieuw ontwerp van Keuren maakten, deels, uit de oude Keuren van FLORIS den Momboir, (*h*) na den dood van zynen Broeder Koning WILLEM, en dus, tusſchen de jaren 1256 en 1258, gegeven, en, naderhand, ten jare 1290, door FLORIS den V. vermeerderd en verbeterd (*i*), deels, uit de Keuren van Hertog WILLEM van Beieren, deels, uit die van PHILIPS van Bourgondien (*k*), deels, eindelyk, uit het geen de oude Coſtumiers (*l*) van den Lande van Zeeland, als Wetten en Uſantien, hadden opgegeven. Dit Ontwerp was het, 't geen, ter gelegenheid der inhuldiging van PHILIPS, te Reimerswaal, ten jare 1494, aan de Afgevaardigden van Zeeland wierdt ter hand geſteld, en, als doen, by voorraad en in afwagting van verbetering, bezwooren.

Bl. 235. Byzonderheden, aangaande de overrom-

(*g*) *Vid.* APPELIUS, *in Spectmine Inaug. ad Statuta Zeelandiæ anni* 1496. *Edita Lugd. Batav. a* 1786.

(*h*) Zie deeze by MIERIS. *Charterb.* I *D. bl.* 302—316.

(*i*) Zie deeze by MIERIS *l. c.* I *D. bl.* 511—523. *en* VAN DE SPIEGEL, over de Hooge Vierſch. §. 7. *en* 8.

(*k*) Waarſchynelyk worden hier onderſcheiden Keuren van WILLEM en PHILIPS bedoeld, welken, hoe zeer ieder op zig zelven geen algemeen Landregt vaſtſtellende, nogthans, onderſcheiden gedeelten daar van bepaalden.

(*l*) Deeze worden, in 't Groot Privilegie van MARIA. §. 5. *Notabile Clerken* genoemd; dezelfde mogelyk, die, *C.* 1. §. 3. van de Keure, *Gegraduerde Clerken* worden geheten.

rompeling van Vlisſingen, door die van *Sluys*, behalven 't geen by Reigersberg en Boxhorn ſtaat aangeteekend, heb ik niet ontdekt. 'T is ook niet wel te bepaalen, wie WOUTER VAN DOMBURG, de omhals gebragte Schout van Vlisſingen, geweest zy. Waarſchynelyk, egter, heeft men hem te houden voor denzelven, die, in 't najaar van den jare 1484, en in February 1485, met eenige manſchappen te Veere in bezetting gelegen hadt, toen men bevreesd was voor een inval der Hoekſchen uit Sluis, *(m)* en die, mogelyk, ook dezelve is, als Heer WOUTER VAN DOMBURG, voorkoomende op den Lyst der Zeeuwſche Edelen, die gevonden is in de Abdy van Middelburg *(n)*.

Daar Vlisſingen, ten tyde van deszelfs verwoesting door de Sluiſenaars, den 16 Mey 1485, behoorde tot de Heerlyke Goederen van WOLPHERT VAN BORSSELE, Heer van Veere, en deeze de party der Hoekſchen, die Sluys inhielden, was toegedaan, (om welke reden hy zelfs, A°. 1480, van zyn Ampt, als Stadhouder van Holland en Zeeland, verlaten was (*o*) en, twee jaren daarna, door de *Vlamingen*, die met de Hoekſchen een gemeene zaak maakten, tot Voogd van den Jongen PHILIPS benoemd (*p*)) zou het vreemd kunnen voorkoomen, dat Vlisſingen de woede der Sluiſenaars, op zulk een gedugte wys, moest ondervinden. — Dan, het zy zy mis-

(*m*) Zie Bylage K, by ERMERINS, in 't leeven der Heeren van Veere, uit den Huize van Borſſele.

(*n*) TE WATER, *Hoog Adelyk Zeeland. bl.* 12. Zie ook denzelven Schryver, over 't Geſlagt van VAN DOMBURG. *bl.* 143—147.

(*o*) WAGEN. 4 D. bl. 191.

(*p*) WAGEN. 4 D. bl. 221.

misnoegd waren op den Heer van Veere, die, mogelyk, ongenegen was, om hunne wanhoopige pogingen te ondersteunen, het zy zy uitgelokt wierden door het vooruitzigt van den buit, daar Vlissingen thans, hoe zeer nog een onbemuurd vlek, door het verloop der Kooplieden van Brugge en Sluys, zoo wel als de andere Walcherſche Steden, in welvaart aanmerkelyk toenam, de Sluisenaars waren, ten uitersten, misnoegd op PHILIPS van Bourgonje, den Heer van Beveren, die, reeds in 1481, ondertrouwd met ANNA, de Erfdogter van WOLPHAART VAN BORSSELE, Heer van Veere, dus de vermoedelyke erfgenaam was zyner heerlyke goederen, waar van Vlissingen geen gering gedeelte uitmaakte. Hy schynt, voormaals, de Vlamingen begunstigd te hebben, en was door hun, A°. 1482, tot Mede-Voogd benoemd van den Aartshertog PHILIPS (*q*); zelfs was hy, by opene Brieven, gegeven op naam van den Aartshertog, A°. 1484, ter dier tyd te Gend nog gevangen, tot *Gouverneur en Capitein Generaal van Vlaanderen* aangesteld, op een tractement van twaalf honderd Guldens (*r*), en was, in dat zelfde jaar, een der Bevelhebbers, onder welke de Vlamingen een inval in Braband deeden (*s*). Maar, niet lang daarna, verliet hy de zaak der Vlamingen, en omhelsde, zoo wel als zyn Schoonvader WOLPHAART,

(*q*) WAGEN. 4 D. bl. 221.
(*r*) L'ESPINOY. *Recherches des Antiq. et de la Noblesse de Flandres. p.* 78.
(*s*) Zie Goudh. *Chron. bl.* 539.

PHAART, de gevoelens van het Hof, (*t*) zoo dat hy zelf, omtrend dien tyd, de ſtad Sluys belegerde. Waarſchynelyk, (*u*) daar hy Admiraal was, zal hy, met een vloot Schepen, in Walcheren uitgerust, het Zwin bezet hebben, om het uitloopen der Hoekſche Kapers te beletten. Het is dus geen wonder, dat die van Sluys hunne moed koelden op Vliſſingen.

Bl. 239. „ *Alles werdt beſlooten met deze* Koninglyke *ſpreekwyze*, aan welke men, hier te Lande, nog gansch niet gewend was, *Car ainſi nous plaiſt il eſtre faict:* Dat is; *Want alzo belieft het ons, dat gedaan worde.*"

Offchoon wy de doorwrogte Kundigheid in de Geſchiedenisſen onzes Vaderlands van den Grooten WAGENAAR bewonderen, zy het ons egter vergunt, in deze ſtelling, van zyn Edele te verſchillen, en van de gedagten, waar in hy ſtondt, dat men aan deeze Koninglyke ſpreekwyze, hier te Lande, toen ter tyd, nog gansch niet gewend was, aftewyken; daar wy zullen tragten te doen zien, dat, wel verre men hier aan ongewoon zoude zijn, integendeel, al van veel vroeger tyden, deeze ſpreekwyze gebezigd is.

Car ainſi nous plaiſt il, & voulons eſtre fait. Deeze taal, als het hoogst en Souverain Oppergezag aanduidende, hebben de Koningen van Frankryk, in haare Wetten en Statuten, volgens de meening der Geleerden

(*t*) ERMERINS, in 't leeven van de Veerſche Heeren uit den Huize van Bourg. *pag.* 7.
(*u*) REIGERSB. Chron. van Zeel. 2 *D. bl.* 312.

den (y), alreeds in de 14. Eeuw gevoerd; en het is, kort daar op, van verſcheide gekroonde hoofden nagevolgd, voornamentlyk van die geenen, welken uit Franſchen Bloede geſprooten, naderhand, als Hertogen en Princen regeerden.

De Schryver ſpreekt, hier ter plaatſe, van een Edict van Keizer MAXIMILIAAN (Keizer KAREL Grootvader), 't welk ſtrekken moest ter oprigting van een Admiraliteits Collegie, om al, wat het Zee-wezen betrof, daar door te bevorderen; dit Edict nu, ten jaare 1487. gegeeven, wierdt met deze Koninglyke ſpreekwyze beſlooten.

Al van veel vroeger tyd was men, hier te Lande, gewoon, de Keizerlyke Statuten en Edicten, aan welker ſtricte nakooming den Wetgever veel gelegen was, met dit teken van Souverain gezag te bekragtigen; ook hebben de Graaven van Holland, in welker boezem het Souverain gezag berustede, van de vroegſte tyden af, reeds deezen ſpreektrant aangenomen.

Offchoon ſommige Schryvers, voor al ten opzigte van PHILIPS van Bourgonjen, bygenaamd de Goede, het zeer euvel neemen, dat hy deeze ſpreekwyze, in navolging zyner Voorzaten, gebruikt heeft, die hem, daarom, van trotsch- en opgeblazendheid jegens zyne Onderzaten, beſchuldigen.

Dan, wat hier ook van zyn mooge, zeker is het, dat men, al van veel vroeger tyden, dan van PHILIPS den Goeden, gewoon was de Ko-

(y) DOM. DE VAINES. *Dict. Diplom. P.* 1. *p.* 544.

Koninglyke Edicten, met die ſpreekwyze, te bekragtigen. Men vindt (*w*) van Hertog JAN van Braband, JACOBA van Beyeren, Graavinne van Holland, in huuwelyk hebbende, vermeld, dat hy, op den 25 Febr. ten jare 1424, HENDRIK VAN EYK tot zyn Jagermeester aanſtelde, en deszelfs Commisſie-brief, met deze woorden, bekragtigde: „*Zonder yet dair jegens te ſeggen of te doen, in eenigerwys, of meer beuels van ons dair af te verbeyden; want ons dat alzoo belieft, ende gedaen willen hebben.*"

Wat anders betekenen de woorden van WILLEM den V., Graaf van Holland, ten jare van 1347. (*x*), als hy zegt. „*Want dit onze wille is*"? Zo heeft ook de Vrouw van Graaf WILLEM, toen zy, door de krankzinnigheid van haar Man, te raade was geworden Graaf WILLEMS Broeder, Hertog AELBRECHT, uit het Keizerryk te ontbieden, alle Edelen, Steden, en Onderzaten van Holland gebooden, des Hertogs regeering voor wettig te erkennen, en hem den Eed van hulde en trouw te zweeren (*y*). „*Wy verſoeken* (zegt zy,) *ēn uiterlyk begeeren, onzen lieven Broeder — te ontfangen over haren Ruwaarde; — want ſulx onſe wille ēn meyninghe is.*"

Ja, zelfs in zaaken van het alleruiterſt gewigt, — in zaaken daar de Regeering en het beſtier der Landen mede gepaard ging, was men gewoon, zig van deze ſpreekwyze te

(*w*) MIER. Groot Charterb. 4 D. *p.* 759.
(*x*) MIER. *l. c.* 2 D. p. 730.
(*y*) MIER. *l. c.* 4 D. p. 43.

te bedienen. Wanneer Hertog JAN van Braband en deszelfs Vrouw JACOBA, het geheele Graafschap Holland, met deszelfs Oppergezag, by wyze van overeenkomst, aan JAN van Beieren overdroeg, en deszelfs Onderzaten hem hulde en eerbied beval te bewyzen, bekragtigd hy die overdragt met deze woorden; „ *Want dat onze wille is (z).*"

En daalen wy af tot die tyden, waar in men, langer weigerig den hals onder het Spaansche juk te krommen, de wapenen tegens den bloeddorstigen Alba had opgevat, dan zullen de Registers van Staat ons leeren, dat de Grondlegger der Bataafsche Vryheid, WILLEM de I., met onderling overleg der Staaten, in een Placaat, op den 29. November ten jaare 1579 vastgesteld, 't welk alle gemeenschap met den Hertog van ALBA ten sterksten verboodt, dezelve koninglyke Spreekwyze gebezigd heeft, „ *Want ons alzoo belieft (a).*"

En waar in verschilt doch die wyze van spreeken met de vorige, welke WILLEM I., Stadhouder, den 3. Maart, ten jaare 1573, gebruikte, en welke in de Registers van Holland gevonden wordt. „ Dat alle Leenmannen der Graeflykheyt hem, als Gouverneur Generaal, den Staeten 's Lands van Hollant ende het Gemeene beste den behoorl. Eedt van getrou-

(z) MIER. T. 4. p. 548.

(a) Extract uit 't Register der Resolutien van Holland, ten jaare 1572. 1574. *fol.* „ *En ten eynde niemandt daar van ignorantie hebbe,* —— *Soo laeten, en ordonneren Wy u dese inhoude van desen te publiceeren, alomme binnen de Steden, en de Vlecken van den Lande en Graeffschappe van Hollandt, ons toegedaan zynde;* —— *beveelende voorts alle Officieren, ende Magistraten, dat sy het inhouden van desen volkomen en agtervolgen, voor soo veel hun aangaan magh, zonder daar inne te gebruycken eenigh faveur, gunste, ofte dissimulatie.* Want ons alzoo belieft."

trouwigheyt doen tegen de Tiranneye van den Hartogh van Alba hunne Leenen van nieuws verheffen, — — op verbeurte der Leenen. — „ *Want onſe intentie ende begeerte ſulcks is,*" en, ten jaare 1579 *(b)*," „ *Want zulcks is onſe ernſtighe Wille ende begeerte.*"

Deze Spreekwyze, voor zo verre 't de eigentlyke woorden betreft, heeft, naderhand, toen de Staaten, na de afſweering van PHILIPS de II., op haar lieder eige Souverain Gezag de Placaaten uitgaven, wel eenige verandering ondergaan, dog de zin der woorden is daarom dezelve gebleeven. In den jaare 1580, vindt men een zagter Spreekwyze door de Staaten gebruikt, *(c)* by SIMON VAN LEEUWEN. „ *Want de Staten dunckt zulck.*"

Deeze zagtere, of liever min harde, benaming verandert egter den wil en de meening der Hoge Wetgevers niet; want die zelve Staaten hebben, naderhand, die koninglyke Spreekwyze, die KAREL de V. en PHILIPS de II. eigen waren, meest altyd, en met alle nadruk, gevoerd. „ *Uyt onſer rechter Wetenſchap, volkomen macht, ende Souveraine Authoriteyt.*" Tegenwoordig is deze Spreekwyze de generaalſte, „ *Want de Staaten zulks ten dienſten van den Lande (d) hebben ge-oordeeld nodig te zyn*" of „ *te behooren,*" of „ *hebben goed gevonden en verſtaan,*" en gelykſoortige bewoordingen.

Bl. 240. r. 5. v. o. „ *Die van* Brugge naamen Ma-

(*b*) VAN DE WALL. *Handv. van Dord. p.* 1401.
(*c*) VAN ALLER. Manier van Procedeeren, met de Noten. *p.* 112.
(*d*) Men heeft de volgende woorden, in deeze Aanmerking, (die, door een kundige, maar onbekende hand, den Uitgeever deezes, een jaar geleden, is toegezonden) moeten aanvullen, alzo het einde van 't oorſpronglyke, by toeval, in 't ongereede is geraakt.

MAXIMILIAAN in hegtenis." Zy bewaarden hem, eerst, in zekere huizinge, genaamd *Kraanenburg*, ſedert in eene andere, die men geſchikter oordeelde voor de kleine Hofhouding, welke men hem overliet. De omſtandigheden, die deeze gevangenneeming en ontſlag verzeld hebben, zyn zeer merkwaardig, maar, zo om haare omſlagtigheid, als wyl zy veelal Vlaanderen raaken, niet geſchikt voor deeze Aanteekeningen; zy verdienen, egter, met haare gevolgen, in de, hier onder aangehaalde, gelyktydige, en, deels, tegenwoordig geweest zynde, Schryveren te worden nagezien *(e)*.

Bl. 243. r. 8. „ MAXIMILIAAN *kreeg zo dra geene kennis van de nadering des Keizerlyken Legers*, of hy waande langer niet, aan het pas geſloten Verdrag, verbonden te zyn." Anderen getuigen, dat MAXIMILIAAN, na hy reeds op vrye voeten was, zynen Vader gebeden heeft de Vlaamingen te ſpaaren, en te denken aan den, door hem gezwooren, eed; maar dat de Keizer, het beneden zyne waardigheid reekende deezen oorlog niet te vervolgen, en MAXIMILIAAN, in een Vergadering, te Mechelen gehouden, van dien eed deedt ontſlaan *(f)*. Hoe het zy, dat de Roomschkoning zeer gebelgd was, over de oproerige Vlaamingen, blykt duidlyk, doordien hy, ſedert, de renten, enz. die Gend, Brugge en Iperen op de Holland-

(*e*) LA MARCHE, *Mémoir.* p. 636—689. ROLLIUS (immers zo agt men den naam van dien Schryver te zyn) *apud* DUELL. *in Miſcell.* L. 1. N. 18. *et apud* PEZIUM; *in Scriptor. Rer Auſtriac.* T. 2. fol. 551 et 552. Excell. Chron. van Vlaand. *Cap.* 68. *bl.* 130. Vſo. 154. Zie ook anderen, aangetoogen by STRUV. *Corp. Hiſtor. German.* p. 777. *et* 778.

(*f*) STRUV. *l. c. p.* 778. *Et ibi alleg. Auctt.* Zie ook IDSINGA. Staatsr. 2 *D. bl.* 422 en 423.

landſche Steden, met naame Dordrecht hadden, aanſloeg, en zulks, „ *ouermits heurlieder rebellicheyt, ongehoirſaemheyt ende crime van leſe Maieſteyt, die zy tegens onſen perſoen geperpetreert hadden.*" (*g*) Ock zegt LA MARCHE, dat PHILIPS van Kleef, die borge, voor den Koning, gebleven was by de Vlaamingen, den Vorst, toen nog te Brugge zynde, verzogt hadt, geen' oorlog te beginnen, voor hy, (PHILIPS,) van de borgtogt ontſlagen zyn zoude (*h*). Uit welke laatſte woorden ligtelyk is op te maaken, hoe weinig ſtaat men, toen reeds, maakte op de bezworen, maar, in de daad, afgeperſte, beloſte van MAXIMILIAAN.

Bl. 250. r. 2. „ MARTEN VAN POLHAIN." Hy was Opperſtalmeester van MAXIMILIAAN en, thans, *Kapitein van Holland* (*i*), ſchoon 'er EGMOND *Stadhouder Generaal* was; (*k*) welke twee bedieningen, zints lange, door verſchillende perſoonen, bekleed wierden (*l*).

Bl. 256. r. 9„ *By* Moordrecht." Zo zegt ook een oud Schryver, hier niet aangehaald (*m*). De Stadsreekeningen van Gouda bepaalen het nader, wanneer zy zeggen, *te Corten-oort* (*n*); een half uur gaans van *Moordrecht*.

Bl. 296. r. 10. „ *In Zeeland geſchiedde de inhuldiging kort hierna.*" Dit geſchiedde, in Hooimaand des jaars 1494, te Reimerswaal, een

(*g*) VAN DE WALL. *l. c. p.* 728.
(*h*) *Mémoir. l. c. Cap.* 12. *p.* 640.
(*i*) Groote Chron. *Divif.* 31. *Cap.* 62. *bl.* 402. *Vſo.* Men zeide ook *Overſte Capitein*, of *Capitein Generaal* van Holland. *Commiſſ. Holl.* 1425—1427; B. R. *Kas N. f.* 3.
(*k*) JONKER. Franſche Oorl. bl. 331.
(*l*) VAN DE WALL. *l. c. bl.* 889. (*l*).
(*m*) Groote Chron. *Divif.* 31. *Cap.* 66. bl. 451.
(*n*) Zie JONKER. *Franſche Oorl. bl.* 221—228.

een aanzienelyke Stad in die tyd, met veel luister en vreugde. PHILIPS wierdt door de Staaten en Afgevaardigden der Steden van Zeeland, ontfangen en gehuldigd, *met groote eere en reverencie*, na het getuigenis van REIGERSB. op BOXH. II. D. bl. 337; 'er byvoegende, dat, *ten zelven tyde* en plaatze, de Nieuwe Keure van Zeeland, in tegenwoordigheid van den Prince en alle de Staten van den Lande, door de Onderzaten van Zeeland *bezworen* wierd. — Woorden, die tot zeer veel misverſtand aanleiding zouden kunnen geven, indien men daar uit wilde afleiden, dat de Nieuwe Keure, ter dier tyd, te Reimerswaal haar vol beſlag kreeg; daar het ontwerp ſlegts, ter dier tyd, by voorraad en behoudens nadere veranderingen, by den Hertoge, zoo wel als de Zeeuwſche Afgevaardigden, is bezworen; gelyk ten klaarſten blykt uit het ſlot der Keure. — Trouwens, wanneer, gelyk wy hier voren (*ad bl.* 232. van WAG.) aanmerkten, het ontwerp der Nieuwe Keure van Zeeland aan de Afgevaardigden van dat Gewest, door de Gemagtigden van den Aarts Hertoge, ter gelegenheid zyner inhuldiging te Reimerswaal, was ter hand geſteld, beklaagden zig de Zeeuwſche Heeren, dat zy, als nog, het Nieuwe Ontwerp niet gezien hadden, verzoekende, mitsdien, een afſchrift daar van te mogen ontfangen, om in overweging te nemen, en der Staten antwoord daar op nader te doen weten. De Hertog ſtond, dit verzoek wel toe, doch alleen onder voorwaarde, dat de Staaten, door hunne Afgevaardigden, binnen drie maanden, hunne beden-

kingen op het Nieuwe Ontwerp zouden doen inbrengen by den Grooten Raad te Mechelen, onder beding, dat, by aldien zy, deswegens, in gebreken bleeven, de *geconcipiëerde Keure* zoude worden gehouden voor *geaccordeerd:* van welke onderhandeling een behoorlyke Acte gemaakt is. De Zeeuwſche Afgevaardigden, (waar onder mogelyk ook wel de Edelen, die, reeds ten jare 1448, tot het Ontwerp eener Nieuwe Keure gevolmagtigd waren, zullen tegenwoordig geweest zyn, als namelyk GUY DE BAENST, ADRIAAN VAN BORSSELE VAN DER HOOGHE, REINIER VAN DER BUTTINGE, en NICOLAAS VAN DEN ABEELE,) vertrokken wederom, na het eindigen der plegtigheden en vreugdebedryven, by der Vorſten inhuldiging doorgaans plaatz hebbende, van Reimerswaal naar Middelburg, om aan den Prelaat, de Edelen en de Afgevaardigden der vyf goede Steden, kennis te geven van het voorgevallene, en het ontwerp der Nieuwe Keure, waarop zy, reeds elf jaren geleden, zoo ernſtig hadden aangedrongen. Zekerlyk zullen zy, thans, de noodzakelykheid eener nieuwe Landswet nog veel meer gevoeld hebben, na dat de Aarts-Hertog PHILIPS geweigerd had het Groot Privilegie van zyne Moeder, Vrouw MARIA, by zyne inhuldiging te bekragtigen; gelyk ten duidelykſten blykt, uit een Brief van PHILIPS van den 18 November 1497. (*o*), waar by hy verlyd PHI-

(*o*) Zie dezelve Brief, onder de Bylagen alhier, Lett. A. N° 6. Deeze Brief is ook aangehaald by VANDE SPIEGEL *l. c.* §. 32. en ERMERINS, *over de Heeren van Veere, uit den Huize van Bourgondien p.* 24.

PHILIPS van Bourgonjen, Heere van Bevere, Veere enz., om, in zyne Steden Veere, Vlissingen, Brouwershaven, West-Capelle en Domburg, mitsgaders zyne andere Heerlykheden in Zeeland, het hooge regtsgebied te oeffenen, en wel ter zake van *Doodſlag*, *Vredebreuk*, *kragt van goede* en *Strafſeneeringe*.

MARIA immers, aan welke men reeds vertoond had, dat de Keuren van Graaf FLORIS de V. van den jaare 1290, door ouderdom, vergaan en onverſtaanbaar geworden waren, had niet alleen belooft dezelve, door twee Raaden van den Hove, te doen overzien en verbeteren; maar had de goede Steden van Zeeland reeds magt gegeeven, om, binnen hare Vryheid, regt te doen van *doodſlag*, *vredebreuk*, *kraft van goede* en *Strafſeneeringe*, en ook gezorgt voor de uitoefening der Juſtitie ten platten Lande. Maar dit alles hield op, zoodra haar Zoon zig, by zyne blyde inkomſte, niet verder verbinden wilde dan tot handhaving der Privilegien en Handvesten van PHILIPS en KAREL van Bourgondien, weigerende die te bevestigen, welken, na den dood van Hertog KAREL, gegeeven waren. De hooge Vierſchaar zeldzaam zittende, bleeven de misdaaden ongeſtraft, en deze ſtraffeloosheid vermenigvuldigde dezelven, het geen niet dan nadeelig voor den Koophandel en Zeevaart, die thans in Zeeland in aanmerkelyke bloei was, wezen kon. Intuſschen zullen de Staaten, byzonder de Edelen en Steden, hoezeer zy ernſtig een nieuwe Land-wet begeerden, op de nieuwe Keure verſcheiden bedenkingen gehad heb-

ben; althans, zy zonden eenige Gemagtigden naar Mechelen, die, aldaar, zoo met den Kancelier en de Leden van den Grooten Raad, als met Mr. RICHARD VAN DER CAPELLEN, (p) 's Vorſten Geheimraad en Requestmeester, mitsgaders *Cantor* van St. Donaas, en met Mr. JAN VAN CAUWENBERGHE, Deken van Abbenbroek, *Paſtor* van Reimerswaale en Geheimſchryver van PHILIPS, beiden daar toe ſpeciaal gemagtigd, verſcheiden byeenkomſten hielden en over het werk der Keure handelden; met dat gevolg, dat het Ontwerp eenige verandering onderging. Dan, het was 'er zoo ver af, dat hier mede het geheele werk zyn beſlag kreeg, dat de Zeeuwſche Heeren, ten ſlotte der Onderhandelingen, verklaarden, dat zy dezelven niet finaal ſluiten mogten, alvorens het verbeterd Ontwerp gebragt te hebben ter kennis van het Gemeene Land van Zeeland, verzoekende, mitsdien, een affchrift daar van, en dat 's Vorſten Gemagtigden, daar mede, naar Zeeland gezonden wierden. Dit geſchiedde dan ook; 'er wierden, in Zeeland, nieuwe Onderhandelingen tuſſchen 's Lands Staten en de Gemagtigden van den Aartshertog gehouden. Het verbeterd Ontwerp der Keure ſchynt niet algemeen voldaan te hebben. Althans de Zeeuwſche Edelen hadden 'er veele bedenkingen op, die zy, door eenigen hunner, aan PHILIPS deden overbrengen, verzoekende, dat daar in mogt

(p) Mogelyk was deeze R. VAN DER CAPPELLEN, by den Aartshertog, aangeſteld in plaats van den Heer van BERGEN, jongſt overleden, aan wien zyn Vader, ten jaare 1484, reeds dezen Last had opgedragen, te gelyk met JAN VAN CAUWENBERGHE, en twee anderen.

mogt worden voorzien, alles nogthans overlatende aan 's Vorſten goeddunken. Onder de Edelen zal zig, waarſchynelyk, bevonden hebben, PHILIPS van Bourgondien, Heer van Beveren, die, door zyn huuwelyk met ANNA VAN BORSSELEN, in Zeeland bezat de Heerlykheden van Veere, Vliſſingen, Brouwershaven, West-Capelle, Domburg, den Agger, enz. Deze zal, buiten twyfel, verzogt hebben, dat West-Capelle en Domburg, als reeds ten jaare 1223 met Keuren voorzien, niet onder de nieuwe Landwet mogten begrepen worden. — Die van Middelburg, Zierikzee en Reimerswaal zeiden niet onder de Nieuwe Keure te behooren, terwyl zy zelf hadden byzondere Keuren en Privilegien, ſommigen van welke mede bragten, dat hunne Poorteren voor niemand anders behooren te regt te ſtaan, dan voor den Grave, of, by zyne afwezigheid, voor zynen Stedehouder, ter Hooger Vierſchaar, ofte voor Schepenen hunner Woonplaats; dat zy ook, alleen ter overſtaan van Schepenen, hunne onroerende goederen mogten overdragen; dat de Poorters der gemelde Statuten ook de keus hadden om hunne Schuldenaren te betrekken, het zy voor Schepenen, het zy voor Proviſoren, Dekens enz. Alle welke Articulen, by de nieuwe Keure, ten hunnen opzigte, niet waren in het oog gehouden.

In hoe ver de jonge Landvorst van de gegrondheid dezer eisſchen, zoo van de Edelen als drie gemelde Steden, overtuigd geraakt zy, is niet wel te bepaalen. Om, echter, in dezen niet mistetasten, vond hy goed, die

van Middelburg, Ziericzee en Reimerswaale te bevelen, om de byzondere Keuren en Privilegien, waar op zy zig beriepen, in handen van zyne Gemagtigden, VAN DER CAPELLEN en VAN CAUWENBERGHE, en mogelyk ook die van den Grooten Rade, over te brengen; ten einde dezelven, immers uittrekſels daar van, aan hem zelf ter hand te ſtellen.

Hier aan wierd voldaan. Die van Middelburg zullen, waarſchynelyk, thuis gekomen, afſchriften hebben doen maken van de Oude Keuren van den jare 1217., bezworen by JOANNA, Gravin van Vlaanderen, en WILLEM van Beieren (*q*); van de Keuren van Koning WILLEM van den 11. Maart 1253 (*r*); van die van MAXIMILIAAN van den jare 1489 (*s*) en andere dergelyke. — Die van Ziericzee bedienden zig, buiten twyfel, van de Keure van Graaf WILLEM van Henegouwen van den jaare 1327 (*t*), en andere Voorregtsbrieven, die hen, door Vrouw MARIA, ten jaare 1477, weder zyn te rug gegeven (*u*): — terwyl die van Reimerswaal zig zullen hebben beroepen op de Privilegien van WILLEM DE V. van Beieren, van den jaare 1355; op de Keure van Hertog ALBRECHT van 1. April 1380; op de Brieven van Hertog WILLEM van den 23 January 1414; (*v*) van PHILIPS van 24 Augustus 1447; van KAREL van den 20.

(*q*) MIERIS. Groot Charterb. 1 *D. bl.* 170.
(*r*) *ibid. p.* 271.
(*s*) BOXH. op REIGERSB. 1 *D. bl.* 141.
(*t*) BOXH. op REIGERSB. 2 *D. bl.* 73.
(*u*) *idem. bl.* 287.
(*v*) MIERIS 4 *D. bl.* 271.

20. January 1472. en van zyne dogter MARIA van Bourgondien (*w*).

Mogelyk zal de Heer van Beveren en Veere ook Afſchriften hebben laten maken van de Keuren, zynen Steden van Westcapelle en Domburg, door Graaf FLORIS den IV., ten jaare 1223, gegeven (*x*).

Hoe het zy, de Afſchriften der ſtedelyke Keuren aan den Aarts-Hertog overhandigd zynde, nam Hy, hier op, het gevoelen zyner Gemagtigden in, en beſloot aan de eisſchen der Steden Middelburg, Ziericzee en Reimerswaal te voldoen, en zekerlyk ook aan ſommigen der Edelen. Althans, de *drie gemelde* Steden wierden niet alleen van de Keure, geëximeerd, maar ook *West-Cappelle*, *Domburg* en *Bezoute Landen* (*y*). Men maakte een nader Afſchriſt van de aldus veranderde Landwet, in vyf Hoofdſtukken verdeeld; 't geen, aldus, goedgekeurd en vastgeſteld wierd, te Brusſel, in Oogstmaand 1495, om, zoo in 't ſtuk van Policie en 't beſtuur van den Lande, als in 't beleid der Juſtitie, van punt tot punt, onverbrekelyk, ten eeuwigen dage, te worden nagekomen, behoudens den Graven en Gravinnen de kennis en interpretatie daar van, zoo dikwerf zulks noodig wezen zou.

Het ſtuk wierd gezegeld, met het zegel van MAXIMILIAAN en van PHILIPS, en onderteekend, door verſcheiden Zeeuwſche Edelen en ſommigen van den Grooten Raade.

Ver-

(*w*) ERMERINS *Beſchr. van Romerſw. bl.* 70. *en volgg.*
(*x*) MIERIS 1 *D. bl.* 182. 188. BOXH. op REIGERSB. 2 *D. bl.* 55—64.
(*y*) Vergel. *Cap.* 4. *der Keure.* Art. 23.

Vervolgens deed PHILIPS, den 1. van Grasmaand 1496, (z) een openen Brief afgaan, waar by hy last gaf aan den Heer van Cruiningen, Burggraaf en Rentmeester van Zeeland, en de meergemelde Heeren van der Capellen en van Cauwenberghe, om zig te begeven naar Zeeland, en aldaar, daar zulks van noode zoude wezen, de Nieuwe Keure te doen afkondigen, en op nieuws te doen bezweeren door de Wethouders, die nieuwlings mogten zyn aangeſteld, en zelfs, des noods, door de oude.

Den 24. derzelve Maand, verſchenen de Gemagtigden van PHILIPS te Middelburg, ter plaatz, daar men gewoon was de Hooge Vierſchaar te houden; alwaar zy, in tegenwoordigheid van verſcheide Zeeuwſche Edelen of hunne Gemagtigden, en de Gemagtigden der Steden van Zeeland, expreſſelyk daar toe beſchreven, de Nieuwe Keure hebben afgekondigd, welke de Staten, met allen eerbied, erkenden, reeds te Reimerswaal, door den Aartshertog bezworen te zyn, en aannamen, in 't beſtuur van den Lande, en der *Juſtitie*, ſtiptelyk te zullen nakomen.

Den volgenden dag, geſchiedde de Publicatie der Keure, op het Stadhuis te Middelburg, met herhaling der vorige bevelen, om dezelve ſtiptelyk na te komen.

Drie dagen later, te Ziericzee, en, eindelyk, den 29. van Grasmaand, te Reimerswaal; alles met zulke plegtigheden en met byeenroeping van zulke Gemeenſchappen en aanzien-

(z) Zie, nopens de Dagteekeningen der Keure, de Noté, agter den jongſten Druk van A°. 1748.

zienlyke Amptenaren, als men, in dergelyke zaken, gewoon was.

Te Goes en Tholen ſchynt geen afkondiging der Keure gedaan te zyn. Die Steden waren, nogthans, niet minder daar onder begrepen. De Stad van Goes, althans, kreeg, nog binnen het jaar na de afkondiging der Keure, een Privilegie, waar by de Burgers van die Stad wierden uitgezonderd, even als die van Middelburg, Ziericzee en Reimerswaal (*a*).

Zie daar, in 't kort, de Geſchiedenis der Keure van Zeeland, uit de Inleiding en het ſlot daar van, hoofdzakelyk opgemaakt, en welke ik niet onwaardig oordeelde hier een plaatz te bekleeden; te meer, daar zy by de Heeren Staten van Zeeland, meermalen, als een *Grondwet der Regeering*, is aangehaald en ingeroepen.

Een origineel Exemplaar der meergemelde Keure word onder de Archiven van Middelburg bewaard; terwyl een Authentique Copy daar van ter Rekenkamer van Zeeland nog voorhanden is (*b*).

Meêr van de Keure van Zeeland mag men verwagten, by de beantwoording der Prysvraag, door het Zeeuwsch Genootſchap der Wetenſchappen te Vliſſingen, ten jaare 1788 uitgeſchreven.

Bl. 293. r. 5. „ *Hy* (Koning LODEWYK) *vondt goed deeze verbintenis* te ſchenden." Die trouwloosheid deedt het bloed van 's Lands In-

(*a*) Zie *Gedagte over 't Samenſtel onzer Burg. Regtsgel. bl.* 12. *te Goes gedr.* A°. 1777.

(*b*) KLUIT. *Hiſt. Crit. Holl. et Zeel. Tom.* I. *P.* II. *p.* 102 *en* 103. *in Nota.*

Ingezeetenen kooken. 'Er zyn nog zeer ſcherp gedigten overig, in welken, onder anderen de *gedugte Zeeuwen* en *dappere Hollanders* (gelyk men ze noemt) tot wraak worden aangezet. Men dreigt 'er den Koning in, dat de Elementen hem, voor den Regterſtoel van Jeſus, zouden dagvaarden; dat de Arenden en Leeuwen, (verſtaa de Oostenrykers en Nederlanders) zyn Ryk zouden plat loopen; dat de bloemen des velds hem zouden beſchaadigen, nadien hy *het bloemken* MARGARETE, *door natuur en reden gevormd*, verraaden hadt, en dat, eindelyk, in den jaare 1503. een Komeet verſchynen zoude, die, 't ſaamenſpannende met de Planeeten Mars en Saturnus, zyn Ryk, ter ligter laage, zou in brand ſteeken (*c*).

Dan, gelyk 't vervolg leerde, de zelve Staatkunde, die 't onregt eerst gebrouwd hadt, bragt, kort hier na, MAXIMILIAAN en LODEWYK weder by een. MARGARETE werdt t' huiz gezonden, 't geſtarnte trof Vrankryk niet en de Prophetie verdween.

Bl. 308. r. 2 „ *Hy zondt het Kaas- en Brood-Volk in Holland* eenige Knegten ter hulpe." Men zie een', vry hertigen, Brief van die van Dordregt, om zig thans, tegen een inval der Gelderſchen te verdeedigen, in de, hier onder aangehaalde, plaatz (*d*).

Bl. 310. r. 19„ De Hollandſche Graaven *hadden*

(*c*) *Poëſies du xv Siecle.* 2. *partie. pag.* 109—204. In 't voorby gaan, is 't aanmerklyk, dat men hier alleen den naam van JESUS, niet van MARIA, geſpeld vindt, 't geen van de denkbeelden der vroegere tyden begint te wyken en, misſchien, aan den, allengskens, meêr en meêr, opreizenden geest van hervorming, is toetеſchryven.

(*d*) Chron. van Aarnh. *bl.* 61—64.

den altoos voorgewend *een* gegrond regt op Friesland te hebben." Dat dit geen *los* voorwendzel was, kan, ook uit onzen WAGEN., blyken (*e*):

Bl. 310. r. 5. v. o. „ Sedert *hadt men*, *in* Holland, weinig om de Friezen gedagt." Op den 1. April 1479., hadt, niet alleen, Keizer FREDERIK de oude Privilegien der Friezen, waar onder 't zogenaamde van KAREL den Grooten, bevestigd, maar zelfs hadt MAXIMILIAAN, op 's Keizers verzoek, met toestemming zyner Gemalin MARIA hen, voor altyd, vry verklaard van allen aanspraak der Hollandsche Graaven, en bewilligt, dat zy, van niemand, dan van den Ryke, zouden afhangen (*f*).

Uit den, alhier by onzen Schryver vermelden, inval van EGMOND in Friesland, ten jaare 1488 en 1491, kan het egter schynen, dat MAXIMILIAAN, als *Graaf van Holland*, zig niet angstvallig aan dien afstand gehouden heeft.

In den jaare 1492. deedt hy, ondertusschen, als *Roomsch Koning* (*g*) het regt van den ryke gelden, beleenende, by een Ryksvonnis van zes Keurvorsten, den Hertoge van Saxen, met het Erfstadhouderschap van Friesland. Dan, zyn zoon, de Aartshertog PHILIPS, sedert in 't bewind dezer Landen getreeden, deedt, den 27. van Lentemaand 1498, verklaaren, dat de Roomsch Koning, zyn Vader, en de Keurvorsten, zekerlyk, geen kennis zouden gedraagen hebben van het goed erflyk regt,

't

(*e*) Vaderl. Hist. 2 D. bl. 244 en 280. Zie ook SCHWARTZENB. *l. c. Tom.* I. *bl.* 793.
(*f*) SCHWARTZENB. *l. c. bl.* 682. *en volgg.*
(*g*) *l. c. bl.* 785. *en volgg.*

't geen hem, als Graave van Holland en Heer van Friesland, op 't laatstgemelde Landschap toekwam; en 't was onder deezen glimp, dat hy, van dit regt, voor zig en zyne nakomelingen, niet afstondt, nog zig wilde *ontgoeden en onterven van Friesland*, ten behoeve van den Saxischen Hertoge, dan na deez, aan hem, eene somme van 250648 gouden gulden en 4 stuivers, vooraf betaald hadt; voor de teruggaave van welke somme, en 100000. gouden gulden daar boven, de Graaven van Holland, egter, ten allen tyde, Friesland weder zouden mogen losen (*h*).

Dit een en ander schynt oorzaak gegeven te hebben tot eene opgevolgde verklaaring van Keizer MAXIMILIAAN, dat het verrigte, tusschen hem en den Hertoge van Saxen, moest begreepen worden geschied te zyn, onder behoud der regten van de Hollandsche Graaven, hunne Erven en Nakoomelingen (*i*).

Bl. 329. r. 14 „ Aarnhem." Eenige Steedelingen, aldaar, hadden, reeds bevoorens, met den Hertogen gehandeld; waar door, denkelyk, de overgaave gemaklyker was gemaakt (*k*).

BY-

(*b*) *l. c. bl.* 778—781. vergel. *bl.* 792.
(*i*) Oud Handschrift nopens Friesland, onder my; uitgegeeven by SCHWARTZENB. *l. c. bl.* 792.
(*k*) Chron. van Aarnh. *bl.* 75—77.

BYLAAGE A.

No. 1.

Extract uit het *Memoriale* T. 1445-1453. Kas N. *bl.* 3. van de Leenkam: van Holl:

„*Touchant le Seigneur de Lallaing.*

„ Le Ve. jour de May mil quatre cens quarante et chincq, a le Seigneur de Lallaing baillié et deliuré es mains de Mesfires, les Preſident et Conſeil de Monſeigneur le Duc de Bourgogne, Preſident en ſa chambre du Conſeil a le Haye en Hollande, cy apres nommez, le ſeël de mon dit Seigneur, dont l'on a accouſtume de vſer en ſes dit pays de Holande, ainſi que icellui Monſeigneur par ſes lettres patentes le lui a commandé. Preſens Mesfire Gossuin le Sauuage, Docteur en loys; Mesfire Grard de Zyl (*a*), cheualier; maiſtre Henry Vtenhoue, Baudouin de Zweten; maitres Loys du Chesne et Gilles de Wissenkerke, Grart Potter et Guilleaume Engebrechtsz, Receueur general de Hollande &c.

Zie deeze Byvoegz. en Aanmerk. *bl.* 7. (*b*).

(*a*) Men hadt, thans, de gewoonte de Geſlagtnaamen over te brengen in de taal, waar in men ſchreef. Zo vindt men ſtraks Loys du Chesne, en, egter, begint het Register, waar uit dit Stuk getrokken is, aldus, „ *Dit ſyn die Heren van den Raide, vp deſe tyt geordineert ten ſuken der landen van Hollant*; *Die Preſidents, Meyſter* Goeswijn de Wilde; —— —— *Meyſter* Lodewyc van den Eycke, enz. 'T is zeker, dat in Vlaanderen zo wel de geſlagten van *Sauvage* en *du Cheſne*, als van *de Wilde*, en *van den Eycke*, bekend waren.

A. N°. 2.

Extract uit het *Register* E. L. 32. van de Leenk. *bl.* 22.

„ Willem *van* Delf, *den Dichter.*"

Zie elders bl. 12. „ Willaem.. Grave van Heynn: ombieden V, heren Janne van Polanē, onſen bailiu van Kenemīland eñ van Vriesſ,. iof ſoe wie onſe bailiu aldaer namaels weſen ſal. Dat ghe, van onſen weghen, alle jare, vytreket eñ betaelt Willē. *van* Delf, *den Dichē*, die wi hem ghegheuē hebbe, toit onſen wed'ſegghen, een paer cled'e mitten voeder, na ſinē ſtane (*a*), daer die t'myn of weſen ſal alle jare, te kerſauonde, eñ vyf pond holl tsyaers, te paeſchen, daernaest comende, ſond' and's enich ghebot van ons te hebben. Eñ ſoe wat die cled'e en voeder jaerlixe coſte, mitten ghelde voërſcr., ſoe neemt van hem enē brief van quitancien, voir ons mede te rekenē. Eñ met diere quitancie ſullē wi V, alle jare, van alſo vele quit'en in uwer eerſter Rekenīghe, die ghi ons daer na doen ſult. In orconde ghegheuē in Middelb, tsmanēdaghes na Bamiſſe, int jaer ons heñ M°CCCXXXVII°.

A. N°. 3.

Proef van de Digtkunde der dertiende eeuw; *uit het Boekjen, gezegt* „Wapen Martyn" (*b*).

Zie elders bl. 12. „ God en was nie (*a*) moede noch mat, (*a*) *nooit.*
Int wout en is noch loef noch blat
Buten ziere hoede;
Al dat is in elcke ſtat,
Dat beſit hi ende beſat,

Met

(*a*) Zo ſtaat 'er, maar, misſchien, moet men *ſtate* leezen.
(*b*) Men geeft het dien naam maar de eerſte woorden, met welken dit Werkje begint.

Met godliker goede; (*b*) (*b*) *goedheid.*
Al gehengt hi dan dat,
Dat die Quade ghewinnet ſcat,
Ende men (*c*) heitet die Vroede, (*c*) *men hem.*
Zo (*d*) hi hogher zit opt rat, (*d*) *hoe.*
Zo hogher val, zo ſwaerder (*e*) plat, (*e*) *plettering.*
In der helſcher gloeden,
Onder der Duuelen roeden.

Uit het Dichtſtukjen, gezegd, „ *den* verkeerden MARTYN" (*a*).

„ Laat ons, Jacop! ouer een
Hier af ſpreken, onder ons tween,
In deſen *prologe*,
Hoe wi leren venſen (*a*) gemeen, (*a*) *veinſen.*
Vor gout vercopen keſelſteen,
Om te climmen hoge.
Waerheit en wint dinc en geen; (*b*) (*b*) *geen ding; niets.*
Smekers (*c*) hebben die hogeste leen (*d*); (*c*) *Vleiers.* (*d*) *Ambten.*
Waarſaghers (*e*) nappe (*f*) es droge. (*e*) *Waarheidſprekers.* (*f*) *Beker.*
Willen wi ſcuwen armoê en ween,
So laet ons wisſelen *Ja*, om *Neen* (*g*); (*g*) Ja *in* Neen *veranderen; waerheid in onwaarheid.*
Dat dinct mi dat ons doge (*h*); (*h*) *nuttig voor ons is.*
Antwordet van dat ic toge!

Uit het Dichtſtukjen, „ *van* der Drieuoudichede."

„ Martyn! merc wel in dinen zinne,
God is een weeſen voer alle beghinne,
Ende tedelſte bouen al.
Zyn weſen is, alſe ict kinne

Die

(*a*) In den *Wapen Martyn*, waren deugd en Godsdienst geleerd en aangepreezen; doch, in dit ſtukjen, een Schimpdigt op de zeden van dien tyd, keert de Digter het blad om en pryst ondeugd en ongodsdienſtigheid aan, als de eenige weg, ter bekooming van waereldſche eer en grootheid.

Die oeuerſte God ende de hoechſte minne,
Die is of weſen ſal.
Zine ghewerke, daer men (*a*) kent inne (*a*) *men hem.*
Is zo groet, dat zy zyn (*b*) dinne (*b*) *dun, weinig.*
Diet kennen ende ſmal.
Zine wysheit is Coninghinne
Bouen alrehande ghewinne,
Ende bouen al gheual,
Daer bouen, of hier int dal.

A. N°. 4.

Extract uit het *Register* gezegd *Commisſion. Officior: Holl:* &c. 1425—27. B. R, Cas. N.

Aanſtelling van LODEWYK VISEN *tot Commisſaris van* Monſtering, *over alle s'Hertogen* Luiden van wapenen, Soudenaren, *en* Schutten, *in Holland en Vriesland, in den jaare* 1427.

Zie *elhier. bl.* 48.

„ PHILIPS &c. doen cond allen Luden, dat wy beuolen ende gemachticht hebben, bevelen ende machtigen met dezen brieve, LODEWYCK van *Viſen*. die *monſtre* en *wapenſcouwinge* te doen eñ te ontfaen van *allen* onſen *Luden van wapen*, (*a*) *Soudenaren* eñ *Schutten*, die, in den lande van Hollant ende Vrieslant, in onſen dienſte ſyn ſullen, eñ die ſelve wapenſchouwing te vernuwen en te overſien tallen tiden, als des noid weſen en hem goet dencken ſal, eñ PETER VAN VAUDRY, onſe Diener van den nappe, plach te doen, na goeder gewoende. *Behoudelick, dat, ſo wanneer hi ergent monſtre doen ſal, dat dan die Schoute off Borgermeiſter van der Stede, daer menſe doen ſal, altois daer by en ouer ſyn ſal, om die mede te kennen en te Segelen met* LODEWYK *voirn*; ſo dat wy alle onſen Schouten en Burgermeisteren der Stee-

(*a*) Deezen zullen, veelligt, 's Vorſten Leenmannen hebben uitgemaakt; die, op eigen beurze en zwaar gewapend, te paarde te velde trokken. De *Soudenaren*, die, alhier, van hun onderſcheiden worden, ſchynen ligter Benden geweest te zyn.

Steede, daer die voirſz ſchouwinge of monſtre geſcien ſal (gebieden) dat ſi, off die een van beide, daer bi en tegenwordich ſyn, om die ſcouwinge mede te ontfaen eñ, mit Lodewyk voern., die te kennen eñ te beſegelen. Gebieden voirt eñ beuelen onſen Capitein van Oirloge, allen onſen Hooftmannen, *Luden van wapen*, *Soudenaren* ende *Scutten*, dat ſy Lodewyk voern., onſen Diener, in deſen zaaken, tallen tiden, gehorich ende onderdanich ſyn, gelyck ons ſeluen. Eñ ſo wes, bi brieven des voirſ. Lodewycx eñ ons Scouten off Burgermrs voirſ., van der voirſz. wapenscouwinge, yemande betailt wort, dat ſullen wy onſen Tresor, tallen tiden, affcorten eñ hem dair off quiten in ſynen rekeningen, die hi ons daer off doen ſal, off den genen, die die betalinge doen ſullen; ouernemende die brieve van der wapenſcouwinge mit quitancien off andere bewiſinge, daer toe dienende, als behoirlic ſyn ſal. Dit ſal geduren tot onſen wederſeggen, eñ hier mede verdragen wy Pieter voirn. den dienst van der monſtre voirſz., en ſulke brieve, als hi van ons daer off hadde, wederſeggen wy mit deſen brieve, beſegelt mit onſen heymeliken ſegel in *abs:* etc: Gegeuen tho Leyden, opten ſinte Pontiaens dach, anno XXVIJ *ſcm ſtilu etc:*

A. N. 5.

Copie van een Vidimus, *ter Griffie van* Vere *berustende, wegens een* Privilegie, *aan dezelve Stad, zoo wel als aan de Steden van* Vliſſingen, Brouwershaven, Westkapelle *en* Domburg, *gegeeven*, om alle crimineele misdaaden te mogen berechten, *&c. dato* 18. *November* 1497.

„ Wy Burgmeeſters ende Scepenen der Stede van der *Vere*, in Zeelandt, doen te wetene eenen yege- Zie *alhier* bl. 71.

licken, dient angaen mach. Dat wy, op huden, geſien ende neerſtelick geviſiteert hebben ſekeren openen beſegelden brieff, geſcreuen in Parkement ende beſegelt met eenen ſegel van rooden waſſe, in dobbelen Steerte, welcken brief wy geuonden hebben gans gaue ende geheel, zoe wel ingeſcrifte, ſignature, als ſigillature, ſonder eenige Suſpicie off Raſure; daer of den teneur hier na volcht, van woorde te woorde.

„ PHILIPS, by der gracie Gods, Eertshertoge „ van Ooſtenryck; Hertoge van Bourgoingnen, „ van Lothrick, van Brabant, van Stier, van „ Karinten, van Crayn, van Lemburg, van „ Lutſemburch ende van Gelder; Graue van „ Habsborch, van Vlaenderen, van Thyrol, van „ Artois; van Bourgoignen Palsgraue ende van „ Henegouwen; Lantgraue van Elſatem; Marc- „ graue van Burchgauwe ende des heylichx „ Rycx; van Hollant, van Zeelant, van Phirt, „ van Kerburch, van Namen ende van Zutphen „ Graue; Heere van Vryeslant, op ter Windes- „ marc, van Portenau, van Salins ende van Me- „ chelen. Allen den genen, die deſen onſen „ brief ſullen zien, Saluyt. Van wegen ons liefs „ ende getrouwen Neuen, PHILIPS VAN BOURGOING- „ NEN, Heere van Beuere, van der Vere etc. es „ ons vertoocht geweeſt, hoe dat, ten ancommene „ van wylen onſer harde lieuer Vrouwe ende „ Moeder, de Hertoginne van Ooſtrycke ende van „ Bourgoingnen, zaliger gedachten, ter Heerlic- „ heyts ons Lants van Zeelant, die Staten deſſelfs „ Lants van Zeelandt vercregen van haer diuerſche „ Puncten ende Priuilegien, ende, onder anderen, „ te mogen kenneſſe nemen, Recht ende Juſticie „ doen, in alle die Steden ons voorſchreuen Lants „ van Zeelant, van *dootſlagen*, *vredebraken*, „ *cracht van goede ende van Straſſeneringe*, „ dewelcke viere punten, men, daer te vooren, „ mainteneerde gereſerueert te zyne ter kenneſſe „ van der Hooger Vierſcharen ons voorſz Lants „ van Zeelandt, dewelcke als niet gehouden ward, „ eñ bleuen, daer by, die mesdadige ongecorrigeert.

„ En-

„ Ende al eeſt zoe, dat dat zeer oorboorlick ende
„ grootelick tot proffyte was ons voorſz Landts
„ ende Stede van Zeelandt, gemerct dat die ſaken
„ voorſz daer dickwils geſchieden, ende dat die
„ van ons voorſz Steden van Zeelandt, ſichtent,
„ van der voorſz viere Punten gebruyct ende de
„ kenneſſe daer af gehadt ende correctie gedaen
„ hebben, als die ſaken daer geſchiet ſyn geweeſt;
„ *Nochtans, ouermits dat, leſtwerff, tonſer ancom-*
„ *meſte ter Heerlicheden in onſen voorſz. Lande*
„ *van Zeelandt, wy ontfangen worden al gelyck*
„ *ende in ſulcker vorm ende manieren, als*
„ *wylen onſe oude Vadere ende Grootvadere, Her-*
„ *toghen* PHILIPS *ende* KAERLE, *zaliger gedachten,*
„ *ontfangen ſyn geweeſt, declareerende voorts, by*
„ *derſeluer onſer Receptie, dat, als van der*
„ *Punten ende Articlen, ge-accordeert, ende ge-*
„ *amplieert by onſer voorſz wylen Vrouwen ende*
„ *Moedere, wy die ſouden doen viſiteeren, ende, zoe*
„ *verre die goet ende oorboorlick beuonden werden,*
„ *onſer voorſz Landen ende Steden van Zeelandt*
„ *ſouden doen confirmeeren en approberen, by*
„ *aduiſe van den Luyden van onſen Rade ende*
„ *van der Staeten ons voorſz Landts*, daer al
„ noch niet ingedaen es geweeſt. Angeſien welcke
„ declaratie, beſundere gemerct, dat die voorſz
„ vier punten behouftelic ende notoorboor zyn
„ in onſen voorſz Lande ende Steden van Zee-
„ landt, niet verſtaen behoort te zyne, dat die
„ ſelue vier punten wederomme gereſerueert ſou-
„ den zyn ter voorſz. Hooger Vierſcharen, die
„ ſelden off niet gehouden word, als voorſz es,
„ niettemin eenige van der voorſz Steden, onder
„ tdecxel van der voorſz onſe Receptie, geſchiet
„ in der vorme als voorſz es, maken zwaricheyt
„ daer af meer kenneſſe te nemene, ende nochtans
„ en doen geen neerſticheyt de voorſz confirmatie
„ te veruolgene, vut welcken, ende omme dat,
„ in de Steden van *der Vere, Vliſſingen, Brou-*
„ *wershauene* ende *andere* in Zeelandt gelegen,
„ den voorſz onſen Neue toebehoorende, groote
„ hanteeringe ende frequentacie es van allerande

„ Volck ende diuerſche Natien, ende dat aldaer
„ die voorſz vier puncten dagelix gebueren, ende
„ noch meer ſouden, es te beduchtene, indien
„ deſelue onſe Neue, zyne Rechters ende Offi-
„ ciers, in de voorſz zyne Steden, de kenniſſe
„ noch tberecht van dien niet hebben, noch
„ daar van pugnitie ende correctie doen mochten,
„ alzoe hy ſeght, verſouckende hier op onſe
„ prouiſie ende, zunderlinge, dat ons believen,
„ hem, zynen Eruen ende Naecommelingen, te
„ conſenteren ende willekoeren, dat zy haere
„ Rechters ende Officiers, in de voorſz Steden van
„ der Vere, Vliſſingen, Brouwershavene ende an-
„ dere zyne Steden ende Vryheden, binnen onſe
„ voorſz Lande van Zeelandt, ende yegelicken
„ van hem lieden beſondere, ſullen van nv voor-
„ tan mogen kenneſſe te nemen van allen doot-
„ ſlagen, vredebraken, cracht van goede ende
„ van ſtraſſeneringen, ende ouer die mesdaden
„ der voorſz. vier punten, ende elck van dien,
„ recht, juſticie, pugnitie ende correctie doen,
„ zoe dicwils ende menichweruene zy die beuin-
„ den ſullen gedaen weſende, naer gelegentheyt
„ der misdaet, in allermanieren, alszy doen, ende
„ vermogen te doene van allen anderen faitten
„ ende misdaden, niet gereſerueert ter voorſz Hoo-
„ ger Vierſcharen, ende hem hier op te doen ex-
„ pedieren onſe opene brieven: DOEN TE WETE-
„ NE; dat Wy, die ſaken voorſz ouergemerct,
„ ende hier op gehadt 't aduis van onſen lieven
„ ende getrouwen Ridder, Raedt, Camerlinc en-
„ de opper-Tresorier van Zeelandt, die Heere
„ van Cruiningen, by deliberatien van onſe har-
„ de lieven ende getrauwen, die Cancellier ende
„ Luyden van onſen grooten Rade, hebben den
„ voorſz onſen Neue van Beueren geoctroieert,
„ geconſenteert ende ge-accordeert, octroyeren,
„ conſenteren ende accorderen, hem gevende oor-
„ lof, uit onſer ſpeciaelder gracien by deſen,
„ voor hem, zynen eruen ende nacommelingen,
„ dat, van nv voortane, alſoe lange als tons belie-
„ uen ſal, ende buyten tyde, dat onſe voorſz Hoo-

„ ge

„ ge Vierſchaer gehouden ſal worden. zy zullen
„ moghen, off by hueren Jugen ende Officiers, in
„ de voorſz ſteden van der Vere, Vliſſingen,
„ Brouwershauene, Westcapple, Domburch en-
„ de andere hem toebehoorende, ende die hy
„ heeft in onze voorſz Lande van Zeelandt, heb-
„ ben ende nemen die kenniſe van alle *dootſla-*
„ *gen, vredebraken, cracht van goeden ende van*
„ *ſtraſſeneringe, die geuallen ende geſchieden ſul-*
„ *len binnen den voorſz ſteden van* der Vere,
„ Vliſſingen, Brouwershauene, Westcappele,
„ Domburch, *ende andere voorſz. ende den Vryhe-*
„ *den van dien.* Behoudelick, dat die voorſz on-
„ ze Neue van Beueren, noch zyne Eruen ende
„ Nacommelingen hebben noch gebruycken ſullen
„ de confiscatie van den goeden, toebehoorende den
„ voorſz. Mesdadegen, dan alleene in zyne voorſz
„ Steden ende binnen der Vryheden van dien.
„ Ende als van de goedinghe, toebehoorende den
„ misdadigen, in eenich van den voorſz vier pun-
„ ten, buyten den vryheden der voorſz Steden ge-
„ legen, die ſullen Ons blyven, ende by onſen
„ voorſz Opper-Treſorier van Zeelandt, off zynen
„ Gecommitteerden, jegenwoordige ende toecom-
„ mende, ontfangen ende gebuert worden 't onſer
„ proffyte, op Rekeninge ende Reliqua, die zy
„ gehouden worden daer aff te doene, metten ande-
„ ren penningen van hueren ontfange. Ontbie-
„ den, daer omme, ende bevelen den voorſz onſen
„ Cancellier ende Luyden van onſen grooten Ra-
„ de, den Stedehouder ende Luyden van onſer
„ Camere van den Rade van Hollandt, Zeelandt
„ ende Vrieslandt, onſen Opper-Treſorier van
„ Zeelandt, onſen Rentmeeſter van Beweſter ende
„ Be-oiſterſchelt in Zeelandt, ende allen ande-
„ ren, onſen Juſticieren ende Officieren, dien dit
„ angaen mach, jegenwoordige ende toecommen-
„ de, ende elcken van henluyden beſundere, dat
„ zy van deſe onſe jegenwordige gracie, octroie,
„ accorde ende conſente, in der vormen ende manie-
„ ren als voorſz es, doen, laten ende gedoogen den
„ voorſz onſen Neue van Beuere, zynen Erven

„ ende Nacommelingen, ende hueren Juſticieren, „ Rechteren ende Officieren, in de Steden ende „ Vryheden voorſz, volcommelic ende vrede„ lick, genyeten ende gebruycken, ſonder hem „ lieden te doene, noch gedoogen gedaen te zyn, „ nu, noch in toecommende tyde, eenich letſel, „ ongebruyck off moyneſe ter contrarien; want „ het ons alſoe gelieft.

„ In kenneſſe van deſen, hebben wy onſen ſegel „ hier an doen hangen. Gegeven in onſe ſtede „ van Bruyſele, den XVIII. dach van Novem„ ber, in 't jaer ons heeren duyſent, vier hon„ dert, ſeuen ende tnegentich.

(Op de ploye ſtondt.) „ *By mynen Heere den* „ *Eertshertoge, ter relacie van den Rade, en de* „ *is geteeckent Numan.*"

In kenneſſe der waerheyt hebben wy, Burghmeeſters ende Scepenen voorn., den ſegel, ten ſaken dezer Stede, hier an doen hangen; op ten derden Decembris XV^c vier ende tſeſtich. (op de plycque geteekend) VAN WERCHTER. Door de plycque is, aan een dobbele ſteerte hangende het zegel ter ſaake der ſtad Vere, in groen was. (In dorſo van deſen brief ſtaat.)

„ 1497.

Octroy, om te mogen exerceren Hooge Juſtitie in de Steden ende Vryheden van Zeelant, onder den Heere van Beueren; namentlyk, buyten tyde van de Hooge Vierſchare, ende mits dat de Confiscatie van goederen ouer de delicta, geperpetreert by misdadige, wonende buyten de voorſz. Steden en Vryheden, ſullen commen ten prouffyte van den Grave.

Vidimus. N. 14."

Ex-

TA. N. 6.

Extract uit het *Groot Privilegieboek* der Stad Goes, fol. XLVIJ Vso.

„ Copie zonder den tytule.

„ PHILIPS, van Godts genaden Eertshartoge etc. Allen de genen, die dezen onſen brief zullen zien Saluyt. Onſe wel geminden Burchmrs., Schepenen eñ Raet onſer Stadt *van der Goes*, in onſen Lande van Zeelandt, hebben ons te kennen gegeuen, hoe dat zy, in de nieuwe Keure, onlancx, tot onſer blyder incompſte eñ huldinge in onſen Lande van Zeelandt, by ons verleendt eñ veraccordeert, dien van onſen voorſz: Lande eñ Graeffchappe van Zeelandt, die voorſz: Thoonderen begrepen zyn geweeſt, midts welcken eenighe ſeggen willen, dat de voorſz: Thoonderen heure Privilegien, Hantveſten ende Vryheden affgegaen ſouden hebben, meer dan die van onſe anderen Steden van onſen Landen van Zeelandt, 't welcke ſyn ſoude tot heuren grooten ſchaden ende achterdeele, indien hen, by ons, daer op niet voorſien en worde, zoo ſy ſeggen, ons daeromme oedtmoedelyck biddende: Doen te weten; dat wy, de zaecken voorſz: overgemerckt, hebben den voorſz: Burchmrs., Schepenen ende Raedt van onſer voorſz: Stede van der Goes, Suppliten, genegen weſende tot heuren voorſz: bede ende verzouck, geoctroyeert, geconſenteert ende gewillekeurt, octroyeeren conſenteeren ende willekeuren, vuyt zonderlinge gratie, by deſe onſe brieuen, *dat zy mogen gebruycken van heure voorſz: Privilegien, Hantveſten eñ Vryheden, daer af zy, haer voortyds, deuchdelyck gebruyckt hebben, als doen die van onſe Steden van Middelburch, Zierikxzee, Reymerswale en andere Steden van onſen voorſz: Lande van Zeelandt, niet jegenſtaende 't vernieuwen van der voorſz: Keure ende ſonder prejuditie van diere.* Geuende in bevelen onſen zeer lieuen en getrouwen, de Cancelier ende luy-

Zie *albier bl.* 77.

luyden van onſen grooten Raede, Stedehouder ende luyden van onſen Raede in Holland, Rentmr. Generael van Zeelandt, Bailliu van der Goes ende allen onſen Juſticieren, Officieren ende Onderzaeten, heuren Stedehouderen, dient angaen, ende elcken ſonderlinge, alſoo hen toebehooren zal, dat zy van deeze onſe gratie, octroye, conſente ende verwillekeuringe doen laeten ende gedoogen de voorſz: van onſer Stadt van der Goes, vryelyck, vredelyck eñ volcomelick, genieten ende gebruycken, ſonder hen te doen of te laaten geſchien eenich hinder, letſel of moyeniſſe ter contrarie, in eenigher manieren; want ons alſoo gelieft.

Des 't oirconde hebben wy den Zegel van mynen genadighen Heere ende Vader ende van Ons hier aan doen hangen. Gegeuen tot Berghen op den Zoom, den vierden Dach in Nouembre, int Jaer ons heeren duyſt, vier honderd, zes ende tnegentig." — (Op de ploye ſtont geſchreeuen,) „By mynen heere den Eertshartoge, myn Heere van Buere, die heere van Maigun, preſident van den grooten Raede, in uwe (a) abſentie die heere van Cruininghen, ende andere van den Raede, jegenwoordich, eñ onderteykent NUMAN." (onderſtont noch), „Gecollationeert jegens 't principael bezegelde Octroy, in de Stede Kiſte ruſtende, inde preſentie van MARCUS ANTHONIS Z. met JOB WILLEMSSE GOEREE, Burchmrs, ende ANTHONIS JANSZ. met DANIEL ANTHONISSE, Schepenen deezer Stede van der Goes; ende bevonden accordeerende met dien, by my, als Notaris. geadmitteerd by den Houe van Hollandt, ende Secretaris der zelver Stede;" ende was onderteikend „J. VALKE Nots."

(a) Hier ſchynt een ſchryffeil te zyn.

BY-

BYLAAGE B.

Daar de oorſpronglyke Teekeningen en Schilderſtukken der vyftiende eeuw, (om van vroeger tyden niet te ſpreeken) zo zeldzaam zyn; daar men zig op de uitgaave der nog overige, hier te lande, zo weinig heeft toegelegd, ſchoon zy dikwyls van geen minder belang voor onze hiſtorie, zeden en gebruiken, moeten geſchat worden, dan de Tafereelen en Beeltenisſen der Grieken en Romeinen voor de hunne; daar, eindelyk, de eerſte Proeve, door my gevoegd by het derde Stuk van deeze *Byvoegzels en Aanmerkingen* op WAGENAAR, mynen Landgenooten, blykens het aanzienlyk vertier, niet onbevallig ſchynt geweest te zyn, waag ik het, deeze tweede, en laatſte, 'er op te doen volgen. Zy is, uit het zelfde, oorſpronglyk, Handſchrift der Leenkamer van Holland en door dezelfde hand, onder myn oog, ten naauwkeurigſte, met teeken-feilen, met al, getrokken, in 't koper gebragt en, met opzigt der daar in voorkomende Perſoonen, niet minder merkenswaardig, dan de eerſte.

Zie deeze Byvoegſ. en Aanmerk. bla.

In het Handſchrift zelve wordt, onder deeze afbeelding, in ſlegt en winderig Latyn, wel eenige uitweiding, in een ſoort van Voorreden, gevonden, ter eere van Hertoge PHILIPS, met gewag van zyne Gemaalinnen, Geſlagt en de opvoeding van eenige zyner Bloedverwan-

wanten (waarvan zo ſtraks nader) aan zyn Hof; dan, daar dezelve geen genoegzame verklaaring behelsd van de hier in voorkoomende Perſoonen, zal ik, zo nopens deezen, als nopens hunne Kleedy, het een en ander, kortelyk, dienen aan te merken.

Ik beſchouwe deeze Teekening, als een ſoort van Familie-ſtuk van het huiz van *Bourgondie*, onder Hertoge PHILIPS, gezegd den Goeden.

Deeze Vorst wordt, door het, boven zyn hoofd ſtaande, volle Wapen van Bourgondie, op den voorgrond aangeweezen. Zyne wezenstrekken koomen, vry wel, overeen met nog eene andere, in dit zelfde Handſchrift zig bevindende, Teekening; maar niet met die, naar welke ik de eerſte Plaat, in het derde Stukjen deezer *Byvoegzelen en Aanmerkingen*, heb uitgegeeven: de waarheid eischt dit te zeggen (*a*).

Hy wordt vertoont in eene aanzienlyke Kleeding; draagende, op het Hoofd, een' zwarten, afhangenden, Kaproen, met gouden ſtarretjes en, naar het ſchynt, vonkjes, die ik niet weet, of op de Bourgondiſche vuurſtaalen zinſpeelen. Voor aan den Kaproen ziet men een verſierſel van paarlen of edele geſteenten.

't Ligchaam is gedekt met een', tot omtrend de knien koomende, zwarten, met goud bewerkten en, aan den beneden rand en de opſlagen der mouwen, met bond omboorden, Rok,

(*a*) Over de gedaante van Hertoge PHILIPS, zie men de Groote Chron. van Holl. *bl.* 313. *vlg.*

en, den Graave

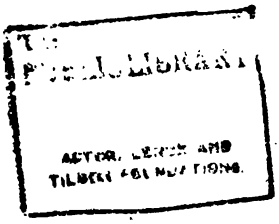
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS.

Rok, die, aan de ſchouders, oppuilt (*b*) en, door een' zwarten Gordel met gouden knoppen, (welken men, misſchien, ook *oogen* (*c*) noemde) geſlooten wordt. De Vliesorde draagt hy om den halze.

De Hoozen, aan de beenen, zyn zwart en eindigen in lange (*d*), ſpitze, zoogezegde, *Toot-ſchoenen* van die verwe.

Men vindt ſoortgelyke kleeding by (*e*) meerder Vorsten van zynen tyd (*f*); doch moet den Rok niet verwarren met die korte kleeding, van welke onze WAGEN., in dit vierde Deel, gewaagt (*g*), waar van men ook elders voorbeelden vindt (*h*), en die, met alle de overige, aldaar vermelde, dragten, blykens de, door hem aangehaalde, plaatz, eerst ten jaare 1467, en dus lang na het maaken deezer Teekening, (*i*) als ſtraks blyken zal, in gebruik kwam.

Men leest, in een Geſchrift, voor den jaare 1453 opgeſteld, dat PHILIPS zig, toen reeds ſints eenigen tyd, in 't zwart kleedde; (*k*) en

(*b*) Men noemde zulke, naar boven puilende, Armſtukken, *des Maboitres*. Zie VILLARET *Hiſt. de Fr. T.* 16. *p.* 368.

(*c*) Vid. *Not. ad* Gerard Noviomag. *in* Matthæi *Analect. T.* 1. *p.* 836.

(*d*) Zie, over deeze dragt, BURMAN's Aanmerk. over de Nederd. Taal. 2 *D. bl.* 61. en VILLARET *l. c. Tom.* 13. *p.* 285.

(*e*) Zie VILLARET. *l. c. Tom.* 10. *p.* 110 *et* 111. en myne gezegdens over *de Bellen aan de Kleederen*, en *in 't Leeven van Heer Niklaas van Putten*; in de Verhandel. der Maatſch. der Nederl. Letterk. 4 *D. bl.* 27 en 28. en 5 *D. bl.* 76.

(*f*) *Voyez* MONTFAUCON. *Monum. de la Monarchie Franc. Pl.* 148 *et* 173.

(*g*) Vaderl. Hiſt. 4 *D. bl.* 97.

(*h*) MONTFAUC. *l. c. Pl.* 164 *et* 167.

(*i*) *Extrait d'une anc. Chron., dans les Additions pour l'Hiſt. de* Louis XI, *aux Mémoir. de* COMMINES. *T.* 3. *p.* 347. en hier *bl.* 100.

(*k*) *Vid.* JOH. GERMAN. *in Vita* PHILIPPI BONI, *apud* LUDEWIG *in Reliqq. MS. Tom.* XI. *p.* 20.

en dit is, mooglyk, zyne gewoonlykſte kleeding geweest, ook hieldt men het zwart, nog lange daar na, voor een' aanzienlyken dragt; (*l*) maar, met dit alles, is 't zeker genoeg, dat PHILIPS, by plegtige gelegenheden, in pragt van kleederen uitblonk. Toen hy Koning LODEWYK den XI, ten jaare 1461, by deszelfs intreede te Parys, verzelde, was zyn Gewaad en de Opſchik van zyn Paard, zo zeer, met edele Geſteenten bezet, dat men dezelven op drie millioenen kroonen ſchatte-de (*m*).

Aan de regtehand van PHILIPS, ſtaan twee Vrouwen, in een, vry hoog, Kapſel van fyn doek; waar onder een ander, voorzien van een ſoort van Wrongen of Hoofdkusſens, met goud bewerkt.

De verst afſtaande is omhangen met een' langen, op zwart bewerkten, goudlakenſchen Mantel, met hermynen gevoederd en vast gemaakt door een' hermynen Gordel, verſierd met gouden Kruisſen, op een zwarte Plaat. Onder den Mantel, draagt zy een zwart Kleed, vry wyd van Mouwen, met gouden Lelien en,

(*l*) Groote Chron. *Diviſ.* 31. *Cap.* 13. *bl.* 372 en 372 *Vſo.*

(*m*) VILLARET. *l. c. Tom.* 16. *p.* 407. LA MARCHE. *Mémoir. p.* 465. Met den val der oude Ridderlyke oeffeningen, die PHILIPS zeer voorſtont, verviel, veel al, de pragt van vroegere tyden. Men zag'er, zegt de kundige LA CURNE de S. PALAYE (*Mémoir. Tom.* 1. *p.* 55.) nog een overblyfzel van, aan 't Hof van LODEWYK den XIII, toen de Hertog van BEDFORD, by de Koninginne ter gehoor geleid wordende, een Kleed droeg, ſtyf van Paarlen, dan die, zeer los, aan een gereegen waren. Hy hadt, tot dit laatſte, opzetlyke last gegeven; zo, op dat de paerlen hem te eerder ontvallen zouden, als om, langs dien weg, een gevoeglyker voorwendzel te hebben om de gevallene niet weder te moeten aanneemen, van die geenen, die ze, van alle kanten, opraapten en hem aanboden.

en, daar onder, een soortgelyken blauwen Rok en blauwe Keurs.

Zo die Lelien, als het, boven haar hoofd staande, Wapen van Vrankryk, gedeeld met dat van Bourgondie, maaken haar kenbaar voor MICHELLE *de France*, dogter van Koning KAREL den VI, en eerste Gemaalinne van PHILIPS. Zy huuwde ten jaare 1409, maar, den 8. van Hooimaand 1422, op haar 28. jaar, overleedt zy, kinderloos (*n*).

Tusschen haar en PHILIPS, vindt men, op byna gelyke wyze, maar minder, in de Teekening, uitkoomende, in een blauw, met goud bewerkt, Kleed, boven een zwarte Keurs met goud, en een Rok van gelyke verw, met gouden Starren, de tweede Gemaalin van dien Hertoge, BONNE *d'Artois*; welker Geslagtwapen, zynde Artois, gedeeld met Bourgondie, boven aan, buiten den rand der Teekening, te zien is. Zy was, wel eer, Weduwe van Philips den tweeden van Bourgondie, Graaf van *Neyers* en Oom van onzen Philips, die, tot dit huuwelyk, 't geen, in Slagtmaand van den jaare 1424, wierdt voltrokken, 's Pausen ontslag verkreeg. Hy won, by haar, geen' Kinderen; doch, in haar eerste huuwlyk, was zy Moeder geworden van KAREL, Graave van *Neyers*, en van JAN, zedert ook Graave van *Neyers*, *Eu*, *Estampes* enz. Zy stierf, binnen 't jaar na haar trouwen, in Wynmaand des jaars 1428. (*o*)

Aan de slinke hand van Philips, (welke hand

(*n*) LA MARCHE. *Mémoir. pag.* 54.
(*o*) LA MARCHE. *l. c.* PONT. HEUT. *Rer. Burgundic. fol.* 102 *et* 103.

hand, aan het Bourgondisch Hof, de plaatz van eer was, als de naaste aan 't hart (*p*) gelegen), staat eene Vorstin, in soortgelyk Hulsel, als de twee voorgaanden, maar wat hooger en breeder. De Vrouwen droegen, in XV eeuw, haar Kapsel, somtyds, zo breed, dat 'er de deuren om moesten verwyd, daar na zo opgaande, dat ze 'er om moesten verhoogd worden (*q*).

Zy is mede omhangen met een' zwart-gouden hakenschen, met bond gevoederden, Mantel, waar onder een roozen-kleurig Kleed, met gouden weerschyn en voorzien van wyde Mouwen, op een hoog-roode Keurs en Rok, die mede met bont omboord is. Om de Keurs, heeft het Onderkleed bonte Kleppen, van binnen, 't geen ik vergeeten heb, ook by de twee eerste Vrouwen, aan te teekenen; de middel wordt gesloten door soortgelyken Gordel.

Het, boven haar hoofd staande, Wapen, zynde *Portugal*, gedeeld met Bourgondie, doet genoeg zien, dat zy is ISABELLE, dogter van Jan den I, Koning van Portugal. Zy was geboren in het jaar 1397; huuwde, aan Philips, op den 10. van Lentemaand des jaars 1430; stierf, op den 17. van Wintermaand 1472, en wierdt, eerst, by haaren Gemaal, te Brugge, bygezet, doch, sedert, met hem, te Dyon, plegtig begraaven (*r*).

De-

(*p*) Honneurs de la Cour, *chez* LA CURNE de S. PALAYE, *Tom.* 2. *pag.* 189.

(*q*) VILLARET. *l. c. Tom.* 16. *pag.* 367. *et* 386. *Conf. l. c. Tom.* 12 *p.* 225 *et Tom.* 15. *p.* 170.

(*r*) Zie myne Aanmerk op WAGEN., in dit Stukjen. *bl.* 32 en 33. Meerder Afbeeldzelen van haar kan men zien by MONTFAUCON. *l. c. Pl.* 159. *et* 169.

De houten Band van het Handſchrift, uit het welk deeze Teekening is ontleend, en die, zeer denklyk, de zelve is, welke 'er, van meet af aan, om gelegen heeft, is voorzien van twee koperen ſloten, op een van welken 't wapen van Bourgondie, op 't ander, dat van Portugal ſtaat: duidlyk blyk van 't aanzien, 't geen ISABELLE, by 't leeven van Philips, in zaaken van Regeering hadt; zo als ook, door onzen Wagenaar, op meêr dan eene plaats van het 3 en 4. Deel zyner Vaderlandſche Hiſtorie, is aangetoond.

Hertog Philips hadt, by haar, drie Zoonen verwekt (s); ANTONI, JOOST en KAREL. De twee oudſten, jong geſtorven zynde, worden, zo ik giſſe, afgebeeld door de twee, agter haar ſtaande, Perſoonen, in eenvoudig zwart Gewaad, met bond omboord, tot welken, als dan, betreklyk zullen zyn de twee volle wapenen van Bourgondie, elk met een barenſteel of lambél gebrooken, zo als, oudtyds, de Zoonen gewoon waren, by 't leeven van hunnen Vader, te voeren. Men mag, midlerwyl, hier niet verbergen eene, zo het ſchynt, volſtrekte dwaaling van den Teekenaar, die, alhier, de Wapenen van Bourgondie in een' Ruit, in plaatze van in een' gewoon' Mannen-Schild verbeeld heeft en, wederom, het Wapen van ISABELLE, in een' Mannenſchild, in plaatze van in een Ruit. Soortgelyke feilen ontdekt men meêr in ſtukken der vroegere tyden; doch men zou zeer verkeerdelyk handelen, wanneer men, uit dien hoof-

(s) Groot Chron. bl. 281. kſ.

hoofde, het goede, 't geen in dezelven voorkomt, zou willen veragten.

Meêr kenbaar en meêr op den voorgrond, is de derde Zoon van ISABELLE, te weeten, Hertog KAREL, ſedert gezegd de *Stoute*, toen Graave van *Charolois*, afgebeeld. Het gulden Vlies, hem op de borst hangende, en zyn, daar mede omgeeven en, met een barenſteel, gebrooken, Wapenſchild, naast dat zyner twee Broederen, laaten geen twyffel over omtrend zynen Perſoon.

Hy is gedekt met een' roozenkleurigen, nederhangenden, Kaproen, met gouden vonken, of weêrglanſſen; die Kaproen is, voor aan, even als die van zynen Vader, met paarlen of edele Geſteentens verſierd Wyders heeft hy een' langen, rood-goudlaakenſchen, Rok aan, die, door een' zwarten, met gouden Doppen verſierden, Gordel, wordt vast gehouden en, zo om de handen, als van onderen, met bond, geboord is.

Hy ſchynt, in dit Tafereel, noch niet geheel volwaſſchen; 't geen zeer wel zyn kan, als men aanmerkt, dat dit Stuk, denkelyk, omtrend den jaare 1449, zal gemaakt zyn, (*t*) en dat hy, die, in 1433, gebooren was, in de Voorreden, welke in 't Oorſpronglyke gevonden wordt, hier als Weduwnaar voorkomt van zyne eerſte ondertrouwde Gemaalin, KATHARINE, Dogter van KAREL den VII., Koning van Frankryk. (*u*) Die Prinſes overleedt, ten

(*t*) *Vid. Remiſſor.* 1 B. *fol.* 2. *Vſo. et* 2 B. *fol.* 2. *in Probatio.*

(*u*) Men leest 'er, namentlyk, *fl. e.*, 2. B., *fol.* 2 *Vſo.*) deeze woorden „KAROLUS *filius* unicus (PHILIPPI) *Filius*, habuit *in*

ten jaare 1446; (*v*) waar naa hy, eerst in 1454, hertrouwde aan ISABELLE van *Bourbon*, Moeder van onze Graavin MARIA (*w*).

Agter de reeds genoemde drie jonge Prinsen, vindt men, in ons Tafereel, nog drie, naar het uiterlyke aanzien, jonge Vorstelyke Persoonen. De eerste draagt een' blauwen Mutz of Hoed, met een' rooden Klep, waar aan eenige Paarlen of edele Steenen. Zyn Kleed is roozenkleurig, gebloemd en omhangen, naar het schynt, met de orde van St. Antoni.

De Tweede heeft een' zwarten Vilt-hoed op het hoofd, hebbende, om den rand, meede eenig edel Sieraad. De Halskraag, of soort van Onderkleed, (want dit is moeilyk te bepaalen) is rood, de Rok blaauw en, over denzelven, diergelyk Ridderteeken.

De Derde draagt een' groenen Kaproen, een geelen of orangen Kraag of soort van Onderkleeding, en een' zwarten Rok.

De, buiten den rand der Teekening staande, Wapens moeten ons deeze Persoonen leeren

in Contboralem, serenamque nobilem (voor *serenam et nobilem*) *Filiam regis Francie*, Karoli *moderni*, *nomine* Catharinam; quæ, *dus prole, proli dolor!* obiit." Op 't einde wenscht de Schryver PHILIPS welvaaren, doch alleen „*cum Contborali suo, et* Karolo *Filio*;„ zonder te reppen van ISABELLE; die, als toen nog niet gehuuwd, ook daarom hier niet kon vertoond worden.

(*v*) Vaderl. Histor. 4 *D. bl.* 46. LA MARCHE *Mémoir. p.* 275.

(*w*) By MONTFAUCON., *l. c. Pl* 182. vindt men twee Afbeeldzelen van KAREL. In het een, gedaan naar eene egte Schildery, behoorende aan het huiz van TAXIS, schynt hy mede nog vry jong; in 't ander, gedaan naar zeker Gety-Boek van 's Vorsten tyd, heeft hy meer jaaren en wordt, knielende, nevens zyne tweede Gemallinne ISABELLE, afgebeeld. KAREL komt, in dit laatste, in eene kleeding voor, niet zeer ongelyk aan die van ons tafereel. Men kan 'er de beeldtenis van onze MARIA mede vinden, *Pl.* 193. *l. c.* Zie verder over KARELS gedaante, MEJERUS *Annal. Flandr. fol.* 375.

ren kennen. Naar leiding van dezelven, zoude ik ze houden voor

JAN den I, Hertoge van Kleeve en Graaf van der Mark; wiens wapen nevens dat van den Graave van *Charolois* (x) ſtaat. Hy was Zoon van ADOLF IV., Hertoge van Kleef, en van MARIA van Bourgondie, Zuster van PHILIPS; hy huuwde, ten jaare 1455, met ELISABETH of ISABELLE van Bourgondie, Dogter van JAN van Bourgondie, Graave van, *Nevers*, *Eſtampes*, *Eu* &c. Hy ſtierf op den 5 van Herſstmaand des jaars 1481 (y).

PHILIPPE de *Bourbon*, gezegd *Monſieur de Beaujeu*, Zoon van KAREL den I, Hertoge van Bourbon, en ANNE van Bourgogne, Zuster van PHILIPS. Hy ſtierf jong, en ongehuuwd (z).

ADOLF van Kleeve, jonger Broeder van Hertoge JAN den I, en Heer van Raveſtein, met wien wy gezien hebben, dat MARIA van Bourgondie, 't land beſtuuren wilde (a); Hy was gehuuwd met BEATRIX van Portugal, gezegd *Mademoiſelle de Coimbre*, dogter van PIETER, Hertoge van dat Gewest, en ſtierf ten jaare 1493 (b).

Onder die geenen, die, in 't oorſpronglyke, gezegd worden en, ook van elders (c) bly-

(x) STAM-BUCH der Hertzogen von Cleve. *pag.* 82.
(y) Honneurs de la Cour. *t. c. p.* 273 *et* 277. 279.
(z) *l. c. p.* 280 Ik meene hy het is, die, in 't oorſpronglyk Handſchrift, *Dominus de Beaugy* gezegd wordt. Zie hier onder (d).
(a) Zie dit Deel der Vaderl. Hiſt. *bl.* 178.
(b) Honneurs de la Cour. *l. c. p.* 185—187. et 281.
(c) LA MARCHE *Mémoir. p.* 57.

blyken, door PHILIPS, te zyn *opgevoed*, worden deeze, zyne Bloedverwanten, geteld (*d*).

Alle de, reeds gemelde, Perſoonen worden, door een, geheel goud-lakensch, Tapyt, (*e*) geſcheiden van nog drie Anderen, die men, agter PHILIPS, en zyne, twee eerſte, Gemaalinnen, ſtaande vindt afgebeeld. Ik beken, niet genoeg te gevoelen, om welke reden, dit geſchied zy; ten zy, misſchien, ter aanwyzing, dat de laatſten *zulk'* eene naauwe betrekking als, de drie voorgaanden, op PHILIPS niet hadden, nog, in zyn huiz, waren, of wierden opgevoed.

Hoe het zy, ik groet den Vlies-Ridder, die, voor aan het Tafereel, agter MICHELLE *de France*, ſtaat, voor FRANK van Borſſelen. Hy was, als bekend is, aan PHILIPS, door zyn Huuwlyk met Vrouwe JACOBA, vermaagtſchapt; ook na haaren dood, (*f*) zeer by den Vorst gezien en, door hem, in het jaar 1445, in de orde van den Vlieze aangenomen (*g*). Bo-

(*d*) Ik zal, hier, d'eigene woorden van 't Handſchrift doen volgen; waar uit men ook zien zal, dat alle de, daar opgenoemde, Bloedverwanten, niet in de Teekening gebragt zyn. „ *In Domo ſua excelſa enutriuſt atque retinuit, et adhuc conti-* „ *nuat*, Principes varios, *in nobilitate multum ruttlantes; ut,* „ *primo*, Filium Regis Portugaliæ; JOHANNEM; Ducem Cliuien- „ ſem, *Filium ſororis ſue*; Dominum *de* Beangy, *Filium ducis* „ *Borbonie*, cum Patre, *et*, *cum hoc*, Comitem *de* Stampez, „ *Filium Avunculi ſui*, *ex utroque Parente de regno Franchie*, „ *ut armoſtendunt*; *etiam* ADOLFUM Clivenſem, *Fratrem Ducis* „ *antedicti*; *cum multis aliis Comitibus et illuſtribus*, *etiam cum* „ *Epiſcopis et aliis Magnificis*, *litteratis et non litteratis.*"

(*e*) 't Goudlaaken wierdt, na de Kruistogten en byzonder na den val van 't Griekſche Ryk, ook in de Nederlanden gemaakt en was thans zeer in zwang. Zie myne *Aanmerk.* alhier, bl. 94. By gelegenheid der Vrede van *Bretigni*, ten jaare 1360, waren de Straaten van Parys 'er medè bekleed. Vergel. BURMAN. Aanmerk. 1 *D. bl.* 416.

(*f*) Zie hier myne Aanmerk. op *bl.* 11. *r.* 2. *v.* *.

(*g*) CHIFFLET. *Inſign. Gentilit. Equit. aur. Veller.* pag. 24. N°. 41.

Boven zyn' Schild, ziet men 't Manswapen van *Artois* en, naast hem, een aanzienlyk Man, wiens roode Kaproen verſierd is, naar het ſchynt, met blaauwe en roode pluimen. Ik weet dit op niemand beter toe te paſſen, dan op CHARLES *d'Artois*, Graave van *Eu*, (*h*) broeder van BONNE *d'Artois*, tweede Gemaalin van Philips.

Van de dertien Wapenen en dertien Perſoonen, welken hier afgeſchetst worden, ſchiet 'er thans nog één Perſoon, en één Wapen over, zynde dit van *Borsſelen* van *Grandprè*, zo als het ook, op de Wapenkaart van Zeeland, voorkomt, hoe zeer dit geſlagt, te meermaalen, het Wapen van Borsſelen ongebroken voert. (*i*) Deeze, die een zwarten Mutz of Hoed, met een geelen Klep, waar in een gulden Star is, op 't hooſd heeft, en op wiens blaauwe en roode, Kleeding, een, onduidlyk, Ridderteeken hangt, zie ik aan voor HENRIK van Borsſelen, Heere van ter Veere, en Graave van *Grandprè*, in Champagne; een zeer beroemd Krygsman, en Vader van WOLFAARD van Borsſelen, in 't vervolg Stadhouder van Holland (*k*).

De Grond van het Vertrek, in welke PHILIPS en de zynen vertoond worden, is gedekt met een Kleed, van, half geele, half roode, Ruiten. Veelligt behoort dit tot het geen men toen noemde *Carreaus de velours* (*l*).

(*h*) Honneurs *l. c. p.* 187 *et* p. 271.
(*i*) TE WATER, Hoog Adel. Zeel. *bl.* 32 *en volgg.* DE RIEMER. Beſchryv. van 's Gravenhaage. 1 D. tuſſchen *bl.* 286 en 287. EMMERINS, Verhandel. over de Heeren van Veere. *bl.* 87 en 116.
(*k*) Zie WAGEN. Vaderl. Hiſt. 8 D. *bl.* en 4 D. *bl.* 37.
(*l*) COMMINES. *l. c. Tom.* 1. *p.* 7.

VERBETERINGEN
VOOR DE
BYVOEGSELS
VAN HET
TWEEDE DEEL.

Bl. 12. (*g*) R. 10. *adeste*, leez *adesse*.
Bl. 18. (*w*) R. 2. *die Slaaven*, leez *de Slaaven*.
Bl. 19. (*h*) *adde* Poeta, leez *add: Poëta*.
Bl. 23. (*l*) *Script. Gall.* F., leez *Scriptt. Gall.* T.
Bl. 38. (*d*) R. 7. *Confosfus*, leez *confosfus*.
Bl. 48. R. 4. v. o. *dat hy zig hier*, leez *en dat hy zig hier*.
Bl. 59. R. 9. v. o. *Waerd*, leez *Waard*, *dat is, bedykten, eigentlyk, door een Dyk bewaarden, Polder*.
en R. 6. v. o. *Waerd* leez *Waard*.
Bl. 89. (*d*) R. 12. *p.* 1287 leez p. 487. en R. 14. *p.* 1072, leez p. 1074.
Bl. 94. R. 11. *overeenkomig*, leez *overeenkomstig*.
Bl. 96. R. 7. *zonder-land*, leez *zonder land*.
Bl. 98. l. R. *leening*, leez *leeniging*.
Bl. 102. (*n*) *l. c. p.*, leez *l. c. T.* 2. *p.* 53 *van de Fransche uitgaave*.
Bl. 105. R. 13. *Mosella*. leez *Mosellæ*.
——— (*o*) R. 2. *Flaudriam*, leez *Flandriam*.
Bl. 106. (*f*) R. 4. v. o. *dien* BUTKENS *ook reeds vermoed heeft*, leez *dien sommigen vermoeden*.
Bl. 115. (*m*) *magna charta Regi*, leez *magna charta Regis*.
——— (*o*) LOOSJES, *Charterb:* leez LOOSJES *Charaterk:*

VERBETERINGEN.

VOOR DE

BYVOEGSELS

VAN HET

DERDE DEEL.

Bl. 33. R. 2. v. o. Willem *de* 4e, leez Willem *de* 1e.
Bl. 49. (*b*) R. 2. v. o. *Tableaux*, leez *Tabliaux* en *l. c.* o. R. *bl.* 331, leez 338.
Bl. 56. R. 11. *zilvere*, leez *zilveren.*
Bl. 62. R. 8. *den Briele.* voeg er by, „Men vindt dat, na laatstgemelde Stryd, de Stad Zierikzee nog aan de zyde van MARGARETE blyvende, door WILLEM, in Oogstmaand 1351 is beleegerd geworden en, daar zy, te vergeefsch, op 't ontzet der Vorstin gehoopt hadt, eindelyk, na een tusschenkomend Bestand, aan den Hertoge is overgegaan, met het begin van Wynmaand deszelven jaars. Zie breder by DE JONGE *Specim: juridic. fist. Diplom: quæd: Zeland: huc usque inedita. pag.* 1 — 23.
Bl. 62. (*d*) *Van de Wall* enz. en (*e*) *Regist.* enz. leez (*d*) *Register* enz en (*e*) *Van de Wall* enz.
Bl. 78. (*k*) *fol.* 12., leez *fol.* 59-88.
Bl. 79. R. 4. *ruim*, leez *byna.*
Bl. 32. (*v*) R. 3. VELLIJ, leez VILLARET.
Bl. 84. R. 14. *Bastaard-oom*, leez *Bastaard-broeder.*
Bl. 22. R. 19. *Saturdag*, leez *Saturdag* (*g*), en doe de (*g*), drie regelen laager, uit.
——— (*s*) R. 8. *Holland in 't* Copulaatb. — *van Utrecht, en* Zandfliet. leez *Holland, en in 't* Copulaatb. — *van Utrecht.* Zandfliet.
Bl. 95. (*q*) R. 2. v o. *verwoeste*, leez *verwoestte.*
Bl. 97. (*t*) R. 6. *uit zeker handschrift*, leez *uit een Copie van zeker Handschrift.*
——— R. 11. *envoi t*, leez *envoyet.*
——— R. 14. *sendrius*, leez *sendrins.*
Bl. 109. (*l*) R. 7. *scripr:* leez *Jurisprud:.*
Bl. 111. R. 2. v. o. *de Teekening zelve heeft 'er geen*, leez. *de Teekening zelve heeft geen volkomen verklaaring in 't oorspronglyke, daar men alleen eene uitweiding vindt, ter eere van Philips.*
——— (*p*) R. 2. *snaphaanen*, leez *vuurslagen.*
——— R. 4. v. o. *in het tweede*, leez *in het tweede en dit aerde*

VOOR DEN BINDER.

De PLAAT te plaatzen tegen over bl. 943

E.P.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
REFERENCE DEPARTMENT

This book is under no circumstances to be taken from the Building

Form 419